

Határkövek

Ünnepi tanulmányok a 65 éves

SALLAI JÁNOS

rendőr ezredes tiszteletére

LUDOVICA
EGYETEMI KIADÓ

HATÁRKÖVEK

ÜNNEPI TANULMÁNYOK
A 65 ÉVES SALLAI JÁNOS RENDŐR EZREDES
TISZTELETÉRE

HATÁRKÖVEK

ÜNNEPI TANULMÁNYOK A 65 ÉVES SALLAI JÁNOS RENDŐR EZREDES TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Kovács Tamás

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2025

	A kötet szerzői	
Androvicz Gábor	Farkas Johanna	Kovács Tamás
Balla Zoltán	Finszter Géza	Nagy-Tóth Nikolett Ágnes
Barabás A. Tünde	Fórizs Sándor	Padányi József
Beregnyei József	Halász Iván	Pókecz Kovács Attila
Boda József	Hautzinger Zoltán	Ritecz György
Borszéki Judit	Hegedűs Judit	Szigetvári Oszkár
Christián László	Janza Frigyes	Tarján G. Gábor
Deák József	Kovács Gábor	Zachar Péter Krisztián

Kiadja a Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu, ludovika.hu

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Kutas Éva
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt
Korrektor: Nagy Judit

DOI: https://doi.org/10.36250/01252_00
ISBN 978-963-653-183-6 (nyomtatott)
ISBN 978-963-653-184-3 (ePDF)

© A szerzők, 2025
Szerkesztés © Kovács Tamás, 2025
© A kiadó, 2025

Minden jog védve.

TARTALOM

LAUDÁCIÓK

Dékáni köszöntő | 11

Sallai János köszöntése | 15

*Sallai János, a határőrtiszt, a rendőr ezredes,
az egyetemi tanár és a tudós!* | 17

TANULMÁNYOK

Androvicz Gábor

*A múzeumigazgató rendőrtiszt:
Dr. Kelety Géza élete és munkássága* | 23

Balla Zoltán

*A rendészet oktatásáról egy tanszék tükrében,
egy-két megjegyzéssel* | 33

Barabás A. Tünde

Bűnmegelőzés a környezet alakításával | 41

Beregnyi József

A határőrtisztképzés '90-es évek eleji átalakítása | 49

Boda József

*A magyar polgári titkosszolgálatok vázlatos története
a kezdetektől a rendszerváltoztatásig* | 59

Borszéki Judit

Újabb paradigmaváltás? –
A mesterséges intelligencia felhasználásának
lehetőségei a felsőfokú és szaknyelvoktatásban | 77

Christián László

Önkormányzati rendészeti, mezei őrszolgálati határkövek | 111

Deák József

A rendészet mint a jogrend öre és a jog
mint a szabadság matematikája az Oroszországi Föderációban | 121

Farkas Johanna

Csoportdinamikai hatások a döntési folyamatokra | 131

Finszter Géza

Sallai János tudománya | 143

Fórizs Sándor

A határőrség és az Osztrák Köztársaság
nagykövetségének kapcsolata 1957–1961 között | 155

Halász Iván

A lévai városi rendőrség a dualizmus idején | 169

Hautzinger Zoltán

A külföldiek beutazására és tartózkodására vonatkozó kodifikáció
fejlődése a dualizmus korától a 21. század harmadik évtizedéig | 181

Hegedűs Judit

„Esélyt adunk, utat mutatunk” –
A javítóintézet fejlődéstörténete a dualizmus korában | 191

Kovács Tamás

Az ukrán–kozák önállóság kérdésének lecsapódása
az első világháború utáni magyar külügyminisztériumi iratokban | 201

Nagy-Tóth Nikolett Ágnes

A rendészettörténet etablációjának iskolateremtője,
a sportrendészeti kutatások nagy támogatója | 211

Padányi József

A parancsnok magányossága | 225

Pókecz Kovács Attila

A modern rendőrség napóleoni modellje | 235

Ritecz György

Menekültekről a számok tükrében | 245

Szigetvári Oszkár

Detektívakták és fegyelmi ügyek | 255

Tarján G. Gábor

Rákosi püspöke | 265

Zachar Péter Krisztián

A migráció kérdésének biztonságiasítása
az osztrák politikában | 279

A kötet szerzői | 293

LAUDÁCIÓK

DÉKÁNI KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Professzor Úr, kedves János!

Kérlek, engedd meg, hogy a Rendészettudományi Kar dékánjaként tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszöntselek 65. születésnapod alkalmából.

Abban a megtiszteltetésben van részem, hogy pályatársként én is szerepet játszhattam az életutad alakulásában. Ahogyan visszaemlékszem főiskolai hallgató koromra, Veled kapcsolatosan számos kellemes emléket tudok felidézni. A fiatal Sallai hadnagy és határőr-tiszt, aki nemrégien került vissza a rábafüzesi határőr-őrsről, kiváló példaként szolgált számunkra. A hadnagy, aki megjárta a gyakorlati végrehajtást, és Kiss Károly őrsparancsnok alatt sokat látott és tapasztalt.

Jól emlékszem a tereptan elméleti órákra, a terepfoglalkozásokra, az éles-lövészetek végrehajtására. Te ezek mindegyikében részt vettél, hiszen akkor még egy határőr sok mindenhez értett, és éppen azt tette, amire szüksége volt a szervezetnek.

Az egyik órán azt mondtad, ha ellenőrző járőr-szolgálatba megyünk éjszaka, akkor is vigyük magunkkal a távcsövet, hiszen azzal kitűnően lehet látni a távolba a sötétben is. Sokan kételkedtek ebben, de megfogadva a tanácsodat, ha az őrsön ellenőrző járőr-szolgálatban voltam, mindig használtam a távcsövet, hiszen azon keresztül a gyenge holdfényben is kivehető volt a járőr tevékenysége a szolgálati helyen.

A Határőr Tanszéken számos nagy tekintélyű, legendás oktatónk volt, akikre fiatal tisztjelöltként és később oktatóként is felnéztünk, amikor már a kollégáink voltak. Ilyen volt Radosza Sándor alezredes úr, fő mentorod, akinek minden helyzetre volt egy-egy bölcs tanácsa, megoldása. Bodor Mihály alezredes úrtól – akinek a szíve örökre fiatal maradt – tanultuk meg az emberbaráti, beosztott-orientált parancsnoki viselkedést.

Néhány év oktatói munka után beiskoláztak Téged a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Határőr Tanszékére, ahol új lehetőségek, kihívások vártak Rád.

Kitárult számodra a világ, hiszen szerencsés emberként a munkád és hivatásod egyben a hobbiddá, szenvedélyeddé vált, és mind a mai napig az. Gáspár László alezredes segítségével közelebb kerültél a rendészettörténethez és az államhatárok történetéhez, és lehetőséged volt bejárni szinte egész Európát.

Janza Frigyes vezérőrnagy úr egy alkalommal Erdélyben kirándult, ahol nem talált meg egy hármashatárkövet. Telefonon segítséget kért Tőled, és Te Budapestről útba igazítottad, hogy hol is található a keresett pont. Itt kezdődik a hitelesség, amely Téged teljes mértékben jellemez.

Az élet a '90-es években elsodort egymástól bennünket, de mindig figyelemmel és tisztelettel követtem pályafutásodat.

Jól emlékszem a Magyar Rendészettudományi Társaság 20 évvel ezelőtti megalakulására, amikor Janza Frigyes főtitkár úr mellett titkárként szervezted az új társaság mindennapjait, a rendezvényeket, pályázatokat, illetve a tudományos életet.

A Nemzeti Közszerológiai Egyetem létrejötte mindkettőnk számára új lehetőségeket tartogatott. 2012 januárjában Te segítetted az oktatási rektorhelyettesi pályámat, majd néhány év múlva a Rendészettudományi Karon tanszékvezető egyetemi tanár lettél a Rendészetelméleti és -történeti Tanszéken.

Hatékony vezetéssel és közreműködéssel a Karvasy Ágoston Kutatóműhely elkészítette a *Rendészettudományi szaklexikont*, és többek között megírtad *A rendészettudomány etablációja és akkreditációja Magyarországon* című könyved, hozzájárulva e tudományterület további fejlődéséhez.

Számos közös pilisi túránk során arról beszélgettünk, hogy elfelejtik az embereket, a volt munkatársakat, amint kikerülnek a mindennapi élet körforgásából. De egyben biztos lehetsz: Te már beírtad magad a rendészettudomány és a rendészeti felsőoktatás dicsőségkönyvébe. A rendészettörténeti kutatásokban a Sallai János név megkerülhetetlen, és az általad készített tanulmányok megismerése mindenki számára szinte kötelező. Követőidként – sokakkal együtt én is – igyekeztünk ellesni tőled a siker receptjét, amely számomra a Te példád alapján a következő: Légy szerény és becsületes; maradj mindig kíváncsi; ne add fel álmaidat a nehézségek láttán sem; ahol és amiben tudod, segítsd az embereket; szándékosan ne árts senkinek; és ha elérkezettnek látod az időt, akkor jó szívvel add át a stafétabotot a következő generációnak.

Aki így cselekszik, annak elismerik a pályafutása sikereit, és méltán vívja ki az emberek tiszteletét. Neked sikerült! Remélem, ezen sorok olvasóinak is sikerülni fog a példád alapján.

Kedves János!

Személyedben egy komoly tudással és szaktekintéllyel rendelkező, mégis nagyon emberi professzort ismerhettünk meg. Biztos vagyok benne, hogy érzed előljáróid, munka- és pályatársaid, hallgatóid tiszteletét és szeretetét, amelyet kitartó és lelkiismeretes munkáddal vívtál ki.

Az ebben a kötetben leírtakat fogadd olyan szeretettel, amilyennel a szerzők írták soraikat. Tudom, hogy határozott terveid vannak még a jövőre vonatkozóan. Kívánom, hogy mindet a Rád jellemző lelkesedéssel valósítsd meg!

Bízom benne, hogy professor emeritusként még sokáig járulsz majd hozzá a Rendészettudományi Kar sikereihez, hiszen manapság már Te vagy a követendő példa a fiatalabb generációk számára.

Jó egészséget és minden jót kívánok!

Kovács Gábor

SALLAI JÁNOS KÖSZÖNTÉSE

Tisztelt Olvasó!

A Sallai János rendőr ezredes, professzor úr 65. születésnapja tiszteletére született köszöntőkötetet tartja a kezében. Régi szokás, hogy nevesebb évforduló alkalmából köszöntőkötetel tisztelegnek az arra érdemesek előtt. Kétszeresen is igaz ez a hagyomány, ha az évforduló egybeesik a hivatásos életpálya lezárásával, a nyugállományba vonulás időpontjával.

Nyugállományba vonulás? Akik ismerik Jánost, értetlenül állnak az esemény előtt. Lehetetlen, hogy az ünnepelt esetében a nyugállományba vonulás valódi nyugalmat jelentsen. Biztos vagyok abban, hogy akik Jánost valamiért keresik, azok először ezután is a könyvtárban próbálkoznak, majd ha itt nem járnak sikerrel, valamelyik határkőnél vagy túraútvonalon biztosan rátalálnak. Hihetetlenül erős az a motor, amely megállás nélkül hajtja az új tájak és új ismeretek felé. De legalább ennyire erős az a késztetése, hogy megossza környezetével, a hallgatóival, a tudományos és szakmai körökkel az élményeit.

Hosszasan sorolhatnám Ezredes Úr érdemeit, kezdve az ifjú határőrtiszt élet-eseményeivel, az oktatói pályafutásával, kiemelkedő tudományos eredményeivel, folytatva publikációs tehetségével, tudományszervezői munkásságával, bezárva sikeres NKE-fejlesztési, kari dékánhelyettesi és tanszékvezetői működésével. Ezeket az állomásokat sok tehetséges kolléga életútján fel lehet idézni, de csak kevesek esetében lehet leírni, hogy két területen is újszerűt alkottak.

Professzor Úr teljesítette ki valódi felsőoktatási diszciplínává a korábbi rendszertörténeti ismerethalmazt, és az új tanszék felállításával iskolateremtővé nemesítette szűkebb közösségét. E két szó: iskola- és diszciplínateremtő, mindennél többet elárul arról az életútról, amelyet ünnepeltünk bejárt.

Sokan, akik most köszöntik Professzor Urat, biztosak abban, hogy az életút még nem lezárt.

Adjon e köszöntőkötetből átsugárzó szeretet és megbecsülés további energiákat munkássága folytatásához, oktatói és tudományos tevékenysége rendszerbe foglalásához.

Tágabb szakmai és tudományos környezete, valamint a rendészeti felsőoktatásért felelős társaim nevében is nagyon jó egészséget, kitartó szorgalmat és töretlen hitet kívánok a tisztképzés minőségi fejlesztése terén a jövőben is remélt alkotó közreműködéséhez.

Kedves János!

Köszönöm a barátságodat!

Janza Frigyes

SALLAI JÁNOS, A HATÁRŐRTISZT,
A RENDŐR EZREDES,
AZ EGYETEMI TANÁR ÉS A TUDÓS!

Tisztelt Tanár Úr! Kedves János!

Örömmel tettem eleget a megtisztelő felkérésnek, hogy írjak köszöntőt a 65. születésnapod alkalmából készülő köszöntőkötethez! Annál is inkább, mert sok minden közös a kettőnk életútjában.

Te Szolnokon születtél (1960. február 19.), én ott nőttem fel! Te szakközépiskolát végeztél (1974–1978, Erőszármú Szakközépiskola, Jászberény), én szintén azt, de Szolnokon! Már a középiskolában jelentkezett a történelem iránti elkötelezettséged, hiszen megírtad a Jászberényi Aprítógépgyár történetét, amellyel díjat nyertél az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen (OKTV), és itt alakult ki benned a természet iránti szeretet mint az iskola tájfutócsapatának tagja. Ezek a tulajdonságok is közősek bennünk, hiszen középiskolásként én is egy történelemdolgozattal vettem részt az OKTV-n 1969-ben, a sportban pedig az ejtőernyőzés vált a szenvedélyemmé (1969).

Te is a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán (KLKF) szereztél főiskolai diplomát (1982), és én is ott végeztem, bár hat évvel korábban!

Mindketten a legalacsonyabb tiszti beosztásban kezdtünk. Te Rábfüzesen dolgoztál határőr-őrsparancsnoki beosztásban (1982–1984), én egy mélységi felderítőcsoport parancsnoka voltam öt éven át (1976–1981)!

Itt módosul ugyan az életpályánk egy kicsit, hiszen Te lehetőséget kaptál arra, hogy taníts a volt főiskolánkon (1984–1989, 1993–1998), ami azután meghatározta további szakmai életutadat!

Dolgoztál a Határőrség Országos Parancsnokságán (1992), a Határőrség Vezetőképző Intézetében (1998–2000), a Rendőrtiszti Főiskola Vezetőképző, Továbbképző és Kutatóintézetében (2000–2005), ahol a Kutatásszervezési

Osztályt vezetted, majd a Belügyminisztérium Rendészeti és Bűnmegelőzési Intézetében a Kutatási és Tudományszervezési Osztály vezetőjeként (2005–2006).

A munka mellett 1994-ben megszerezted első tudományos fokozatodat (dr. univ.) a hadtudományok területén, majd 2002-ben történelemtudományokból a PhD-fokozatot. Itt ismét van kapcsolódási pont, mert számomra az egyetemi doktori címet 1995-ben, a PhD tudományos fokozatot 2007-ben ítélték oda.

Mindketten alapító tagjai voltunk a Magyar Rendészettudományi Társaságnak (2004), és Te annak tükörképéül is dolgoztál 2004–2008 között, ahol munkádat Kertész Imre-díjjal ismerték el.

A munka és a tanulás mellett a tanításra és a kutatásra is jutott idő. A Debreceni, a Károli, a Pécsi és a Szegedi Egyetemeken, a Kodolányi és a Wesley Főiskolákon tanítottál. A Kodolányi Főiskolán, ahol 2008–2012 között dolgoztál, 2010-ben főiskolai tanári kinevezéssel ismerték el oktatói és tudományos munkádat! Ebben az időszakban nekem is lehetőségem volt a Rendőrtiszti Főiskolán és a Zsigmond Király Főiskolán átadni a tapasztalataimat.

Határőr ezredesként vonultál nyugdíjba (2006), de a tanítástól és a tudományos munkától nem szakadtál el!

Bizonyítva oktatói rátermettségedet a Debreceni Egyetemen habilitált doktor címet szereztél (2008) a néprajz és kulturális antropológiai tudományok területén.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) megalakítása (2012) új lehetőséget hozott számodra. Az NKE-n 2013-tól egyetemi tanárként, majd 2015-től már hivatásos állományú rendőrezredesként, tudományos és nemzetközi dékán-helyettesként, valamint intézetvezetői és tanszékvezetői beosztásokban dolgoztál 2024-ig. Ezenkívül a Rendészettudományi Doktori Iskolában (RDI) vezető-helyettesként segítettél a doktori képzést! Itt ismét összeért életutunk, hiszen én is tanszékvezetői (2013–2017), majd dékáni (2015–2018) beosztásban dolgoztam ugyanott, az RDI-ben pedig, ahogy Te is, témavezetőként támogatom a doktoranduszok munkáját.

Tudományos munkád elismeréseként 2021. május 4-én a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Rendészeti Albizottsága elnökének választottak! Újabb közös terület, hiszen én pedig az MTA Hadtudományi Bizottsága alelnöki beosztását töltöttem be.

A Belügyi Tudományos Tanács kiváló tudományos munkáért, és a rendészeti felsőoktatásban elért kiemelkedő teljesítményedért Szabó András-érmet adományozott számodra 2023. december 1-jén!

Tisztelt Tanár Úr! Kedves János!

Szorgalmazd, kitartásod, szakmai felkészültséged példaként szolgál a fiatal oktatói és hallgatói állomány előtt! A rendészettudomány iránti elkötelezettséged dicséretre méltó! A Magyar Tudományos Művek Tára adatai alapján 360 tudományos közleménnyel rendelkezel, és 18-as a Hirsch-indexed! Gratulálok az elért kitűnő eredményekhez!

Büszke vagyok rá, hogy együtt szolgálhattam Veled, és remélem, az Egyetemünk nyugdíjba vonulásod után is számíthat Rád a fiatal nemzedékek felkészítésében!

Etyek, 2024. május 15.

Boda József

TANULMÁNYOK

Androvicz Gábor

A MÚZEUMIGAZGATÓ RENDŐRTISZT: DR. KELETY GÉZA ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Jelen írásommal az ünnepeltnek, Sallai professzor úrnak szeretnék köszönetet mondani, amiért 2017-ben arra ösztönzött, hogy doktoranduszaként folytassam tanulmányaimat és a magyar rendőrség történetével kapcsolatos kutatásaimat. Mondanom sem kell, nem kellett sokat győzködnie. Támogatását minden esetben éreztem, és ha olykor mentálisan nehezebben kezdtem venni az akadályokat, egy-egy vele való rövidebb-hosszabb konzultáció után mindig feltöltődve tudtam folytatni a munkát. Történelmi érdeklődési körünk mellett közös szellemi metszéspontunk a Rendőrmúzeum is, írásom témája részben ezért is köthető ennek az intézménynek az elődjéhez. Egyúttal szeretnék a magam szerény módján hozzájárulni Professzor Úr azon törekvésehez, hogy az egykori nagy formátumú rendőr szakemberek munkássága is minél szélesebb körben ismert legyen. Az általa publikált, dr. Dörning Henrikről, Rédey Miklósról, Laky Imréről szóló életrajzok folytatásaként szeretném röviden ismertetni dr. Kelety Géza hagyatékát, mint a maga nemében egyedülálló, rendészettörténeti szempontból értékes forráseggyüttest.

Dr. Kelety Géza (születési nevén: Keleti Géza Mihály) 1874. szeptember 27-én született Kolozsváron, római katolikus vallásúként, Keleti (eredetileg Keller) János Péter József szabómester és Liptay Sarolta harmadik gyermekeként.¹ A helyi unitárius főgimnázium nyolc osztályának elvégzését követően, 1895. szeptember 1-től Kolozs vármegye számvevőségénél tiszteletbeli alszámvevői minőségben látott el szolgálatot, azonban felettesével, gróf Lázár István alispánnal

¹ Dr. Kelety Géza keresztlevele (latin nyelven) 1900; *A Magyar Társadalom Lexikonja* 1930: 283.

való személyes ellentéte miatt 1898-ban felmondott állásából.² Felsőfokú tanulmányairól kevés forrás áll rendelkezésre: az egyik életrajzi közlés szerint elsőként a kolozsvári tudományegyetemen szerzett államtudományi doktorátust, ez azonban nem bizonyított. Felmondását követően még abban az évben beiratkozott a budapesti tudományegyetem jogi karára, amelyet 1901-ben végzett el.³ Eközben nem tett le arról, hogy szülővárosában találjon magának hivatást: 1900. március 12-én a pénzügyminiszter ideiglenes minőségű pénzügyi fogalmazógyakornokká nevezte ki a kolozsvári m. kir. pénzügy-igazgatósághoz évi 1000 korona segélydíjjal. Kelety március 17-én még a szükséges hivatali esküt is letette, azonban pénzügyi pályafutása ezzel véget is ért.⁴

Két héttel később, egy 1900. március 31-ei keltezésű levélben adták neki tudtul, hogy segélydíjas gyakornokként felvételt nyert a székesfővárosi m. kir. államrendőrséghez.⁵ A különböző források lehetővé teszik Kelety Géza rendőri előmenetelének és beosztásainak részletes feltárását. Az első évben a III. és a VII. kerületi kapitányságokon teljesített szolgálatot. 1901 februárjában rendőrírnokká nevezték ki,⁶ júliusban pedig áthelyezték a főkapitányság bűnügyi osztályára.⁷ 1902. március 27-től fizetés nélküli (címzetes) segédfogalmazóvá lépett elő – időközben sikeresen elvégezte a jogi kart, nevében ugyanis már szerepel a dr. előtag.⁸ Öt évvel később, 1907. március 20-án valóságos segédfogalmazó lett.⁹ 1909. június 20-án rendőrfogalmazóvá nevezték ki, majd október 20-tól kezdődő hatállyal a főkapitány a bűnügyi osztályról az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal rendőri ügyosztályához osztotta be helyettesi minőségben.¹⁰ 1914 júniusában kapta meg a kerületi kapitányi rendfokozatot.¹¹ 1917. augusztus 6-ától a bűnügyi nyilvántartó hivatal élére került, miután elődjét, dr. Gábor Béla rendőrkapitányt a főkapitányság bűnügyi osztályának helyettes vezetőjévé nevezték ki.¹² 1918. április 24-én előbb címzetes, majd szeptember

² BOROS 1895: 84; Kelety Géza levele gróf Béli Ákoshoz, Kolozs megye főispánjához 1898; Lázár István Kolozs megyei alispán által kiállított bizonyítvány Kelety Géza részére 1898.

³ *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-egyetem almanachja, 1898–1899* 1899: 117.

⁴ Kelety Géza kinevezése ideiglenes minőségű pénzügyi fogalmazógyakornokká 1900.

⁵ Kelety Géza kinevezése segélydíjas rendőrségi gyakornokká 1900.

⁶ Hivatalos rész 1901: 4.

⁷ Áthelyezés 1901: 229.

⁸ Dr. Kelety Géza kinevezése fizetés nélküli rendőrségi segédfogalmazóvá 1902.

⁹ Dr. Kelety Géza kinevezése valóságos rendőrségi segédfogalmazóvá 1907.

¹⁰ Dr. Kelety Géza kinevezése rendőrségi fogalmazóvá 1909; Személyi ügyek 1909: 241.

¹¹ Hivatalos rész 1914: 1.

¹² Személyi ügyek 1917: 557.

13-tól valóságos rendőrtanácsos lett.¹³ 1920 októberében rendőrfőtanácsossá lépett elő.¹⁴ 1922. április 14-én a kormányzó a főkapitány-helyettesi jelleget adományozta részére, a „valóságos” rendfokozatot pedig 1924. március 21-től kapta meg.¹⁵ 1932-ben a Belügyminisztérium engedélyezte Keletyre történő névváltoztatási kérelmét.¹⁶ A belügyminiszter 1934. június végével, 35 éves rendőri szolgálatot követően helyezte dr. Kelety Gézát nyugállományba, amely alkalomból kormányzói elismerésben is részesült (egyúttal megkapta a Magyar Koronás Bronzérmet).¹⁷

A fiatal Kelety Géza rendőri működésének első nyolc évéről nem tudunk sokat – valószínűleg más állami közigazgatási tisztviselőkhez hasonlóan főként irodai munkát végzett, és eközben „tanult bele” választott közszolgálati hivatásába. Pályafutásának egyik legfontosabb állomása az 1908-as esztendő, az új büntetőtörvény megjelenésének éve volt. A századforduló időszakában megfogalmazódott büntetőjogi reformgondolatok az elavult büntető törvénykönyv (Csemegi-kódex) modern kriminológiai elméletek mentén történő átalakítását sürgették. A szemléletváltás egyik legfontosabb eredménye volt az 1908. évi XXXVI. törvény, az úgynevezett első büntetőnovella, amely a bűnüldözés terén megnövelte a budapesti államrendőrség és a detektívtestület hatáskörét.¹⁸ Ennek intézményesüléseként 1909 januárjában került sor az Országos Bünygyi Nyilvántartó Hivatal felállítására, amely a korábbi budapesti bünygyi nyilván-tartó törzsanyagára épült. A bünygyi múzeum megalapítása is a büntetőnovella nyomán bevezetett szervezeti átalakítások része volt. 1908 őszén egy közös igazság- és belügyminiszteri rendelet intézkedett arról, hogy: „Mindazokat a tárgyakat, amelyeket a közigazgatási hatóság elkoboztatott, e hatóság vezetője a székesfővárosi m. kir. államrendőrség főkapitányi hivatalánál [...] szervezett

¹³ *Rendőrtanácsosi cím és jelleg adományozása 1918; Személyi ügyek 1918: 1019.*

¹⁴ Hivatalos rész 1920: 1.

¹⁵ *Főkapitányhelyettesi cím adományozása 1922; 242.000/1924 B. M. sz. rendelet. A m. kir. állami rendőrség létszámegegyesítése és az egységes létszámba foglalt fogalmazói és felügyelői karbeli tisztviselők új rangsorának megállapítása 1925: 259.*

¹⁶ *Névváltoztatási kérelem engedélyezése 1932.*

¹⁷ *Nyugállományba helyezésről szóló kormányzói rendelet kiadása 1934; Kormányzói elismerés 1934; Dr. Kelety Géza részére a rendőri pályafutása során adományozott egyéb jelvényes kitüntetések (viselési sorrendben): Polgári Hadi Érdemkereszt II. osztálya, Magyar Háborús Emlékérem (kardok és sisak nélkül), Vöröskereszt hadiékítményes II. osztályú díszjelvénye, Jubileumi Emlékérem (katonai), Jubileumi Emlékérem (polgári), Polgári Jubileumi Kereszt.*

¹⁸ 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról.

bűnügyi múzeum megkeresésére, az eljárás jogerős befejezése után a múzeumnak megküldi.” A közigazgatási hatóság vezetője hivatalból is köteles volt a bűnügyi múzeum számára megküldeni azokat az elkobzott tárgyakat, „amelyek megőrzése a nyomozó hatóságoknak vagy a büntetőjogi tudományos továbbképzésnek céljaira kívánatos”, valamint elsőbbséget élvezett más múzeumok igénylésével szemben, „ha az elkobzott tárgy ritkaságánál vagy más oknál fogva tudományos szempontból különösen tanulságosnak vagy olyannak mutatkozik, amely a büntetendő cselekmény elkövetésének valamely új módozatát világítja meg”.¹⁹ Az addig magánszorgalom útján bekért, és inkább ritkasággyűjteménynek tekinthető, szekrényekben elzárt bűnjelek szisztematikus rendezésére és múzeummá fejlesztésére dr. Kelety Géza kapott megbízást.²⁰

Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a főkapitányságon nincsen megfelelő helyiség a múzeumi gyűjtemény kiállítására és bemutatására. 1914-ben a rendőrség az egyre szűkebbé váló épület kiegészítésére a szomszédos ingatlanok egy részét megvásárolta. A múzeum anyagát ekkor a Zrínyi utcai épületben elhelyezett daktíloszkópiai osztály pincéjébe költöztették. A bűvópatakként létező intézményért felelős Kelety Géza azonban nem tétlenkedett, sőt, 1914-től több ismeretterjesztő cikket jelentetett meg munkatapasztalatairól a rendőri sajtóban.²¹ Írásaiban a Bűnügyi Múzeumot a rendőri szakoktatás egyik nélkülözhetetlen segédeszközeként mutatta be, amely a szemléltető nevelés mellett egyúttal a jövőbeni nyomozások sikerét is támogatni volt hivatott:

„A jó kriminalistának psichiaternek is kell lennie. Az emberi ész, értelem és szellem határa végtelen, de amilyen magasztosan, fenségesen szárnyal, amidőn alkotni, teremteni mindig magasabb és magasabbra emelkedik: ép oly mélyen süllyed a bűn fertőjébe, amidőn pusztítani, rombolni kész. Nekünk e mélységeket is ismernünk kell. És vajon e megismerésre hol nyílna bővebb alkalom, tágasabb tér, mint a bűnügyi múzeumban, amely helyszíni fényképeivel, bűncselekmények leírásával, ismertetésével az emberi ész, furfang, ravaszság alkotta bűnök száz és százféle változatait, az emberi bűnös szenvedélyeknek és indulatoknak mind megannyi súlyos következményeit tárja szemünk elé.”²²

¹⁹ 20.002/1908. I. M. sz. rendelet. A közigazgatási hatóságok mint rendőri büntető bíróságok hatásköréhez tartozó ügyekben a büntetés felfüggesztésének nyilvántartásáról és a bűnügyi múzeumokról az 1908: XXXVI. t.-c.-ben foglalt rendelkezések végrehajtása, 3. §.

²⁰ BAKSA 1923: 105.

²¹ KELETI 1914b: 103–104; KELETI 1914a: 219–220; KELETI 1915a: 3–5, (23) 2–3, (24) 4–5; KELETI 1915b: (40), 3–4, (41) 2–3; KELETI 1919: 5; KELETI 1928a: 2–3; KELETI 1928b: 2–4.

²² KELETI 1914a: 220.

A gyakran illusztrációval is ellátott cikkek már csak abból a szempontból is nagyon értékesek, hogy írásban és képekben is bemutatják a múzeum anyagát, amely aztán a második világháború folyamán, Budapest ostroma alatt szinte teljesen megsemmisült.

Abűnügyi múzeumról szóló első ismert sajtótudósításban – amely csak 10 évvel a múzeum létrehozása után jelent meg – a *Magyarország* című újság riportere az alábbiakat írta Kelety Géza elhivatottságáról és veleszületett kreativitásáról:

„Ahogy körülnézünk, az első pillanatban szemünkbe tűnik a logikus elrendezés, a példás rend, amelynek megteremtője Keleti Géza dr. rendőrtanácsos. Minden szöveget ő vert be a falba, minden anyagot ő szedett össze, sőt még a képek aláírása, a felragasztás, a technikai munka is a legapróbb részletekig az ő fáradságának eredménye. Szinte érthetetlen, hogy egy emberben annyi szerénység fér meg, hogy egy évtized munkásságáért még az elismerés díját sem kéri magának. Ha másutt ilyesmit produkál valaki, testületének tömjénezése veszi körül és a sajtó hangos lesz a nevéért. Nálunk még a hivatalos körök is alig tudják, hogy a múzeum egyáltalában létesült. A teljes igazsághoz tartozik még az a körülmény, hogy a múzeumot tulajdonképpen Nagy Károly dr. rendőrtanácsos, volt detektív főnök alapította és az első munkálatokat Gábor Béla rendőrtanácsos végezte, de az ő munkájuk eltörpül Keleti tanácsos fáradozásai mellett.”²³

1951-ben az akkor 77 éves nyugalmazott rendőrtiszt így emlékezett vissza munkásságára:

„Az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal természete, annak munkaköre annyira megfelelt az én egyéniségemnek, hajlamaimnak, tehetségemnek, hogy nemcsak örömmel foglalkoztam vele, hanem valósággal élvezettel [...] Rajzoltam, festettem, fényképeztem, képet kereteztem, magyarázó feliratokat készítettem és nemcsak hivatalos órák alatt, de azon túl is délután és este is, ha kellett éjjel is, amikor a munka sürgős volt, ha kiállításra készültünk [...] Életemnek legfájdalmasabb órája volt, mikor a [bűnügyi és rendőrségi] múzeumok megsemmisüléséről értesültem.”²⁴

A budapesti államrendőrség az 1920-as évek elején újra kiépítette a világháború alatt megszakadt nemzetközi kapcsolatait, ennek köszönhetően a bűnügyi

²³ Elkészült a rendőrség bűnügyi muzeuma 1918: 3–4.

²⁴ Dr. Kelety Géza levele a Belügyminisztériumhoz 1951.

múzeum Kelety Géza vezetésével nagy sikerrel mutatkozott be az 1925. évi karlsruhei nemzetközi rendőртеchnikai kiállításon, valamint az 1926-ban rendezett berlini rendőrkongresszuson. 1926-ban a múzeum bűnmegelőzési anyagát a budapesti Nemzetközi Embervédelmi Kiállítás látogatói is megcsodálhatták.²⁵ Az 1928-ban hivatalba lépő új budapesti rendőrfőkapitány, dr. Bezegh-Huszágh Miklós felismerte a bűnügyi múzeum fontosságát, és intézkedett annak méltó helyre költöztetéséről. 1928 őszén a főkapitányság egyik belső udvarhelyiségéből alakítottak ki egy padlózott, üvegtetővel fedett, 30 méter hosszú csarnoképületet a múzeum számára. Hivatalosan 1929. február 14-én nyílt meg az Országos Bűnügyi Múzeum, amelynek elsődleges célja továbbra is a gyakorlati bűnügyi képzést segítő szemléltető oktatás volt.

A bűnügyi nyilvántartó hivatal és a múzeum vezetésén kívül dr. Kelety Gézának az 1920–1930-as években a rendőri szakoktatás területén betöltött tanári munkássága is figyelemre méltó. 1922–1923 folyamán a tisztviselők, detektívek és törzsaltisztek oktatása és továbbképzése ügyében hozott belügyminiszeri rendeletekkel a kormány állandóvá, egységessé és intézményessé tette a rendőri szakoktatást, amelynek megvalósítása az állami rendőrség országos szaktanfolyami rendszerében történt. A szaktanfolyamokon előadásokat tartó tanárok azon magasabb tisztséget betöltő rendőrtisztviselők közül kerültek ki, akik saját szaktárgyaik elismert és elhivatott képviselői voltak. Dr. Kelety Géza már a kezdetektől, 1923-tól meghívott előadója volt a különböző szaktanfolyamoknak, ezzel párhuzamosan a detektív- és detektívfelügyelői tanfolyam igazgatói pozícióját is betöltötte.²⁶ 1924-től kezdődően több évig a rendőrtisztviselői tanfolyam tanára volt.²⁷ Részt vett a vizsgabizottságok munkájában, széles körű tudására pedig még a Magyar Királyi Csendőrség nyomozó tanfolyamán is igényt tartottak.²⁸ Munkaköréből fakadóan dr. Kelety Géza szakértője volt a kriminalisztika segédtudományainak, a daktiloszkópiának, a bűnügyi nyilván tartásnak, a személyleírásnak, a bűnügyi fényképezésnek és a helyszínelésnek. Szerény és önzetlen jellemét bizonyítja, hogy tanári működése alatt tiszteletdíjáról lemondott, és azt a szaktanfolyamok könyvtári anyagának gyarapítására

²⁵ A karlsruhei rendőртеchnikai kiállítás magyar anyaga 1925: 1–2; A berlini rendőrszakkiállítás magyar anyaga hétfőn indul el 1926: 3.; Mit látni a budapesti rendőrségi szakkiállításon? 1926: 3.

²⁶ Kinevezés a detektív- és detektívfelügyelői szaktanfolyam igazgatójává 1923.

²⁷ Kinevezés a rendőrtisztviselői tiszti szaktanfolyam tanárává 1923.

²⁸ Kinevezés a rendőrtisztviselői felső-tiszti vizsgálatokhoz a vizsgabizottság tagjává, valamint a felállítandó detektív felügyelői tanfolyam előadó tanárává 1928; Köszönetnyilvánítás a továbbképző csendőrtiszti tanfolyamon való közreműködésért 1925.

ajánlotta fel.²⁹ Több, kézzel vagy géppel írt kriminalisztikai előadása és vizsgakérdése is fennmaradt hagyatékában.

A nyugdíjas rendőrtiszt személye a Rákosi-korszakban legtöbb egykori bajtársához hasonlóan a rendszerellenesek körébe került. 1950-ben beszüntették nyugdíjfolyósítását. Utolsó, 1951. február 12-én írt levelében – amelyben a Belügyminisztériumhoz folyamodott segítségért – eredményes és politikától mentes életpályájára hivatkozva így zárja sorait: „Kérem ezért a Belügyminisztériumot, hogy öregségemben [...] részemre a nyugdíjamat újból folyósítani szíveskedjék, ne kelljen vénségemre, betegállapotban, nyomorban elpusztulnom.”³⁰ Egy 1951. június 25-én kelt véghatározattal öttagú családjával együtt azonnali hatállyal kitiltották Budapest területéről, és Mezőberénybe telepítették ki őket. Itt egészsége hamar megromlott, és egy évvel később, 1952. június 8-án tüdőbajban hunyt el a gyulai kórházban.³¹ 2019 májusától két korábbi budapesti lakóhelyén egy-egy emléktábla őrzi nevét.³²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKSA János szerk. (1923): *Rendőrségi Almanach*. Budapest: Stephaneum.
- BOROS Sándor szerk. (1895): *A kolozsvári unitárius főiskola értesítője az 1894-95-ik tanévről*. Kolozsvár: Gámán János Örökse Könyvnyomdája.
- KELETI Géza (1914a): A bűnügyi múzeum, mint a rendőri oktatás eszköze. *Rendőrségi Lapok*, 1(14), 219–220.
- KELETI Géza (1914b): Grafikonok a rendőrség szolgálatában. *Közbiztonság (Rendőri Lapok)*, 21(9), 103–104.
- KELETI Géza (1915a): A bűnügyi múzeum [3 részletben közölt cikk]. *Rendőrségi Lapok*, 2(22), 3–5; (23), 2–3; (24), 4–5.
- KELETI Géza (1915b): A rendőri múzeum [2 részletben közölt cikk]. *Rendőrségi Lapok*, 2(40), 3–4; (41), 2–3.
- KELETI Géza (1919): Szemelvények a bűnügyi múzeumból. *Rendőrségi Lapok*, 6(5), 5.
- KELETI Géza (1928a): A bűnügyi múzeum. *Rendőrr*, 2(6), 2–3.
- KELETI Géza (1928b): A nyomozás segédeszközeinek gyűjteménye. *Rendőrr*, 2(7), 2–4.

²⁹ Dr. Dorning Henrik r. főkapitány-helyettes köszönőlevele dr. Keleti Gézának a könyvtári anyag gyarapításáért és a tanári tiszteletdíjról való lemondásért 1926.

³⁰ Dr. Kelety Géza levele az Országos Nyugdíjintézethez 1950; Dr. Kelety Géza levele a Belügyminisztériumhoz 1951.

³¹ Véghatározat dr. Kelety Géza és a vele egy háztartásban élők részére 1951; Dr. Kelety Géza halotti anyakönyvi bejegyzése.

³² Kerületi táblák Kelety Géza emlékére.

Egyéb források

1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról
- 20.002/1908. I. M. sz. rendelet. A közigazgatási hatóságok mint rendőri büntető bíróságok hatásköréhez tartozó ügyekben a büntetés feltételes felfüggesztésének nyilvántartásáról és a bűnügyi muzeumokról az 1908: XXXVI. t.-c.-ben foglalt rendelkezések végrehajtása
- 242.000/1924 B. M. sz. rendelet. A m. kir. állami rendőrség létszámegyesítése és az egységes létszámba foglalt fogalmazói és felügyelői karbeli tisztviselők új rangsorának megállapítása (1925). *Belügyi Közlöny*, 30(15), 259.
- A berlini rendőrszakkiallítás magyar anyaga hétfőn indul el (1926). *A Rend*, 6(71), 3.
- A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-egyetem almanachja, 1898–1899 (1899). Budapest: Magyar Királyi Tudományegyetemi Könyvnyomda.
- A karlsruhei rendőrttechnikai kiállítás magyar anyaga (1925). *A Rend*, 5(41), 1–2.
- A Magyar Társadalom Lexikonja (1930). Budapest: A Magyar Társadalom Lexikonja Kiadóvállalat.
- Áthelyezés (1901). *Rendőri Lapok*, 8(28), 229.
- Dr. Dorning Henrik r. főkapitány-helyettes köszönőlevele dr. Keleti Gézának a könyvtári anyag gyarapításáért és a tanári tiszteletdíjról való lemondásért (1926). Budapest, 1926. november 20. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Dr. Kelety Géza halotti anyakönyvi bejegyzése (1952). Online: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6VYB-11SQ>
- Dr. Keleti Géza kinevezése fizetés nélküli rendőrségi segédfogalmazóvá (1902). Budapest, 1902. március 27. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Dr. Keleti Géza kinevezése rendőrségi fogalmazóvá (1909). Budapest, 1909. június 20.
- Dr. Keleti Géza kinevezése valóságos rendőrségi segédfogalmazóvá (1907). Budapest, 1907. március 20. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Dr. Kelety Géza keresztlevele (latin nyelven) (1900). Kolozsvár, 1900. február 10. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Dr. Kelety Géza levele a Belügyminisztériumhoz (1951). Budapest, 1951. február 12. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Dr. Kelety Géza levele az Országos Nyugdíjintézethez (1950). Budapest, 1950. szeptember 12. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Elkészült a rendőrség bűnügyi muzeuma (1918). *Magyarország*, 25(107), 3–4.
- Főkapitányhelyettesi cím adományozása (1922). Budapest, 1922. április 15. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Hivatalos rész (1901). *Budapesti Közlöny*, 35(47), 4.
- Hivatalos rész (1914). *Budapesti Közlöny*, 48(148), 1.
- Hivatalos rész (1920). *Budapesti Közlöny*, 54(74), 1.
- Keleti Géza kinevezése ideiglenes minőségű pénzügyi fogalmazógyakornokká (1900). Kolozsvár, 1900. március 12. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Keleti Géza kinevezése segélydíjas rendőrségi gyakornokká (1900). Budapest, 1900. március 31. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.

- Keleti Géza levele gróf Béli Ákoshoz, Kolozs megye főispánjához (1898). Kolozsvár. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Kerületi táblák Kelety Géza emlékére. Online: <https://www.ujbuda.hu/ujbuda/keruleti-tablak-kelety-geza-emlekere>
- Kinevezés a detektív- és detektívfelügyelői szaktanfolyam igazgatójává (1923). Budapest, 1923. október 26. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Kinevezés a rendőrtisztviselői felső-tiszti vizsgálatokhoz a vizsgabizottság tagjává, valamint a felállítandó detektív felügyelői tanfolyam előadó tanárává (1928). Budapest, 1928. december 8. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Kinevezés a rendőrtisztviselői tiszti szaktanfolyam tanárává (1923). Budapest, 1923. szeptember 13. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Kormányzói elismerés (1934). Budapest, 1934. augusztus 21. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Köszönetnyilvánítás a továbbképző csendőrtiszti tanfolyamon való közreműködésért (1925). Budapest, 1925. május 20. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Lázár István Kolozs megyei alispán által kiállított bizonyítvány Keleti Géza részére (1898). Kolozsvár, 1898. november 29. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Mit látni a budapesti rendőrségi szakkiállításon? (1926). *A Rend*, 6(42), 3.
- Névváltoztatási kérelem engedélyezése (1932). Budapest, 1932. június 14. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Nyugállományba helyezésről szóló kormányzói rendelet kiadása (1934). Budapest, 1934. június 27. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Rendőrtanácsosi cím és jelleg adományozása (1918). Budapest, 1918. április 28. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.
- Személyi ügyek (1909). *A Budapesti M. Kir. Állami Rendőrség hivatalos lapja*, 7(43), 241.
- Személyi ügyek (1917). *A Budapesti M. Kir. Állami Rendőrség hivatalos lapja*, 15(32), 557.
- Személyi ügyek (1918). *A Budapesti M. Kir. Állami Rendőrség hivatalos lapja*, 16(39), 1019.
- Véghatározat dr. Kelety Géza és a vele egy háztartásban élők részére (1951). Budapest, 1951. június 25. Kelety-hagyaték, Rendőrmúzeum.

Balla Zoltán

A RENDÉSZET OKTATÁSÁRÓL EGY TANSZÉK TÜKRÉBEN, EGY-KÉT MEGJEGYZÉSSEL

*Felemelő, jóleső érzés barátomként köszönteni 65. születésnapja alkalmából egy olyan kollégát, aki szakmai alázatával, emberi tartásával, tisztességével és a rendészet tudománnyá válásának folyamatában iskolateremtő munkásságával mindenki-
ben, aki őt ismeri, elismerő tiszteletet ébresztett.*

*Tisztelt Sallai János professzor úr, kedves János! Jó egészséget, további sok alkotó
évet, Neked és szeretteidnek minden jót kívánok. Isten éltesen!*

Tisztelgő írásomban szeretném bemutatni a rendészeti egyetemi képzés egyik alaptantárgya, a közigazgatási jog oktatásáért felelős tanszék kialakulásának, átalakulásainak, történetének ívét. Ennek oka részben, hogy 1981-től a tanszék kollégájaként, tanáráként közvetlen tapasztalásból tudok tényeket szolgáltatni a folyamatról, másrészt úgy gondolom, hogy szükséges az intézményi múlt bemutatása. Továbbá – egyfajta *oral history*ként – forrásul szolgálhat ez az írás olyan kiváló kutatóknak, mint az ünnepelt, aki több történeti tárgyú publikációjában írt a rendészeti oktatásról. Sallai professzor a rendészet tudománnyá válásához szükséges rendőrségi történetiséget elsőként dolgozta fel, és lényegében ma is egyedüli kutatóként műveli ezt a területet. Mint ahogy a jogtudomány sem lenne tudományos diszciplína az egyetemes és magyar jogtörténeti kutatások eredményei nélkül, úgy a rendészet sem lehet annak elsődleges alrendszere, a rendőrség történeti kutatása és rendszerbe foglalt publikálása nélkül. Sallai professzor rendőrségtörténeti kutatásai fundamentális tartalommal gazdagítják és járulnak hozzá ahhoz, hogy a matéria a jövőben elismert tudomány lehessen. (Mert még nem az, mint számos írás bizonyította ezt az állítást. De erről máskor.)

Szóval a rendészeti oktatás egyik területe jelen írás tárgya. Tekintettel a területi korlátokra, nem elemző, inkább a Professzor Úr további kutatásait segítő adalék jellegű képeket festenek fel, amelyek a rendészet általam átélt oktatásához kapcsolhatók.

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának jogelődje, a Rendőrtiszti Főiskola (RTF) alapító atyjai (bocsánat, a Magyar Szocialista Munkáspárt [MSZMP] és belügyi vezetői) 1970-ben úgy döntöttek, hogy a rendőri, állambiztonsági és egyéb rendészeti képzést főiskolai szintre emelik. Az MSZMP Központi Bizottsága meghozta határozatát, 1971-ben létrejött a Rendőrtiszti Főiskola. Parancsnokának – mai nevén főigazgatójának – dr. Györök Ferenc tábornokot nevezték ki, aki ugyan elkötelezett híve volt a szocializmusnak, ezzel együtt európai szintű rendőri és állambiztonsági, büntetés-végrehajtási tiszti képzést teremtett. Az oktatást két vezérláncra fűzte: a jogi és a szakmai tárgyakra, emellett a rendészeti szakmai általános értelmiségi tudás alapját jelentő materiák (gazdaságtan, pszichológia, szociológia stb.) is bekerültek a képzésbe. Györök felismerte, hogy a rendészeti oktatásban a bűnügyi tudományok jogi tárgyai mellett a másik fundamentális terület az alkotmányjog (akkori nevén államjog) és a közigazgatási jog (akkori nevén államigazgatási jog), és ennek megfelelően a szakmai tárgyak mellett négy fő jogi tárgy kapott prioritást az óraszámok kialakításában.

Megjegyzendő, hogy Györök tábornok fejből tudta, hogy az RTF tanszékei mit és hány órában oktatnak. Pontosan ismerte a tárgyak egymásra épülésének logikáját, tisztában volt az egyes tanszékek egyes tárgyainak belső tartalmával, emiatt elképzelhetetlen volt, hogy ugyanazt a fogalmat az egyik oktatási műhelyben másként oktassák, mint a másikban (ma sajnos ez előfordul a karon.) Minden év július végén két hetet a siófoki akkori BM üdülőben nyaralt, a nyaralás során a következő félév összes órájára vonatkozó okiratokat (a tantervnek megfelelő tantárgyi programokat, tantárgyi tájékoztatókat stb.) egyenként ellenőrizte, majd az augusztus utolsó hetében induló félév-előkészítő tanszéki értekezletekre ellátogatva szükség esetén felvetette az általa vélt hiányosságokat. Jelen sorok írója (akkor tanársegédként) a tábornok kérdése alapján szembesült azzal, hogy a tárgyi tematika nem mindenben logikus felépítésű, illetve az ajánlott irodalom részben elavult.

Az alkotmányjogot és az államigazgatási jogot az RTF 1971-es magalakulásától az Államtudományi és Igazgatásrendészeti Tanszék oktatta. Az elnevezés arra is rámutat, hogy az első pillanattól kezdve az igazgatásrendészeti szolgálati ág tisztai utánpótlása, szemben az összes többi szolgálati ággal, sajnálatosan nem

kapott önálló tanszéket, a hivatásrendet odacsapták egy közjogot oktató egy-séghez, és ez ma is így van...

A tanszék első vezetője 1978-ig dr. Balogh János volt, majd 1981-ig Beck György, 1989-ig Guttengéber Ádám, 1994-ig Tóth István tanszékvezetői koncepciója érvényesült a két fundamentális jogi tárgy oktatásában. Az első 20 évben az RTF egyik legtekintélyesebb műhelyévé nőtte ki magát az oktatási szervezet. Ennek két fő oka volt. Egyrészt az államjogi és államigazgatási jogi előadásokra meghívott országosan elismert vendégprofesszoroknak a jogi karokkal kompatibilis előadásai, amelyek eredményeként a nevezett jogi tárgyaink tematikája, oktatási színvonala besimult a magyar jogi oktatási intézményrendszerbe. Másrészt Guttengéber Ádám kivételesen professzionális tanszékvezetése, aminek eredményeként az 1980-as évek közepére beérett a racionális és előre tervező tanári kádereképzés (amire ma is elemi szükség lenne). Az oktatási műhelyben számos, bármely egyetemen a helyét megállni tudó nagyszerű tanár érett be, mint például Szikinger István, Dantesz Péter, Baraczka Mária, Berta Krisztina.

Szikinger nevéhez köthető az RTF első veretes, rendészeti profilú monográfiájának elkészítése. 1983-ban, hároméves kutatást követően elkészítette azt a tanulmánykötetet, amely a magyar jogtudományban elsőként mutatott rá a rendészet napi gyakorlatban jelentkező alkotmánysértő, nemzetközi jogot és államigazgatási eljárási jogot sértő intézményére. A rendőrhatalósági felügyelet és a rendőri kitiltás akkori szabályozásának jogállami tarthatatlanságát bemutatni kívánó – országos közmértóságokat meghívó – konferenciát a szocialista állami berendezkedés tükrében várható botrányra tekintettel Győrök betiltotta, a 200 példányban elkészült tanulmánykötet megsemmisítésére utasított. Csak néhány példányt sikerült megmentenünk.

Szikinger belügyi főosztályvezető, a mai Közép-európai Rendőrakadémia (jelen sorok írójával együtt) egyik megalakítója, ezt követően tanszékvezető, majd a médiában sűrűn szereplő alkotmányjogi szakértőként sikeres ügyvéd lett. Dantesz Péter az Államigazgatási Főiskola főigazgatója, Baraczka Mária és Berta Krisztina a rendszerváltás utáni kormányok államtitkárai lettek. A szakmai sikerek mellett a kollektíva Guttengéber Ádám vezetésével nagyszerű, egymásra odafigyelő, egymást mindenben segítő kollektívát is alkotott. A tanszékvezetőt emberi nagysága, kivételes vezetői tulajdonságai miatt – nem túlzás – rajongásig szerették, tisztelték a tanszék tanárai. Ritka jó kollektívát, családias légkörű csapatot alkottunk. Az adott tanév vége után alig vártuk a következő tanév kezdetét, a tanszék aranykorát élte.

A tanszék neve az alapítástól az úgynevezett Guttengéber-éra befejezéséig vagy Államtudományi és Igazgatásrendészeti, vagy Államjogi, illetve Alkotmányjogi és Igazgatásrendészeti Tanszék volt. A szervezet 1994-től 1996-ig Szikinger István vezetése alatt az Általános Jogi Tanszék nevet vette fel, kikerült az igazgatásrendészeti szakos hallgatók felügyelete a szervezeti egység alól. Ennek oka az volt, hogy 1993 végén az akkori főiskolai vezetés a Közbiztonsági Tanszék vezetését annak alkalmatlansága miatt leváltotta, és vezetőjül azt a Tóth Istvánt nevezte ki, aki Guttengéber helyetteseként, majd utódjaként 1989–1994 között irányította a tanszékét. Tóth feltételül szabta, hogy viszi magával (néhány kolléga mellett) az igazgatásrendészeti képzést, amit a főiskolai menedzsment elfogadott. Szikingert 1996-tól 2002-ig Szigeti Péter, az országos hírű jogelméleti professzor, akadémiai doktor, egy időben az Országos Választási Bizottság elnöke váltotta. A tanszék neve Jog- és Államtudományi Tanszékre módosult. A névváltozást – mint eddig még mindig – a tanszéki kollektíva döntötte el. Ez a tény arra mutat rá, hogy a felsőoktatási kultúrában nem testidegen az, hogy egy tanszék a nevét – természetesen egyetértésben a felső vezetéssel – maga döntse el. Biztosan állítható, hogy ez a folyamat kizárja a tartalmában tarthatatlan névváltozást.

A tanszék megalakulásától egészen 2002-ig három esetben folyt rendészeti kutatás. Egyrészt a fent említett Szikinger István-féle és korszakalkotó *A rendőrhatalom felügyelet és a kitiltás, mint jogellenes intézmények* című szellemi termék, majd a Szigeti Péter szerkesztette *Tanulmányok a jogvédelem és a rendvédelem köréből* 1998-as tanulmánykötet, továbbá a 2002-ben tanszékvezetővé kinevezett jelen sorok írója által irányított *Jogvédelem-rendvédelem* kiadvány. Szikinger azért érdemel kiemelés, mert az emberi jogok kutatójaként 1980-tól mélyreható elemzéseket folytatott a rendőrség alkotmányos tevékenységéről, Szamel 1991-es tanulmánya után az első volt, aki monografikus művet alkotott. Rendészettörténeti tény, hogy az elmúlt mintegy 40 évben Szamel Lajos és Szikinger István voltak azok, akik kandidátusi értekezésükkel elindították a rendőrség dogmatikai elemzését, a rendészeti kutatásokat. Hangsúlyozandó, hogy mindketten a rendőrség, és nem a rendészet valamennyi szervének kutatásával állították fel téziseiket, érték el mérőföldköves eredményeiket. Ugyanazt az utat járták, mint a Sallai professzor által kutatott „ősök” (Zsoldos Ignác, Karvasy Ágoston stb.), vagyis a rendészet alatt kizárólag a rendőrséget értették, vizsgálták, elemezték. Természetesen, amíg nem lett rendészeti (későbbi alternatív kifejezésében rendvédelmi) szerv az állambiztonság/polgári nemzetbiztonság, a katasztrófavédelem, a pénzügyőri rendészet, az Országgyűlési Őrség és a helyi önkormányzat

7-8 rendészeti szerve, addig ez abszolút magyarázható. Ugyanígy természetes ebből a tényből kiindulva az is, hogy ma a rendészet alatt fatális hiba lenne csak a rendőrséget érteni. (Sajnos ma is sokan beleesnek ebbe a hibába.)

Szigeti Péter után jelen sorok írója vette át a tanszéket (2002–2016), amelynek neve előbb saját döntés alapján ismét Alkotmányjogi és Közigazgatásjogi Tanszék lett, kifejezve az oktatási program fő sodorvonalát. Továbbra is belső és külső szakemberi konszenzusos megállapodást tükrözött az elnevezés, hiszen a rendszerváltás után fokozott követelménnyé vált a rendészeti fellépés alkotmányos és közigazgatási jogi megalapozottsága. Ekkor az igazgatásrendészeti képzés még mindig a közbiztonsági szolgálati ághoz tartozott. Ezt a 2010-ben megkezdett és a Nemzeti Közszerológati Egyetem létrejöttéhez vezető előkészületek változtathatták meg. Az akkori kari vezetés elfogadta azt a kezdeményezésem, hogy az igazgatásrendészet kerüljön vissza az anyatanszékéhez. Ennek megtörténte egyben a tanszék nevének a megváltoztatását is jelentette. Az új név: Alkalmazott Rendészettudományi Tanszék. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezt a nehezen értelmezhető, kissé meghökkentő nevet, mármint az *alkalmazott rendészettudomány* kifejezést nem a tanszék találta ki, sőt ehhez még csak kérdést sem kaptak. (Magam a mai napig nem tudom, hogy mit jelent szemantikai értelemben, mögöttes tartalmában az alkalmazott rendészettudomány kifejezés.) Lényegében ettől kezdve döntöttek a tanszékünk elnevezéséről „fent”, valljuk be, nem mindig szerencsésen.

A 2002 és 2016 közötti időszak első mintegy 11-12 évében meghatározó volt az alkotmányjog és a közigazgatási jog minden szakon és tagozaton történő oktatása. Az akkori felső vezetés evidenciának tartotta azt a ma is nyilvánvaló tényt, hogy főleg a 2006-os társadalmi események okán átalakult rendőrségi megítélés felhajtóereje egyszerűen megköveteli a rendészeti képzésben az alkotmányjogi és a közigazgatási jogi tudást a rendészeti hivatásos állománytól. Ehhez pedig hozzá kell rendelni egy kívánatos óraszámot, ami nem lehet kevesebb a 15 oktatási hét viszonylatában a legalább heti 2 óra előadásnál és a 2–4 óra szeminárium, gyakorlat tartásánál. Egyszerűen az adott jogi anyaghalmaz nem bír el kevesebb ráfordítást (lásd a magyar jogi felsőoktatás nyolc jogi karának és az NKE ÁNTK ugyanilyen oktatásának hosszmetseti ábráját). Sajnálatosan 2016-tól egyre messzebb kerültünk ettől a valamikori állapottól, az akkor tanszéki vezetés lobbieréje kevésnek bizonyult. Az alkotmányjog és a közigazgatási jog ebben az időben brutális mértékben, összesen mintegy 360 órával csökkent. Mára pedig a hatályos tanterv szerint mintegy 14 óra előadás és ugyanennyi szemináriumi óra áll rendelkezésre a nappali képzésben, amihez képest a joganyag jelentősen

megnőtt (például közigazgatási perjoggal). Az okok többkomponensűek, ezek közül az egyik az egyetem alapításakor a felső vezetői körben megálmodott közös tantárgycsoport realizálása, vagyis a közös modul, ma Ludoviceum, amely csomag tárgyai az addigi órák legalább 25%-át vitték el. Ugyanakkor jelen sorok írója elfogadja, hogy bizonyos racionalitás, érvanyag mentén lehet indoka a Ludoviceum tárgyaknak. A jövő dönti el, hogy ez az oktatási struktúra mennyiben vált be, az azonban leszögezhető: az alkotmányjogi és a közigazgatásjogi óraszám jelen formájában nem alkalmas az egyetemi minőség elérésére.

A fentiekkel együtt az alkotmányjog és a közigazgatási jog 2016-ig továbbra is a kari képzés központi tárgyaihoz tartozott. Emellett polgári jogból, munka-/közszolgálati jogból, nemzetközi és EU-jogból, jogi alaptanból, majd az igazgatás-rendészet visszakерülésével a szolgálat tárgyaiból folyt az oktatás. (Továbbá egy átszervezés eredményeként szociológiából, egy ideig etikából.)

A tanszéki szellemi munkához visszatérve rögzítendő, hogy 2002-től generális tananyagfejlesztés keretében új tankönyveket írtunk közigazgatási eljárási jogból, polgári jogból, szakmai tárgyakból, nemzetközi és EU-jogból. Az ebben az időben mindig a tanszék feje felett lebegő nemkívánatos átszervezést megelőzendő – vagyis ki akartunk térni az egyetemi felsővezetés mi tárgyainkat érintő más karra viteli szándéka elől –, praktikus megfontolásból átpántlikáztuk a fenti tárgyak többségének elnevezését, így ahol lehetett, a tantárgy nevébe bekerült a rendészeti szó. Így például a közigazgatási eljárási jogból *Rendészeti hatósági eljárási jog* 1. és 2., a Nemzetközi és EU-jogból *Nemzetközi rendészeti jog* a Polgári jogból *Rendészeti civiljog* lett (amely elnevezések egyebekben abszolút értelmezhetetlenek, ugyanis nincs a jogrendszerben a közigazgatási eljárási jogon belüli rendészeti hatósági eljárási jog, továbbá nem létező matéria a nemzetközi rendészeti jog, rendészeti civiljog). Ez már a második időszak egyik jellemzője. A tanszék felismerte, hogy oktatási profilját elemi érdekből és a megváltozott külső feltételekre tekintettel meg kell változtatni. Közös döntés született arról, hogy a rendészet alkotmányjogi dogmatikáját, nemzetközi intézményeit, a civiljog rendészeti érintettségét tudományos alapon néhány éven belül mélyreható kutatással feldolgozzuk, és a rendészet tudománnyá válása szempontjából elengedhetetlen új ismeretekkel gazdagodva új matériákat kezdünk oktatni. Ezt a 2016-os tanszékvezetői váltás nem engedte kibontakozni.

A 2002–2016 közötti időszak döntő részben ismét „irigyelt” tanszéki képet mutatott. Az a csapat egymásra odafigyelő, segítő, kiváló szellemiségű kollektíva volt. Volt érdekérvényesítő lobbierőnk. Az ezt reprezentáló esetek közé tartozott

többek között, amikor kollégát akartak nyugdíjba küldeni, amit sikerült megakadályozni, vagy amikor kari tanácsülésen a helytelen legfelsőbb szekunder akarattal egyet nem értve sikerült érvényesíteni a tanszéki érdeket.

2016-tól 2018-ig Nagy Judit, majd 2018-tól 2019-ig Linder Viktória vezetése alatt a tanszék neve *Rendészeti Jogi és Közigazgatási Tanszék* névre változott, 2019 és 2021 között, Patyi András időszakában *Közjogi és Rendészeti Jogi Tanszék* volt a nevünk. A részben a Covid jellemezte időszakban csendes munka folyt. Bizonyos értelemben a tanszéki érdekképviselőt kihívásokkal nézett szembe, mindenki tette a dolgát, végezte a munkáját. Belső hozzáadott érték 2019-ig nem jött létre. Ezen a 2019-es új tanszékvezető (Patyi András) és az ebben az időben tanszékre került egyetemi tanári minőségű oktató (Chronowski Nóra) sem változtathatott, mivel mindkét kiváló kolléga azt megelőzően, hogy érdemi minőséget hozhasson létre, viszonylag rövid idő elteltével elhagyta a tanszéket.

A mai állapot 2021-től Buzás Gábor tanszékvezető nevéhez köthető. Neki sem állt módjában semmilyen értelemben észrevételt, javaslatot tenni a felerészben értelmezhetetlen, megint új tanszéki nevünk létrejöttéhez, vagyis az *Igazgatásrendészeti és Nemzetközi Rendészeti Tanszék* névhez. Ismét úgy született döntés, hogy azt „fent” hozták. Ennél a kijelentésnél azonnal rögzítendő: nem jogellenes, továbbá elidegeníthetetlen joga a mindenkori első számú vezetőnek és stábjának az, hogy a szervezeti egységek nevét maga döntse el. Ugyanakkor határozottan kijelenthető, hogy ez a döntési jog nem csorbulna azzal, ha kikérnék az érintett tanszék hozzáértő tagjainak véleményét. Sőt. Ha ez megtörtént volna, akkor nem áll elő az a nem kívánt helyzet, amely szerint a tanszéki elnevezés olyan tárgy oktatását sugallja, amely tárgy nem is létezik. Nincs *Nemzetközi rendészet* tárgyunk, sem oktatói alanyiségában (nincs és nem is volt ilyen tanárunk [!]), sem az írott tananyagban (nincs és nem is volt ilyen kidolgozott oktatási anyag) nem létezik. Ugyanakkor hangsúlyt kell adni annak is, hogy a *Nemzetközi rendészet* címszó alatti tematika döntően az EU-val, annak intézményi bemutatásával, az EU-jog oktatásával harmonizál, de emellett érinti néhány EU-s rendészeti tartalmú intézmény bemutatását is.

Vagyis a jelenlegi tanszéki cím az igazgatásrendészeti oktatást tükrözi, de az (erősen fékezett habzásúra csökkentett) alkotmányjogot, közigazgatási jogot, civiljogot, egyéb oktatott tárgyakat nem. Helyette egy fantomképet vizionál. Ez olyan, mintha egy szakdolgozat címe nem harmonizálna a tartalommal. A névadók kétségtelenül jó szándékú névadását remélhetőleg az első alkalommal újragondolják majd.

Zárásul: a rendészeti jogalkalmazásban (a hanyagolható szabálysértési eljárás mellett) két alapvető hatósági eljárási jogterülettel találkozik a rendészeti szakember: büntetőeljárási és a közigazgatási eljárási. Ezen alaki jogterületek anyagi hátterét a büntető anyagi jog és a közigazgatási anyagi jog adja. A rendészeti fellépés négy olyan jogterületét neveztem meg, amelyen belül tölti mindennapjait a rendészeti igazgatási közszolga. Ahhoz, hogy professzionálisan tehesse ezt, gyakorolhassa hivatását, az NKE RTK-n meg kell tanítani a szükséges nevezett jogi intézményeket. A jelen tantervi óráállapot erre csak kompromisszumok árán ad lehetőséget. Nem jó ez így.

Tisztelt Professzor Úr! Kedves János!

Hiszem, hogy munkásságoddal iskolateremtőként vonulsz be a rendészet kihagyhatatlan kutatói közé. Remélem, hogy az általad elindított rendészettörténeti kutatások hamarosan a következő minőséget jelentő értékelő-elemző dimenzióba lépve, újabb értékes gondolatokkal gazdagítják meglévő rendészeti tudásunkat. Igen nagy szükség van ugyanis a szervezettörténeti kutatások mellett/után a rendszerváltás körüli és azt máig követő rendészettel összefüggő történetkutatói értékeléseidre. Ne vedd, kérek, ezt sürgetésnek, hiszen az eddigi kolosszális szervezETFeldolgozó munkásságod is minden tiszteletet, köszönetet, elismerést megérdemel.

Fejet hajtva fejezem ki tiszteletemet, köszönetemet, elismerésemet. Még egyszer: Isten sokáig jó egészségben éltesse!

Barátsággal: Balla Zoli

Barabás A. Tünde

BÜNMEGELŐZÉS A KÖRNYEZET ALAKÍTÁSÁVAL

Tisztelt Kollégámnak, Sallai Jánosnak, aki a rendészettörténet professzoraként szabadidejének jelentős részét irigylésre méltó módon a szabadban tölti, és nem a bűnkeltő városi környezetben.

A városok lakói naponta szembesülnek a népesség robbanásszerű növekedésével járó káros hatásokkal, az emelkedő környezeti terheléssel, alacsony infrastrukturális ellátottsággal, miközben szembeszökővé válnak a devianciák, növekednek a leszakadó részek, a slumosodás és a mindehhez kapcsolódó bűnözés.¹ A világ nagyvárosaiban követik el a bűncselekmények közel háromnegyedét, hiszen itt koncentrálódik a lakosság a leginkább, miközben itt valósul meg a legkevésbé a közösségi kohézió, az egy lakóköznyezetben élők közösségének egymásra történő odafigyelése, egymást támogató magatartása. Az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) jelentése szerint tagországai-ban a lakosság kétharmada él városokban, sőt metropoliszokban. Ez az arány folyamatosan növekszik, hiszen a nagyobb városok kínálnak jobb munka-lehetőségeket és megélhetést.²

Magyarországon is a városi bűnözés a jellemző. A bűncselekmények közel 80%-át a városokban, és azokon belül is elsősorban a sűrűbben lakott város-részekben követik el. Ez nyilvánvalóan szoros összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy a lakosság is a városokban tömörül. „A városokban elkövetett bűncselekmények típusa és intenzitása szorosan összefügg az adott település folyamatosan fejlődő, alakuló társadalmi és gazdasági helyzetével, politikai berendezkedésével, technikai előrehaladottságával és nem utolsósorban kultúrájával.”³

¹ WOETZEL et al. 2018: 3.

² OECD 2013.

³ MÁTYÁS-SALLAI 2015: 402.

A városi bűnözés megelőzésében jelentős szerepet játszik/játszhat a bűnmegelőzés bűnkeltő helyzetekre fókuszáló formája, a szituációs bűnmegelőzés. Ez a prevenció olyan gyakorlati szemléletű megközelítése, amely gyors és adekvát módon reagál a bűnözést generáló helyzetekre, és azokat megszüntetve csökkenti a bűnözést, aminek a nagyobb bűnfertőzöttségű területeken kiemelt jelentősége van. Az elterjedt bűnmegelőzési teóriákkal szemben ugyanis, amelyek a bűnmegelőzésének lehetőségét a (potenciális) bűnelkövetőkre, valamint a (potenciális) áldozatokra koncentrálva kívánják megoldani a bűnözés biológiai, pszichológiai, szociológiai okainak feltárását követően, különböző egyéni és társadalmi intézkedések alkalmazásával – azaz hosszú távon jelentenek jó megoldást –, a szituációs bűnözés a konkrét cselekmények helyben történő megelőzésére koncentrál.

A szituációs bűnmegelőzés alapjait az úgynevezett *lehetőségelméletek* alkotják, amelyek szerint a bűnözés bizonyos fajtáinál az elkövetők a mindennapok során adódó lehetőségeket használják ki. Ez természetesen nem az összes bűncselekménytípusra, hanem elsősorban a vagyon elleni cselekmények többségére jellemző. Kiindulópont, hogy a bűnöző rendszerint akkor követi el a bűncselekményét, ha arra alkalma adódik. Ha egy adott területen a lehetőségek megnövekednek, akkor várhatóan a bűncselekmények is megsokszorozódnak. A bűnelkövető motivációja nem elegendő a bűncselekményhez, megfelelő alkalomra is szükség van. Ezek az elméletek (lásd a racionális választás elmélete, a rutintevékenység modellje és a bűnözési mintázat elmélet) a társadalmi dezorganizáció gondolatához kapcsolódóan az egyéni devianciákat a bűnözés elkövetésével kapcsolatos gondolkodási folyamatokkal, valamint az adott környezettel összefüggésben magyarázzák. Egyben arra is rámutatnak, hogy a bűnözés kialakulása és a bűn elkövetése nem kizárólag a bűnözők életéből vezethető le.

A Derek Cornish és Ronald Clarke által kifejlesztett racionális választási elmélet szerint a bűncselekményt elkövető személy a tettet megelőzően figyelembe veszi a felmérhető kockázatokat, a nyereségeket, a szükségleteket és a büntetés lehetőségét, valamint a helyzetre és a célra vonatkozó konkrét tényezőket.⁴ A bűncselekmények célpontjai, amelyek lehetnek emberek, otthonok vagy vállalkozások, nyereséget és egyben kockázatot is jelentenek. Az elkövetők végiggondolják, hogy a szerezhető előny megéri-e a kockázatot, vagyis a büntetés kockázata nagyobb-e, mint a megszerezhető nyereség.⁵ A modell szerint a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó döntéseket befolyásolják olyan tényezők is,

⁴ CORNISH–CLARKE 2014: 34; LERSCH–HART 2011: 93–104.

⁵ SIEGEL 2009.

mint például az elkövetők korábbi tapasztalatai és tudása, korábbi megoldások, a konkrét eset során észlelt, valamint feltételezett körülmények és készségek.⁶ Ezeket a tényezőket a bűncselekmény elkövetését megelőzően gondolják végig, és értékelésük helyzetenként változik.

Egy másik népszerű elmélet, amely magyarázatot keres a bűnözők választására, a Lawrence Cohen és Marcus Felson által kifejlesztett rutintevékenységek elmélete.⁷ A racionális választási elméletből kiindulva ez a modell azt feltétezi, hogy egyes bűncselekmények elkövetése alkalmazkodik a lakosság mindennapi, megszokott cselekvései üteméhez. A szerzők értelmezésében a bűnelkövetéshez három specifikus változó együttléte szükséges: a megfelelő célpont, az alkalmas felügyelet hiánya és a motivált bűnelkövető. A három változó együttes jelenléte eredményezi a bűncselekményt,⁸ vagyis ha a motivált betörő olyan alkalmas célpontot talál, amelyet nem őriznek megfelelően, a betörés végrehajtható. A modell elnevezése arra utal, hogy a bűnelkövetők a mindennapi tevékenységek során (például munkába járás, szórakozás, napi ügyek intézése) kerülnek kapcsolatba a megfelelő áldozatokkal és célpontokkal.⁹ Cohen és Felson megállapították, hogy a motivált elkövetők mindig jelen vannak ebben a ciklusban, ők az állandó tényezők. Ezzel szemben a célobjektumokon és a felügyeleten mindig lehet változtatni. A felügyeletet maguk a tulajdonosok vagy a szomszédságuk is megvalósíthatja, ami egyszerű megoldást kínál. A szerzőpáros hangsúlyozta, hogy a hétköznapi emberek, akik figyelnek másokra és a környezetre, a leg-hatékonyabb „felügyelők”. A megfelelő célok közé tarthatnak a nyitott lakások és járművek, valamint a könnyen mozgatható értékesebb javak, amikre a tulajdonosok nagyobb odafigyelése növelheti az elkövető kockázatát.¹⁰

Az utolsó magyarázó elmélet a Paul és Patricia Brantingham által kifejlesztett bűnözési mintázat elmélet, amely szorosan kapcsolódik a racionális választás és a rutintevékenység teóriájához.¹¹ A szerzőpáros úgy vélte, hogy a térbeli meghatározottság sokkal markánsabb a bűncselekmény elkövetésében, mint amennyire azt korábban vélték; vannak olyan területek, ahol rendszeresen történnek bűncselekmények, míg máshol szinte soha. A mintázatoknak három

⁶ LERSCH–HART 2011.

⁷ COHEN–FELSON 1979.

⁸ SIEGEL 2009.

⁹ BARABÁS 2014.

¹⁰ COHEN–FELSON 1979.

¹¹ BRANTINGHAM–BRANTINGHAM 2008.

fajtáját különböztették meg: így az időbeli, a térbeli és a személyi mintázatokat. A városi struktúra és a tömegközlekedési módok befolyásolják az elkövetők úgynevezett kognitív térképének fejlődését. Ugyanis az egyik helyről a másikra történő mozgás során olyan „térkép” alakul ki az elkövető gondolkodásában, amelyben minden ismert hely és út megjelenik. Ez azután előjön, amikor a területén a megfelelő célokat a bűnöző kiválasztja. Vagyis eszerint a cselekményeket a múltbeli tapasztalatok és a jövőbeli szándék alakítja, az élet rutinszerű tevékenységei és ritmusa, valamint az adott környezet keretei között.

A szituációs bűnmegelőzésnek számos módszere van, hiszen minden, a konkrét bűncselekményi helyzet kialakulását megakadályozó technika idetartozik. Ezek között kiemelt szerepe van az épített környezet átalakításának és a környezeti tervezésnek (angolul: Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED), amely a bűnözői magatartás környezet átalakítása által történő, multidiszciplináris szemléletű megközelítést és az ennek megfelelő megelőzési módokat foglalja magában. A mindennapokban ez olyan módszerek összességét jelenti, amelyek képesek befolyásolni a bűnelkövetők döntését, és ezzel megelőzik a bűncselekmények elkövetését. Az elnevezés Ray Jeffery 1977-ben publikált tanulmányából ered, elméleti alapjait Oscar Newman dolgozta ki.¹² Kiemelt célterületei a nagyvárosok, ahol a bűncselekmények túlnyomó része történik. Előnye, hogy – miként a szituációs megelőzés általában – nem igényel bármiféle prognózist vagy az egyéni veszélyességre alapozó elképzelést, hanem a közvetlen szituációra fókuszál. További előny, hogy a szituációs komponensek stabilabbak és egyszerűbbek a megelőzés számára, mint a személy és annak viselkedése.¹³

Az építészeti bűnmegelőzés alapjául az a felismerés szolgált, hogy míg korábban az egyes városrészek eltérő bűnözési statisztikáját a nagyobb népsűrűséggel, valamint az alacsonyabb anyagi és műveltségi szinttel magyarázták, az 1960-as évekre felismerték, hogy az egyes városrészek építészeti megoldásai is hatással lehetnek a bűncselekmények arányára.

A városrészek építészeti megoldásai ugyanis maguk is elősegíthetik a bűncselekményi helyzet kialakulását. Az utcák és egyéb közterületek, az épületek külső és belső kiképzése kiváló alkalmat kínálhat bizonyos bűncselekmények elkövetésére; sőt mindez a bűnözők rejtőzködése és menekülése szempontjából is rendkívül előnyös lehet. Az egyre kisebb területegységekre koncentráló kutatások körülbelül az 1970-es évekre jutottak el a háztömbök, a házak bűnözési

¹² JEFFERY 1977; NEWMAN 1973, 1996.

¹³ IRK 2008.

szempontú vizsgálatához, a bűnözési helyzetet állítva annak homlokterébe.¹⁴ 1981-ben Donald Appleyard és munkatársai tanulmányukban azt elemezték, hogy az utca két oldalát elválasztó úttest forgalmának nagysága és sebessége hogyan határozza meg a két oldal között kialakuló társadalmi kapcsolatokat és az „otthonnak” tekintett terület kiterjedését.¹⁵

A CPTED a bűnalkalmak csökkentésének építészeti és tervezési megoldásait helyezte előtérbe. A lehetőségelméletek alapján abból indul ki, hogy a bűnelkövetők többsége logikus döntés eredményeként követi el bűncselekményét. A cél kiválasztása során az összes körülményt figyelembe veszi (elhelyezkedés, megközelíthetőség, felügyelet, kamera stb.), és összeveti a lehetséges előnnyel, amellyel a bűncselekmény elkövetése kecsegtet. Ennek alapján dönti el, hogy arányban van-e az esetleges nem várt következményekkel (például a lebukás esélye, az esetleges büntetés).

Olyan megoldások és eljárások gyűjteményét tartalmazza, amely a közterületek (parkok, járókelők mozgásterei, tömegközlekedési megállóhelyek stb.) tervezésének vagy a meglévő struktúrák átalakításának a bűnelkövetés lehetőségét csökkentő módjait foglalja össze. Alkalmazása elősegítheti a közterületek biztonságát, és növelheti az e területeket használók biztonságérzetét. Magába foglalja azokat az építészeti, településfejlesztési, táj- és kertépítési, forgalom- és fénytechnikai, pszichológiai és kommunikációs módszereket és azok együttes alkalmazását, amelyek az épített környezet utólagos átalakításával, valamint az építendő környezet tudatos tervezésével és megvalósításával a bűnelkövetés lehetőségeit csökkentik, illetve megszüntetik.¹⁶

Oscar Newman munkálta ki az úgynevezett defensible space (védhető tér) fogalmát, ami a mai napig meghatározza az építészeti bűnmegelőzés elveit.¹⁷ A defensible space egy olyan lakókörnyezeti modell, amely képes meggátolni a bűnelkövetést külső beavatkozás nélkül. A védhető tér mechanizmusok láncolatának az összessége, olyan tényleges vagy szimbolikus akadályok rendszere, amelyek a térre erős hatást gyakorolnak, megteremtik a felügyelet és az áttekinthetőség lehetőségét, és ezzel az adott terület kontrollálását. Ezt a helyi lakosok alkalmazhatják életük, családjuk, szomszédjaik és barátaik biztonsága érdekében.

Newman vizsgálataival arra keresett választ, hogy van-e összefüggés a lakóházak és lakóterületek – a lakókörnyezet – kialakítása és a bűncselekmények között.

¹⁴ DALLOS 2008.

¹⁵ APPLEYARD–GERSON–LINTELL 1981.

¹⁶ DALLOS 2008.

¹⁷ NEWMAN 1973, 1996.

Az 1970-ben kezdett kutatásában New York 150 ezer városi tulajdonban lévő lakását figyelte meg, amelyekben összesen 528 ezer ember lakott. New Yorkban a városi lakásigazgatás részletes jelentéseket készített a házakban és az előttük előforduló bűncselekményekről, rongálásokról. Ezeket az adatokat dolgozta fel Newman a háztípus, a házmagasság és a környezet szerint. Megfigyelte, hogy a New York-i túlnépesedés annak a következménye, hogy vidékről és a világ más területeiről alacsony jövedelmű tömegek áramlottak be a városba, valamint ennek a tömegnek az elhelyezésére az Amerikai Egyesült Államokban gyakori földszintes vagy csak néhány emeletes házak helyett pontszerűen kialakított toronyházakat építettek, amelyeket minden oldalról közterület határol, illetve hogy főként ott emelkedett jelentősen a bűnözés, ahol alacsony jövedelmű családok magas házakban laknak.

Az építészeti bűnmegelőzés számtalan lehetőséget nyújt az adott területen a bűnözés egy adott fajtájának visszaszorítására. Lehetőség van építészeti megoldásokkal küzdeni a vagyon elleni, az erőszakos és a közlekedési bűncselekmények ellen is. Ezek a megoldások egyetlen alapelv köré csoportosulnak, mégpedig megszüntetni a bűnalkalmat. Miként a szituációs megelőzéssel kapcsolatosan, az építészeti bűnmegelőzést is gyakran éri kritika, amely szerint a védett területekről a szomszédos területekre helyeződik át a bűnözés. Önmagában azonban ez nem okozhatja a bűnözés áttevődését, hiszen ahhoz szükséges a bűnalkalom – vagyis az új helyszín kedvező körülményei. Az elkövetők jelentős része (elsősorban a vagyon elleni cselekmények körében) a megfelelő lehetőséget keresi, és akkor cselekszik, ha azt megtalálja.¹⁸

A második generációs CPTED elmélete továbbfejlesztette a korai CPTED-elveket: a fizikai tér vizsgálata mellett kutatja a fizikai és társadalmi fejlődés összefüggéseit. A holland második generációs CPTED-iránymutatások mindegyike kapcsolódik az alapvető CPTED-stratégiához, azaz továbbra is alkalmazza a természetes felügyelet – tulajdonhatár-jelzés – területhasználat-jogosultság ellenőrzése – karbantartás-gondozás szempontrendszerét. Ezenkívül öt területet jelöl ki – a) ifjúsági klubok létrehozása, b) a kerület nagysága, sűrűsége és a lakások differenciálása; c) városi találkozóhelyek biztosítása, d) a lakosok részvétele, valamint e) a lakosság felelőssége –, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak a szomszédságok/közösségek működésével kapcsolatos társadalmi kérdésekkel.

Korábbi kutatások Magyarországon is azt mutatták, hogy a lakosok kevésbé tesznek intézkedéseket alapvető biztonságuk érdekében, különösen a vagyon elleni bűnözéssel szemben, ahol arra lenne lehetőség. Az OKRI Áldozatok és

¹⁸ DALLOS 2008.

vélemények kutatása és a betöréses lopások vizsgálata szerint még egy korábbi betörést követően sem alkalmaznak sokan vagyonzvédelmi eszközöket (zár, riasztó stb.), sokkal inkább a hatóságoktól várják a bűn megelőzését.¹⁹

A biztonság megteremtéséhez szükséges összefüggésrendszerben a rendőrség szerepe is többértű, feladata nem pusztán a hagyományos bűnmegelőzési eszköztár alkalmazása, hanem aktív részvétel olyan új feladatokban, mint például a tervezési folyamatok, vagy akár a bűnözéstől való félelem csökkentése.

A városokat világszerte érő újabb és újabb kihívásokra új eszközrendszert kínálnak a smart city-elméletek (okosváros-konceptciók), amelyek nem tesznek mást, mint a jelen kor kihívásaira a jelen kor rendelkezésre álló eszközrendszerével, főként az infokommunikációs technológiák (ICT) – és egyre gyakrabban a mesterséges intelligencia (AI) – igénybevételével keresnek megoldást. Az élehető vagy okosváros-konceptcióhoz hozzátartozik az is, hogy az összegyűjtött adatokat a különböző bűncselekmények – rablás, betörés, közúti baleset stb. – megelőzésére használják fel a hatóságok, illetve arra, hogy minél gyorsabban kiérjenek egy incidenshez.²⁰ Ezeknek a rendszereknek a használatával nemcsak a bűn felderítése, de megelőzése is hatékonyabbá válhat a problémák észlelésének, és az azokra történő reagálásnak a jelentős felgyorsulásával.²¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- APPLEYARD, Donald – GERSON, Sue – LINTELL, Mark (1981): *Livable Streets*. Berkeley: University of California Press.
- BARABÁS A. Tünde (2004): Általános viktimológia, latencia. In IRK Ferenc (szerk.): *Áldozatok és vélemények I*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 157–199.
- BARABÁS A. Tünde – DALLOS Endre – MOLNÁR István Jenő – PAPP József (2019): Környezet-szenzitív bűnmegelőzés az okosvárosokban. *Kriminológiai Tanulmányok*, 56, 121–142.
- BARABÁS A. Tünde szerk. (2014): *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szemszögéből*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- BRANTINGHAM, Paul – BRANTINGHAM, Patricia (2008): Crime Pattern Theory. In WORTLEY, Richard – MAZEROLLE, Lorraine (szerk.): *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan Publishing.
- COHEN, Lawrence – FELSON, Marcus (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 4(44), 588–608. Online: <https://doi.org/10.2307/2094589>

¹⁹ BARABÁS 2004, 2014.

²⁰ SZENDREI 2014.

²¹ BARABÁS et al. 2019.

- CORNISH, Derek – CLARKE, Ronald szerk. (2014): *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New Brunswick – London: Transaction Publishers.
- DALLOS Endre (2008): Építészeti bűnmegelőzés a mérnök szemével. In BARABÁS Tünde (szerk.): *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 107–126.
- IRK Ferenc (2008): Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In BARABÁS Tünde (szerk.): *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 78–106.
- JEFFERY, Ray C. (1977): *Crime Prevention Through Environmental Design*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- LERSCH, Kim – HART, Timothy (2011): *Space, Time, and Crime*. Durham: Carolina Academic Press.
- MÁTYÁS Szabolcs – SALLAI János (2015): Objektív és szubjektív biztonság néhány magyar nagyvárosban. In HERVAINÉ SZABÓ Gyöngyvér (szerk.): *A 21. század eleji államiság kérdőjelei*. Budapest: Kodolányi János Főiskola, 335–407. Online: <https://mek.oszk.hu/14500/14567/14567.pdf>
- NEWMAN, Oscar (1973): *Defensible Space. Crime Prevention Through Urban Design*. New York: MacMillan.
- NEWMAN, Oscar (1996): *Creating Defensible Space*. Washington, DC: Dept. of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.
- OECD (2013): *Urban Policy and Metropolitan Reviews*. Online: <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/urbanmetroreviews.htm> (letöltés ideje: 2023. február 5.)
- SIEGEL, Allen (2009): Theory is Personal. *Annals of The New York Academy of Sciences*, (1159)1, 287–300. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2008.04343.x>
- SZENDREI Zsolt (2014): *Smart City, a jövő városa*. Online: http://www.urb.bme.hu/segedlet/varosi/eloadasok_2014/07B_SMART%20CITY_SZENDREI%20ZSOLT_kivonat.pdf
- WOETZEL, Jonathan et al. (2018): *Smart Cities: Digital Solutions for a More Livable Future*. New York: McKinsey Global Institute.

Beregnyi József

A HATÁRŐRTISZTKÉPZÉS '90-ES ÉVEK ELEJI ÁTALAKÍTÁSA¹

Aki ismeri az ünnepeltet, az tudja, hogy 1978–1982 között a Kossuth Lajos Katonai Főiskola (KLKF) határőr szakán tanult, és szerezte meg első diplomáját. Jőmagam abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy annak az osztálynak – amelynek Sallai János hallgató is a tagja volt – lehettem az osztályfőnöke. A mi kapcsolatunk innen datálódik, és az életpályánk gyakorlása során már a barátság szintjéig jutott.

Ezt a résztémát azért választottam, mert az ünnepelt életútja – valamilyen módon, de eltérő mértékben – kapcsolódik mind a KLKF-hez, mind a Rendőrtiszti Főiskolához (RTF).

Felvezetésként megerősítem, hogy a határőr-, illetve a határrendészeti tisztképzésről szép számmal, többféle megközelítésben lehet tartalmas írásokat olvasni a szakajtóban.

Az általam itt leírtak nagy része azonban személyes benyomásokon nyugszik. A címben szereplő témáról jőmagam két korábbi munkakörömből adódóan szereztem közvetlen tapasztalatokat. Egyrészt mint a Kossuth Lajos Katonai Főiskola Határőr Tanszék oktatója, szakcsoporthoz vezetője, tanszékvezető-helyettese (1977–1990), majd pedig – két év (1991–1992) kihagyással – 1992–1994 között a tanszék vezetője funkcióban, másrészt pedig 1994–1998 között a Határőr Országos Parancsnokság Képzési, Humánszolgálati és Közművelődési Főosztály vezetőjeként.

Írásomban ragaszkodom az események és az azokat alakító körülmények tényszerű kifejtéséhez, de felvillantok egy-két hozzám kapcsolódó érdekességet is.

¹ Az RTF Határrendész Tanszék évfordulós ünnepi konferenciáján elhangzott – de még nem publikált – főbb gondolatok írásos formába öntésének eredménye.

HATÁRŐR ÉS HATÁRRENDÉSZ TISZTKÉPZÉS

Bármilyen szervezet, intézmény, valamilyen szolgáltatást nyújtó vállalkozás létrehozásának van valamilyen oka, legfőképpen célja, rendeltetése, missziója. Azaz velük szemben bizonyos elvárások, követelmények fogalmazódnak meg. Így van ez a rendvédelmi szervezetek számára személyi utánpótlást biztosító tanintézetek, oktatási egységek esetében is. Hiszen kis túlzással ők is szolgálnak, szolgáltatnak, ezért a képzési és kimeneti követelményeken túl az alapító, fenntartó – különösen a megrendelő, munkáltató – által megfogalmazott bizonyos elvárásoknak nekik is meg kell felelniük. De az elvárások, követelmények leginkább az adott időszaki hazai és nemzetközi események, körülmények által determináltak. Ezért mielőtt a '90-es évek határőr- (a továbbiakban: hőr-) tisztképzése átalakítását taglalnám, indokolt lehet az akkori hazai és nemzetközi körülményeket is röviden érintenem a megrendelő határőrség szemszögéből.

*Az akkori időszakra vonatkozó néhány
kapcsolódó esemény felvillantása*

1989–90-ben sok minden történt hazánkban, amit egyesek rendszerváltásnak, mások rendszerváltoztatásnak mondanak. Ezek nemcsak a közösségeket, intézményeket, hanem kisebb-nagyobb mértékben az egyéneket, egyes személyeket is érintették. Egy-két példa ezekből, amelyek a hőr-tisztképzéshez és hozzám is kapcsolódtak:

- megtörtént a depolitizálás, bizonyos dereguláció – leginkább a társadalomtudományi tananyagokban –, továbbá a politikai helyettesi munkaköröknek 1990. január 1-jével nevelési, szociálpolitikai jellegűvé történő átalakítása;
- 1990. július 1-jén a BM IV./II. Csoportfőnökség szervezetéből áthelyezték tanszékünk állományát a BM Határőrséghez;
- a vonatkozó előírásnak megfelelően 1990. augusztus 30-án a Határőr Országos Parancsnokságon leadtam az önvédelmi fegyveremet;
- kiadták az MNK Belügyminiszterének 8/1988. számú utasítását az RTF vezetői, vezető oktatói megbízásainak, valamint az oktatói munkakörei betöltésének követelményeiről, aminek hatálya annak 24. pontja szellemében ki lett terjesztve a belügyi tanszékre is.² (Személyemet a miniszter ez alapján nevezte ki 1989. július 1-től főiskolai tanárnak.)

² Az ennek végrehajtására vonatkozó konkrétumokat a belügyminiszter-helyettes 4/1988. számú intézkedése részletezte, sőt teljesítésére ütemterv is készült.

A határőrség felső és középszintű vezetői egyértelműen érzékelték a politikai környezet megváltozását, az elektromos jelzőrendszer lebontását követő új határőrizeti és határforgalmi tendenciák alakulásának milyenségét. Felismerték az ebből következő változtatások szükségességét, irányát. A korábbi „totálisnak” mondott határőrizet helyett olyat vizionáltak, amely inkább már a rendészeti megoldásokhoz állt közelebb. Az erről szóló kezdeményezésekkel éltek is a felügyeleti szerv felé. Ennek folyományaként a Minisztertanács 1989. decemberében tárgyalta a határőrség helyzetét és döntött szervezeti változásokról. Elfogadták a 3141/1989. és a 2046/1989. (HT 17.) MT határozatot a Magyar Köztársaság államhatáráról, annak rendjéről, őrizetéről és átlépésének szabályairól szóló törvényjavaslat alapelveiről. A határozat többek között előírta, hogy a határőrség 1990. január 1-től megkezdje, és 1995-ig teljessé teszi a határőrsőskön és a forgalom-ellenőrző pontokon a hivatásos és polgári állománnyal történő feladat-végrehajtást – azaz megteremti a hivatásos határőrizet rendszerét – a sorállomány fokozatos kivonásával párhuzamosan.

A határrendészeti feladatok hivatásos állománnyal történő végrehajtásának megkezdése magával hozta az ehhez szükséges – már a hivatásos állományúakra vonatkozó – személyi feltételek megteremtésének igényét is mind a tiszti, mind a tiszthelyettesi állománykategóriát illetően. Ez részben a tiszthelyettesképzés intenzitásának növelését,³ részben pedig a futó határőrtisztképzés addigi rendszerének átalakítását is igényelte.

Mindezek mellett a '90-es évek első harmadában a nemzeti megújulás keretében a magyar oktatásigazgatás egész rendszerét átalakító törvénykezés is kezdetét vette. A szakképzésről, a felsőoktatásról szóló jogszabályok merőben új kötelezettségeket, illetve lehetőségeket teremtettek a rendészeti jellegű képzés számára is.

Az eredeti elképzelés a határőrtisztképzés átalakítására

Az említett határőrtisztképzés – a belügyi elképzeléseknek megfelelően – eredetileg már az 1990/91. tanévben megkezdődött volna a Rendőrtiszti Főiskola (RTF) határrendészeti szakán, ezzel párhuzamosan pedig 1992-ben vagy 1993-ban teljesen megszűnt volna a KLKF-en a határőr hallgatók felkészítése, illetve maga

³ 1992 és 1995 között az átmeneti helyzet megkövetelte kisebb-nagyobb létszámmal folyó 10 hónapos, valamint ciklusos rendszerű iskolarendszeren kívüli alapképzés teljesítését is a Körmenyi Határőr Kiképző és Továbbképző Intézetben.

a tanszék is. Mindezeket azonban az akkori körülményekben beállt változások annyiban befolyásolták, hogy csak késve és módosult formában került sor az előbbi elgondolás megvalósítására.

A határőrség országos parancsnoka által 1991. január 17-én a rendészeti helyettes államtitkárnak tett írásos jelentése⁴ még arról szólt, hogy a határőrség a folyó évben értelemszerűen fogadja a KLKF határőr szak III. évfolyamának felavatott végzőseit,⁵ de már ott nem indít új I. évfolyamot. Az akkori II. és I. évfolyam pedig a KLKF-en fejezi be a tanulmányait 1992-ben, illetve 1993-ban. Ez értelemszerűen azt is jelentette, hogy a KLKF Határőr Tanszék 1993. augusztus 31-ig működött volna. Ezekkel párhuzamosan pedig az RTF-en előkészítik a határrendészeti tisztképzést, majd három ütemben áttelepül oda a tanszék. Úgy tervezték, hogy az RTF-en kitjesítik a határrendészeti tisztképzést, majd ezt követően a határőrség – nem kizárólagosan, de túlnyomó részben – a határrendészeti tisztii állományúak utánpótlását már csak ezen intézmény által fogja megvalósítani. Ezekről Szabó János mk. vörgy. főiskola-parancsnokot személyesen is tájékoztatta az akkori BM Határőrség Országos Parancsnokság törzsfőnöke és helyettese.

Az elképzelés módosulása és ennek okai

A teljes egészében rendészeti jellegű határőrizet kialakulását, továbbá a határrendész tisztképzésre vonatkozó előbb felvázolt elképzeléseket már a folyamat kezdetén megakasztották, felülírták a kialakult objektív körülmények. Mit is jelent ez?

Az 1990-ben kirobbant öbölháború egyik hatásaként több kiemelt objektum őrizetét és védelmét a határőrség erőivel kellett megerősíteni, mivel a rendőrség nem rendelkezett az ehhez szükséges elegendő létszámmal. Ezenfelül nagy hatása volt az előbbiekre a Jugoszlávia és volt köztársaságai között kirobbant polgárháborúnak, illetve háborúnak.

A bekövetkezett délszláv válság, háború hatására – több más mellett – a határőrségnek határbiztosítási feladatokat kellett teljesítenie. Ehhez újra katonai fegyverzettel és járművekkel is felszerelt csapaterőt (rendészeti akciószázadokat, majd határvadász századokat) volt kénytelen rendszerbe állítani, sőt szükségessé vált a határőrségi harcszabályzat megalkotása is.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára HOP 1991. év 10. doboz.

⁵ Azért voltak ők a végzősök, mert az 1986/87-es tanévtől a négyéves képzési idő háromra csökkent.

Ezen fejlemények bekövetkezése erősen pozicionálta a határőrtisztek és -tiszthelyettesek úgynevezett katonai jellegű felkészítésének szükségességét. A kedvezőtlenül megváltozott külső körülmények ráirányították a figyelmet arra, hogy a kialakult helyzet kezelése nem lehetséges a tervezett homogén határrendészettel. Körvonalazódott az, hogy a határrendészetté válás folyamatába beékelődik egy átmeneti időszak, amelyben még meg kell őrizni az úgynevezett klasszikus határőrizeti feladatokat, eljárásokat, eszközöket, szervezeti elemeket, módszereket és az addigi határőrtisztképzést is.

Mindezek következtében az eredeti elképzelés a hőr-tisztképzés átalakítására vonatkozóan kicsit átíródott. Erről 1991 októberében kaptunk tájékoztatást. Az ugyan nem változott az eredeti elgondolásból, hogy az RTF-en határrendész tanszék áll fel, illetve ilyen jellegű képzés indul ott be 1992-től, de az már igen, hogy a KLKF-en megszűnik a határőrtisztképzés, illetve a tanszék. Így ebben az időben a KLKF Határőr Tanszéken kétirányú munka folyt. Egyrészt az itteni oktatóknak teljesíteniük kellett az akkori KLKF-es hőr-hallgatók felkészítését, másrészt pedig felállítani a határrendész tanszéket az RTF-en. Lényegét tekintve a KLKF hőr tanszékének állománya két oktatási egységre (tanszékre) osztozott. A változás a jövődől hallgatók helyzetét is befolyásolta. Ezt jelzi az is, hogy helyettes államtitkári engedéllyel 1991 júliusában a KLKF határőr szakára jelentkezettek – írásos beleegyezésükkel – nem a határőr szakra, hanem már az RTF-en alapítandó határrendészeti szakra felvételiztették. Ehhez kapcsolódott még az a teljesen újszerű megoldás is, hogy a sikeresen felvételizők 1991 őszén Körmendre, a Határőr Kiképző és Továbbképző Intézetbe (HKTI) vonultak be és – mint az RTF határrendészeti szak (legelső) előkészítő évfolyamának hallgatói – egyéves előképzésben vettek részt. (Ez a megoldás a négy évre felemelni tervezett felkészítés alapját adta volna meg. Az eredeti okon túl a jövődől tiszthelyettes beosztottakkal való akkori munkakapcsolat beindulása szempontjából mindenképpen hasznosnak, célszerűnek bizonyult újítás volt ez.)

Így tehát 1992 szeptemberében elkezdődött a tényleges nevelő-oktató munka az RTF határrendész szakon is. Az itt beindult felkészítés – összehangolva a KLKF-en tovább fennmaradó szakmai felkészítéssel – egyrészt a határforgalom-ellenőrzés, a határrendészeti igazgatás és a határőr felderítés terén akkor létező beosztott tiszti munkakörök ellátására; másrészt a határőrizeti és a határforgalmi kirendeltségen, valamint a közösségi szálláson vezetői munkakör betöltésére volt hivatott.

Néhány kiemelés a KLKF-en folytatott akkori határőrtisztképzésről

A '90-es évek elején zajlott tisztképzést is többféle változás kísérte. Ezek egy része saját kezdeményezésből fakadt, másik része viszont az objektív helyzetből következett be. Ezzel együtt is megtörtént 1991–1995 között – nem is egyszer – a tisztképzés (benne a határőr is) rendszerének megreformálása.

Közismert tény, hogy főiskolai szintű határőrtisztképzés 1967-től folyt a KLKF-en. Ez azzal is járt, hogy „vendégként” részben igazodnunk kellett a házigazda katonai főiskola képzési, működési rendszeréhez. Ez a sok-sok pozitívuma mellett néha hátrányos is volt számunkra. Példa erre az úgynevezett polgári másodképzés jellege, a kimeneti célok, a képzési idő és a mindennapi nevelő-oktató munka rendjének néhány előírása. A KLKF hőr-tisztképzés képzési idejét illetően egyszer, a másoddiplomára vonatkozóan többször állt be változás, ami értelemszerűen bennünket, határőröket is érintett.

Például az 1986/87. tanévtől felmenő rendszerben bevezették a jóváhagyott hároméves, úgynevezett *korszerűsített tisztképzés* programját.⁶ (Ennek nagy hibája volt, hogy míg a képzési idő csökkent, az elvárások szinte változatlanok maradtak.) Számunkra vigasztaló csak az volt, hogy a többi szakkal szemben a hallgatóink pedagógiai jellegű másodképzésben részesülhettek.

A következő változás a mi szempontunkból részben kedvezőnek, részben kedvezőtlennek volt minősíthető. Kedvezőnek mondható, hogy az illetékes két miniszter határozata alapján a katonai főiskolákon – így a hőr-tisztképzésben is – 1991-től visszatértek a négyéves képzési időterminusra. Ezzel együtt járt az 1994. évi tiszttavasztás kimaradása, 1995-től történő folytatása. Itt emlékeztetek ennek fordított változatára is, amikor a képzési idő négy évről háromra csökkenése miatt 1987 nyarán egyidejűleg két évfolyam (1983–87 és a 1984–87) végzett. A változás másik része – nevezetesen, hogy 1991 őszétől eltörölték a mindössze öt évvel azelőtt bevezetett pedagógiai másodképzést – kedvezőtlen következményt jelentett számunkra. Így a parancsnoki jellegű határőr szakon is műszaki profilú másodképzést kellett bevezetni. A baj ezzel az volt, hogy mi, határőrök ebben az időszakban még túlnyomórészt élő emberi erőforrással és csak kisebb mértékben technikai eszközökkel, műszaki-technikai berendezésekkel végeztük alapfeladataink teljesítését. A nem magas létszámú speciális műszaki jellegű

⁶ A KLKF parancsnokának 0430/1988 számú beszámoló jelentése. Ez egyébként az 1990/91. tanévig állt fenn.

munkakörökre vonatkozó felkészítést pedig a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola (BJKMF) biztosította a határőrség számára megrendelés alapján.

A '90-es évek első részében hazánkban már három helyszínen zajlott a határőr/határrendész tisztek felkészítése. Meghatározóan nagyobb létszámmal a KLKF-en, az RTF-en, kisebb számban az úgynevezett speciális műszaki jellegű beosztásokra pedig a BJKMF-en.

Ahogy korábban már érintettem, kétféle tanszék relációjában előre eldöntött módon alakult ki a képzési profil, más-más kimenettel. A KLKF hőrszék végezte tovább a hagyományos határőrizetre történő határőrtisztképzést, az őrs-, szd- (rendészeti akciószázadok, határvadász századok) parancsnoki felkészítést. Így tehát a határőrség tisztai utánpótlását meghatározóan már a két – a KLKF-es és az RTF-es – tanszék általi felkészítés együttesen teremtette meg.

Mindemellett a főiskolai hallgatók képzésén kívül a tanszék eredményesen részt vett a határőrség – a KLKF profiljához illeszkedő – továbbképzési feladatainak teljesítésében is. Igazolhatom, hogy a felkészítéshez a határőrség vezetése hathatós segítséget adott.

Az akkori felvételi eljárást illetően két dolgot említek meg. Általában akkor még sok volt a jelentkező – még a HM-es szakokról átjelentkező is –, akiből tudtunk válogatni.

Az akkori képzési alapkokumentumok hierarchiájában tantervi irányelvek, tanterv, tantárgyprogramok és tematikák szerepeltek.

A KLKF-en a korábbi időszakokkal szemben az oktatási feladatok zömét (kb. 70%-át) a tanszékünk végezte, és csak kisebb részét a honvédségi (civil) főiskolai oktatók. Ez a számonkérések esetében is hasonló arányt mutatott.

Az akkori szomszédos országok honi oldalán tevékenykedő határőr őrsök jellemzői alapján állítottunk be kidolgozói feladatokat (szituációkat) és ezeken a kidolgozásokon keresztül is végeztük a tisztjelöltek határőr szakmai jellegű felkészítését.

A hagyományosan magas színvonalú szakmai felkészítést jól erősítette a végrehajtó szolgálatok tapasztalatainak feldolgozása, az elméleti és gyakorlati változások tananyagként való megjelenítése, alkalmazása, nem utolsósorban a szakmájukat magas szinten gyakorló külső előadók meghívása és a valós körülmények között lezajlott tapasztalatszerzések, gyakorlatok is. Az utóbbiak között egyedi volt az úgynevezett dőridombi határőrőrs-gyakorlat,⁷ ahol az

⁷ Lásd az 1979. évi *Határőr* újság *Határőr hallgatók a határon* című írását.

eredeti működési területen, szakbeosztású sorállományúakkal – lovász, kutya-vezető, jelzőműszerész – megerősítve történt az államhatár őrizete. Ez nemcsak számomra, hanem az ebben érintett különböző évfolyamú határőr hallgatók számára is egy emlékezetes mozzanata volt a főiskolai szakmai felkészítésnek.

Azt hiszem, magabiztosan mondhatom, hogy a határőrizeti tisztképzés megfontoltan, a megrendelői igénynek megfelelően történt. A megrendelői igények, valamint – az előbb érintett – a hazai és nemzetközi körülmények viszont ebben az időszakban is elég éles változásokat indukáltak.

*Követelmények, elvárások a határőr/határrendész
tisztképzéssel szemben és ezek teljesülése*

Az elvárásokat, követelményeket kétféle megközelítéssel lehet érinteni. Egyrészt magával az oktatási egységgel (tanszékkel, ennek nevelő-oktató munkájával kapcsolatban), másrészt pedig a végzett határőr/határrendész tisztekkel szembeni nézőpontból. A megrendelő, fenntartó igyekezett a képzéshez szükséges anyagi és személyzeti feltételeket megteremteni, fenntartani. A tanintézeti vezetők és oktatók rendszeres meghívottjai voltak a határőrségi vezetői értekezleteknek, továbbképzéseknek és egyéb szakmai rendezvényeknek. Az oktatási egységek pedig törekedtek ezt követelményszintű nevelő-oktató munkával megszolgálni. Ez az alapképzésen túl a továbbképzéseket is érintette. A megrendelői/alkalmazói igények kielégítését bizonyítja többek között a jugoszláv válság kapcsán a szakasz- és századparancsnoki állomány felkészítésének szervezettsége és gyors megvalósítása. Az előbbit a HKTI, míg az utóbbit a KLKF hőrszolgálatának „szakemberei” (Balog Zoltán, Dsupin Ottó) teljesítették. De ez a délszláv válság megszűnése utáni években is fennállt függetlenül attól, hogy a tanintézeteket a későbbiekben már a BM háttérintézményei közé sorolták.

Magától értetődő volt valamennyi új jogszabály képzésbe történő beépítése, a határőrségi képzési, vizsgáztatási igények előírászerű, komplex módon történő kielégítése.

A fiatal tisztekkel szembeni akkori elvárások, legfontosabb kompetenciák közül itt is kiemelem a felelősségvállalást, megbízhatóságot, az együttműködést-kollegialitást, az önállóságot, a lojalitást, példaadást, a tisztességet és nem utolsósorban a kiállást a munkatársak/beosztottak mellett. A dőlt betűvel jelzettek aktualitása – az újabbakkal kiegészítve – a mai viszonyok között is fennáll.

Minden egyéb a témához

Az RTF Határrendész Tanszéke az 1994/95. tanévben kidolgozta a négyéves főiskolai tisztképzés programját azzal, hogy 1995–96-tól már nem hároméves képzési idejű lesz a tanintézeti képzés. Ennek folyományaként 1995 nyarán megszüntették a nagyon fontos és sikeres körmendi előképzést. A negatív ebben az, hogy a négyéves képzési időre – általam nem ismert ok miatt – ekkor még nem tért át a főiskola.

Megemlítem, hogy a KLKF hőr szakán eredményesen működtetett, tradicionális határőrtisztképzés az 1996. évi egyetemi integráció következtében már a ZMNE-n folytatódott, és a 2000. évi tisztavatással „kifutott”. Helyét átvette a ZMNE-n 1997-ben létesített határrendészeti és védelmi vezetői szak.

Az előbbieken túl szólok arról is, hogy az akkori belügyi, illetve határőrségi nemzetközi együttműködés keretében 1973-tól 1990-ig a Moszkvai Határőr Parancsnoki Főiskolán is képeztek határőrtiszteket a magyar határőrség számára 1+4 éves időtartamban. A külföldi tanulmányok során néhány fő menet közben megszakította a tanulmányait, és hazatérve vagy elhagyta a pályát (*lemorzsolódás*), vagy a tanszékünk hallgatójaként már itthon szerezte meg diplomáját.

A határrendész tisztképzés kapcsán nem hagyhatom ki a BJKMF-et sem a visszaemlékezésből. A határőrség számára folytatott műszakihatárőrtisztképzés fontos állomásaként a 8/1993. (VIII. 12.) HM–BM együttes rendeletben szerepeltek alapján e főiskola intézményi struktúrája 1995. augusztus 1-jétől kibővült a BJKMF Határőr Műszaki Tanszékkal, amely közel hat éven keresztül, 2001 végéig működött.

BEFEJEZÉS

Az általam felvillantott gondolatokból⁸ remélhetőleg kiderült, hogy több tényező játszott szerepet abban, hogy végül is a magyar határőrség – valamint a határőr/határrendész tisztképzés is – a rendszerváltozás sodrában és azt követően nem csak alkalmazkodni volt képes, hanem mindvégig szinkronban tudott lenni a társadalmi elvárásokkal, a nemzeti érdekekkel, a jogállamiság követelményrendszerével. Ezek szellemében a tiszti és tiszthelyettesi utánpótlás

⁸ A témára vonatkozó tudósítások olvashatók a *Határőr* újság 1992. évi 47. évfolyamában, valamint a 11. évfolyamban.

felkészítésére hivatott intézmények, oktatási egységek lehetőségeik és képességeik függvényében igyekeztek ezt kiszolgálni a szó pozitív értelmében!

Jómagam – így utólag is – büszke vagyok arra, hogy részese lehettem ezen időszak pedagógiai-vezetési jellegű folyamatainak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FÓRIZS Sándor (2013): A sorállományhoz kapcsolódó tisztképzés végnapjai. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A modernkori határrendészet száztíz éve*. Budapest: MRTT Határrendészeti Tagozat, 245–256.
- M. SZABÓ Miklós (2017): *A Kossuth Lajos Katonai Főiskola története (1967–1996)*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- VIRÁNYI Gergely (2015): A KLKF Határőr Szaktanszék vezetője voltam – 1988–1992. Előadás a Határrendészeti képzés múltja, jelene, jövője c. konferencián. *Határrendészeti Tanulmányok*, 12(1), 6.
- Saját feljegyzések és dokumentumok, 1992–1994.

Boda József

A MAGYAR POLGÁRI TITKOSSZOLGÁLATOK
VÁZLATOS TÖRTÉNETE
A KEZDETEKTŐL A RENDSZERVÁLTOZTATÁSIG

Az írást Sallai János rendőr ezredesnek, egyetemi tanárnak ajánlom 65. születésnapja alkalmából!

A felderítést, hírszerzést, a titkos információgyűjtést, közkeletű nevén a kémkedést tekintjük az egyik legősibb mesterségnek, azonban a polgári titkosszolgálatok megjelenése csak a nemzetállamok kialakulásával egy időre tehető.

Az őskor embere a megélhetéssel kapcsolatos információkra koncentrált. A napi étel előteremtése, az időjárás elleni védekezés és az ellenséges törzsek elhelyezkedése, saját családjának, törzsének védelme érdekében folytatott felderítő tevékenységet.

Már az ókori asszírok, babiloniak, egyiptomiak, görögök, kínaiak és a médek is alkalmazták a felderítés különböző módjait egymás elleni küzdelmeik során.

A középkorra tehető, amikor már az állam érdekében rendszeres hírszerző tevékenység folyt. Az adatokat ebben az időben elsősorban kereskedőktől, utazóktól, zarándokoktól szerezték be.

Ugyan magyar forrásból írásos emlékek nem állnak rendelkezésre honfoglaló őseink felderítő tevékenységéről, de azt VI. Bölcs Leó (886–912) bizánci császár *Taktika* című művéből ismerjük, hogy hadműveleteiket száguldozók, előcsatárok vezették be.¹

Árpád-házi királyaink időszaka fegyveres küzdelmekkel volt tele. Ezért azután fontos szerepe volt a hírszerzésnek és a csaták előtti felderítésnek. Erre

¹ GOTTFREICH–HONFI–WINDISCH 1974: 17.

a célra a legalkalmasabb fegyvernem a könnyűlovasság volt, amelyet a kisebb alegységektől a nagyobb létszámú seregtestekig alkalmaztak, a kialakult helyzetnek megfelelően.

A török háborúk idején a hírszerzés szervezetszerű meglétéről és vezetéséről nem beszélhetünk. Ebben az időszakban is a karavánok, kereskedők és utazók voltak leginkább használhatók az ellenség felderítésére, hiszen szabadon mozghattak a két fél között.

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós is hangsúlyozza *Vitéz Hadnagy* című művében a kémek alkalmazásának kiemelkedő fontosságát.

„Jó kémeket tartsunk, és azon igyekezzünk, hogy az ellenség dolgait megtudhassuk. Nincs költség, nincsen adomány hasznosabb, mint a kémekre való; ez tudja a vitézség szekerének, ez nélkül botlik, akad és nem jár egyiránt; bár te kincset költs rájuk, de usurával megfizetik neked, és ha csak egyszer megverheted az ellenséget; megfizettek immár teneked.”²

A POLGÁRI TITKOSSZOLGÁLATOK LÉTREJÖTTE ÉS MŰKÖDÉSE A HABSBURG BIRODALOM ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA IDEJÉN

Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő és német-római császárnő idején vált ki a polgári közigazgatásból a rendőrség. 1749-re teszi a szakirodalom az állam biztonságával kapcsolatos tevékenység kezdetét, amikor megalakították a császári udvarban az Erkölcsrendészeti, és a Könyvellenőrzési Bizottságokat. A következő esemény az volt, amikor bécsi központtal 1753-ban létrejött Alsó-Ausztria Tartományban az első *Rendészeti Hivatal*. Hasonló szervezetek, városi rendőr-felügyelőségek, rendőrbizottságok alakultak a birodalom nagyobb városaiban. A katonai helyőrségekben pedig 1775-től sorra alakultak meg a *Katonai Rendészeti Őrségek*, amelyek az adott város közrendjét is biztosították. A rendészeti tevékenységek összefogására 1782-ben a Rendészeti Hivatalt Rendőr-főigazgatósággá, 1789-ben Rendészeti Kormányirodává, 1793-ban pedig Udvari Rendőr Hivatallá szervezték át.³

² KLANICZAY 1985: 129.

³ ZACHAR 1999: 202–206.

II. József (1741–1790) német-római császár, magyar és cseh király uralkodásának idején 1782-ben egy külön rendőr-igazgatóság jött létre Bécsben. Az erről szóló javaslatot Johann Anton Pergen gróf (1725–1814), az alsó-ausztriai közigazgatás vezetője tette. A közigazgatási feladatok, ezen belül az *államrendőrségi* (titkosrendőri) ügyek tehát a katonai városparancsnoktól átkerültek a rendőr-igazgatósághoz.

Ezt a rendszert 1785–1790 között fokozatosan az egész birodalomra kiterjesztették.

Mint a rendőrség vezetője, Pergen egy titkos utasításban foglalta össze a tartományi vezetők részére az államrendőrség feladatait:

- a hivatalnokok tevékenységének szemmel tartása;
- a hadsereg tagjainak megfigyelése (kiszűrni a külföldi országokkal kapcsolatban állókat, különösen a műszaki és tüzéregységekben szolgáló külföldieket és a fiatalokat);
- a klérus tagjainak figyelése;
- meg kellett tudniuk, hogy mit beszél a publikum az uralkodóról és kormányáról;
- figyelniük kellett a törvények és rendeletek érvényesülését;
- szemmel kellett tartani a külföldről esetleg beszivárgó gyanús elemeket, értékpapír-hamisítókat stb.⁴

I. Ferenc (1768–1835) 1792-es trónra lépése után már 1793-ban kinevezte Pergent „az örökös tartományok rendőrminiszterévé”, és elrendelte a rendőrség újjászervezését.

Pergen rendőrminiszter vezetésével megalakult a Legfelső Rendőrhatalóság (Oberste Polizeihofstelle), majd 1798-ban létrehozták az Udvari Cenzúra Bizottságot, amelyeket 1801-ben összevontak, és a továbbiakban Udvari Rendőri és Cenzúra Hivatalként működött egészen 1848. március 28-ai feloszlatásáig. A szervezet egyébként a korra jellemző módon besúgók, titkos ügynökök bevonásával, valamint szigorú cenzúrával tevékenykedett.

A magyar országgyűlés korabeli székhelyén, Pozsonyban külön erre a célra szervezett országgyűlési titkosrendőrség végezte ezt a titkos információgyűjtő tevékenységet, Leopold Valentin Ferstl vezetésével 1825 és 1848 között.

⁴ DEÁK 2015: 540–541.

Az európai forradalmi mozgalmak és a német egységmozgalmak erősödése miatt az 1830-as évek elején jelentkezett egy olyan igény a Német Szövetségbe tömörült államok vezetői részéről, hogy egy közös államrendőrségi információs rendszert (hálózatot) építsenek ki. 1833 elején Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von Metternich (1773–1859) osztrák kancellár javaslatára a németországi Mainzban Ausztria, Bajorország, Poroszország és Württemberg rendőri szerveinek közreműködésével megalakult a Mainzi Információs Iroda (Mainzer Informationsbüro), amely 1848-ig működött. Karl Noel, a bécsi rendőr-főigazgatóság főbiztosa lett az iroda első vezetője.

A birodalom belső biztonsági ügyeinek hatékony intézéséhez szintén szükség volt egy központi információs rendszerre. Ezt a rendszert fogta össze a Metternich vezette Államkancellária felügyelete alatt működő Központi Információs Bizottság.⁵

Magyar vonatkozásban ebből az időszakból titkosrendőri jelentések állnak rendelkezésre, amelyek a reformkori Magyarország országgyűlési képviselőiről készültek.

Tábori Kornél 1921-ben publikált könyvében találhatunk azután még adatokat a titkosrendőrség tevékenységéről. Tábori a Bécsi Levéltárban folytatott kutatásai eredményét hozta nyilvánosságra *Titkosrendőrség és Kamarilla, Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból* című művében.

„Magyarország történelmének megdöbbentő ismeretlen adatait találjuk meg azokban a jegyzőkönyvekben, amelyeket a kamarilla, vagy hivatalosan: Staatskonferenz ülésein vettek föl. A monarchia sorsának legfőbb intézői ültek össze, hogy meghallgassák a diszkrét notice-okat. Ezek meg a sok száz kém és tisztviselő roszvöltából – a birodalom legsötétebb zugából is fölkívánt jelentések összefoglalása után – kerültek az államkonferencia elé. Magát az összefoglalást eleinte a kancellár, később a rendőrminiszter végezte és az első ülés, amelyen a Central-Protocolle készült, 1834. május elsején folyt le. Gróf Reviczky Ádám, az adósságairól hírhedtté vált magyar kancellár tette a jelentést – rendszabályokról, amelyeket gyorsan végre kell hajtani a fölvidéki magyar megyékben.”⁶

Megállapíthatjuk tehát, hogy a katonai felderítés és hírszerzés mellett megjelent a mai értelemben vett polgári (rendőri) titkosszolgálati tevékenység.

⁵ DEÁK 2015: 21.

⁶ TÁBORI 1921: 14.

A POLGÁRI HÍRSZERZÉS A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC SZOLGÁLATÁBAN

Az 1848. tavaszi forradalom győzelme után sürgető feladattá vált – elsősorban Budapesten – a rend fenntartása. A Miniszteri Bizottmány Rottenbiller Lipót pesti helyettes polgármestert bízta meg április 17-én egy új „rendre ügyelő választmány” megszervezésével.

Szemere Bertalan a Batthyányi Lajos miniszterelnök által vezetett kormány belügyminisztereként (1848. március 23. – október 2.), majd a kormányzó Kossuth Lajos mellett, miniszterelnökként és egyben belügyminiszterként (1849. május 2. – augusztus 11.) nagy gondot fordított a titkos információgyűjtésre, amelyet az általa irányított államrendőrség végzett. Elsősorban a nemzetiségi területeken volt fontos, hogy az államrendőrség tagjai ne csupán a szó szoros értelmében vett közbiztonsági szolgálatot végezzék, hanem hogy a forradalom ügye védelmében bizalmas úton szerezzenek információkat a más nemzetiségű lakosok magatartásáról is.

A forradalommal szemben működő belső felforgatás elleni feladatokra a belügyminisztériumban létrehozott rendőri osztály, később Országos Rendőri Hivatal hatáskörébe tartozott a kormány és a honvédség biztonsága. Ezenkívül feladatuk volt az ellenséges hírszerzők, titkos ügynökök felderítése is. A rendőri hivatalnak nemcsak saját alkalmazottai voltak, hanem külső bizalmi személyeket is alkalmaztak, akik jelentéseiket a hivatalba juttatták el, s szigorúan titkosan kezelt díjazásukat is onnan kapták meg. A hivatal közvetlenül a miniszternek volt alárendelve, tőle kapta az utasításokat, és neki küldte meg jelentéseit.⁷

A rendőri osztály, majd a Hivatal első elnöke 1848. április 26-tól Perczel Mór földbirtokos, országgyűlési képviselő, későbbi honvédtábornok volt, tagjai pedig Hajnik Pál belügyi tanácsos, Nagy Gusztáv és Degré Alajos titkár, Buda és Pest város polgármesterei és négy városi polgár voltak.

A Kossuth Lajos vezette Országos Honvédelmi Bizottmány november 28-án Madarász Lászlót kérte fel a bizottmányon belül a rendőri és postai ügyek vezetésére. Alárendeltségébe került a BM-ből leválasztott rendőri osztályból és a Földművelési és Kereskedelmi Minisztériumból áthelyezett postaosztályból álló Országos Rendőri Hivatal. Amikor Madarász az úgynevezett *Zichy-gyémántok* ügye miatt lemondani kényszerült, Irányi Dániel vette át rövid időre a rendőri ügyek irányítását.

⁷ URBÁN 1991.

Őt 1849. május elején *Hajnik Pál* (1808–1864) követte. A szabadságharc majd egy-éves időtartama alatt esetenként volt érezhető csak az elhárítás katonai jellegének túlsúlya. Ennek az úttörő szakmai tevékenységnek kiemelkedő szervező-vezető egyénisége volt Hajnik Pál, akinek személye és munkássága a közvélemény előtt kevéssé ismert. Hajnik Pál címzetes nemzetőr őrnagy kormánybiztosként, majd rendőrfőnökként irányította az Országos Rendőr Igazgatóságot.⁸

A történelmi helyzet következtében nyilvánvaló a korabeli elhárítás vegyes jellege, tehát a civil és a katonai terület együttes jelenléte, és közöttük az éles határ hiánya. Az 1848–49-es magyar szabadságharc hírszerző és kémiszolgálatát vizsgálva, azt láthatjuk, hogy a honvédsereg vezetői sokkal jobban ismerték ellenfelük erejét és hadmozdulatait, mint a császáriak az ő hadi helyzetüket.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA ÉS HÍRSZERZŐ SZOLGÁLATA

A Monarchián belül három minisztérium is foglalkozott hírszerzéssel, titkos információgyűjtéssel. A hadügy alárendeltségében működő Nyilvántartó Irodán kívül a külügyben (a nagykövetségeken és konzuli hivatalokban) és a belügy-minisztériumokban folyt ilyen jellegű tevékenység.

A közös külügy szerepe a titkos információgyűjtésben

Az 1867-es kiegyezést követően megszűnt a birodalmi rendőrmisztérium, és a korábbi Legfelsőbb Rendőr Hatóság magyarországi információs hálózatát, valamint a velük foglalkozó központi egységet a közös külügyminisztériumhoz csatolták. A szervezeti átalakítás után a külügyminiszter elnöki osztálya volt felelős az informátori hálózat, a hazai és a külföldi sajtó befolyásolására hivatott személyek irányításáért és a költségvetés kezeléséért. Az osztályon belül az állam-biztonsági ügyekkel a 2. ügyosztály foglalkozott, a 3. pedig a sajtóval. A postai forgalom titkos ellenőrzésének irányítását a *rejtjelző és fordító osztály* végezte.

A feladatok ez irányú elosztása annak tudható be, hogy az 1848–49-es forradalmak után a Habsburg Birodalom kiterjedt államrendőrségi (befolyásolás, elhárítás, hírszerzés) tevékenységet folytatott a magyar és az olasz emigránsok

⁸ URBÁN 1992.

körében. Az osztrák diplomáciai képviselők mellett titkos kirendeltségek, ügynökségek működtek szerte Európában és az amerikai földrészen is. A legfontosabb változtatás az volt, hogy a belföldi rendőri és a külföldi diplomáciai jellegű titkos információgyűjtés is a közös külügyminisztérium irányítása alá tartozott, 1872-től Információs Iroda (*Informationsbüro*) néven.⁹

A belügyi szervezetek feladatai a titkos információgyűjtés terén

1867 tavaszán az állami rendőri hatóságok feloszlásával párhuzamosan a rendőri ügyek bécsi vezetői megtették az első lépéseket az új körülményekhez való alkalmazkodásra. Utasították ugyan a magyarországi rendőrigazgatókat, hogy szakítsák meg a kapcsolatot valamennyi konfidensükkel, de már előtte felmérték, kiket lenne érdemes központi levelezőként megtartani. Így azután legbefolyásosabb ügynökeiket sikeresen meg tudták védeni a lelepleződéstől, sőt továbbra is igénybe vehették szolgálataikat.

A kormányzati pozícióba került magyar konzervatívok (1860), ahogy majd a liberálisok (1867) is, nem tettek erőfeszítéseket a korábbi informátori rendszer „leleplezésére”, az új hatalmi elitnek sokkal inkább a múlt nyomainak eltüntetését vélték érdekükben állónak, mint a konfrontáció politikáját a bécsi birodalmi központtal. Ehelyett igen hamar, 1867 tavaszától kezdve zökkenőmentes információcsere és együttműködés alakult ki a két birodalmi fél rendőri ügyekért felelős vezetői között.¹⁰

A Monarchia külső határainak védelmét, beleértve a nyílt és titkos információgyűjtést, a Magyar Királyi Pénzügyőrség (1867–1947) és a vámhivatalok, a Magyar Királyi Csendőrség (1881–1945), valamint a Magyar Királyi Határrendőrség (1906–1918) látták el. Ezek a szervezetek végezték elsősorban a katonai jellegű felderítő munkát is a határtérségben. A megszerzett információkat továbbították a Nyilvántartó Iroda számára.

Ferenc József 1867. február 20-án Wenckheim Béla bárót nevezte ki a belügyi tárca élére. Formálisan báró Wenckheim Béla, Lónyai Menyhért, báró Eötvös József, Horváth Boldizsár, gróf Mikó Imre, Gorove István miniszterek egy miniszteri rendeletben március 10-én együtt jelentették be a kormányzás átvételét.¹¹

⁹ RESS 2012: 95.

¹⁰ DEÁK 2015: 540–541.

¹¹ Ministeri rendelet, 1867. márcz. 10-ről, a kormány tényleges átvétele; az egyes ministeriumok hivatalos helyiségei beadványok elfogadása tárgyában 1867: 36–37.

A titkosrendőrség megalakulása

A főváros rendőrsége a megalakulása utáni években két testületben működött, a tisztviselőiben és az őrszemélyzetiben. A főváros növekedésével és fejlődésével azonban felmerült az igény egy, a titkos információgyűjtésre is felhatalmazott, hatékony felderítő és megfigyelői szervezet (detektívtestület) létrehozására.

„A bűnügyi rendészeti szolgálat terén bekövetkezett kiváló fontosságú átalakulás legelső alapja ugyanis Tisza Kálmán belügyminiszternek az 1885. évi december 4-én 4786 eln. 85. szám alatt kelt rendeletében van letéve, a melyben foglalt felhatalmazás alapján Török János főkapitány december 8-án 11.206. fk. Eln. 85. szám alatt 28 ideiglenes detektívet nevezett ki.”¹²

1886. január 1-jén kezdhetette meg munkáját tehát a Detektívtestület, amelyet a magyar bűnügyi hírszerzés elődjének tekinthetünk. A testület speciális felderítésre, figyelésre, elfogásra szakosodott, civil ruhás, rendőri mivoltukat titokban tartó nyomozókból állt.

Az első detektívfőnök báró Splényi Ödön (1842–1909) volt. Splényi 1885-től kerületi kapitány volt Budapesten, és első sikeresen végrehajtott feladata a májusban kezdődő országos kiállítás volt. Érdemei elismeréseként megkapta a *Ferenc József-rend lovagkeresztjét*. A kitüntetés mellett szakmai elismerésként ideiglenes jelleggel detektívfelügyelőnek nevezték ki és megbízták a Detektív Osztály felállításával, amelynek azután négy évig (1886–1890) vezetője is volt.¹³

A Magyar Királyi Csendőrség nyílt és titkos információgyűjtő tevékenysége

A kiegyezés a magyarországi csendőrségek életében is komoly változást hozott. Erdélyben és Horvátországban a csendőrség tovább folytatta tevékenységét, azzal a változással, hogy az ezredeket átnevezték. Az erdélyiből lett a 10. sz. országos csendőrparancsnokság, a horvátországból pedig a 8. számú. Ettől az időponttól már nemcsak a hadügyminiszter alárendeltségében voltak, mert például a tisztek kinevezéséhez a magyar, illetve a horvát kormány jóváhagyása is szükséges volt.

¹² A Budapesti Fő- és Székesvárosi Állami Rendőrség 1895. évi működése 1896: 97.

¹³ SZOMOR 2011: 175–179.

A közbiztonsággal kapcsolatos minden döntéssel is a két kormány lett felruházva. Viszont a két csendőrparancsnokság továbbra is a közös hadsereg részét képezte, és a vezénylési nyelv a német maradt.¹⁴

Az 1881. évi II: tc.-kel létrehozott Magyar Királyi Csendőrség alapvetően a vidék közrendjének biztosításáért volt felelős. Bár nyomozati joggal bírt, önálló nyomozó szervvel az első világháború befejezéséig nem rendelkezett. A statisztikák szerint a csendőrség az első világháborúig 85–90%-os felderítési eredményeket ért el.

Az ország külső határainak őrzésében a Magyar Királyi Csendőrség 1891-től vett részt. Az 1912-ben a határszéli csendőrség részére kiadott utasítás már részletesen szabályozza az állam biztonságával kapcsolatos (nyílt és titkos) információgyűjtésre vonatkozó feladatokat:

„a./ A határon átkelők figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő – államrendészeti szempontból fontosabb – mozzanatokról és eseményekről tájékoztatás szerzése és az észleltekről az illetékes hatósággal való közlése;

b./ Államellenes nyomtatványok becsempészésének megakadályozása, és feljelentése;

c./ Idegen politikai ügynökök megfigyelése;

d./ Külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtásának ellenőrzése az 1912. évi 48 999/V-a. és az 58 320/V-a.sz. belügyminiszteri rendeletben meghatározott mérvben;

e./ A kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek elfogása és az illetékes hatóságoknak való átadása”.

A Magyar Királyi Csendőrségen belül a határszéli csendőrség nem alkotott külön testületet, csupán a csendőrségen belüli szolgálati ággént jelent meg. A határszéli csendőrség az önállóan végzett felderítő jellegű munkája mellett az Osztrák–Magyar Monarchia felderítő szervezetével, a Nyilvántartó Irodával közösen is hajtott végre hírszerzői feladatokat.

A magyar belügyminiszter hozzájárulásával az egyes csendőr-kerületparancsnokságokon is létrehozhattak hírszerzői mellékállomásokat.

A Monarchia hírszerző tevékenységét természetesen a teljes Magyar Királyi Csendőrségnek támogatnia kellett, de legkiterjedtebb és konkrétabb formában

¹⁴ CSAPÓ 1999: 14.

ez a határszéli csendőrségnél jelentkezett. A csendőrség többi szervénél sokkal általánosabb jelleget öltött a hírszerzők munkájának segítése.¹⁵

AZ ÖNÁLLÓ MAGYAR HÍRSZERZŐ SZERVEZET MEGJELENÉSE ÉS MŰKÖDÉSE 1945-IG

A két világháború közötti Magyarországon napjaink nemzetbiztonsági szervezeteihez hasonló testületek nem működtek.

Az önállóság első jelének tekinthető a Károlyi Mihály vezette magyar kormány Hadügyminisztériumában 1918. november 1-jén felállított 1. osztály, amelynek feladatai közé tartozott többek között a hírszerzés és nyilvántartás, amelyet Stojakovics Demeter¹⁶ vezérkari őrnagy állított fel. Az osztály 1919. január 1-től a Hadügyminisztérium 5. osztálya nevet kapta. Bár a Hadügyminisztériumból Hadügyi Népbiztosság lett, a Tanácsköztársaság idején is tovább működött, kibővült feladatrendszerrel.

Majd 1919 májusában a francia megszállás alatt lévő Szegeden a Tanácsköztársaság-ellenes erők kormányának hadügyminisztere Horthy Miklós altengernagy lett, aki megszervezte a Nemzeti Hadsereget. Ennek keretében 1919 júniusában létrehozták a Nemzeti Hadsereg hadművelleti csoportján (I. csoport) belül a hírszerző osztályt.

A Tanácsköztársaság bukása után a Nemzeti Hadsereg Fővezérségén a II. csoport (nyilvántartó) foglalkozott a hírszerzéssel, kémelhárítással és a sajtóüggyekkel. A budapesti Hadügyminisztériumban felállított 5.b osztály vele párhuzamos tevékenységet folytatott, ezért 1919 decemberében a két szervezetből létrehozták a Fővezérség II. csoportját. 1920. április 1-je újabb változást hozott. Megszűnt a Fővezérség, és létrehozták a Magyar Királyi Vezérkar főnöke beosztást, alárendeltségében a vezérkari irodákkal. Ezek egyike volt a Nyilvántartó Iroda.¹⁷

Az 1919. október 1-jén államosított magyarországi rendőrségek szervezete Magyar Királyi Állami Rendőrség, majd 1931-től Magyar Királyi Rendőrség néven működött. E testületben egy osztály foglalkozott a városokra kiterjedően a politikai bűncselekmények, illetve az azokra való felkészülés felderítésével.¹⁸

¹⁵ PARÁDI 2010.

¹⁶ Később Sztójai Döme néven vált ismertté és lett Magyarország miniszterelnöke (1944. március–augusztus).

¹⁷ SZAKÁLY 2015: 14–21.

¹⁸ BORBÉLY-KAPY 1942: 159–162.

A Magyar Királyi Csendőrség szervezetében pedig – többéves előkészítő munka nyomán – 1930-ban jelent meg a *Központi Nyomozó Parancsnokság*, amelynek az egyik alosztálya foglalkozott a vidéki Magyarországra kiterjedően a politikai bűncselekmények felderítésével.¹⁹

A nyomozó osztály 1942-től a Magyar Királyi Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága néven működött tovább.

A két világháború közötti korszak titkosszolgálatának (Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Főcsoportja, Magyar Királyi Csendőrség Központi Nyomozó Osztály [1928] Parancsnokság [1943-tól] törzsalosztályának A csoportja, HM VI-2. osztály) legfőbb feladata a szélsőjobb- és szélsőbaloldali mozgalmak, valamint a kisantantorságok hírszerző szervezetei tevékenységének elhárítása volt.

Már 1920-tól jól szervezett levélcenzúrát alkalmaztak a szélsőséges politikai csoportok működésének ellenőrzésére. A telefon-ellenőrzés irányítása a Belügyminisztérium (BM) Közigazgatási Osztály vezetőjéhez tartozott, viszont 1924-től azt egy külön erre a célra létrehozott detektívcsoporthoz végezte, amely a BM épületének V. emeletén, egy elkülönített körletben, titokban működött. Ebben az időben 80-100 telefon lehallgatására voltak képesek.

A politikai rendőrség tagjai – akik a rendőrségen belül a detektívtestülethez tartoztak, és így katonai rangjuk nem volt, és egyenruhát sem viseltek – szintén szoros alá- és fölrendeltségben dolgoztak. A csendőrnnyomozók – a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztály munkatársaihoz hasonlóan – polgári ruhában is dolgoztak ugyan, de az egyenruhás állományhoz tartoztak, és katonai rendfokozatuk is volt.²⁰

Az Államvédelmi Központ (1942–1944)

A hivatalos álláspont szerint hazánk 1941. június 16-ával, a Szovjetunió elleni támadáshoz való csatlakozással lépett be a második világháborúba. Ennek egyenes következménye volt, hogy szükségessé vált egy sokkal hatékonyabb elhárító és hírszerző szervezet létrehozása. Ennek érdekében 1942-ben a titkos információgyűjtéssel foglalkozó belbiztonsági szervek munkájának koordinálására, összehangolására a BM-en belül létrehozták az Államvédelmi Központot (ÁvK). A központ feladatai közé tartozott az 1942. június 26-án kelt

¹⁹ PARÁDI 2012: 98–99.

²⁰ SZAKÁLY 2013: 358.

– nyilvánosan ki nem hirdetett – 6290. BM és a HM. 1942. Eln.1/52.161. rendeletek szerint az állam belső rendje elleni szervezkedések, a termelést veszélyeztető szabotázscelemekények, a honvédelem érdekeit sértő vagy veszélyeztető, országos jellegű közellátási visszaélések elleni fellépés, valamint a kémelhárítás és a nemzetvédelem.

Az ÁvK munkájában a BM közbiztonsági osztálya, a vezérkari főnökség több osztálya, a politikai rendőrség és a csendőrség központi nyomozó osztálya vett részt, és a fenti ügykörökben az ÁvK irányította a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat. A központ állományába csendőr-, honvéd- és katonatisztek, csendőr és katonai nyomozók, rendőrségi detektívek, polgári tisztviselők és segédszemélyzet tartozott. Az igazságügyi miniszter 64000/1942. IV. sz. rendeletével ügyészt is rendelt az Államvédelmi Központhoz. Az ügyészi nyomozórészlegen a vezető mellett 1 ügyész, 4 törvényszéki titkár és jegyző, 21 csendőrnnyomozó, valamint gépirók és gépkocsivezetők dolgoztak.²¹

Az ÁvK első vezetője *Ujszászy István* vezérőrnagy, helyettese Kudar Lajos csendőr alezredes, közvetlen felettesük pedig a belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc volt.

A német megszállás után (1944. március 19.) az ÁvK tevékenysége nagymértékben visszaesett, bár hivatalosan, papíron még létezett.

A SZOCIALISTA IDŐSZAK POLGÁRI TITKOSSZOLGÁLATA (ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEZETEI)

A szovjet csapatok 1944. szeptember 23-án lépték át a trianoni Magyarország határát. December 21-én a debreceni református kollégium oratóriumában az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztotta az Ideiglenes Kormányt, amelynek vezetője a szovjet hadsereghez átalált Dálnoki Miklós Béla vezérezredes lett, aki ezt a posztot az 1945. november 15-i választásokig töltötte be. Az új kormány december 28-án hadat üzent Németországnak, majd 1945. január 20-án Moszkvában fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval. Ebben a helyzetben szükségessé vált egy új állambiztonsági szervezet kialakítása, amely 1945 első napjaiban, egyszerre két vonalon kezdődött meg. Az Ideiglenes Kormány kommunistákhoz közel álló parasztpárti belügyminisztere, Erdei Ferenc megbízása alapján *Tömpe András*

²¹ NÁNÁSI 2011.

Debrecenben megszervezte a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát (PRO). A PRO január végén Budapestre költözött.

Ezzel szinte egy időben, 1945. február elején a Magyar Kommunista Párt Politikai Bizottságának utasítására *Péter Gábor* vezetésével megalakult a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, mintegy 60 fővel. Rövid ideig tehát két szervezet működött, amelyek között rivalizálás alakult ki. Ezt a helyzetet a kommunista vezetők átszervezésekkel próbálták megoldani; az Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya néven működő szervezetet feloszlatták, Tömpe András pedig megkapta a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának irányítását. Az egységes, központi állambiztonsági szerv végül a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályából alakult ki. A PRO már a kormányzat Budapestre költözése előtt az Andrássy út 60. szám alatt rendezte be székhelyét, amelyet korábban Szálasi Ferenc a Hűség Házának nevezett el.²²

Meg kell említenem még az 1945. március 3-án a Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélyével a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében létrehozott Katonapolitika Osztályt (KATPOL) is. A Katonapolitikai Osztály feladatai a következők voltak:

- ♦ az ellenséges elemek, háborús bűnösök demokratikus hadseregbe bekerülésének a megakadályozása;
- ♦ elhárítás (harc az ellenséges hírszerző szervekkel szemben);
- ♦ háborús és népellenes bűnösök felderítése, tevékenységük bizonyítása;
- ♦ hadifogságból hazatértek ellenőrzése;
- ♦ hírszerzés.

1946-ban a rendőri szervezetből Államvédelmi Osztály néven önállósult a politikai rendészeti terület, amely már több műveleti háttértámogató részleggel rendelkezett. 1948. szeptember 1-jei hatállyal alakult meg az Államvédelmi Hatóság (ÁVH), amely a 288.009/1948. BM. sz. rendelet értelmében kiszélesített hatáskörrel a belügyminisztérium (BM) közvetlen alárendeltségébe került. A hazai titkos információgyűjtő szervezetek létrehozását és működését szovjet tanácsadók „segítették” egészen a rendszerváltoztatásig.

Az Államvédelmi Hatóság az 1949. december 28-án kiadott, 4353/1949. MT. rendelettel vált a BM-től függetlenné, és került a Minisztertanács közvetlen

²² BORVENDÉG 2011: 1.

alárendeltségébe. Az ÁVH-ba olvasztották be a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályát és a Honvéd Határőrséget.

A szovjet tanácsadók segítségével 1951 szeptemberében a X/3. Osztályból létrehozták az ÁVH-n belül a VIII. (Hírszerző) Főosztályt. A hírszerzés központi szervezetének kialakításával egyidejűleg megkezdődött a külföldi rezidentúrák felállítása.²³

A szovjet tanácsadók javaslatára az MT 1953. július 17-i ülésén úgy döntött, hogy az ÁVH-t mint önálló szervezetet megszünteti, és újra a BM alárendeltségébe helyezi. A BM-be visszakerült titkosszolgálatot azután 1955 decemberében I. (Államvédelmi) Főcsoportfőnökség néven szervezték újjá.

Az 1960-as évek elején végrehajtott nagymértékű átszervezéssel létrejött a BM-ben az az állambiztonsági szervezeti rend, amely – a csoportfőnökségi felosztást tekintve – egészen 1990 januárjáig, a BM III. Főcsoportfőnökség megszüntetéséig érvényben maradt.

A RENDSZERVÁLTÁS HATÁSA

A POLGÁRI SZOLGÁLATOK TEVÉKENYSÉGÉRE

A politikai átalakulás természetesen magával hozta az állambiztonsági szervezetek megreformálását is. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során már javaslat született arról, hogy a fegyveres erők és a rendőrség tevékenységét mindenki számára hozzáférhető jogszabályokba foglalják. Az 1989. október 18-án megtartott Országgyűlés elfogadta, hogy a rendőrséggel és az állam biztonságával összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg.

A Dunagate-botrány

Természetesen az állambiztonsági csoportfőnökségek – bár különböző módon, de – készültek a várható változásokra. A III/III-as Csoportfőnökség a '90-es évek elejéig volt aktív, egészen addig, amíg ki nem robbant a Dunagate-botrány, a rendszerváltás idején lezajlott lehallgatási ügy. Ez volt az az időszak, amikor nagy számban semmisítettek meg titkosszolgálati iratokat. Az SZDSZ és a Fidesz képviselői 1990. január 5-én tettek feljelentést ismeretlen tettes ellen amiatt, mert

²³ TÓTH 2011: 8.

a BM állambiztonsági szervei titkos eszközökkel és módszerekkel nyomoztak ellenük, vagyis az ellenzéki pártok és szervezetek képviselőivel szemben.

Ez a lehallgatás, illetve annak leleplezése vetett véget az állambiztonsági szolgálat működésének. Közismert tény, hogy 1989 karácsonyán, a szolgálat (III/III Csoportfőnökség) Néphadsereg úti központjában ketten teljesítettek szolgálatot. Az egyikük volt Végvári József, aki hazaküldte társát, így egyedül maradt döntéshozó helyzetben az épületben, és ő volt az, aki beengedte oda a Fekete Doboz szerkesztőségének munkatársait, akik videóra vették a megsemmisített anyagokat, és a napi operatív jelentéseket, amelyeket január 5-én nyilvánosságra hoztak.²⁴ A kirobbant botrány hatására a belügyminiszter és az állambiztonsági főcsoportfőnök távozni kényszerült, a III/III-as Csoportfőnökséget pedig jogutód nélkül megszüntették, feladatait átmenetileg a kémelhárítási csoportfőnökség vette át. A botrányt kirobbantó Végvári József őrnagy, a főcsoportfőnök és a III/III. csoportfőnök pedig ügyészi megrovásban részesült.

A botrány hatására felgyorsultak az események, és a Minisztertanács a 3028/1990. határozat (1. b. pontja) alapján 1990. január 18-i hatállyal megszüntette a belső biztonsági szolgálatot (III/III. Csoportfőnökséget). Ugyanezen határozat 4. pontjában intézkedtek arról is, hogy a katonai elhárítást végző belügyminisztériumi szervezetet a Honvédelmi Minisztérium irányítása alá kell helyezni. Az Országgyűlés 1990. január 25-én elfogadta a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvényt, valamint a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) MT rendeletet.

A Minisztertanács 1024/1990. MT határozata rendelkezett a nemzetbiztonsági szolgálatok megszervezését végző bizottság felállításáról. A bizottság feladatul kapta:

- a nemzetbiztonsági szolgálatok általános szervezeti rendjére vonatkozó elvekre nézve az egyes feltételek kialakítását;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok működésével összefüggő szabályanyag kidolgozásának koordinálását;
- az átszervezéssel összefüggő együttműködés összehangolását, a nemzetbiztonsági szolgálatok és az érintett minisztériumok között.

A szolgálatok megnevezéséről a 3039/1990. számú kormányhatározat úgy rendelkezett, hogy: „a Minisztertanács a 26/1990. (II. 14.) MT rendelet

²⁴ KENDE 2004: 103.

hatálybalépésének napjával létrehozza a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatalát és Információs Hivatalát, továbbá a Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatalát. A Magyar Honvédség katonai felderítő szerve – Katonai Felderítő Hivatal elnevezéssel – nemzetbiztonsági szolgálatként működik.”

A Minisztertanács 1062/1990 (IV. 4.) MT határozata rendelkezett a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendőrség bünyügyi szervei titkosszolgálati eszközökkel való kiszolgálásának szervezeti megoldásáról. A Minisztertanács 98/1990. MT rendelete módosította a 26/1990. (II. 14.) MT rendeletet, amely szerint a nemzetbiztonsági szolgálatok irányítását a miniszterelnöki hivatal e feladatokkal megbízott politikai államtitkára vette át.

BEFEJEZÉS

Az állambiztonsági munka tehát 1990. február 14-ével, a BM III. Főcsoportfőnökség megszüntetésével véget ért. Ugyanakkor az újonnan megalakult nemzetbiztonsági szolgálatok állományának nagy részét ekkor még a korábbi munkatársak képezték.

A rendszerváltoztatás utáni, Antall József vezette első kormányban, amely 1990. május 23-án alakult meg, Boross Péter mint politikai államtitkár, azután pedig mint tárca nélküli miniszter (1990. július 23. – 1990. december 21.) felügyelte a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok átalakítását és tevékenységét. Az átalakítással együtt járt a vezetők és az állomány cseréje is, így például a következő négy évben az NBH állományának 80%-át lecserélték.²⁵

A rendszerváltoztatást követően az alábbi rendvédelmi szervek voltak felhatalmazva titkos információgyűjtésre:

- ♦ a rendőrség az 1994. évi XXXIV. tv. (Rtv.) alapján;
- ♦ a nemzetbiztonsági szolgálatok az 1995. évi CXXV. törvény alapján;
- ♦ a vám- és pénzügyőrség az 1995. évi C. törvény szerint;
- ♦ a határőrség az Rtv. 98. §-a alapján és a határőrizetről és a határőrségről szóló XXXII. törvény (HŐR tv.) alapján;
- ♦ a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat az Rtv. 75. §-a alapján;²⁶
- ♦ az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal nyomozó hatóságai az 1998. évi XCII. törvény 5. § (2) bekezdése szerint.

²⁵ KENDE 2004: 151.

²⁶ NYÍRI 1998: 14–15.

A Vám- és Pénzügyőrség és a határőrség korlátozott joggal (bírói engedélyhez nem kötött) rendelkezett a titkos információgyűjtés tekintetében.

Tisztelt Ezredes Úr! Kedves János!

Köszönöm Neked azt a lelkiismeretes oktatói és tudományos munkát, amelyet a rendvédelmi szervezetek új generációinak útra bocsátásához, szakmaiságuk megteremtéséhez nyújtottál!

Boldog születésnapot és még sok élményt kívánok családnod és barátaid körében!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső (1942): *A 60 éves magyar rendőrség 1981–1941*. Budapest: Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat.
- BORVENDÉG Zsuzsanna (2011): „Ez nem spiclikedés, ez felderítés” – A levéllenőrzés módszertana és szervezeti felépítése, 1945–1950. *Betekintő*, (2). Online: https://www.betekinto.hu/hu/2011_2_borvendeg
- CSAPÓ Csaba (1999): *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó Alapítvány.
- DEÁK Ágnes (2015): *„Zsandáros és policzájós idők” – Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867*. Budapest: Osiris Kiadó.
- GOTTREICH László – HONFI József – WINDISCH Aladárné szerk. (1974): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- KENDE Péter (2004): *Titkos magyar szolgálatok – Rege róka rejtem*. Budapest: Hibiszkusz Kiadó.
- KLANICZAY Tibor szerk. (1985): *Zrínyi Miklós prózai művei. Második rész, Aphorismuskok, 5. Explorator*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- NÁNÁSI László (2011): Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944). *Betekintő*, (2). Online: http://www.betekinto.hu/2011_2_nanasi
- NYÍRI SÁNDOR (1998): *A titkos információgyűjtés jogi alapjai*. Budapest: BM Duna Palota és Kiadó.
- PARÁDI József (2010): A határszéli csendőrség 1891–1918. *Rubicon Történelmi Magazin*, 21(1).
- PARÁDI József (2012): *A Magyar Királyi Csendőrség, Az első magyar központosított, közbiztonsági őrtestület, 1881–1945*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság.
- RESS Imre (2012): A kormányzati hírszolgálat átalakulása az Osztrák–Magyar Monarchiában a kiegyezés után 1867–1875. In CSÓKA Ferenc (szerk.): *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából 1785–2011*. Budapest: Nemzetbiztonsági Szakszolgálat.

- SZAKÁLY Sándor (2013): Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása 1918–1922. In BODA József – PARÁDI József – SIMON F. Nándor (szerk.): *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Budapest: Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 101–116.
- SZAKÁLY Sándor (2015): *A 2. vkf. Osztály, Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Budapest: Magyar Napló, VERITAS Történetszerkesztő Intézet, 14–21.
- SZOMOR Sándor szerk. (2011): *Jubileumi emlékalbum – A 125 éve alakult Budapesti Detektívtestület tiszteletére – Szemelvények az állami bűnüldözés történetéből*. Budapest: Országos Rendőr-főkapitányság, 175–179.
- TÁBORI Kornél (1921): *Titkosrendőrség és Kamarilla, Akták-Adatok a Bécsi Titkos Udvari és Rendőrségi levéltárból*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat.
- TÓTH Eszter (2011): A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. *Betekintő*, (2). Online: https://www.betekinto.hu/hu/2011_2_toth_e
- URBÁN Aladár (1991): Az 1948–1949-es szabadságharc rendvédelmi testületei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 1(1), 7–16.
- URBÁN Aladár (1992): Tervek és eredmények az 1948–1949-es forradalom és szabadságharc idején az önálló magyar rendvédelmi szervek létrehozására. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2(3), 11–20.
- ZACHAR József (1999): Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 9(10), 202–206.

Jogforrások

- A Budapesti Fő- és Székesvárosi Állami Rendőrség 1895. évi működése (1896). Budapest: Főkapitányság – Pesti LLoyd-társulat Könyvnyomdája, 97.
- Ministeri rendelet, 1867. márcz. 10-ről, a kormány tényleges átvétele; az egyes ministeriumok hivatalos helyiségei beadványok elfogadása tárgyában (1867). *Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára*, Pest, 36–37.

Borszéki Judit

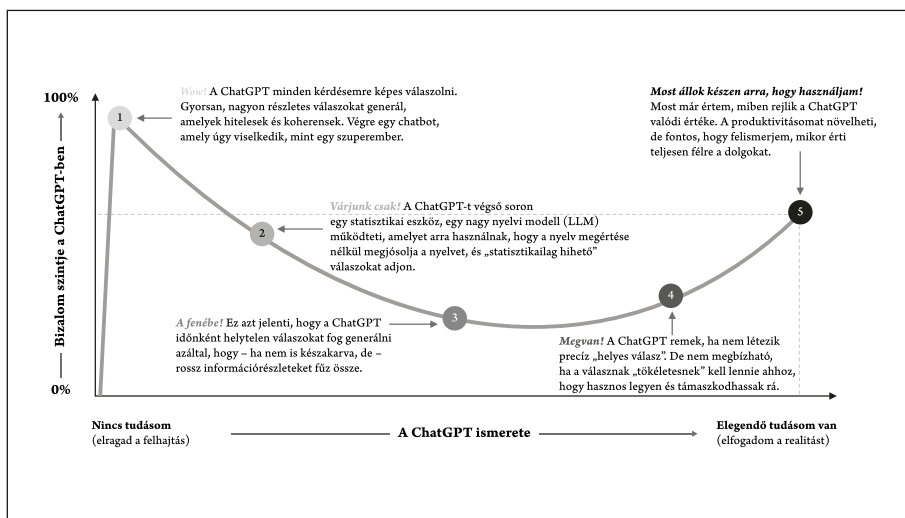
ÚJABB PARADIGMAVÁLTÁS? – A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FELHASZNÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A FELSŐFOKÚ ÉS SZAKNYELVOKTATÁSBAN

A tanulmány¹ célja, hogy a címben jelzett témát kevésbé ismerők számára áttekin-
tést adjon a vonatkozó angol nyelvű és magyar szakirodalomban felvetett főbb
gondolatokról, a mesterséges intelligencia (MI) meghatározásáról, kategóriáiról,
valamint példákat ismertessen az oktatásban (ezen belül a felsőfokú és a szak-
nyelvoktatásban is) használható, már megvalósult és a közeljövőben lehetséges
alkalmazásaira. A cikk nem kíván részletesen foglalkozni az MI használatának
intézményi szabályozásával és a tudományos kutatásban való felhasználásával.

A ChatGPT széles körű hazai elterjedésével kezdődött el az a folyamat, amely-
nek eredményeképp jelen tanulmány írásának idején a köz- és felsőoktatásban
dolgozó tanárok, kutatók különféle konferenciák, előadások, webináriumok,
tanulmányok, blogok keretében gyakorlatilag hetente foglalkoznak a (gene-
ratív) MI használatával. Ez az újonnan felfedezett technológia – fogadtatását
tekintve – hazánkban is nyilvánvalóan most van a Gartner technológiai tanács-
adó cég által kifejlesztett „hype-ciklus” görbe második fázisában.² Az elmélet
szerint az első, az újdonság berobbanását (*innovation trigger*) jelentő időszak
(nagy médiafigyelem összpontosulása az adott technológiára) után következik
a második fázis, a túlzott várakozások csúcsa (*peak of inflated expectations*), amely
időszakban a „slágertermékről” sokan azt gondolják, hogy az majd minden
problémára megoldást jelent. Talán már megkezdődött a harmadik fázis (*trough
of disillusionment*) is, amelyet az általános kiábrándultság jellemez, hogy majd

¹ Nyilatkozat: a szerző a tanulmány elkészítése során forrásgyűjtéshez, fordításhoz és szövegek
kivonatolásához vett igénybe mesterségesintelligencia-eszközöket.

² OLLÉ 2022; Gartner Hype Cycle [é. n.].

1. ábra. A ChatGPT: A Dunning–Krüger-effektus

Forrás: saját szerkesztés és fordítás HFS Horizons Summit (2023) alapján

a negyedik és ötödik fázissal (*slope of enlightenment, plateau of productivity*) – a technológiának esetleg csak a második vagy harmadik generációja – széles körben elterjedjen, alkalmazhatósága egyértelművé váljon.³ Minderre érdemes figyelemmel lenni, amikor az MI oktatásban való felhasználásáról gondolkodunk. Hasonló folyamatot mutat be a ChatGPT példáján az 1. ábra.

ALAPISMERETEK KEZDŐKNEK

Az MI-t sajnos sok oktató még most is a 2022 novemberétől a nagyközönség számára is hozzáférhető ChatGPT-vel azonosítja, ezért úgy gondolom, mindenekelőtt számos fogalmat tisztáznunk kell.

Az MI-vel kapcsolatos technológiák, termékek már az 1950-es évek óta jelen vannak. A fejlődés üteme az utóbbi években különösen felgyorsult. Laikus nyelven a különböző területeken elindult fejlesztések és ezek eredményei (fejlett algoritmusok, számítási teljesítmény, tárolási kapacitás) egy bizonyos ponton

³ BÁNKUTY-BALOGH 2024.

összeérték, és hirtelen olyan robbanásszerű változás, fordulópont következett be, amely lehetőséget adott a tömeges felhasználásra való bocsátásra. Egy korábbi IKT-fejlettségi szint, a Web 2.0 megjelenéséhez hasonlóan ma már az olyan interfészek, mint a csevegőrobotok (chatbotok) és más hasonló rendszerek a számítógépes programozásban járatlan emberek számára is lehetővé teszik a felhasználást és tartalmak előállítását. Sokan azért tekintik vízválasztónak ezt a pontot, mert a *természetes nyelvfeldolgozó* (Natural Language Processing, NLP) és egyéb gépi tanulási algoritmusok segítségével működő program már megérti a kérdéseink (vagy az egyéb input, bemenet) kontextusát, és olyan választ képes generálni, amelynek az adott kontextusban értelme van, így az az illúzió keletkezik, mintha egy másik emberrel beszélgetnénk. A ChatGPT tehát a Generative Pre-trained Transformer-3,5 architektúrán alapuló MI nyelvi modell, amelyet többek között arra fejlesztettek ki, hogy az emberihez *hasonló* beszélgetést *szimuláljon*. (E két szót szándékosan emelem ki, jelentőségükre az utolsó fejezetben visszatérek.)

Az MI-t a hétköznapi ember úgy értelmezi, mint egy számítógépes rendszert, programot, amelyet ráveszünk arra, hogy olyan feladatokat végezzen el, amelyeket általában emberi intelligencia alkalmazásával szoktunk elvégezni. Mint sok más, a köztudatba újonnan bekerülő fogalomnak, az MI-nek is több, létező meghatározásával találkozhatunk.

Az Európai Parlament 2024. március 13-ai dokumentuma szerint az MI-rendszer

„gépi alapú rendszer, amelyet különböző autonómiaszinteken történő működésre terveztek, és amely a bevezetését követően alkalmazkodóképességet tanúsíthat, és amely a kapott bemenetből – explicit vagy implicit célok érdekében – következteti, miként generáljon olyan kimeneteket, mint például előrejelzéseket, tartalmakat, ajánlásokat vagy döntéseket, amelyek befolyásolhatják a fizikai vagy a virtuális környezetet”.

Az általános célú MI-modell pedig

„olyan MI-modell – ideértve azt is, amikor az ilyen MI-modell tanítása nagy adatmennyiséggel, nagy léptékű önfelügyelet mellett történik –, amely jelentős általánosságot mutat, és forgalomba hozatalának módjától függetlenül, különféle feladatok széles körének elvégzésére képes, valamint többféle downstream

rendszerbe vagy alkalmazásba integrálható, azon MI-modellek kivételével, amelyeket a forgalomba hozatalukat megelőzően kutatási, fejlesztési vagy prototípus-alkotási tevékenységekre használnak”.⁴

Egy korábbi meghatározás szerint az MI olyan számítógépes rendszereket jelent,

„amelyeket úgy terveztek, hogy kölcsönhatásba lépjenek a világgal, olyan képességek (például vizuális észlelés és beszédfelismerés) és intelligens viselkedés (például a világról rendelkezésre álló információk felhasználása, valamint döntések meghozatala vagy a kitűzött cél elérése érdekében végzett legösszerűbb cselekvés) révén, amelyeket alapvetően emberinek gondolnánk”.⁵

Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiájában (2020) a következő utalásokat találjuk: „A [...] MI mint a betáplált adatok alapján önmagukat tanítani és javítani képes algoritmikus rendszerek összessége [...] Az emberi képességek egyes szegmenseinek tanuló gépek által történő leképezése.”⁶

Az MI-t sokan azonosítják a *generatív mesterséges intelligencia* fogalmával. Ez olyan technológiák alkotta terület, amelyek képesek új adatok, tartalmak, vagy akár teljesen új dolgok generálására. A generatív MI-rendszer az adatokból és mintázatokból tanul, majd ezek alapján létrehoz valami újat (szöveget, képet, hangot, zenét, videót), amely az eredeti mintázatokra és adatokra épül.⁷ Vannak *diszkriminatív* MI-modellek is, amelyek azt tanulják, hogyan tegyenek különbséget különböző adatok között, azokat kategorizálva, „megcímkézve”. Ilyenek például a képfelismerő vagy az orvosi diagnosztikában használt MI-eszközök.

Ebben a kontextusban gyakran felmerülnek még olyan fogalmak, mint a *nagy nyelvi modellek* (Large Language Model, LLM) és a *mély tanulás*. Hogyan kapcsolódnak ezek a generatív MI-hez? A már korábban említett Generative Pre-trained Transformer-3.5 valójában egy nagy nyelvi modell. Az LLM-ek alkalmazásai közé tartoznak: a szöveggenerálás, a gépi fordítás, az érzelelemzés, a kérdésmegválaszoló rendszerek és a chatbotok. Ezek olyan fejlett MI-rendszerek, amelyek hatalmas mennyiségű adatot és kifinomult algoritmusokat használnak fel az emberi nyelv megértéséhez, értelmezéséhez és generálásához, képesek

⁴ Európai Parlament 2024.

⁵ LUCKIN et al. 2016: 14.

⁶ Mesterséges Intelligencia Koalíció 2020: 9.

⁷ LOGINET [é. n.].

1. táblázat. Az MI és a gépi tanulás összehasonlítása

	MI (Artificial Intelligence, AI)	Gépi tanulás (Machine learning, ML)
Fogalom	A számítógépes rendszereknek az emberi intelligenciát igénylő feladatok elvégzésére irányuló képessége.	Adatok és algoritmusok használatával történő tanulás és alkalmazkodás.
Fókusz	Döntéshozatal.	Algoritmusok segítségével történő tanulás.
Cél	Olyan számítógépes rendszerek fejlesztése, amelyek az emberhez hasonlóan képesek tervezni, értelmezni, tanulni és döntéseket hozni.	Tanulás, saját algoritmusokat létrehozva.
Felhasznált adatok	Strukturált, félig strukturált és strukturálatlan.	Strukturált és félig strukturált.
Emberi beavatkozás szükségessége	Minimális.	Emberi szakértelem az algoritmusok képzéséhez.
Példák	Fordítószoftverek (például Google Translate), Google Assistant, chatbotok.	(Termék)ajánló rendszerek (<i>recommendation engines</i>), prediktív szövegbevitel, Facebook-barát-ajánlások, forgalmi figyelmeztetések.

Forrás: saját szerkesztés KATONA 2023 felhasználásával

koherens és kontextuálisan releváns szöveget létrehozni egy adott prompt (az MI-rendszernek adott utasítás, kérdés) alapján. Az LLM-ek mély tanulásra épülnek, amely során neurális hálózatok (párhuzamos és elosztott információfeldolgozó eszközök) rétegei segítik őket. (A mély tanulás e rétegek mennyiségére utal, nem pedig a megértés mélységére.)

Ehhez kapcsolódik a *fekete doboz* jelenség: az MI használóinak nagy többsége, de gyakran még e rendszerek szolgáltatói sem képesek megérteni, hogyan működnek a neurális hálózatok, hogyan hoznak meg döntéseket.⁸ Ez felveti az átláthatóság, elszámoltathatóság, valamint a potenciális visszaélések problémáját,

⁸ FRICK 2023: 20.

ezért egyes területeken (például orvosi alkalmazások, logisztika, közigazgatási döntéshozás) felmerült az igény a magyarázható vagy érthető MI (Explainable AI, XAI) koncepciónak megfelelő technológiák iránt.⁹

Ugyancsak célszerű tisztáznunk az MI és a gépi tanulás viszonyát, amelyet az 1. táblázat összegez.

Az MI megváltoztatja a munkaerőpiacot, ami egyrészt hatással kell hogy legyen az oktatásra (piacképes, új kompetenciák elsajátíttatása, versenyképes oktatás).¹⁰ Másrészt munkahelyek elvesztéséhez és olyan új, ma még részben ismeretlen foglalkozások kialakulásához vezet,¹¹ mint az MI etikai tisztviselő, gépi tanulási mérnök, adatok annotálására szakosodott szakember, robotikai technikus, MI-integrációs szakember, kvantum és gépi tanulás kutató, etikus beszerzési menedzser, MI-pszichológus, digitális adatvédelmi tanácsadó stb.

Végül foglaljuk össze röviden az MI képességek alapján meghatározott három fő típusát:

- Szűk MI (ANI – Artificial Narrow Intelligence): A ma legelterjedtebb AI-típus. Konkrét feladatok elvégzésére használható anélkül, hogy az emberhez hasonlóan általános problémamegoldó képességekkel rendelkezne. Példák: okostermosztátok, ajánló rendszerek, keresőmotorok, virtuális személyi asszisztensek, kép- és hangfelismerő rendszerek, chatbotok.
- Általános vagy Erős MI (AGI – Artificial General Intelligence): Olyan képességekkel rendelkezik, amelyek lehetővé teszik számára, hogy bármilyen intellektuális feladatot megértsen, megtanuljon és elvégezzen, amelyre egy ember képes, beleértve az érvelést, a tudatosságot és az érzelmi megértést is. Jelenleg ez a fejlettségi szint nem létezik, és az emberi intelligencia komplexitására való tekintettel kétséges, hogy mikor jöhet létre.
- Mesterséges Szuperintelligencia (ASI – Artificial Super Intelligence): A számítógépek képességeinek olyan szintje, amely meghaladja az emberi képességeket. Többen gondolják úgy, hogy az egyre nagyobb teljesítményű számítógépek el fogják juttatni az MI-t egy úgynevezett szinguláris pontra, amikortól működése érthetatlenné és ellenőrizhetatlenné válik az emberek számára. Ez a lehetőség jelentős etikai aggályokat vet fel, beleértve a technológia esetleges visszaéléseit is.¹²

⁹ EDPS 2023.

¹⁰ DIETZ 2020: 55.

¹¹ TÖLGYES: 2024.

¹² BUDA: 2024.

SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK:
AZ MI A KÖZ- ÉS FELSŐOKTATÁSBAN

Az MI-alapú fejlesztések terén a helyzet szinte napról napra változik, a fejlődés olyan hatalmas sebességgel megy végbe,¹³ hogy a jelen tanulmányhoz igyekeztem csak a legutóbbi években publikált forrásokat felhasználni. A vizsgált publikációk tárgyalják az MI oktatásban való felhasználásának jelenét és jövőjét, az általa fémjelzett paradigmaváltást, a pedagógiai tervezés új módjait, elemzik az MI gyakorlati felhasználásáról az utóbbi évtizedben született szakcikkeket. A vonatkozó, az MI (felső)oktatásban játszott szerepét tárgyaló magyar és angol nyelvű szakirodalom számos hasonló gondolatot vet fel, amelyeket az alábbiakban összegzek.

Az MI nem emberpótlék, a tanárokat sem fogja pótolni.¹⁴ Az ember mint érző és gondolkodó lény fölényben van, de tevékenysége az MI-re nem jellemző kockázatokat is magában hordoz (munkabírás, figyelmetlenség, monotonitástűrési hiánya, fáradtság, pihenés- és regenerációigény stb.), ami miatt az MI az oktatás egyes fázisaiban is jobban használható.¹⁵ Minden bizonnyal a tanárok munkájára is igaz Brynjolfsson állítása,¹⁶ miszerint az MI valódi potenciálja nem abban rejlik, hogy képes automatizálni az emberi feladatokat, és ezzel helyettesíteni a humán munkaerőt, hanem inkább abban, hogy kiegészítheti az emberi képességeket, segíthet minket, hogy jobbak legyünk abban, amit most tudunk, és olyan módon bővítsük képességeinket, amelyre jelenleg még nem is gondolunk.¹⁷

Az MI oktatásba való integrálása túlmutat az egyszerű eszközhasználaton.¹⁸ Része lesz az oktatás átalakulásának, amelyet az interaktívabb, kommunikatívabb, tanulóközpontú környezet jellemez.¹⁹ Észlelhető, hogy a felsőoktatásban tanulók elvárásai jelentősen megváltoztak: frontális oktatás, elméleti ismeretek, elmélyülés, kitartó gyakorlás, könyvből megtanult, majd a vizsgán visszamondandó tananyag helyett releváns, friss tudást, gyakorlati ismereteket, azonnal használható információkat, tudásátadás helyett dinamikus, élményszerű tudásmegosztást

¹³ OLLÉ 2024: 53; FRICK 2023.

¹⁴ WANG et al. 2023: 10.

¹⁵ DIETZ 2020: 56; BUDA 2024: 9.

¹⁶ BRYNJOLFSSON 2022.

¹⁷ Lásd még HORVÁTH 2023: 8.

¹⁸ HORVÁTH 2023: 11.

¹⁹ YEH 2024: 1.

igényelnek.²⁰ Ennek megfelelően a jövő oktatója is gondolkodásra ösztönöz, partnerként kérdéseket tesz fel, és a komplex problémamegoldás lépéseire mutat rá.²¹

A modern oktatásban az interneten leselkedő biztonsági fenyegetések mellett a digitalizáció nemcsak előnyökkel, hanem komoly veszélyekkel is jár. Például a gépi jegyzetelés ahhoz vezethet, hogy a diákok tudása kevésbé lesz rendszerezett, a kreativitásuk pedig csökken. Probléma az is, ha az internetről átvett információkat alapismeretek nélkül és/vagy kritikátlanul, helytelenül értelmezik. Az MI olyan eszköz, amely a programozók által készített adatoktól, valamint sokszor az általuk elérendő céloktól (például minél több „klikkelés”) függ. Az algoritmusok csak akkor működnek az elvárásaink szerint, ha az alkalmazási céloknak megfelelően tervezték és a megfelelő adatokkal látják el őket.²² A megtévesztő, tudománytalan kijelentések és az ismétlődő hamis megerősítések pedig teljesen félrevezethetik a tanulókat.²³ Frick arra figyelmeztet,²⁴ hogy mivel a gépi tanulás az emberek által digitális szöveg és képek formájában létrehozott jelek segítségével történik (ezekből építik fel az egyedi neurális hálózataikat), az MI-rendszerek valójában nem értik ezek jelentését, amelyet a világról és a kultúránkról szerzett emberi tapasztalatainkhoz társítunk. Ezért a tanároknak és a diákoknak nagyon óvatosnak és körültekintőnek kell lenniük, amikor ilyen MI-rendszereket használnak, kritikus gondolkodás és a tények ellenőrzése nélkül ezek válaszaik megtévesztők lehetnek.

Ch'ng emléti,²⁵ hogy több iskolában és felsőoktatási intézményben tiltják a chatbotok használatát, azokat a mesterséges intelligenciákat, amelyek „alacsonyabb szintű” intelligenciának számítanak (Grammarly, Quillbot stb.), viszont nem. Véleménye szerint azért, mert a magasabb szintűek oktatási rendszerbe való beillesztésére még nem állunk készen, és a korlátozással időt akarunk nyerni, amíg eldöntjük, hogyan is reagálunk a jövő eszközeire. Mai oktatási rendszereink az alapján értékelik a diákokat, hogy mennyire képesek tényeket memorizálni. Ezért nyilvánvaló az oktatási paradigmaváltás szükségessége – a tanulókat nemcsak a kognitív területek alapján kell értékelni, hanem bizonyítékokon alapuló gyakorlatok (evidence-based practice) alapján. A hangsúlyt a tudásról

²⁰ DOMINEK–BARNUCZ 2022.

²¹ DIETZ 2020: 59.

²² CHAN–HU 2023: 23; FRICK 2023: 22.

²³ DIETZ 2020: 57, 59.

²⁴ FRICK 2023: 15.

²⁵ CH'NG 2023: 36.

át kell helyezni a cselekvési képességre, kompetenciákra. A jövőben az MI eszközeinek használata várhatóan rutinszerűvé válik, ehhez célszerűbb lenne inkább alkalmazkodni, és a diákokat megtanítani az MI-eszközök helyes és etikus használatára.

A vizsgált tanulmányok az MI felsőoktatásban való megjelenésének előnyei között említik a személyre szabott és azonnali, a tanuláshoz, írásbeli feladatokhoz, kutatáshoz nyújtott, valamint a vizuális, multimédiás és adminisztratív támogatást. Az MI-hez kapcsolódó problémákat pedig főleg a pontosság és átláthatóság, a személyes adatbiztonság, etika, holisztikus kompetenciák, karrierkilátások, a tanárok iránti tisztelet és az intézmények által az MI alkalmazására vonatkozó szabályozás területén látják.²⁶ Gyakran említik, hogy a tanároknak és a diákoknak egyaránt szükséges megszerezni az MI-műveltséget (AI literacy).²⁷

Természetes igényként jelentkezik a szakirodalomban is annak rendszerezése, miként vonhatjuk be az MI-t az oktatási folyamatba. Az egyik ilyen osztályozás három területet különböztet meg, úgymint tanári oldal, tanulói oldal és az oktatási intézmények irányítása.²⁸ Más rendszerezések olyan funkcionális kategóriákat neveznek meg, mint a tanárok repetitív, adminisztrációs tennivalóinak átvétele, a tanulók előrehaladásának pontos nyomon követése, egyéni fejlesztési programok kidolgozása, tanulási asszisztens stb.²⁹ Az 1. mellékletben található részletesebb ismertető öt területre osztja a javasolt és lehetséges MI-használatot. (Alapvetően az USA-beli közoktatást szem előtt tartva készült, de általában a felsőoktatásra is érvényes ötleteket is találhatunk benne.)

Szinte minden forrás említi a tanulókról gyűjtött adatok alapján a tanulás személyre szabását, adaptálását mint az egyik legfontosabb funkciót, a lemorzsolódás veszélyének előrejelzését és az ezzel kapcsolatos, személyes figyelmeztető jelzéseket, az oktatás elérhetőbbé tételét, akadálymentesítését (speciális igényű és fogyatékkal élő tanulók). Ugyancsak visszatérő vélemény, hogy az MI – legalább részben – átveheti a tanároktól a tantervek és órarendek összeállítását, egyéni tanulási élményeket tervezhet a diákoknak, értékelhet tanulói munkákat, és az így nyert időt a tanárok a tanulók kreatív és magasabb szintű gondolkodási készségeinek és saját kompetenciáik fejlesztésére fordíthatják.³⁰

²⁶ CHAN–HU 2023: 13; WANG et al. 2023: 8.

²⁷ Lásd még: HORVÁTH 2023: 11.

²⁸ BUDA 2024: 6; CROMPTON et al. 2024: 4.

²⁹ BUDA 2024: 7–8; HORVÁTH 2023: 10; LIANG et al. 2021: 4292.

³⁰ BUDA 2024: 7–8; WANG et al. 2023: 7–8.

Az MI oktatási programfejlesztésben játszott innovatív szerepének minden bizonnyal kiemelkedő jelentősége van az oktatási folyamaton belül. Ollé és Ch'ng tanulmányaikban az MI-alapú szoftverek és algoritmusok oktatási programfejlesztésben (instructional design, magyar megfelelője más forrásokban: pedagógiai tervezés, a továbbiakban ezt használom) történő felhasználhatóságát elemzik, az ADDIE (Analysis, Design, Development, Implementation, Evaluation) modell alapján.³¹ Eszerint az MI-alapú megoldások a pedagógiai tervezés valamennyi fázisában nagy lehetőségeket nyújthatnak majd: Az *Elemzés* szakaszában az MI-alapú alkalmazásokkal és algoritmusokkal akár valós időben elemezhetők a tanulók sajátosságaira utaló, például a tanulásmenedzsment-rendszerekből (LMS) kapott adatok, meghatározhatók a célcsoportok és a tanulói profilok, előre jelezhetők az esetleges tanulási nehézségek. A *Tervezés* során az előző fázisban kialakított célcsoport számára az MI testre szabhatja a nyers oktatási tartalmat, megfelelő paraméterekkel egyedi képzési sablont, kurzussablont képes generálni, jelentősen felgyorsítva a programfejlesztést. Ez a folyamat segíti az oktatók munkáját azáltal, hogy a legmegfelelőbb tanulási útvonalakat kínálja. A *Fejlesztés* szakaszában az MI automatikusan generálhat és módosíthat tananyagokat, mint például interaktív videók vagy kvízek, jelentősen csökkentve a fejlesztéshez szükséges időt és erőforrásokat. Emellett az MI lehetőséget biztosít az adaptív tartalomfejlesztésre, amely dinamikusan alkalmazkodik a tanulók előrehaladásához. Az ilyen rendszerek képesek valós időben módosítani a tananyag összetettségét és nehézségi szintjét. A *Megvalósítás* fázisában a chatbotok egyre nagyobb szerepet vállalhatnak a tanuló és a tananyag, illetve a tanulási feladatok közötti kommunikációban. Elképzelhető olyan online tanulási környezet is, ahol a tanulás kizárólag chatbotok segítségével zajlik. Az MI-alapú oktatási platformok valós idejű visszajelzéseket nyújtanak a tanulóknak, segítve őket a folyamatos fejlődésben, biztosítva, hogy minden tanuló a saját ütemében haladhasson. Ezenfelül az MI képes monitorozni a tanulók aktivitását és szükség esetén beavatkozni, ha eltérést észlel a tervezett tanulási útvonaltól. Az *Értékelés* szakaszában kerül sor a tanulási eredmények mérésére és a kapott adatok elemzésére. Az MI-algoritmusok automatikusan elemezhetik a tanulók teljesítményét, azonosítva az erősségeket és gyengeségeket. Az ilyen rendszerek folyamatosan gyűjtik és elemzik az adatokat. Az MI-alapú visszajelzések, riportok alapján a tananyagok és módszerek folyamatosan finomíthatók és fejleszthetők, növelve az oktatási program hatékonyságát.

³¹ OLLÉ 2024; CH'NG 2023.

2. táblázat. *A pedagógiai tervezés paradigmaváltásai*

	Pedagógiai tervezés a multimédiás eszközök korában	Pedagógiai tervezés az IKT-eszközök korában	Pedagógiai tervezés az MI korában
Alkalmazási forma	Taneszközök.	Taneszközök, tanítási módszerek.	Az MI átfogja a tanulási eredményeket, tartalmat és a tanulási környezetet, ezek teljes integrációja mellett.
Hiedelmek	Médiakoncepció (technológia-használat).	Eszközkoncepció (technológia-használat).	Ökológiai koncepció (ember és gép integrációja).
Értékek	A tudásátadás hatékonyságának maximalizálása.	A tanulók bevonása a tudásrendszerek építésének folyamatába.	A tanítási tevékenységek személyre szabottságának és precizitásának erősítése.
Szimbólumok	Stabilitás, linearitás.	Stabilitás, nonlinearitás.	Dinamizmus, nonlinearitás.
Példa	Multimédiával kombinált tervezés.	Kevert és tükrözött (<i>flipped</i>) osztálytermi tervezés.	Konnektivizmus-alapú tervezés, robotokkal segített tanítás.

Forrás: saját szerkesztés HORVÁTH (2024)
és HUANG–SHEN–REN (2021) alapján

Molnár az ehhez hasonló gondolatok mellett felhívja a figyelmet arra, hogy az MI mérés-értékelésben való alkalmazása komoly pedagógiai és módszertani kihívások elé is állítja az oktatás szereplőit.³² Az MI-ben rejlő lehetőségek a jövőben együtt járhatnak a hagyományos értékelési módszerek átalakításával, és így jelentős mértékben fokozzák majd a tanulási folyamat hatékonyságát. Autentikus, megbízható és valid adatok nélkül azonban az ilyen jellegű fejlesztés kudarcra van ítélve.

³² MOLNÁR 2024.

Ch'ng és Horváth a pedagógiai tervezés folyamatát tárgyalva megemlíti, hogy az MI két különböző típusú felhasználásával forradalmasíthatjuk azt.³³ Az úgynevezett *támogatott intelligencia* (assisted intelligence) segít az embernek abban, hogy gyorsabban és jobban elvégezze a feladatokat, míg az *autonóm intelligencia* (autonomous intelligence) emberi beavatkozás nélkül működik, és a döntéshozatali folyamatok automatizálását foglalja magában. Ez utóbbi típusú felhasználás át is alakítja az ADDIE-modellt: az elemzés szakasza (Analysis) után a gondozás (Curate, a személyre szabott tanulási útvonal tervének megalkotása), majd a létrehozás (Generate) következik. Ezután a válasz (Respond) fázisban olyan reszponzív és immerzív tanulási környezetet alakít ki az MI, amely azonnali és folyamatos visszajelzést biztosít egy virtuális tanulási asszisztens segítségével. Végül az értékelés (Evaluation) során az automatikus úton összegzett eredmények, tapasztalatok beépülnek a következő tervezési fázisba.

Horváth több szempont szerint elemzi a pedagógiai tervezésben az utóbbi fél évszázadban végbement paradigmaváltásokat (lásd 2. táblázat).³⁴

SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK: AZ MI AZ IDEGENNYELV-OKTATÁSBAN

Egyre több kutatás foglalkozik a chatbotok nyelvoktatásban és -tanulásban való hatásával és lehetséges alkalmazásaival is. Huang és szerzőtársai szerint ezek hasznos eszközök lehetnek képességeik, személyre szabhatóságuk, könnyű használhatóságuk és széles körű alkalmazási lehetőségeik miatt.³⁵ Nemcsak egyszerű beszélgetőpartnerként szolgálhatnak, hanem különböző információkat, ajánlásokat és oktatási segítséget is nyújthatnak a felhasználóknak, például segíthetnek a kommunikációs készségeik fejlesztésében.

Cisłowska és Acuna 40, a témára vonatkozó, 2013 és 2023 között íródott tanulmányt választottak ki.³⁶ Ezek elemzése során azt kutatták, hogy a chatbotok idegennyelv-oktatásba való integrálása milyen hatással van a tanulók nyelvi készségeire, valamint a chatbot használata hogyan befolyásolja a diákok idegennyelv-tanulással kapcsolatos attitűdjét és érzelmeit. A szerzők arra jutottak,

³³ CH'NG 2023: 37; HORVÁTH 2024: 41.

³⁴ HORVÁTH 2024: 40–41.

³⁵ HUANG–SHEN–REN 2021.

³⁶ CISŁOWSKA–ACUNA 2024.

hogya a chatbotok használata – elsősorban a jellemzőinek és a rendelkezésre álló funkcióinak köszönhetően – pozitív hatással lehet a tanulási eredményekre, főleg az olyan alapvető készségek esetében, mint az olvasás, írás, hallás utáni szövegértés, beszéd, és különösen az új szókincs elsajátítása, leginkább közép-haladó és haladó nyelvi szinteken. A chatbotok használata nagy jelentőséggel bír olyan közegben, ahol a tanulóknak nem nyílik lehetőségük gyakori kommunikációra anyanyelvi beszélőkkel. A chatbot innovatív jellegének, a multimédiás és gamifikációs elemek integrálásának köszönhetően a tanulók motivációja, magabiztossága és érdeklődése nő, jobban bevonódnak, az idegennyelv-tanuláshoz gyakran kapcsolódó szorongás csökken – bár ez lehet átmeneti is.³⁷ A vizsgált szakirodalomban nincs egységes álláspont a diákokból kiváltott érzelmeket és az általános attitűdjüket illetően, tehát nem lehet megállapítani, hogy a chatbotokat egyértelműen pozitívan vagy negatívan fogadták. Arról is megoszlanak a vélemények, hogy milyen mértékben lehet integrálni őket a nyelvtanítás folyamatába, bár kiegészítő eszközként többnyire alkalmazzák őket.³⁸

Részben eltérő következtetésre jutottak a generatív MI nyelvoktatásban játszott szerepét vizsgáló más kutatások. Megállapítják, hogy különösen az oktatási célú, szórakoztató elemeket is tartalmazó, webalapú (tehát nem mobilra tervezett) chatbotok ígéretesek a nyelvi készségek (különösen a lexikai, beszéd- és íráskészség) fejlesztésében, a hatékonyság maximalizálásában. Az, hogy a tanárok konkrét oktatási célokhoz kapcsolt tananyagfejlesztésre is használják a ChatGPT-t, jelentős előrelépést jelent a személyre szabott, vonzóbb és hatékonyabb tanítás terén. A hagyományosan tesztközpontú módszertanokkal uralt környezetben az MI-eszközök bevezetése kulcsfontosságú újításnak bizonyult, és új utakat nyit meg a diákok interaktivitására épülő oktatás felé.³⁹

Crompton és szerzőtársai az MI felsőoktatásban, az angol nyelv tanításában játszott szerepét vizsgálták 43, 2014 és 2023 között megjelent, a témával foglalkozó tanulmány alapján.⁴⁰ (Egyebek között arra az érdekes megállapításra jutnak, hogy a publikációk majdnem háromnegyede Ázsiában, ezen belül főleg Kínában, Tajvanon és Japánban végzett kutatáson alapult.) A nyelvi készségek közül az MI beszéd-, írás- és (a szókincset is magában foglaló) olvasási készség fejlesztését célzó, valamint a pedagógia (magyarázat, visszajelzés, értékelés stb.)

³⁷ CISLOWSKA–ACUNA 2024: 1614.

³⁸ ÇAKMAK 2022.

³⁹ WU–LI 2024; YEH 2024.

⁴⁰ CROMPTON et al. 2024: 9.

és a tanulói önszabályozás körébe (célkitűzés, önállóság, szociális jelenlét, élvezet, szorongás stb.) tartozó alkalmazását emelik ki. Az MI használatának problémái között – a személyes adatok védelme, a fejlesztendő tanulói és tanári digitális műveltség és az etikai megfontolások mellett – azt is megemlítik, milyen nagy jelentősége van annak, hogy az MI milyen üzeneteket közvetít a „megfelelő” és standard nyelvhasználatról. Például a betáplált, preferált kiejtési modellek nemkívánatos előítéletekhez vezethetnek, az angol nyelv egyes változatait a többi variáns fölé emelhetik.⁴¹

Porkoláb és Fekete az MI különféle formáival foglalkozik, és a korábban említett kutatásokhoz hasonló módon azonosítják azokat a motivációt is csökkentő nyelvtanulási nehézségeket, amelyek kezelésére ezek alkalmazása megoldást jelenthet, úgymint a fonetikai kihívások (kiejtés és a hallásértés), a szókincs elsajátítása, a nyelvtan megértése és alkalmazása, a pragmatika (a célnak megfelelő nyelvhasználat az adott helyzetben), a kulturális különbségek, olvasott szövegek értése, szorongás az idegen nyelven való megszólalástól stb.⁴²

Az MI a következő megoldásokat nyújtja ezekre a problémákra – ezek részben azonosak az előző fejezetben említettekkel:

- ♦ Személyre szabott tanulást biztosító adaptív, autonóm tanulási rendszerek, amelyek lehetővé teszik a tanulóknak, hogy a saját ütemükben haladjanak.
- ♦ Azonnali korrekció és valós idejű visszajelzés (kiejtésről [beszédfelismerő alkalmazások], nyelvtanról, szókincs használatáról stb.), biztonságos, ítélkezésmentes környezet biztosítása.
- ♦ Interaktív tanulási környezetek (chatbotok és virtuális valóság [VR] szcenáriók, valós életbeli interakciók szimulációja), amelyek javítják a pragmatikus használatot és csökkentik a szorongást.
- ♦ Tartalomadaptáció és gamifikáció a tanulás élvezetesebbé tételéhez, olvasási anyagok megfelelő nehézségi szintjének beállítása az olvasási értelmezési kihívások leküzdésére, motiváció.
- ♦ Folyamatos fejlesztés és monitorozás: A gépi tanulási algoritmusok folyamatosan elemzik a tanulói adatokat a nyelvtanulási eszközök és stratégiák hatékonyságának javítása érdekében.

Fontos megállapítás, hogy ezek az eszközök nem helyettesítik a hagyományos tanítási módszereket és a tanári szerepeket.⁴³ Továbbra is a tanárok és oktatók

⁴¹ CROMPTON et al. 2024: 21.

⁴² PORKOLÁB–FEKETE 2023.

⁴³ PORKOLÁB–FEKETE 2023: 71.

feladata a tanulási stratégiák kidolgozása és a diákok motivációjának fenntartása, annak megtervezése, milyen más eszközökkel érdemes az MI-alapú alkalmazásokat kombinálni. Emellett természetesen további kutatásokra és fejlesztésekre van szükség az MI által nyújtott előnyök maximális kihasználásához.

MI A GYAKORLATBAN: FELHASZNÁLÁSI LEHETŐSÉGEK, ESZKÖZÖK OSZTÁLYOZÁSA

Korábban már utaltam az MI használatának egyik fontos következményére, tudniillik hogy az visszahat az oktatási módszerekre, azok újragondolása lehetővé teszi a tanulók aktivitására épülő tanulási folyamat megvalósítását. Az MI-eszközök célirányos alkalmazásához észszerű segítségül hívni a gondolkodási tevékenységeket hat jól elkülöníthető és egymásra épülő részre osztó Bloom-féle taxonómiát.⁴⁴ A digitális (IKT-) eszközök Bloom-szintek szerinti osztályozására már sok példa található az interneten. Az MI-eszközök hasonló besorolására is történt néhány próbálkozás, ezeket összegzi a 2. melléklet, amely az egyes szintekhez rendeli az MI-eszközök jelenlegi képességeit és az ezeket használó tanulók elvárt tevékenységeit. Konkrét MI-eszközök nem szerepelnek az osztályozásban, a feldolgozott forrásokban sem. Ennek már korábban említett oka az, hogy az aktuális helyzet olyan gyorsan változik, és olyan hatalmas mennyiségű új alkalmazás jelenik meg, hogy ezek kipróbálása és elemzése még időbe telik.

Ebben a fejezetben olyan gyakorlati tanácsokat, jógyakorlatokat gyűjtöttem össze, amelyek sokféle oktatási területen, így a rendészeti felsőoktatás tantárgyaiban is használhatók. (A hallgatói aktivitásra épülő szaknyelvi és más szakmai, például elméleti órákon folytatott tevékenységek gyakran lehetnek hasonlóak.) Néhány már kipróbált alkalmazást – funkcióik megjelölésével – összegeztem a 3. táblázatban. Egyelőre a legtöbb eszköz használatához kell az angol nyelv ismerete, de tapasztalataim szerint az ilyen alkalmazások bizonyos idő elteltével magyarul is használhatók lesznek.

Több angol nyelvű forrás is próbál már különféle szempontokat adni a tanároknak az alkalmazandó MI-eszközök értékeléséhez és kiválasztásához. Ezek összefoglalását a 3. melléklet tartalmazza.

⁴⁴ NÁDASI [é. n.].

3. táblázat. *Javasolt IKT- és MI-eszközök, funkciókkal*

Funkció	Eszköz	
	MI-alapú	MI-vel bővített/ algoritmust használó
Tananyagfejlesztés, kutatás, tanulmányok összefoglalása, hallgatói projektmunka.	chatbotok: Copilot (Microsoft), Gemini (Google), ChatGPT (Open AI), You.com eduaide.ai, SciSpace Playamnesia.com	Padlet
Gyakorlófeladatok készítése órai felhasználásra, önálló tanulói gyakorlásra, játékosítással.	Twee Diffit eduaide.ai magicschool.ai chatbotok	Quizizz Redmenta Quizalize Quizlet Kahoot Blooket
Választott ismeretanyaghoz tananyag, leckék és tesztek adása.	Kinnu (mobil) Wisdolia	
Videógenerálás.	invideo AI	
Képgenerálás.	Copilot Tengr.ai	Canva
Szöveget, táblázatot tartalmazó képformátum átalakítása szerkeszthető szöveggé, táblázattá.	ChatGPT	
Videó- és audióanyagok szövegének átírása, összefoglalása, grafikus megjelenítése.	Twee Turboscribe YouTube Summarizer	
Szövegfelolvasó.	naturalreaders.com	(Quizlet) Google Translate
Nyelvtanító, társalgó.	TalkPal AI Kansei Eigo.ai speakandimprove.com lingolette.com giglish.com	

Funkció	Eszköz	
	MI-alapú	MI-vel bővített/ algoritmust használó
Fordító.	Deepl.com	Google Translate
Helyesírási, nyelvtani javító.	Deepl.com	Grammarly Ludwig
Hallgatói feladat- megoldásokat összefoglaló analitika.		Quizlet Blooket Kahoot
Azonnali hallgatói vissza- jelzés, szavazás.		Mentimeter Polleverywhere Wooclap Padlet
Prezentációk, színvonalas megjelenésű elektronikus tananyagok stb. készítése.		genial.ly Canva Prezi

Forrás: saját szerkesztés

Mit mondanak az MI-alapú eszközökkel bátran kísérletező tanárok a napi tapasztalataikról?

Prievara Tibor, a magyar pedagógusok körében elismert IKT-szakértő, a digitális oktatás nagykövete a következőkben foglalja össze – véleményem szerint megszívlelendő – tanácsait:

„a) Ha valami túl szép ahhoz, hogy igaz legyen, akkor az valószínűleg nem is igaz. Ne higgyük el, ha egy alkalmazás azt ígéri, hogy majd dolgozik helyettünk – legyen ez készülék, vagy a diákok tanulása.

b) Nézzük meg, kik készítik az oldalt. Vajon milyen szakmai alapokat találunk?

c) Próbáljuk ki! Könnyű használni, végig tudjuk vinni diákként a folyamatot? Teszteljük, pontosan hogyan működik, mit ad a 'felhasználói élmény'.

d) Ne AI alkalmazáshoz írjunk óravázlatot, hanem pedagógiai célokhoz válasszunk eszközt. [...]

e) Vajon meg lehetne-e csinálni másképp egy feladatot, mint az AI alkalmazásával? És ha igen, úgy nehezebb, esetleg lehetetlen lenne? Csak akkor használjunk

AI-t, ha az szükséges, és jól láthatóan hozzáadott értéket biztosít, hiszen időt vesz el az órából. Gondoljunk bele: ha lehet beszélgetni, vajon csetelünk-e?

f) Mennyire zajlik 'fekete-dobozban' a tanulás? Azt kell megkérdeznünk magunktól, hogy mennyire értjük, tudjuk, tartjuk ellenőrzés alatt, hogy mi történik az AI felhasználásakor? Transzparens a működés? Vagy például a diák ír valamit, erre az AI ad neki egy értékelést, és mi azt esetleg beírjuk a naplóba? Ha így járunk el, akkor 'kiszervezzük' az értékelés pedagógiai feladatát egy kódolónak, vagy egy IT cégnek valahol Palo Altóban, vagy éppen Indiában. Biztosan ezt szeretnénk?

g) Használjuk az alapmodelleket (pl. Gemini, Claude, Copilot), és ne az ezekre épülő rengeteg alkalmazást. [...]

h) Az AI felhasználásnak vannak környezeti hatásai is (pl. [...] egyetlen kép generálása annyi áramot fogyaszt, mintha feltöltenénk a telefonunkat egyszer). Csak úgy, 'poénból', ne égezzünk el erőforrást.

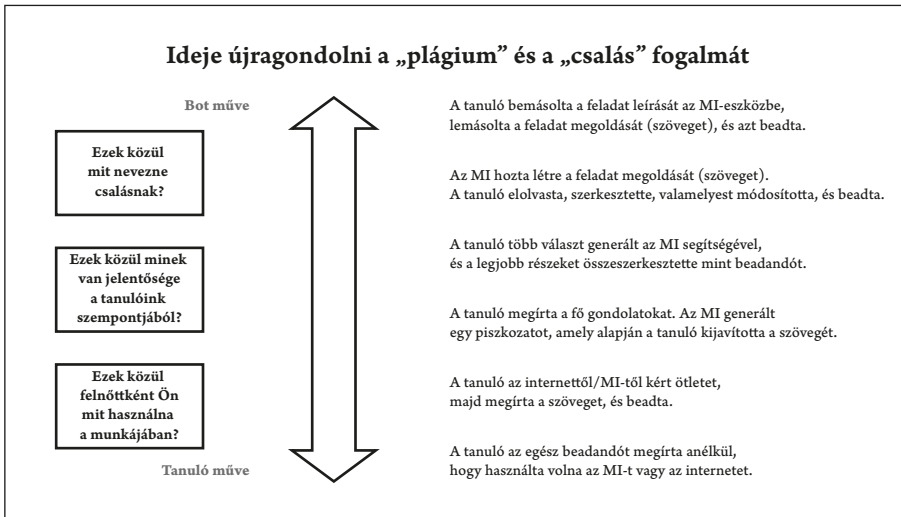
i) Minden AI alkalmazás használata jár kiberbiztonsági kockázattal. Minél több oldalra regisztráltatjuk be a diákjainkat, annál nagyobb lehetséges veszélynek tesszük ki őket. Az AI felhasználása önmagában is rejt kockázatot, hiszen valójában jelenleg senki (beleértve a fejlesztőket) sem tudja pontosan, hogy mi, hogyan és miért történik egy ilyen modell belsejében.

j) 'Technológiai adósság': Ez azt jelenti, hogy a rövid távú haszonért feláldozzuk a középtávú előnyöket. Például egy nem fenntarthatóan működő (pl. ingyenes) alkalmazást használunk egy fizetős ellenében, mert az éppen akkor anyagilag kedvezőbb, bár a konkurens termék sokkal összetettebb, pedagógiailag sokoldalúbb lenne."⁴⁵

Gyakori indoka az MI-eszközök teljes tiltásának egyes oktatási intézményekben az attól való félelem, hogy a tanulók a beadandó írásbeli munkákat egyszerűen megíratják egy MI-alapú szoftverrel.⁴⁶ Ha azonban arra gondolunk, hogyan változott meg a viszonyulás az iskolákban például az elektronikus zsebszámológépek használatához az évtizedek során, könnyen megérthetjük, hogy sok tanár szerint ideje átgondolnunk, mit jelent számunkra a „csalás” (a tanulás automatizálása vagy helyettesítése) és a „segítségnyújtás” (a tanulás kiegészítése) az MI használatának kontextusában, most és a jövőben, amikor ezek az alkalmazások még

⁴⁵ PRIEVARA 2024a.

⁴⁶ WANG et al. 2023: 9–10.

2. ábra. Az MI felhasználása fogalmazások, beadandók elkészítésére

Forrás: saját szerkesztés és fordítás MILLER 2022 alapján

fejlettebbek lesznek.⁴⁷ Az intézményen belüli közös gondolkodáshoz és a szabályok kialakításához segítséget nyújthat Miller elgondolása (2. ábra), amely szerint a plagizálást és a csalást egy skála mentén célszerű újraértelmezni.⁴⁸

Hasonló megfontolások jelennek meg az Oregoni Állami Egyetem útmutatásában, amely az e-learning-kurzusok oktatóinak egyebek között a következőket javasolja:⁴⁹ A diákok feltétlenül legyenek tisztában az elvárásokkal, azzal, hogy mely tevékenységekhez használhatnak MI-t, és melyekhez nem. Hasznos lehet ezt a tudást még a kurzus elején ellenőrizni egy bemelegítő feladattal.

Minden feladatnál részletezni kell, mi megengedett és mi nem, indoklással együtt.

- ♦ A beadandók részeként legyen követelmény a folyamat dokumentálása.
- ♦ A feladatok elbírálása során szorgalmazzuk az egyedi megközelítéseket, a kreatív megoldásokat, a korábbi saját kutatási eredmények felhasználását.
- ♦ Lehetőséget kell biztosítani az etikai kihívások megvitatására. Hasznos lehet, ha a diákok tudományos etikai nyilatkozatot írnak alá, valamint ha

⁴⁷ HUDSON 2023.

⁴⁸ MILLER 2022.

⁴⁹ Oregon State University 2023b.

leírják, hogyan használták etikus módon az MI-t, milyen nehézségekkel szembesültek.

- ♦ Ajánlatos megértetni a diákokkal az alapvető készségek és fogalmak fontosságát, az erre vonatkozó tudásukat tesztelni.
- ♦ Az oktatók folytassanak állandó párbeszédet egymással, és rendszeresen frissítsék a kurzusaikat.

A következő tevékenységekhez javasolják az MI-eszközök használatát:

- ♦ ötletgenerálás;
- ♦ új vagy bonyolultabb fogalmak magyarázata;
- ♦ adatok előzetes ellenőrzése szerkesztési és visszajelzési javaslatokkal;
- ♦ eszmecsere egy generatív MI-eszközzel, amely során az egy adott álláspontot képvisel;
- ♦ szövegek összefoglalása;
- ♦ az MI-nek szóló promptok finomítása a végső eredmény javítása (pontosság, meggyőzőképesség stb.) érdekében;
- ♦ egy koncepció új helyzetre való alkalmazása.

Ezekhez a tevékenységekhez viszont az MI-eszközök korlátozását ajánlják:

- ♦ a tanultak kreatív bemutatása: poszterek, 3D projektek, rajzok, multimédia;
- ♦ reflektív tevékenységek;
- ♦ gyakorlati tevékenységek;
- ♦ a tanulás alkalmazása valóságos helyzetekre;
- ♦ kollaboratív tanulás;
- ♦ a tanultak szintézisét igénylő eszmecserék;
- ♦ projektalapú tanulás;
- ♦ tanulmányi kirándulás és az azt összegző írásos megfigyelések;
- ♦ interjúk szakértőkkel.

Trust szerint célszerű pontosan meghatározni az egyetemi hallgatók számára az MI engedélyezett használatának részleteit az úgynevezett 3W módszerrel, amit 3M-nek fordíthatunk.⁵⁰ A *Mit?* *Mikor?* és *Miért?* kérdésekre adott válaszokkal szabályozhatjuk, konkrétan melyik MI-eszközt vehetik igénybe a tanulók, milyen típusú tevékenységekhez, és mi indokolja ezek használatát vagy tiltását.

⁵⁰ TRUST 2004.

4. táblázat. Az MI használatának szintjei

Utasítás	Leírás
Ne használd!	Az ilyen feladatoknál a munka beadásával azt is jelenti a diák, hogy semmilyen MI-alkalmazást nem használt. Semmilyen formában nem használhatja az MI-t.
Használd ellenőrzésre!	A tanuló önállóan oldja meg a feladatot, majd az MI pontos feladatleírás, értékelőtáblázat alapján értékeli a megoldást, rámutat a hibákra. A szükséges javítást MI nélkül kell elvégezni. A feladat megoldása mellé mellékelni kell az MI által adott értékelést is.
Használd ötletelésre!	A feladat megoldása előtt a tanuló ötleteket kérhet az MI-től, majd egyedül dolgozza ki a feladatot. A beadott munkához mellékelnie kell az MI-vel folytatott kommunikációt.
Használd fejlesztésre!	A diák által elkészített első változatot az MI javítja, kiegészíti. A tanuló többször is kérhet segítséget az MI-től, és egyedül dönt, elfogadja-e az MI javaslatait. A beadott munkához mellékelnie kell az MI-vel folytatott kommunikációt.
Használd asszisztensnek!	Az MI-t részfeladatok elvégzésére használhatja a diák (források keresése, dizájn elkészítése, források összefoglalása, vázlatkészítés, adatok kigyűjtése és ellenőrzése stb.). A beadott munka mellé jeleznie kell, miben kapott segítséget.
Használd szerzőnek!	Ebben az esetben a diák javasol javításokat, miután az MI megoldotta a feladatot. A diák nem ír, hanem szerkesztőként dolgozik, megpróbálja irányítani az MI-t. A végső, kész anyag beadásakor az egész folyamatot is dokumentálnia kell.

Forrás: saját szerkesztés NÁDORI 2024 alapján

Azt is javasolja, hogy a tanár azt is közölje a hallgatókkal, hogyan fogja detektálni a tiltott MI-használatot, ezen a téren azonban közismerten nehézségekkel küzdenek az oktatók.

A feladatmeghatározás újragondolását tükrözi az az érdekes, szakmai megfontolásokon alapuló szabályozó rendszer is, amelyet saját tanítási gyakorlatában vezetett be Nádori, aki minden feladatnál szabályozza, milyen mértékben és mire

használhatják a tanulók az MI-eszközöket.⁵¹ Az egyes szinteket utasításokkal határozza meg, a 4. táblázatban olvashatók szerint. (A tanulók kézhez kapják a szabályzatot, ikonok segítik a szintek beazonosítását, amelyek természetesen kombinálhatók is egy feladaton belül.)

Célszerű megfogadnunk Nádori tanácsát, miszerint egy készség kialakítását kezdjük hagyományos módon, a digitális és MI „varázslók” csak ezután kapjanak szerepet, éppen azért, hogy ne legyen varázsló, hogy a diákok értsék, mit miért csinálnak. Hasonló módon, mielőtt ötletelésre használnák az MI-t, először a diákok maguk álljanak elő az elképzeléseikkel. Nádori is kiemeli, hogy az MI asszisztenskénti használatához alapvetően fontos, hogy a tanulóknak legyenek megfelelő alapismereteik a megoldandó feladathoz kapcsolódó témáról.

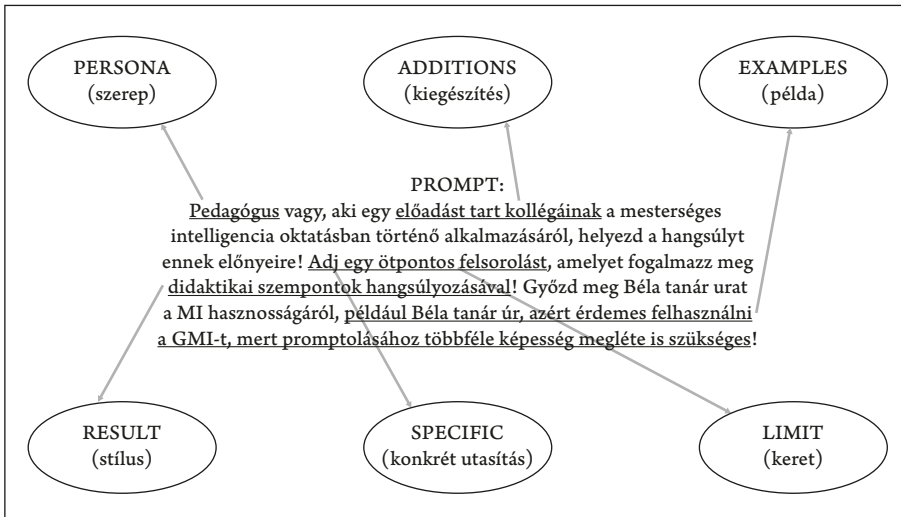
Felmerül a kérdés, hogy amennyiben korlátozzuk és monitorozzuk a diákok MI-használatát, nem kellene-e hasonló szabályozás a tanároknak is? Prieara úgy gondolja, hogy itt a minőségen van a hangsúly.⁵² A feladatok teljes „kiszervezése” egy rendszerbe – beleértve egy átláthatatlan elbírálási rendszer szerinti végleges értékelést – természetesen nem támogatandó. Annak megjelenítésére, hogy a tanár egy-egy feladat vagy teszt elkészítéséhez milyen mértékben vette igénybe az MI segítségét, logikus és méltányos lenne a diákoktól is megkövetelt tájékoztatási szabályok alkalmazása. Ugyancsak figyelni kell a diákok személyes adatainak védelmére (bár ezt jelenleg nem értékeli különösebben aggasztónak).

Az MI-műveltség része a megfelelő promptok írásának képessége, hiszen ezen múlhat a generatív MI-eszköz használatának sikeressége. Eleinte mindnyájan intuitív módon próbálunk utasításokat adni például a chatbotnak, a kapott, sokszor nem megfelelő válaszok azonban rámutatnak arra, hogy a promptokat módszeresen meg kell tervezni, ezt a tevékenységet is meg kell tanulni, tanítani. Bognár számos fontos tanácsot ad ezzel kapcsolatban.⁵³ A jó promptot egy háromszakaszos folyamat (tervezés, kiválasztás, használat) során célszerű kialakítani. Ennek elemei lehetnek: a cél meghatározása, a világos, konkrét utasítás (feladat, kontextus, kimeneti formátum meghatározása), a korlátozások (formátum, hosszúság, stílus), példák adása stb. (Tapasztalataim szerint sokat segít, ha a kontextust úgy szűkítjük le, hogy „megkérjük” például a chatbotot, „élje bele magát” a kérdező személy szerepébe [azaz a mi helyzetünkbe], például Képzeld el, hogy tanár vagy, akinek előadást kell tartania a ...-ról.) A kapott eredmény,

⁵¹ NÁDORI 2024.

⁵² PRIEARA 2024b.

⁵³ BOGNÁR 2023: 20–24.

3. ábra. Példa a SPARKLE-módszerrel ellenőrzött promptíráásra

Forrás: saját szerkesztés BOGNÁR 2023: 24 alapján

kimenet (output) általában azt jelzi, hogy a prompt további finomításra szorul, így a folyamatot addig kell ismételnünk, amíg megfelelő választ kapunk.

A megírt promptunk ellenőrzésére Bognár a SPARKLE betűszóval azonosított módszert javasolja (lásd 3. ábra), az alábbiak szerint:

- „S – Specific (specifikus): Elégé célirányos-e a kérésem?
- P – Persona (karakter): Kapott-e szerepet a GMI?
- A – Additions (kiegészítések): Mi az, ami még fontos lehet?
- R – Result (kimenet típusa): Milyen stílusban készüljön el a kimenet?
- K – Kind (kedves): Udvarias voltam? Van-e elfogultság az utasításban?
- L – Limit: Megszabtam-e a kereteket?
- E – Examples (példák): Adtam-e példát?”

A jó prompt megszerkesztésének tanulása során a diákok olyan fontos készségeiket fejleszthetik, mint a logikus és kritikai gondolkodás, kreativitás, empátia és kommunikációs készségek.⁵⁴

⁵⁴ BOGNÁR 2023: 20.

ÖSSZEFOGLALÁS

Mindenekelőtt visszatérnék arra a gondolatra, hogy az MI-eszközök, például a chatbotok csupán szimulálják az emberi kommunikációt. A hatalmas mennyiségű, oktatásban is használható alkalmazás azért lett mindenki számára elérhető, mert piaci termék. (Csak a theresanaiforthat.com oldalon több mint 10 ezer alkalmazást ajánlanak.) Az ezeket árusító cégek, a marketing az emberéhez hasonló tulajdonságaikról próbálnak meggyőzni bennünket, ám ezek csak algoritmusok, amelyek komputálnak, szövegeket alkotnak programozás alapján, de nem értik azokat. Mivel nem tudjuk másképp leírni a végbemenő folyamatokat, csak az emberi kommunikációval kapcsolatos lexikát használhatjuk (tanulás, beszélgetés, kérdés-válasz stb.), de ez is félrevezető. Ha antropomorfizáljuk ezeket a programokat, csalódni fogunk. Az MI-eszközök nem is varázslók (a „varázslás” mint funkció gyakran megjelenik az ilyen alkalmazásokban, kis csillagocskákat ábrázoló ikonokkal együtt), nem végzik el helyettünk az összes munkát, a jelenlegi fejlettségi szintjükön leginkább „asszisztensként” és monoton, rutinfeladatok elvégzésére használhatjuk őket. Meg kell értenünk, végig kell próbálnunk, milyen feladatra alkalmasak, és milyenre nem. Tapasztalhatjuk, hogy a chatbotok – például rendészeti témával kapcsolatban – még helyes promptok alkalmazása esetén is leggyakrabban nagyon általános, közhelyszerű válaszokat adnak, amelyeket ráadásul mindig ellenőriznünk kell, hiszen fennáll a „hallucinálás” veszélye. Ezt a tényt azonban jól kihasználhatjuk a hallgatók kritikai gondolkodását fejlesztő feladatok (például ellenőrizzék a chatbot válaszait megbízható, releváns forrásokban) alkalmazásával.

Úgy gondolom, érdemes kísérletezni, mert ha nem mindenáron, hanem kizárólag az oktatási céljainknak megfelelően alkalmazzuk az MI-eszközöket, jelentősen növelhetjük a hallgatók érdeklődését, motivációját.⁵⁵ Nagyon fontosnak tartom az alapismeretek elmélyítését minden tantárgy esetében, a tanulmányban is említett téves információk elterjedésének ellensúlyozására. Azt is mindig szem előtt kell tartanunk, hogy az MI-eszközök használata ne vezessen a kreativitásról és a gondolkodásról való „leszokáshoz” (tanulók és oktatók esetében egyaránt).

Napi tapasztalataim alapján reális veszélynek látom azt is, hogy sok hallgató – igénytelenségből, az etikai normák ignorálásából fakadóan – egyes feladatok „megúszására” akarja felhasználni az MI-t. Ennek kiküszöbölésére feltétlenül

⁵⁵ DOMINEK et al. 2023.

szükséges a tanulmányban javasolt intézményi és tantárgyi követelmények mielőbbi meghatározása, megértetése és szigorú alkalmazása, de – a detektálás már említett nehézségei miatt – azon is mindenképpen el kell gondolkodnunk, hogy a számonkérés és értékelés hagyományos formáit korszerűbbekre cseréljük.

A magam részéről szkeptikusan viszonyulok azokhoz a jóslatokhoz, amelyek szerint az MI-eszközök jelentős időmegtakarítást eredményeznek majd a tanárok számára. Ez nem következett be sem a szövegszerkesztő programok, sem az internet, majd a Web 2.0 megjelenésével: a motivált, szakmáját szerető tanár nem tölt el kevesebb időt az óráira való készüléssel, hanem az új eszközök segítségével újabb, korábban nem kivitelezhető tanulói tevékenységeket, tananyagokat épít be az oktatásba. Ezek használatának begyakorlása (aktuálisan az MI-műveltség megszerzése) pedig szintén időigényes.

Nagy lehetőséget látok az MI-eszközök felhasználásában a személyre szabott oktatás megteremtése terén, ami jelentheti az egyéni tanulási útvonalak megtervezését, de olyan – sok alkalmazásban már most működő – funkciókat is, amelyek például rendszeresen figyelmeztetik a tanulót, hogy végezze el a soron következő feladatot, illetve a megfelelő időközökben átisméltetetik vele az addig tanultakat. Egyetértek azzal a gondolattal is, hogy rövidebb-hosszabb távon az MI-eszközök (is) hozzájárulnak a tanítási/tanulási folyamatok és az azokról való gondolkodás átalakításához. Ez a nem túl távoli jövőben talán éppen a felsőoktatásban fog megtörténni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANSTEY, Lauren M. – WATSON, Gavan P. L. (2018): *A Rubric for Evaluating E-Learning Tools in Higher Education*. Online: <https://teaching.uwo.ca/pdf/elearning/Rubric-for-eLearning-Tool-Evaluation.pdf>
- BÁNKUTY-BALOGH Lilla (2024): A technológiai hype-ciklusok természete, avagy mit várjunk a generatív AI-tól? *MNB Intézet*, 2024. január 11. Online: <https://mnbinet.hu/a-technologiai-hype-ciklusok-termeszete-avagy-mit-varjunk-a-generativ-ai-tol/>
- BOGNÁR Amália (2023): A generatív mesterséges intelligencia promptolása, egy új képesség fejlesztése az oktatásban. *Pannon Digitális Pedagógia (E-Tanulás – Távközlés – Oktatás-informatika)*, 3(2). Online: <https://doi.org/10.56665/PADIPE.2023.2.2>
- BRYNJOLFSSON, Erik (2022): The Turing Trap: The Promise & Peril of Human-Like Artificial Intelligence. *Daedalus*, 151(2), 272–287. Online: https://doi.org/10.1162/daed_a_01915
- BUDA András (2024): A sokszínű mesterséges intelligencia. *Educatio*, 33(1), 1–12. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.33.2024.1.1>

- ÇAKMAK, Fidel (2022): Chatbot–Human Interaction and Its Effects on EFL Students’ L2 Speaking Performance and Anxiety. *Novitas-ROYAL*, 16(2), 113–131. Online: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1365002.pdf>
- CHAN, Cecilia Ka Yuk – HU, Wenjie (2023): Students’ Voices on Generative AI: Perceptions, Benefits, and Challenges in Higher Education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(43). Online: <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00411-8>
- CH’NG, Lay Kee (2023): How AI Makes its Mark on Instructional Design. *Asian Journal of Distance Education*, 18(2), 32–41. Online: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8188576>
- CISLOWSKA, Anna Izabela – ACUNA, Beatriz Pena (2024): Integration of Chatbots in Additional Language Education: A Systematic Review. *European Journal of Educational Research*, 13(4), 1607–1625. Online: <https://doi.org/10.12973/eu-jer.13.4.1607>
- CROMPTON, Helen et al. (2024): AI and English Language Teaching: Affordances and Challenges. *British Journal of Educational Technology*, 55(6), 2503–2529. Online: <https://doi.org/10.1111/bjet.13460>
- DIETZ Ferenc (2020): A mesterséges intelligencia az oktatásban: kihívások és lehetőségek. *Scientia et Securitas*, 1(1), 54–63. Online: <https://doi.org/10.1556/112.2020.00009>
- DOMINEK Dalma Lilla – BARNUCZ Nóra (2022): The Educational Methodology of Flow at the University of Public Service. *Practice and Theory in Systems of Education*, 17(1), 1–7.
- DOMINEK Dalma Lilla et al. (2023): A digitális flow világa – Egy kísérlet első eredményei. *Tudásmenedzsment*, 24(2), 85–100. Online: <https://doi.org/10.15170/TM.2023.24.2.8>
- EDPS (2023): *Technology and Privacy Unit of the European Data Protection Supervisor (EDPS) TechDispatch on Explainable Artificial Intelligence*. Online: https://www.edps.europa.eu/system/files/2023-11/23-11-16_techdispatch_xai_en.pdf
- ELLIS, Bruce (2024): A Teacher Rubric and Checklist for Assessing AI Tools. *TechNotes*, 2024. február 1. Online: <https://blog.tcea.org/rubric-checklist-assessing-ai-tools/>
- Európai Parlament (2024): Helyesbítés az Európai Parlament által 2024. március 13-án a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet és a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) szóló (EU) 2024/... európai parlamenti és tanácsi rendelet elfogadására tekintettel első olvasatban elfogadott állásponthoz. Online: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138-FNL-COR01_HU.pdf
- FRICK, Theodore W. (2023): Are We Dupes? Limitations of AI Systems: What Should Educators Do with Them? *TechTrends*, 68, 14–26. Online: <https://doi.org/10.1007/s11528-023-00893-3>
- Gartner Hype Cycle [é. n.]. Online: <https://www.gartner.com/en/research/methodologies/gartner-hype-cycle>
- HFS Horizons Summit (2023): *The Great ChatGPT Bake Off*. Online: <https://www.hfsresearch.com/wp-content/uploads/pdf/Great-ChatGPT-Bake-Off.pdf>

- HORVÁTH László (2023): Feltáró szakirodalmi áttekintés a mesterséges intelligencia oktatási használatáról. *Pannon Digitális Pedagógia*, 3(1), 5–17. Online: <https://doi.org/10.56665/PADIPE.2023.1.1>
- HORVÁTH László (2024): A mesterséges intelligencia lehetőségei és kihívásai a pedagógiai tervezés folyamatában. *Educatio*, 33(1), 34–45. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.33.2024.1.4>
- HUANG, Jian – SHEN, Gang – REN, Xiping (2021): Connotation Analysis and Paradigm Shift of Teaching Design under Artificial Intelligence Technology. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (ijET)*, 16(5), Article 05. Online: <https://doi.org/10.3991/ijet.v16i05.20287>
- HUDSON, Eric (2023): Back to School with AI, Part 4: AI and the Question of Rigor. *Learning on Purpose*, 2023. szeptember 22. Online: <https://erichudson.substack.com/p/back-to-school-with-ai-part-4-ai>
- KATONA Krisztián (2023): Gépi tanulás és MI. Online: https://jobgroup.synergyfox.app/public/1/pdf/gepi_tanulas_vs_mesterseges_intelligencia_jobgroup.pdf
- LIANG, J. C. et al. (2021): Roles and Research Foci of Artificial Intelligence in Language Education: An Integrated Bibliographic Analysis and Systematic Review Approach. *Interactive Learning Environments*, 31(7), 4270–4296. Online: <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1958348>
- Loginet [é. n.]: Mit jelent a generatív AI? Online: <https://www.loginet.hu/szolgaltatasok/uzleti-folyamatok-digitalizalasa-mesterseges-intelligencia-ai-segitsegevel>
- LUCKIN, Rose et al. (2016): *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. London: Pearson. Online: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1475756>
- MACKIE, Kyle – ASPENLIEDER, Erin (2024): *Rubric for Evaluating AI Tools: Fundamental Criteria*. Paul R MacPherson Institute for Leadership, Innovation and Excellence in Teaching. Online: <http://ecampusontario.pressbooks.pub/app/uploads/sites/3696/2024/02/Rubric-for-AI-Tool-Evaluation-Fundamental.pdf>
- Mesterséges Intelligencia Koalíció (2020): *Magyarország MI Stratégiája 2020–2030*. Online: <https://digitalisjoletprogram.hu/hu/kiadvanyaink/download/Magyarorsz%C3%A1g%20Mesters%C3%A9ges%20Intelligencia%20Strat%C3%A9gi%C3%A1ja1.pdf/hu>
- MILLER, Matt (2022): *ChatGPT, Chatbots and Artificial Intelligence in Education*. Online: <https://ditchthattextbook.com/ai/>
- MOLNÁR Gyöngyvér (2024): A mesterséges intelligencia hatása a mérés-értékelésre. *Educatio*, 33(1), 55–64. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.33.2024.1.6>
- NÁDASI András János [é. n.]: *A pedagógiai taxonómiák, Bloom és követői*. Online: http://okt.ektf.hu/data/forgos/file/tananyag/nadasi/621_a_pedagogiai_taxonmik_bloom_s_kveti.html
- NÁDORI Gergely (2024): Túl a tiltáson, a mesterséges intelligencia használatának szintjei az iskolában. *TanárBlog*, 2024. május 7. Online: <http://tanarblog.hu/cikk/tul-a-tiltason-a-mesterseges-intelligencia-hasznalatanak-szintjei-az-iskolaban>
- OLLÉ János (2022): *A digitális pedagógia története, jelene és jövőképe*. Tanárok Vagyunk Akadémia. Online: https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=737773254057985
- OLLÉ János (2024): A mesterséges intelligencia felhasználása az e-learning-alapú oktatási program-fejlesztésekben. *Educatio*, 33(1), 46–54. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.33.2024.1.5>

- Oregon State University (2023a): *Advancing Meaningful Learning in the Age of AI*. Online: <https://ecampus.oregonstate.edu/faculty/artificial-intelligence-tools/meaningful-learning/>
- Oregon State University (2023b): *Teaching and Generative AI Tools: Practical Strategies, Recommendations, and Samples*. Online: <https://ecampus.oregonstate.edu/faculty/artificial-intelligence-tools/practical-strategies/>
- Oregon State University (2023c): *AI Decision Tree*. Online: <https://ecampus.oregonstate.edu/faculty/artificial-intelligence-tools/decision-tree/>
- PORKOLÁB Ádám – FEKETE Tamás (2023): A mesterséges intelligencia alkalmazása a nyelvtanulásban. *Iskolakultúra*, 33(8), 67–80. Online: <https://doi.org/10.14232/iskkult.2023.8.67>
- PRIEVARA Tibor (2024a): Hogyan válasszunk AI alkalmazást? Ajánlunk egy szempontrendszert. *TanárBlog*, 2024. május 31. Online: <http://tanarblog.hu/cikk/hogyan-valasszunk-ai-alkalmazast-ajanlunk-egy-szempontrendszert>
- PRIEVARA Tibor (2024b): Mesterséges intelligencia szabályok tanároknak? *TanárBlog*, 2024. június 13. Online: <http://www.tanarblog.hu/cikk/mesterseges-intelligencia-szabalyok-tanaroknak>
- SCHUEER-LARSEN, Claus – LAURIDSEN, Per Størup (2023): Bloom's Taxonomy in the Interaction between Artificial Intelligence and Human Learning. *Viden.ai*, 2023. december 14. Online: <https://viden.ai/en/blooms-taxonomy-and-ai/>
- SINGH, Michelle (2024): 5 Diverse Applications of AI in Education – *The AI Educator's Guide: Harnessing AI to Empower Every Student Webinar Hosted by Prezi on May 2, 2024*. Online: <https://resources.prezi.com/webinar-replay-michelle-singh-harnessingai>
- TÖLGYES László (2024): A mesterséges intelligencia hatása a munka jövőjére. *ICT Global*, 2024. április 11. Online: <https://ictglobal.hu/iparagi-megoldasok/az-mi-hatasa-a-munka-jovojere/>
- TRUST, Torrey (2024): Five Tips for Writing Academic Integrity Statements in the Age of AI. *Faculty Focus*, 2024. május 10. Online: <https://www.facultyfocus.com/articles/teaching-with-technology-articles/five-tips-for-writing-academic-integrity-statements-in-the-age-of-ai/>
- WANG, Ting et al. (2023): Exploring the Potential Impact of Artificial Intelligence (AI) on International Students in Higher Education: Generative AI, Chatbots, Analytics, and International Student Success. *Applied Sciences*, 13, 6716. Online: <https://doi.org/10.3390/app13116716>
- WU, Xueqing – LI, Rui (2024): Unraveling Effects of AI Chatbots on EFL Learners' Language Skill Development: A Meta-analysis. *The Asia-Pacific Education Researcher*. Online: <https://doi.org/10.1007/s40299-024-00853-2>
- YEH, Hui Chin (2024): The Synergy of Generative AI and Inquiry-Based Learning: Transforming the Landscape of English Teaching and Learning. *Interactive Learning Environments*, 1–15. Online: <https://doi.org/10.1080/10494820.2024.2335491>

1. MELLÉKLET:
AZ MI ALKALMAZÁSI TERÜLETEI AZ OKTATÁSBAN⁵⁶

1. Pedagógiai tervezés és tartalomfejlesztés

- Részletes esettanulmányok és átfogó anyagok (például történeti forgatókönyvek) készítése a tantervi előírásokhoz igazodva.
- Multimédiás prezentációk és vizuális tanulási segédanyagok tervezése az összetett fogalmak egyszerűsítéséhez.
- Interaktív videójátékok és szimulációk kidolgozása, hogy a jobb megértés érdekében a tanulók bevonódjanak a virtuális gyakorlásba.
- Összefoglaló (követelményeket, szakszókincset, célkitűzéseket stb. tartalmazó) óravázlatok készítése, ezáltal a tanmenettervezés hatékonyságának javítása.

2. Értékelés és visszajelzés

- Gyakorlótesztok és megoldókulcsok generálása.
- Értékelési anyagok és szempontok tervezése.
- A tanulóknak szóló visszajelzésként személyre szabott, azonnali, automatikus reakció beállítása.
- A Bloom-féle taxonómia és Webb *Depth of Knowledge* rendszere szerinti magasabb rendű kérdések és írásbeli útmutatók testreszabása.

3. Adminisztratív és kommunikációs támogatás

- E-mailek, ajánlólevelek és különböző kommunikációs űrlapok átfogalmazása, hogy érthetőbbek, szakmailag megfelelőbbek legyenek.
- Pályázati kérelmek, iskolai küldetésnyilatkozatok és egyéb narratív dokumentumok összeállítása.
- Az egyénre szabott oktatási program (IEP) céljainak és válaszainak megírása a tantervekhez, a tanulási célok javítása érdekében.
- Konkrét, megvalósítható, konstruktív és értelmes visszajelzés nyújtása a megrendelőknek.

4. Támogatás a sokszínű tanulási környezet megteremtéséhez

- Oktatási anyagok fordítása különböző nyelvekre, az angolt második nyelvként tanuló diákok és a multikulturális osztályok segítése.

⁵⁶ Saját fordítás, SINGH 2024 alapján.

- ♦ Távoktatási, virtuális vagy hibrid oktatásban alkalmazható interaktív tevékenységek létrehozása.
- ♦ Tanítási stratégiák alkalmazása a különböző tanulási igényekkel és háttérrel rendelkező diákok számára.
- ♦ Különböző tartalmak kidolgozása, a különböző stílusban megírt szövegek átfogalmazásától a különböző olvasásértési szinteknek megfelelő, bonyolult tartalmak egyszerűsítéséig.

5. Időgazdálkodás és hatékonyság

- ♦ Hatékonyabb segítségnyújtás az optimalizált kutatás, tankönyvi leckék és szövegek megalkotása területén.
- ♦ Célkitűzések és tanulási tevékenységek kidolgozása szakmai továbbképzési műhelyek számára.
- ♦ Forgatókönyvek, célkitűzések, iránymutatások, szakszókincs és gyakorlati alkalmazások létrehozása a kompetenciakövetelmények és óravázlatok kidolgozásához.
- ♦ Ötletek megfogalmazása a tanárok értékelésére, jutalmazására, adománygyűjtésre, iskolai rendezvényekre és közösségépítő tevékenységekre vonatkozóan.

2. MELLÉKLET: AZ MI-ESZKÖZÖK ALKALMAZÁSÁVAL VÉGEZHETŐ TEVÉKENYSÉGEK BLOOM ÁTDOLGOZOTT TAXONÓMIÁJÁNAK KOGNITÍV SZINTJEI SZERINT

Bloom-szint	Erre képes az MI	Erre kell képesnek lennie a tanulóknak
Alkotás	Javasolt megoldások, megoldási változatok felvetése, lehetséges hátrányok és előnyök felsorolása, sikeres valós példák leírása, visszajelzés a tanulók megoldásaira.	Eredeti megoldások megfogalmazása, mérlegelés, ítéletalkotás, másokkal való spontán együttműködés.

Bloom-szint	Erre képes az MI	Erre kell képesnek lennie a tanulóknak
Értékelés	Különböző ötletek, cselekvési irányok előnyeinek és hátrányainak azonosítása, hipotézisek megfogalmazása, értékelési szempontok, alternatív érvek, nézőpontok felállítása.	Metakognitív reflexió, holisztikus értékelés, cselekvések etikai következményeinek beazonosítása, kritikai gondolkodás.
Elemzés	Adatok és információk összehasonlítása és szembeállítása, trendek megállapítása, számitás, előrejelzés. Tanulók munkájának felülvizsgálása, tisztázó, rávezető kérdések alkotása.	Tartalom részekre bontása, a relevancia és sorrend meghatározása, következtetések levonása rendszerezés révén, valóságos problémákhoz, választásokhoz, döntésekhez való kapcsolódás, azok értelmezése.
Alkalmazás/Felhasználás	Annak bemutatása, hogyan lehet egy feladatot megoldani egy releváns folyamat, modell vagy módszer segítségével.	Kreativitás és képzelőerő használata ötletek és megoldások kidolgozásához, kísérletek végrehajtása, elgondolás tesztelése, saját és gépi megoldás összevetése. Megtanult nyelvi elemek valós dialógusban való alkalmazása.
Megértés/Értelmezés	Információk különféle módokon történő magyarázata, rendszerezése, összegzése, egy fogalom más szavakkal történő leírása, kapcsolódó példa felismerése, képi illusztráció létrehozása, fogalmak fordítása.	Fogalomalkotás és -értelmezés (példák, összehasonlítás, értelmezés és magyarázat alkalmazásával), válaszok kontextualizálása érzelmi, erkölcsi vagy etikai megfontolások mellett. Források kritikus értékelése.
Emlékezés	Tényinformációk felidézése, lehetséges válaszok felsorolása, fogalmak meghatározása, információ bemutatása különböző formátumokban, vázlatos kronológia megalkotása.	Információk felidézése gépi stimulusra, vagy olyan helyzetekben, amikor a technológia nem áll azonnal rendelkezésre.

Forrás: saját szerkesztés és fordítás SCHEUER-LARSEN – LAURIDSEN 2023; Oregon State University 2023a, 2023b; HUDSON 2023 alapján

3. MELLÉKLET:
KRITÉRIUMRENDSZER AZ MI-ESZKÖZÖK
ÉRTÉKELÉSÉHEZ: ALAPVETŐ KRITÉRIUMOK

A táblázat kritériumai segítenek az egyes MI-eszközök többszempontú értékelésében. Ideális esetben a megfogalmazott állítások teljes mértékben érvényesek, egyes eszközöknél azonban csak részben vagy egyáltalán nem lesznek igazak, esetleg az adott kritérium nem lesz releváns. A táblázat alapjául szolgáló forrás szerzői azt javasolják, hogy ezeket a kritériumokat Anstey és Watson *A Rubric for Evaluating E-Learning Tools in Higher Education* című, a digitális eszközöket értékelő munkájával együtt használjuk. Lásd még az Oregon State University (2023c) és Ellis (2024) útmutatóját⁵⁷ az MI oktatásba való bevonásához.

Kategória	Szempont	Ellenőrizendő állítások
Működő-képesség	Reagáló-képesség	Az MI gyors és pontos válaszokat ad a kérdésekre, kérésekre.
	Könnyű használat	Az MI felhasználói felületének használata intuitív módon megtanulható, az új felhasználóknak alig vagy egyáltalán nem szükséges betanulási szakaszt beiktatni.
	Technikai támogatás/ segítség elérhetősége	Kifejezetten a mesterséges intelligenciához készült, megbízható támogatási anyagok, a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kérdésekre gyorsan reagáló, készséges technikai támogatással.
Hozzá-férhetőség	Akadály-mentesítési szabványok	Az MI-eszköz megfelel a nemzetközi akadálymentesítési szabványoknak, és olyan funkciókat tartalmaz, mint a szövegfelolvasás, a képek szöveggel való helyettesítése és a képernyőolvasóval való kompatibilitás.
	Használat költségei	Az MI-eszköz ingyenes, vagy jelentős értéket kínál a költségekhez képest, átlátható díjcsomagokkal.

⁵⁷ Oregon State University 2023c; ELLIS 2024.

Kategória	Szempont	Ellenőrizendő állítások
Műszaki tulajdonságok	Operációs rendszerek és böngészők	Az MI-eszköz az operációs rendszerek, mobileszközök és böngészők széles skálájával kompatibilis, és nem igényel jelentős forrásokat.
	Kiegészítő letöltések	Az MI-eszköz használatához nincs szükség további alkalmazások letöltésére, illetve a szükséges szoftverek kis méretűek, és könnyen telepíthetők.
	Offline hozzáférés	Az MI-eszköz állandó nagy sebességű internet nélkül is működik, illetve offline összetevőkkel is rendelkezik.
A magánélet és az adatok védelme, jogok	Regisztráció/Bejelentkezés	Az MI-eszköz biztonságos felhasználóazonosítási módszereket használ, és amennyiben lehetséges, felkínálja az anonimitást.
	Felhasználói ellenőrzés az adatok felett	A felhasználók teljes mértékben ellenőrizhetik adataikat, és lehetőségük van az adataikat módosítani, törölni, exportálni vagy korlátozni azok feldolgozhatóságát.
Közösségi jelenlét	Együttműködés	Az MI-eszköz olyan funkciókkal javítja az együttműködést, mint a csoportos csevegések, fórumok, valamint a tanulási partnerek vagy csoportok intelligens összekapcsolása a készségek és a tanulási célok alapján.
Tanítási jelenlét	Tanulás előmozdítása	Az MI-eszköz hasznos tanulási élményeket tesz lehetővé, hatékonyan végigvezeti a tanulókat a tanulási folyamaton, és megfelelő időben támogatást nyújt.
Kognitív jelenlét	Kognitív feladatok szorgalmazása	Az MI-eszköz aktívan támogatja a kognitív feladatok széles körét, növelve a tanulás hatékonyságát és eredményességét.
Etika	Elfogultság és korrektség	Az MI-eszköz elfogultság szempontjából ellenőrizve lett, és olyan mechanizmusokkal rendelkezik, amelyek biztosítják a méltányos eredményeket minden felhasználó számára.
	Átláthatóság	Az MI egyértelmű magyarázatokat ad a kimeneti közléseire, lehetővé téve a felhasználók számára a döntéshozatali folyamat megértését.
Környezetvédelem	Energiafelhasználás és hatékonyság	Az MI-eszközt nagy energiahatékonyságúra tervezték, és az energiafogyasztás csökkentése érdekében optimalizáltan működik, a betanítás és a következtetés során egyaránt.

Forrás: saját szerkesztés és fordítás MACKIE–ASPENLIEDER 2024 alapján

Christián László

ÖNKORMÁNYZATI RENDÉSZETI, MEZEI ŐRSZOLGÁLATI HATÁRKÖVEK

Tisztelt Professzor Úr, kedves János!

Lassan 10 éve már, hogy még a Farkasvölgyi úti campuson leültünk egy augusztusi napon, és arról beszéltél nekem, hogy mire kell törekednem az elkövetkező években annak érdekében, hogy minél sikeresebb legyek az egyetemi előmenetel során. Az elmondottakat pontokba gyűjtöttem, és szisztematikusan igyekeztem fejleszteni magam az egyes területeken, amelyeket megjelöltél számomra a következő lépcsőfok, az egyetemi tanári kinevezés elérése érdekében. A világos és pontos baráti iránymutatás, a szisztematikus építkezés meghozta az eredményét, és sikerült csatlakoznom az olyan nagyszerű emberekből álló egyetemi tanári kollektívához, mint Finszter Géza, Blaskó Béla, Fórizs Sándor vagy éppen maga az ünnepelt, Sallai János.

Szintén hálás vagyok, hogy az emlékezetes útba igazító beszélgetésen túl rendszeresen elláttál szakmai munícióval, rendészettörténeti kuriózumokkal, példának okáért a magánbiztonsági rendészet 1889. évi feladatairól, az 1936. évi szegedi szabadtéri játékok biztosításáról, a magándetektívek hivatásának 1926. évi aktualitásairól.

Az egyik ilyen általad figyelembe ajánlott témakör a mezei rendőrség volt, amely felkeltette az érdeklődésemet, és az együtt gondolkodás egy közös publikációban is manifesztálódott: A mezei rendőrségtől a mezei őrszolgálatig című közös írásunkban, amelyben áttekintettük bő másfél évszázadnak a téma szempontjából releváns történéseit. Tanulmányunkban egyebek mellett megállapítottuk, hogy az első rendőrségi törvény az 1840. évi IX. törvénycikk volt a mezei rendőrségről, majd a későbbi, 1894. évi szabályozás értelmében minden községnek kötelessége volt a határainak őrizet céljából esküt tett mezőőrt alkalmazni, illetve minden 100 holdnál több földtulajdonnal rendelkező egyén, valamint zárt, bekerített hely tulajdonosa tarthatott mezőőrt. A mezei rendőrségek meghatározó jellege és a mezőőrök általános

jelleggel történő alkalmazása óta nagy utat járt be a jogintézmény. A 20. században tapasztalt háttérbe szorulás után az elmúlt évtizedekben a rendszerváltás után kezdenek újraéledni a mezei őrszolgálatok.¹

Közös írásunk rávilágít, hogy a szakirodalom méltatlanul keveset – gyakorlatilag semmit sem – foglalkozik az önkormányzati rendészet vidéki ágával, a mezei őrszolgálatokkal, holott az önkormányzati rendészet vidéki pillére a mezei őrszolgálatok szervezete. Jól mutatja ezt a tény az, hogy kormányzati források szerint hazánkban 2013-ban 390 önkormányzat mindösszesen 671 mezőőrt alkalmazott, ami azt jelenti, hogy az ebben az évben Magyarországon működő 3178 önkormányzat több mint 12%-a foglalkoztatott mezőőröket, és ahogy azt az alábbiakban bemutatjuk, ez a szám dinamikus növekedésnek indult, ami a téma jelentőségét is érzékelteti. A növekedés üteme különösen figyelemre méltó annak tudatában, hogy a mezei őrszolgálatok működtetése önként vállalt és nem kötelezően ellátandó feladat.²

Az akkori megállapításunk helytállónak bizonyult, sőt az utóbbi időben az önkormányzati rendészet és azon belül a mezei őrszolgálatok működésével összefüggésben örvendetes fejlemények is megvalósultak. Ünnepi tanulmányomban a pozitív tendencia folytatódásáról és a témával kapcsolatos kedvező fejleményekről adok számot.

AZ ÖNKORMÁNYZATI RENDÉSZET EGYRE ERŐSÖDŐ TERÜLETE, A MEZEI ŐRSZOLGÁLAT

Az önkormányzatok szerepe, felelőssége a helyi közbiztonság megteremtésében ritkán felmerülő, meglehetősen elhanyagolt rendészeti aspektus hazánkban. A témában leginkább érintettek, az önkormányzati vezetők, képviselők nem rendelkeznek átfogó ismeretanyaggal a területről, és a felmerülő helyzetek megoldását leggyakrabban igyekeznek a rendőrség irányába tolni. Az önkormányzati rendészet jelentősége, helye és szerepe minimum vitatott a magyar rendészet rendszerében. A rendszerváltás reális lehetőséget kínált volna arra, hogy a decentralizációs törekvések elérjék a rendőrséget is, de nem így történt. Az önkormányzati rendészet mostohagyermek maradt az elmúlt három évtizedben, töredékes szabályozással, eltérő megoldásokkal, vegyes társadalmi megítéléssel, és a tudomány sem fedezte fel magának kellő mértékben a területet.³

¹ BACSÁRDI-CHRISTIÁN-SALLAI 2018.

² BACSÁRDI-CHRISTIÁN-SALLAI 2018: 31–32.

³ BACSÁRDI-CHRISTIÁN 2017: 27.

A rendszerváltás mintegy „kegyelmi pillanatnak” mutatkozott az államrendőrségi modell lebontására és demokratizálására. A változtatás iránti igény fókuszában a fő vezérelvek a következők voltak: a demilitarizáció, a decentralizáció és a depolitizálás, de erőteljesen megjelent a rendőrség professzionális szervezetté alakításának elvárása is. Ekkor érdemben felmerült az önkormányzati rendőrség újbóli életre hívásának lehetősége összhangban az önkormányzati rendszer kiépítésével.⁴ Az önkormányzati rendőrségek létrehozására végül nem került sor,⁵ a jogalkotó azonban felismerte, hogy az önkormányzatok effektív partnerei tudnak lenni az állami irányítású rendőrségnek a feladataik ellátása során, ezért az önkormányzatok által irányított rendészeti feladatokat ellátó személyekre és szervekre vonatkozó generális szabályokat rögzítették (2012. évi CXX. törvény). Az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint az egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról szóló 2012. évi CXX. törvény hatálybalépése kétségtől „határkőnek” tekinthető, nemcsak az önkormányzatok helyi közbiztonság kialakításában játszott szerepének indirekt elismerésével és a jogszabályi háttér egységesítésével, tisztázásával, hanem azért is, mert megteremtette a jogszabályi alapját a közterület-felügyeleti és a mezőőri feladatellátás integrációjának [2012. évi CXX. törvény 34. § (4) bekezdése]. Ezzel a módosítással a jogalkotó az önkormányzati rendészeti feladatellátás fejlesztésének egyik perspektivikus lehetőségét teremtette meg. Kellő szerénységgel jelzem, és az alábbiakban ki is fejtem, hogy a jogszabály-módosítás kezdeményezésében kiemelkedő szerep jutott az önkormányzati rendészet iránt elkötelezett és lassan egy évtizede együtt gondolkodó közösségünknek – kiemelném Bacsárdi Józsefet és Hermann Gábort –, és ezen közösség számos fontos eredményt tudott felmutatni.

Hazánkban 2024-ben mindösszesen 382 önkormányzat tartott fenn mezei őrszolgálatot, 701 mezőőrt alkalmazva, amit összevetve a jelen tanulmányban hivatkozott 2013-as adattal, megfigyelhető a fenntartó önkormányzatok számának némi csökkenése, azonban a foglalkoztatott mezőőrök vonatkozásában 30 fős növekménynek lehetünk tanúi (Nemzeti Agrárgazdasági Kamara 2024-es adatszolgáltatása). Arról nincs adatunk, hogy a foglalkoztatott mezőőrök közül melyek azok, akik közterület-felügyelőként látják el feladatukat, azonban valószínűsíthető, hogy a növekmény egy része az integrált modell alkalmazása miatt következett be, ugyanis például Biatorbágy városban és Páty községben

⁴ CHRISTIÁN 2022: 111.

⁵ KORINEK 2024: 810.

a közterület-felügyelők mezőőri feladatokat is ellátnak 2023-tól, illetve 2020-tól, és ezen új önkormányzati rendészeti szervezetek mezőőrei bizonyosan nem szerepeltek a 2013-as adatokban.

Feltehető a kérdés, hogy miért is alkalmaznak az önkormányzatok mezőőröket. Erre egy 2016–2017-ben végzett és még mindenképpen releváns interjúkutatásunkból kaphatunk választ, ugyanis az Fbtv. elég szűkszavúan, a termőföldek őrzésében, a termőföldön lévő, illetve ahhoz tartozó termények és termékek, felszerelések, eszközök, haszonállatok, továbbá mezőgazdasági építmények, földmérési jelek vagyonvédelmében határozza meg a mezőőr feladatát.⁶ Az interjúk alapján az alábbi feladatok merültek fel:

1. járőrtevékenység ellátása;
2. termény- és falopások, illegális hulladéklerakás megakadályozása;
3. külterületen elhelyezett vadkamerák felvételeinek megfigyelése;
4. gazdákkal való kapcsolattartás, gazdák közötti viták megoldásában közreműködés;
5. a határban lévő rendellenességek helyreállítása (például külterületi utak állapotromlása esetén jelzés az önkormányzatnak, átereszek, átjárók karbantartási szükségletének jelzése);
6. külterületi, lezárt utak sorompóinak ellenőrzése, karbantartása;
7. télen szociális segítségnyújtás;
8. seregélyriasztás;
9. dűlőfelújításban, fásításban való részvétel;
10. gépjárművezetői feladatok;
11. önkormányzati rendezvények lebonyolításában segítségnyújtás.

A fentiekben túl mindenképpen szükséges még egy olyan tevékenység kiemelése, amely az utóbbi évek migrációs válsága miatt került fókuszba, mégpedig az illegális határátlépésekkel és az embercsempészekkel szembeni fellépés. Ezen tevékenység a déli határvidék mezei őrszolgálatait illetően került középpontba. A Kormány felismerte a mezei őrszolgálatokat fenntartó önkormányzatok kiemelt szerepét a határvédelemben, és ezért a mezei őrszolgálat megalakítási, fenntartási és működési költségéhez a központi költségvetésből biztosított hozzájárulás eltérő mértékéről szóló 18/2022. (I. 24.) Korm. rendelet 1. §-ában deklarálta, hogy a

⁶ BACSÁRDI–CHRISTIÁN–SALLAI 2018.

„2016. március 9-i (EU) 2016/399 európai parlamenti és tanácsi rendelet 2. cikk 2. pontjának megfelelő külső határ szerinti határvonaltól, illetve a határjeltől számított 20 kilométeres részén fekvő települések által létrehozott mezei őrszolgálat megalakítási, fenntartási és működési költségének 50%-át meghaladó mértékben a központi költségvetés biztosíthatja hozzájárulásként az agrárpolitikáért felelős miniszter által vezetett minisztérium fejezetéből”.

Ugyanezt a szakaszt deklarálta a 481/2022. (XI. 28.) Korm. rendelet is. Az előbbieket folyamánként került sor arra, hogy egyedileg három év alatt 303 619 200 Ft többlettámogatásra voltak jogosultak a déli határ mentén lévő mezei őrszolgálatok (Mórahalom, Röske, Zákányszék, Ruzsa–Öttömös, Kelebia, Tompa, Bácsalmás, Ásotthalom és Domaszék). Az önkormányzati rendészetek ilyen nagyságrendű fejlesztési célú támogatása kitűnően példázza, hogy milyen fontos partnernek ítéli a kormányzat a mezei őrszolgálatokat az államhatárok védelmének biztosítása terén. A fentiek alapján is fontos lenne a jelenleg is 90 ezer Ft/hó/mezőőr összegben maximalizált állami támogatás emelése és a mezei őrszolgálatok fejlesztését (gépjármű és más eszközök beszerzése) célzó pályázatok kiírása, ugyanis kétségtávol a mezőőr rendelkezik a külterületeken a helyismerettel, a külterületeken élőkkel folyamatos kapcsolatrendszerrel.

AZ INTEGRÁLT ÖNKORMÁNYZATI RENDÉSZETI MODELL

Az integrált önkormányzati rendészeti modell felé vezető úton fontos mérföldkő volt a Biztonsági Technológiák Nemzeti Laboratóriuma. Az Innovációs és Technológiai Minisztérium szakpolitikai támogatásával alakult meg a Nemzeti Közszerológiai Egyetemen a Biztonsági Technológiák Nemzeti Laboratóriuma (BTNL), amely a hazai biztonsági technológiai fejlesztések komplex tervezési keretének a kialakítását végezte 2020. október 1-től 2022. március 31-ig. A szakmai vezetésem alatt működő BTNL szervezetén belül három különböző kutatás-fejlesztési alprojekt kezdődhetett el, amelyek közül az egyik a Biztonságos Települések alprojekt (BiTe alprojekt). Az alprojekt eredményeit önálló tanulmányban mutattuk be.⁷ A BiTe alprojektben számos olyan innovatív

⁷ BACSÁRDI et al. 2022.

projektelemet határoztak meg, amelyek mindegyike az önkormányzatok helyi szintű közbiztonsági szerepvállalásának hatékonyságnövelését hivatott szolgálni. Az ezen alprojekt keretében végzett kutató- és fejlesztőmunka során egy olyan anomáliára derült fény, amely a már hivatkozott mérőföldkőnek tekinthető 2012. évi CXX. törvény 34. § (4) bekezdése miatt állt elő, és érintette a közterület-felügyeleti és mezőőri feladatellátást, a probléma megoldása pedig hozzájárult az önkormányzati rendészeti feladatellátás fejlődéséhez. Az anomália abban állt, hogy a közterület-felügyeletről szóló 1999. évi LXIII. törvény (Kftv.) 2. § (4) bekezdése, amelyet a már többször hivatkozott 2012. évi CXX. törvény 34. § (4) bekezdése módosított, úgy rendelkezik, hogy:

„[A] halászati őrré, az önkormányzati természetvédelmi őrré, a mezőőrré, az erdészeti szakszemélyzet tagjára és a jogosult erdészeti szakszemélyzet tagjára előírt képzettségi feltételek megléte esetén a feladatát ellátó közterület-felügyelő, amennyiben a munkaköréhez tartozó működési területek fekvése egybeesik, megbízható a halászati őrré, az önkormányzati természetvédelmi őrré, a mezőőrré, az erdészeti szakszemélyzet tagja és a jogosult erdészeti szakszemélyzet tagja hatáskörébe tartozó feladatok ellátásával”.

Ezen jogszabályhely megteremtette az alapját annak, hogy egy közterület-felügyelő a mezőőr, halőr, önkormányzati természetvédelmi őrré, az erdészeti szakszemélyzet tagja és jogosult erdészeti szakszemélyzet tagja hatáskörébe tartozó feladatokat lásson el, így egy személybe integrálja az önkormányzati rendészeti feladatellátáshoz kapcsolódó feladatokat.

Az önkormányzatok az alkalmazott mezőőrök után állami támogatásra jogosultak a mezei őrszolgálat megalakításához, fenntartásához és működéséhez nyújtandó állami hozzájárulás igénybevételének rendjéről és feltételeiről szóló 64/2009. (V. 22.) FVM-PM együttes rendelet (64/2009. FVM-PM rendelet) alapján, amelynek összege a mezei őrszolgálat megalakításakor mezőőrönként 500 ezer Ft, ezt követően mezőőrönként havi 90 ezer Ft. Eldöntendő kérdésként az merült fel, hogy azon közterület-felügyelők, akik mezőőri feladatokat látnak el, jogosultak-e a mezőőri támogatásra, azaz mezőőrnek tekinthetők-e.

A fenti kérdés feltevése és eldöntése mérőföldkőnek számított, ugyanis ettől függött, hogy elterjedhet-e az önkormányzatok között a közterület-felügyelők általi mezőőri feladatellátás, azaz úgynevezett integrált önkormányzati rendészeti modell. A BTNL az Agrárminisztériumban lefolytatott megbeszélések alapján

megállapította, hogy abban az esetben lehetséges a 64/2009. (V. 22.) FVM-PM együttes rendelet szerint a mezőőri feladatokat ellátó közterület-felügyelő állami támogatása, amennyiben

- a közterület-felügyelők megfelelnek a fegyveres biztonsági őrsegről, a természetvédelmi és a mezei őrszolgálatról szóló 1997. évi CLIX. törvényben és a mezőőrök és a hegyőrök szolgálati viszonyáról szóló 40/2021. (X. 27.) AM rendeletben meghatározott képzési és nyilvántartási feltételeknek;
- minden olyan közterület-felügyelő esetében, aki mezőőri feladatokat is ellát, szerepelnie kell a munkaköre megnevezésében a „mezőőr” kifejezésnek;
- a mezőőri feladatokat dokumentálhatóan legalább heti 20 órában kell ellátni;
- az egyenruha részét kell hogy képezze a mezőőri szolgálati jelvény.

Előbbieken túl szükségesnek látszott az 1997. évi CLIX. törvény rendelkezéseinek az 1999. évi LXIII. törvénnyel való harmonizációjának megteremtése. Végül az alábbi normaszöveggel módosult az 1997. évi CLIX. törvény 16. § (1) bekezdése az egyes törvényeknek az agrárminiszter feladatkörét érintő módosításáról szóló 2023. évi XLIV. törvény 34. §-a alapján:

„(1) A települési (községi, városi, megyei jogú városi, fővárosi kerületi, fővárosi) önkormányzat a közigazgatási területéhez tartozó termőföldek – ide nem értve az erdőt és a halastavat – őrzéséről mezei őrszolgálat létesítésével gondoskodhat. Több települési önkormányzat közös mezei őrszolgálatot hozhat létre. A települési önkormányzat által létrehozott közterület-felügyeletre egyúttal a mezei őrszolgálatra és a mezőőrré vonatkozó rendelkezéseket is alkalmazni kell, ha az állományába tartozó közterület-felügyelő munkaideje legalább felében mezőőri feladatokat is ellát.”

A fenti jogszabály-módosítás a Biztonsági Technológiák Nemzeti Laboratóriuma egyik legjelentősebb eredményeként fogható fel, ugyanis megtörtént a jogharmonizáció, amellyel az integrált önkormányzati rendészet ténylegesen realitássá vált.

Az önkormányzatok közbiztonsági és bűnmegelőzési szerepvállalását erősítő, hiánypótló, értékteremtő munka folytatása a Magyar Rendészettudományi Társaságon belül létrejött Településbiztonsági Tagozatban érhető tetten, ahol

rendkívül elhivatott hazai szakemberek végeznek szisztematikus munkát. A Településbiztonsági Tagozat előzőekhez kapcsolódó egyik célkitűzése, hogy együttműködésben az Agrárminisztériummal, a Nemzeti Agrárgazdasági Kamarával és az Országos Rendőr-főkapitánysággal fejlesszék és növeljék a mezei őrszolgálatok hatékonyságát, tovább harmonizálják az önkormányzati rendészeti joganyagot, támogassák az önkormányzatok mezőrendészeti jogalkalmazó tevékenységét, illetve definiálják a mezei őrszolgálatok felett gyakorolt szakmai felügyeleti jogkört. A Magyar Rendészettudományi Társaság az előbbi feladatok ellátása érdekében együttműködési megállapodást ír alá a Nemzeti Agrárgazdasági Kamarával és az Országos Rendőr-főkapitánysággal, így a szakmai együttműködés formalizálására is sor kerül.

ÖSSZEGZÉS

Ahhoz, hogy az önkormányzati rendészeti működés ismertté és elismertté váljon hazánkban, szükség volt az elkötelezett szakemberek, egyetemi oktatók és kutatók, hallgatók, önkormányzati vezetők támogatására, illetve az önkormányzati rendészeti kutatások szervezeti kereteinek megteremtésére, különösen az NKE RTK Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszékére, a Biztonsági Technológiák Nemzeti Laboratóriumára és az abból kinőtt MRTT Településbiztonsági Tagozatra. Az önkormányzati rendészeti problématérkép felvázolását követően szisztematikusan folyik az anomáliák megszüntetésére irányuló munka, új perspektívákat nyitva az önkormányzati rendészeti szervezetek fejlesztése irányába. Az elmúlt évtizedben mind a szakma, mind a döntéshozó számára egyértelművé vált, hogy a mezőőrök, illetve a mezőőri feladatokat ellátó közterület-felügyelők alkalmazása nemcsak a termőföldek és mezőgazdasági területek védelmét szolgálja, hanem a helyi közösségek biztonságát is növeli, hozzájárulva az illegális határátlépések elleni küzdelemhez is.

Összességében elmondható, hogy az elmúlt évek folyamatos fejlődése és az integrált önkormányzati rendészeti modell elméleti és gyakorlati kereteinek kidolgozása nagymértékben hozzájárult a helyi közbiztonság és a mezei őrszolgálatok hatékonyságának növeléséhez. A jogszabályi harmonizáció és a szakmai együttműködések eredményeként egyre nagyobb figyelmet kap ez a terület, amely alapvető jelentőségű a vidéki közösségek biztonságának és jólétének biztosításában.

Tisztelt Professor Úr!

Köszönöm a támogató odafigyelésedet az irányomban, a hasznos iránymutatásaidat, az emberségedet és az olyan kiváló témák figyelmembe ajánlását, mint a mezei rendőrség. Kívánom, hogy az elkövetkező évtizedekben a határköveket és a rendészettörténet kimeríthetetlen titkait hasonló lendülettel kutasd jó egészségben, és tölts minél több időt jó hangulatban, családot, unokáid körében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BACSÁRDI József – CHRISTIÁN László (2017): Hol tart jelenleg az önkormányzati rendészet? In CHRISTIÁN László (szerk.): *Rendészettudományi kutatások. A Rendészetelméleti Kutatóműhely tanulmánykötete*. Budapest: Dialóg Campus, 27–38.
- BACSÁRDI József – CHRISTIÁN László – SALLAI János (2018): A mezei rendőrségtől a mezei őrszolgálatig. *Magyar Rendészet*, 18(4), 31–47. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2018.4.2>
- BACSÁRDI József et al. (2022): Fejlesztések és fejlesztési víziók az önkormányzati rendészet területén: Biztonságos Település alprojekt. *Magyar Rendészet*, 22(4), 119–138. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2022.4.7>
- CHRISTIÁN LÁSZLÓ (2022): *Komplementer rendészet*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- KORINEK LÁSZLÓ (2024): Önkormányzati rendőrség? *Belügyi Szemle*, 70(5), 807–811. Online: <https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i5.pp805-814>

Egyéb források

- A fegyveres biztonsági őrsegről, a természetvédelmi és a mezei őrszolgálatról szóló 1997. évi CLIX. törvény
- Az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról szóló 2012. évi CXX. törvény

Deák József

A RENDÉSZET MINT A JOGREND ŐRE ÉS A JOG MINT A SZABADSÁG MATEMATIKÁJA AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓBAN

Az orosz rendészet fogalmi meghatározása, a rendészet struktúrája, jogszabályi háttere a sok évtizedes közös társadalmi berendezkedésből adódó egyezőségek mellett több ponton eltér a magyar rendészettudomány rendészetértelmezésétől. A főként orosz jogszabályi, rendészetelméleti háttér kialakulásának vizsgálata során sok érdekes momentum felmerült.

A MAGYAR ÉS AZ OROSZ MEGKÖZELÍTÉS

A könnyebb értelmhez segítő a magyar megközelítés a következőképpen szól:

„Rendészet az a közigazgatási tevékenységet értjük, amelynek feladata a közbiztonság és a közrend, valamint az állampolgárok személyes biztonságának megóvása, továbbá közreműködés a megsértett rend helyreállításában.”¹

Ivancsics Imre a következőt írta:²

„A fentieknél fontosabbnak ítéljük meg Szamel Lajos kiindulópontjának és megközelítésének a felemlítését. Ő a rendészeti tevékenység joghoz kötését a jogállamiság szempontjából elemi igénynek tekintette. Másként fogalmazva, ne legyen semmilyen területen rendészeti fellépésre lehetőség, ha ezt a jog nem alapozza meg. Emiatt a fogalomból ki kell iktatni azt, ami felesleges, ami a jog

¹ BARACZKA–SZIKINGER 1999: 383.

² FINSZTER 2018: 48.

eszközeivel nem kezelhető. Ellenkező esetben nincs jogbiztonság, de lehet önkény és kiszolgáltatottság.”³

A rendészeti rendszer az egyik magyar megközelítés szerint: a közbiztonsági rendszer azon típusa (alrendszere), amely része a közigazgatásnak, és amelynek társadalmi rendeltetése – a legitim fizikai erőszak monopóliumának birtokában – a közbiztonság, a közrend, a nemzetbiztonság és az államhatár megóvása érdekében a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek megelőzése, elhárítása, avagy csökkentése, továbbá a büntető igazságszolgáltatás előkészítése, a megsértett jogrend helyreállítása. A rendészeti rendszer elemei:

1. A rendészeti közjog azoknak a jogszabályoknak az összessége, amelyek a rendészeti szervezetek struktúráját és szervei működését (szervezeti törvények), a rendészeti hatósági intézkedéseket megalapozó rendészeti ügyek törvényi tényállásait (rendészeti anyagi jog), valamint a hatósági eljárások formáját (rendészeti eljárási jog) határozzák meg.
2. A rendészeti szervek azok a közigazgatási hatóságok, amelyek rendészeti ügyekben a jogszabályokban meghatározott hatáskörrel és illetékességgel kötelesek és jogosultak eljárni.
3. A rendészeti szervek működése azon végrehajtó-rendelkező tevékenységek együttese, amelyek során a rendészeti szervek teljesítik feladatukat, a közbiztonság, a közrend és az államhatár védelmét.⁴

Az 1950–60-as években született rendészeti tevékenység terminológia még viszonylag fiatal a jogtudomány által használt fogalmak túlnyomó részéhez képest. Még nem kristályosodott ki egységes, mindenki által elfogadott meghatározása, a hatályos jogszabályok közt sem található erre utalás. Viszont a rendészeti tevékenységnek van néhány lényeges jellemzője, ami alapján jól körülírható:

1. Ez a tevékenység csak jogi intézkedésekkel végezhető, például az állam büntető és kényszerítő hatalmával. Ebben fontos szerepe van a tevékenység jogellenességére történő figyelmeztetésnek és a megelőzésnek.
2. Ezek a jogi intézkedések a hatályos jogszabályok alapján, azok pontos betartásával hajthatók végre. Ettől bárminemű eltérés jogsértésnek számít, és összeegyeztetetlen az állampolgárok alapjogainak és szabadságainak védelmével.

³ IVANCSICS 2002: 2–6.

⁴ FINSZTER 2018: 263.

3. Az intézkedés jogszerű véghezvitele a jogszabály szigorú betartásával, meghatározott eljárásrendben történik. Az intézkedés megtétele vagy az attól való eltekintés törvényben rögzített konkrét szabályok alapján valósulhat meg. Az ettől történő eltérés jogellenes és érvénytelen.
4. A végrehajtást speciálisan felhatalmazott állami szervek végzik, főként jogi képzettségű, illetve speciális felkészültséggel rendelkező munkatársakkal.⁵

Az Oroszországi Föderáció (OF) föderális (szövetségi) állam, ami a rendészeti rendszerei szervezetén is tükröződik. A rendészeti szerveinek többsége a végrehajtó hatalom szövetségi hatáskörű rendészeti funkciókat ellátó szerve. Mint ahogy a bíróságok többsége, az OF Ügyészsége is egységes központosított szervezet.⁶

A jogrend általános értelemben, mint a jog alapján létrejött rendezett társadalmi viszonyok rendszere, a civilizált társadalom életének kulcseleme, az állam egyik alkotórésze, lévén a benne élő közösségek ellentmondásos érdekeinek összehangoló eszköze.⁷

Az OF-ben, amely pillanatnyilag 89 államalkotó szubjektumból áll,⁸ a jogrend mint a társadalmi viszonyok jogon alapuló rendje az állam egyik alapeleme, a társadalmi ellentmondások feloldásának eszköze.⁹

Az OF hivatalos, mai kiterjesztő megközelítésében¹⁰ a rendészeti tevékenység (oroszul: pravoohranyitelnaja gyejatyelnoszty, szó szerinti jelentésében: „jogvédő”, bűnüldöző, törvényesség betartását felügyelő): az állami és erre jogosult társadalmi szervek, szervezetek jogszabályi felhatalmazással végzett ténykedése. Az élet, az egészség, a tulajdon, az állampolgárok, a jogi személyek, a társadalom, az állam jogai és jogos érdekei, a jogrend, a biztonság, továbbá a törvényesség védelmében. Mindezek garantálására szerveződtek az állam biztonsági szervei: a Fegyveres Erők, a Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB – Федеральная служба безопасности, ФСБ), a Belügyminisztérium (MVD – Министерство внутренних дел, МВД) (főként a rendőrséget foglalja magában; 2016. szeptember 30-tól elnöki rendelettel a Belügyi Csapatokat az OF Nemzeti Gárdájává szervezték át – D.J.),¹¹ a Külső Hírszerző Szolgálat (SZVR – Служба внешней разведки, СВР), a Szövetségi Biztonsági Kormányőr Szolgálat (FSZO – Федеральная служба охраны,

⁵ *Pravoohranyitelnue organü* [Rendészeti szervek] [é. n.].

⁶ NAZARNIJ–REDNYIKOV 2021.

⁷ JEVDOKIMOV–SZTYEPANOV–ZALOILO 2022: 36–37.

⁸ Konsztitucija Rosszijaszkaj Federaciji [Az Oroszországi Föderáció Alkotmánya] [é. n.].

⁹ JEVDOKIMOV–SZTYEPANOV–ZALOILO 2022.

¹⁰ DEÁK–MEZEI 2020: 128.

¹¹ DEÁK 2023a: 40–49.

ФСО), a Szövetségi Adóhivatal (FNSZ – Федеральная налоговая служба, ФНС) és a Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma (MCSSZ – Министерство Российской Федерации по делам гражданской обороны), továbbá az egyéb, például az ipar, a közlekedés, a hírközlés, a természetvédelem, az egészségügy stb.¹² zavartalan működését szavatoló biztonsági, köztük állami szervek.¹³

A RENDÉSZET ÉS JELLEMZŐI

Az orosz jogszabályokban nem szerepel a rendészeti tevékenység konkrét meghatározása, értelmezése, ezért ez a jellemzőivel írható körül legjobban:

1. Az állami működés egyik formája, amelyet jogszabályokban rögzített speciális jogosultságokkal és kötelezettségekkel felruházott szervein keresztül valósít meg. Bizonyos rendészeti tevékenységet társadalmi szervezetek is végezhetnek, állami ellenőrzés mellett.
2. Joghatásokban nyilvánul meg, például a törvényben szabályozott jogi kikényszerítés eszközeinek felhasználásával.
3. Törvényben rögzített alapokon nyugszik, a jogalkotó által meghatározott esetekben pedig megállapított jogi eljárásrend szerint.
4. Stratégiai célja az emberi és az állampolgári alapjogok, szabadságok, köztük az élethez, az egészséghez való jog oltalma; valamint a társadalom és az állam tulajdonának, jogos érdekeinek védelme a jogellenes beavatkozásoktól, a biztonság és a jogrend szavatolásával.
5. Államalkotó szubjektumainak jogi aktusai, határozatai minden hatósági személyre és állampolgárra feltétlen kötelező erővel bírnak. A rendészeti tevékenységgel szemben tanúsított ellenállás fegyelmi, szabálysértési vagy büntetőjogi következményeket von maga után.
6. A rendészeti szerveknek az állampolgárok és szervezetek alkotmányos jogait érintő határozatai ellen, meghatározott eljárásrend szerint panasszal lehet élni az ügyességnél vagy a bíróságoknál.

A fenti jellemzők összegzése alapján a rendészeti tevékenység: hatályos törvényekben felhatalmazott állami szervek, illetve társadalmi szervezetek, jellemzően meghatározott eljárásrend szerinti, joghatásokat kiváltó cselekvése,

¹² DEÁK 2023b: 51.

¹³ VORONCOV 2018: 5–6.

az állampolgárok élete, egészsége, védelme, valamint az állampolgárok, jogi személyek, a társadalom és az állam tulajdonának, jogainak és jogos érdekeinek oltalma, a törvényesség a biztonság és jogrend garantálásával.¹⁴

Az OF biztonságról szóló törvényében, a biztonság (megteremtésének) rendszerét a jogalkotó, a végrehajtó és a bírói hatalom szervei, valamint állami, társadalmi és egyéb szervek, szervezetek, egyesületek és az állampolgárok alkotják. Azonban a biztonság alapvető letéteményese, szubjektuma az állam, miután az ő kötelessége szavatolni minden állampolgára biztonságát, és nem csak az OF területén, hanem külföldön is.¹⁵

Gyakorlati megközelítésből Nazarnij és Rednyikov a rendészeti szervek alábbi jellemzőit, funkcióit, szervezeteit gyűjtötték össze:

1. A rendészeti szerveket szigorúan csak törvényes alapon lehet létrehozni, és tevékenységüket is jogszabály határozza meg. Másként: az állam előre nem látott, váratlan körülményei közepette sem születhetnek semmilyen törvényen kívüli rendkívüli rendészeti szervek. A működők pedig nem léphetik túl a jogszabályban rögzített hatáskörüket. Rendkívüli körülmények közt sem születhetnek jogon felül álló rendkívüli bíróságok, amelyek ne tartanak be a büntető vagy polgári eljárásjogot. Hadiállapot esetén is a bíróságok a békeidőben létrehozott, az emberi jogokat, szabadságokat garantáló törvények alapján kell működjének.
2. A rendészeti szervek közé tartoznak az állami szervek mellett a nem állami szerveződések is.
3. A rendészeti szervek alaptevékenysége az ember jogainak és szabadságainak védelme. Ebben beleértendő a reagálás mellett a megelőzés is, valamint a megsértett jogrend helyreállítása.
4. A rendészeti szervek csak saját kompetenciájuk határai közt tevékenykednek.
5. A fékek és ellensúlyok által korlátozva egymástól függetlenül működnek, de különféle területeken a hatékonyság fokozására együttműködhetnek.
6. Kapcsolódnak a civil társadalom különféle intézményeivel, az esetek többségében nyilvánosan működnek, és az érzékeny, titkos adatok kivételével az egyszerű állampolgárok számára rendelkezésre állnak objektív adatok az eredményességükről, költségvetésük főbb számainról.

¹⁴ VORONCOV 2018: 4–5.

¹⁵ Pravoohranityelnüe organü i szugyebnaja szisztéma v RF. [Rendészeti szervek és bírósági rendszer az OF-ben] [é. n.].

Funkcióik szerint pedig a következő jellemzőket gyűjtötték ki:

1. Alkotmányos felügyelet.
2. Az igazságszolgáltatás hatálya alatt működnek.
3. Ügyészi felügyelet.
4. A jogsértés feltárása és előzetes nyomozása.
5. A bírósági működés és az ítéletek végrehajtásának szervezett biztosítása.
6. Büntetőügyekben jogi, ügyvédi segítségnyújtás.
7. Bűncselekmények és egyéb jogsértések megelőzése.
8. Az alkotmányos rend és az állambiztonság biztosítása.
9. Gazdaságbiztonság szavatolása.
10. A társadalmi rend védelme, garantálása.
11. A személyi jogok és szabadságok védelme.

Ha az utóbbi nem kötelessége a rendészeti szervnek, akkor az nem nevezhető ennek, hanem népellenes, megtorló szervezetről van szó.

Az OF rendszetének rendszere a szerzők álláspontja alapján a főbb rendészeti tevékenységek szerint így körvonalazható:

1. Bíróságok szövetségi és az államalkotó szubjektumok bírósága (alkotmány-szabályi és békéltető).
2. Ügyészségek.
3. Belügyminisztérium és szervei.
4. Szövetségi Biztonsági Szolgálat.
5. Külső Hírszerzés.
6. Vámşzolgalat.

A rendészeti rendszer nem statikus, hanem dinamikus rendszer, de céljuk és azok megvalósításának módja, azaz lényegük nem változhat. Az alkotmány szerint az OF-jogalkotás középpontjában a legfőbb érték, az ember és az állampolgár alapjogai és szabadságai állnak. Ez szilárd alapot jelent az autoriter irányba csúszás ellen.¹⁶

ÁLLAMBIZTONSÁG = NEMZETBIZTONSÁG?

Az OF „A biztonságról” szóló törvénye¹⁷ gyakorlatilag *nemzetbiztonságra* cserélte le a korábbi állambiztonság fogalmát, amely valóban a nemzetbiztonság része.

¹⁶ NAZARNIJ–REDNYIKOV 2021.

¹⁷ Roszsijszkaja Federacija Federálnüj Zakon o bezopasznosztij [OF Szövetségi törvény a biztonságról].

A törvény a *biztonság* fogalmát azonosítja a *nemzetbiztonsággal*, amely magába foglalja az állam, a társadalom, az ökológia, a személyek biztonságát, valamint az OF törvényeiben szereplő biztonság egyéb formáit.¹⁸

Valószínűsíthetően az ilyen módosítási jelenségek inkább politikai, mint jogi jellemzőkkel, üzenettel bírnak.

Az OF nemzetbiztonsági stratégiájáról szóló, 2021 júniusában megjelent hatályos elnöki rendelet¹⁹ szerint az OF nemzetbiztonsága: az OF külső és belső fenyegetésektől megvédett nemzeti érdekeinek olyan állapota, amelyben biztosított az állampolgárok alkotmányban rögzített joga és szabadsága, tisztességes minőségű és szintű életszínvonala, az országon belüli béke és egyetértés, az OF szuverenitása, függetlensége és állami egysége, az ország társadalmi-gazdasági fejlődése.

Sokak számára ugyanis az állambiztonság fogalom változatlanul a totalitárius társadalom biztonsági szerveivel, a VCSK–NKVD–MGB–KGB-vel²⁰ azonos, és elfogadhatatlan egy demokratikus alapokon újjáépített társadalom számára. Ugyanakkor a fogalmak fentiekhez hasonló cseréje nemcsak elméleti, hanem főként gyakorlati problémákat szül. Az állambiztonság helyettesítése a kiterjesztőbb *nemzetbiztonságra* az állami speciális szolgálatok tevékenységi körének szélesítéséhez vezethet; új, az alaprendeltetésüktől idegen feladatkörökkel. Ebben az esetben veszít jelentőségéből, illetve háttérbe szorul alaprendeltetésük. Ezért a *nemzetbiztonság* fogalom precíz meghatározása elvi fontosságú.²¹

ÁLLAMBIZTONSÁG ÉS A BIZTONSÁGOS ÁLLAM

A *biztonság* az orosz rendészetelméletben használt megközelítések szerint lehet:

1. Eredmény, a biztonság megteremtésének végső célja. Szűk értelemben a veszély hiánya. Tágabban: a megfelelő állami szervek és szervezetek által biztosított, reális veszély nélküli állapot. Rendszerben szervezett tevékenység a biztonságot ellenőrző mechanizmus alakítására.
2. A biztonságot létrehozó folyamat.

¹⁸ VORONCOV 2018: 22.

¹⁹ Ukaz Prezidenta RF ot 02.07.2021 N 400 „O Sztrategii nacionalnoj bezopasznosztyi Rasszijszkoi Federacii” [Az OF elnökének rendelete „Az OF nemzetbiztonsági stratégiájáról”].

²⁰ VCSK – Állambiztonsági Bizottság, NKVD – Belügyi Népbiztosság, MGB – Állambiztonsági Minisztérium, KGB – Állambiztonsági Bizottság.

²¹ VORONCOV 2009.

3. Szakadatlan emberi választás a jogai és szabadságai kiterjesztése, valamint önkorlátozása között, a biztonság érdekében.

Sem az Orosz Birodalomban, sem a Szovjetunióban nem használták a *nemzetbiztonság* fogalmát. Annál gyakrabban viszont az állambiztonságot. Ez ugyanis a politikai elit szerint sokkal tisztábban tükrözte az állam és a társadalom politikai, gazdasági alapjainak megingathatatlanlanságát. A szovjet állam vezetői az állambiztonság értelmezése során abból indultak ki, hogy a Szovjetunióban az egyén érdekei alá voltak rendelve a társadalom és az állam érdekeinek. Ennek megfelelően az állami érdeket sértő cselekményt a törvény szerint sokkal szigorúbban üldözték, mint ha az csak egyéni érdekbe ütközött. 1934 júliusában az állambiztonság koncepcióját törvényben rögzítették, ami a társadalom államosításának egyértelmű jele.

Az OF-ban a *biztonság* fogalmát az OF „A biztonságról” szóló törvényében²² rögzítették: „a biztonság – az egyén, a társadalom és az állam létfontosságú érdekei védettségének állapota a külső és belső veszélyektől”. Azaz a biztonság elsősorban védettséget jelent. Figyelemre méltó, hogy az orosz történelemben először ekkor került az egyén jogaival és létfontosságú érdekeivel az első helyre, a társadalmi és államérek elé. A létfontosságú érdekek: azoknak az érdekeknek az összessége, amelyek kielégítése megbízhatóan biztosítja az egyén, a társadalom és az állam fejlődését. A létfontosságú érdekek biztonságát fenyegethetik belső és külső veszélyek. A biztonságot fenyegető veszélyek a jogalkotó meghatározása szerint az egyén, a társadalom vagy az állam létfontosságú érdekeire veszedelmes körülmények és tényezők összessége.²³

A biztonságos állami működés jelentése nem azonos, nem szinonim az állambiztonság fogalmával. A biztonságos állam működése lényegesen szélesebb értelmű. Nem egyszerűen csak az állambiztonságra jellemző, felfedés, megelőzés, felszámolás és az okokkal szembeni fellépés, hanem kedvezőtlen körülmények között is az állam stabil fejlődését, gazdasági, politikai, szellemi-kulturális, védelmi tudományos-technikai stb. potenciáljának kiszámítható erősítését szolgáló célirányos tevékenység.²⁴

²² Закон РФ „О безопасности” от 05.03.1992 г. [„A biztonságról” szóló OF törvény].

²³ VORONCOV 2018: 17–18.

²⁴ VORONCOV 2018: 26–27.

ÖSSZEGZÉSKÉNT

A társadalom rendészeti szférájának fő feladata szerint a társadalomban keletkező szociális-jogi konfliktusokat a jog eszközeivel megelőzi, megoldja visszaállítva a jogrendet. E rendészetnek széles értelemben véve az állami szervek mellett a nem állami civil szervezetek és az egyszerű állampolgár is része, de a jogrend fenntartásában, megszilárdításában a kulcsszerep az államé. A jogi cél megvalósításának módja függ az adott állam nemzetközi helyzetétől és népessége általános állapotától. A jog nemcsak a fennálló rend konzerválásának eszköze, de hozzá kell járuljon az új kialakulásához is. A jognak ez az innovatív szerepe nem engedi meg, hogy a rendészeti tevékenység csak az állami szervekre és azok alapvető módszerére, a kikényszerítésre korlátozódjék. A rendészeti rendszer céljai (nemzeti és nemzetközi), működési elvei lényegükben és tartalmukban jogiak, amelyeket nemzetközi és nemzeti jogforrások rögzítenek, és a jog intézményei által, egyes jogi normák révén realizálódnak.²⁵ Hisz a „Jog a szabadság matematikája”.²⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARACZKA Róbertné – SZIKINGER István (1999): *A rendészeti igazgatás. Magyar Közigazgatási jog – különös rész európai kitekintéssel*. Budapest: Osiris Kiadó.
- DEÁK József (2023a): A szovjet Belügyi Csapatoktól az Oroszországi Föderáció Nemzeti Gárda Szövetségi Szolgálat Csapatáig szemléletváltás vagy csak generációváltás? In SZABÓ Andrea – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes – CSABA Zágon (szerk.): *Tudás- és értékmegosztás – mesterséges intelligencia – generációváltás?* Budapest: Magyar Rendészet-tudományi Társaság, 40–48. Online: <https://doi.org/10.37372/mrttvpt.2023.1.3>
- DEÁK József (2023b): Néhány szovjet-orosz biztonsági szerv születése, működésük példái, kulisszatitkai. In GÖCZE István – PADÁNYI József (szerk.): *Lehelyezett kő. Tanulmányok M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 51–60.
- DEÁK József – MEZEI József (2020): Orosz és magyar rendészeti rendszerek, mint a hatalom forrásai és sírásói. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A hadtudománytól a rendészet tudományig – társadalmi kihívások a nemzeti összetartozás évében*. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 127–133.
- FINSZTER Géza (2018): *Rendészet*. Budapest: Dialóg Campus.

²⁵ KVACSEVA–BAGDASZARJAN 2017.

²⁶ NYERSZESZJANC 1996: 160.

- IVANCSICS Imre (2002): Hozzászólás a rendészet meghatározásához. In HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 1. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2–6.
- JEVDOKIMOV, Vjacseszlav – SZTYEPANOV, Mihail – ZALOILO, Maxim (2022): *Поиск Наиболее Эффективных Способов Охраны Правопорядка В Годы Гражданской Войны В России: Становление И Деятельность Органов Милиции Основных Государственных Образований* [A jogrend védelme leghatékonyabb módszereinek keresése]. Online: <https://cyberleninka.ru/article/n/poisk-naibolee-effektivnyh-sposobov-ohrany-pravoporyadka-v-gody-grazhdanskoy-voyny-v-rossii-stanovlenie-i-deyatelnost-organov> Konsztitucija Rosszijszkoj Federacii [Az Oroszországi Föderáció Alkotmánya] [é. n.]. Online: <http://www.constitution.ru/>
- KVACSEVA, Pelageja – BAGDASZARJAN, Szuszanina (2017): *Правоохранительная Сфера Российской Федерации В Государственно-Организованном Социуме* [Az OF rendészeti szférája a társadalom államszervezetében]. Online: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravoohranitelnaya-sfera-rossiyskoj-federatsii-v-gosudarstvenno-organizovannom-sotsiume/viewer>
- NAZARNIJ, Szergej – REDNYIKOV, Dmitrij (2021): *Правоохранительные органы: понятие, признаки функции и система* [Rendészeti szervek: értelmezés, funkcióik és rendszerük jellemzői]. Online: <https://doicod.ru/doi/10.2021-253.pdf>
- NYERSZESZJANC, V. (1996): *Право – математика свободы. Опыт прошлого и перспективы* [Jog – a szabadság matematikája: tapasztalat, hírnév és perspektíva] Moszkva: Jurisztij. Online: <http://lawlibrary.ru/izdanie9416.html>
- Правоохранительные органы и судебная система в Российской Федерации [Rendészeti szervek és bírósági rendszer az OF-ben] [é. n.]. Online: <https://www.bibliotekar.ru/3-1-30-organy-i-sud/15.htm>
- Правоохранительные органы [Rendészeti szervek] [é. n.]. Online: <https://www.bibliotekar.ru/pravoohranitelnye-organy/index.htm>
- Федеральный закон „О безопасности” от 28.12.2010 N 390-ФЗ [OF Szövetségi törvény a biztonságáról]. Online: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/
- Указ Президента РФ от 02.07.2021 N 400 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации» [Az OF elnökének rendelete „Az OF nemzetbiztonsági stratégiájáról”. Online: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_389271/
- VORONCOV, Szergej (2009): *О некоторых подходах к определению понятия „государственной безопасности”* [Az „állambiztonság” értelmezésének megközelítései]. Nemzetközi Konferenciakötet 2009. október 29–30. Don menti Rosztov.
- VORONCOV, Szergej (2018): *Спецслужбы России* [Oroszország speciális szolgálata]. Don menti Rosztov: Főnix.
- Закон РФ Закон РФ от 5 марта 1992 г. N 2446-I „О безопасности” (с изменениями и дополнениями) [„A biztonságról” szóló OF törvény]. Online: <https://base.garant.ru/10136200/>

Tarkas Johanna

CSOPORTDINAMIKAI HATÁSOK A DÖNTÉSI FOLYAMATOKRA

Ajánlom a 12 dühös ember című színdarab és egyben film pszichológiai elemzését Sallai Jánosnak, akinek remélhetően kedvére való lesz, hiszen egyik kedvenc kikapcsolódása a színházba járás.

A szociálpszichológiai kutatások jelentős része arra keresi a választ, hogy egy csoport a tagjára miként képest hatást gyakorolni, hogyan befolyásolja érzelmeit, gondolkodását és cselekvéseit.¹ Ez a befolyásolás a szociális interakciókban bontakozik ki, és egy rendkívül komplex folyamat révén valósul meg.² Frusztráció alatt és döntési helyzetben az egyén vulnerábilissá és szenzitívvé válik a befolyásolásra, ami nemcsak az attitűdjére, de a csoport működésmódjára is hat. Tisztán homogén összetételű csoportról – véleményem szerint – nem beszélhetünk, ha az egyének közötti személyiségbeli különbségeket vesszük alapul, ezért a csoportot tágabb értelemben közelítem meg, amely hol erősebb, hol pedig gyengébb összetartó erővel jellemezhető egyének halmaza. A kohézió ereje akkor mutatkozik meg látványosan, amikor a csoporttagoknak egy cél/feladat érdekében össze kell fogniuk, és a számos eltérés (vágyak, motivációk, karakterjegyek stb.) ellenére is együtt kell működniük. Az emberek az őket jellemző enyhe vagy erősebb konformitásra való hajlamuk révén törekednek a többség által képviselt értékekhez való alkalmazkodásra.³ A társas helyzet nyilvánvalóan hatást gyakorol rájuk, formálva véleményüket és befolyásolva döntésüket.⁴ A szociális konformitás sok esetben

¹ SMITH–MACKIE 2002.

² ZHANG 2023: 5032–5045.

³ NEMETH–SWEDLUNG–KANKI 1980: 223–235.

⁴ BELOFF 1958.

egyértelmű (ekkor úgynevezett konvencionálizmusról beszélhetünk), de az esetek bizonyos részében csupán látszólagos konformitás valósul meg, ekkor egyfajta belenyugvás, beletörődés tapasztalható.⁵

Aktuális vizsgálódási tárgyunk esetében felvetődik a kérdés, hogy mi zajlik le akkor a csoportban, amikor egy ember másik 11 – azaz a többség – határozott és egyöntetű véleményével kerül szembe. A konzekvensen és magabiztosan a tényekre alapozott álláspont kitartó hangoztatása hatást gyakorolhat-e a többségre?⁶ A *12 dühös ember* című filmben (1957) a kiváló és tüpontos színészi alakítások, a rendezés és a forgatókönyv számos etikai, szociológiai és szociálpszichológia jelenséget láttat, de legfőképpen a társadalmi befolyásolás normatív erejét.⁷ A néhol rendkívül feszült és magával ragadó események során kirajzolódik a csoporttagok véleménymódosulása, amely végül meghozza a kívánt egyöntetű döntést. A következőkben a film elemzésével – csupán egy aspektust kiemelve – a formális csoport alakulásának folyamatát mutatom be.

KIINDULÓHELYZET

A társadalom különböző szegmensét reprezentáló 12 esküdt állampolgári kötelességének tesz eleget azzal, amikor a bíróságon megjelenik, nem tudván, hogy egy fiú életéről kell majd döntenüik. Szándékos emberöléssel vádolnak egy fiút, aki a vád szerint egy késsel leszúrta az apját. A bíró tájékoztatja az esküdteket, hogy a feladatuk: válasszák külön a valót a valótlantól. Ha alapos kétségük merül fel a vádlott bűnösségét illetően, akkor a nem bűnössége mellett szavazzanak. Azonban ha kétség nem merül fel, akkor a felelősségük tudatában a fiú bűnösségére kell szavazniuk, ami egyben halálbüntetést is jelent. A bíró ismerteti továbbá, hogy bármire is szavaznak, a határozatnak egyhangúnak kell lennie. Az esküdtek közös motivációja tehát, hogy egy mindenki által elfogadott döntést hozzanak, hiszen mindannyian szeretnék visszatérni a hétköznapi „életükhöz”. A kényszerhelyzet tehát rendkívül frusztráló, és több szinten presszionáló:

- ♦ legtöbbjük számára ismeretlen helyzetbe kerülnek;
- ♦ a megbeszélésre kialakított irodát egy ór rájuk zárja;

⁵ BELOFF 1958.

⁶ MOSCOVICI – MUCCHI-FAINA – MAASS 1994.

⁷ SHERIF 1935.

- ♦ az őt ugyan potenciális kérések esetén segítségükre van, de kiszolgáltattak neki;
- ♦ nyomasztja őket a feladat súlya;
- ♦ idői nyomás alatt állnak, mert mihamarabb végezni szeretnének és
- ♦ még az időjárás sem kegyes hozzájuk, vihar előtti tikkasztó nyári meleget kell elviselniük, ami ugyancsak növeli a stresszélményt.

CSOPORTTÁ ALAKULÁS

A 12 esküdt közössége egy formálisan létrehozott csoport, azonban spontán kialakuló informális kapcsolódások és szerveződések jelennek meg, amelyek csoportdinamikai folyamatokat indítanak be. A csoporthoz tartozás számos előnyének egyike, hogy személyiségfejlődési lehetőséget biztosít, ami szintén tetten érhető egyik-másik esküdt viselkedésében. Az informálisan szerveződött párok és a kisebb csoportok működésével hálózat képződik, amely dinamikát indít be, így alakítva tudattalanul a feladatvégzés módját és a tagok véleményét.⁸ A csoportban zajló történések háttérében egyfajta belső pszichológiai mozgás következtében nemcsak csoportszerepek alakulnak ki, de létrejön a tagok által nem minden esetben explicit megfogalmazott, de mégis alkalmazott szabály- és értékrendszer. A csoporttagok közötti érzelmi viszonyulások mentén hol erősödik, hol gyengül a csoport kohéziója, ami az együttműködés színvonalát befolyásolja. Ugyan az esküdtek rendelkeznek egy deklarált vezetővel, aki direkt, illetve indirekt módon beavatkozhat a csoportban zajló történésekbe azonnali változást eredményezve, de vezetői készségei gyengék, a tipikus laissez-faire vezető mintapéldája. Bizonyos csoportértékek hangsúlyosabbá válhatnak általa, vagy éppen ellenkezőleg, de a legitim hatalmával nem él, ezért a csoport a formális kereteken belül kialakuló informális kapcsolódások bázisán informális vezetőt választ a biztonságra törekvés és iránymutatásra való igény miatt. A csoport többsége által informálisan támogatott és jóváhagyott vezető a csoportfejlődés során „kiválasztódik”, aki nem más, mint az az esküdt, aki egyedülként a nem bűnös szavazatot adja le. Ő lesz az a személy, aki képes lesz alakítani a csoportmunkát, ezáltal a döntési folyamatokat, ami a konszenzus létrejöttét eredményezi.

⁸ MÉREI 1996.

1. táblázat. *A csoportfejlődés szakaszai*

	A csoport belső állapota	Feladatvégző tevékenység
Formálódás	Ismerkedés, szerepkeresés (frusztráció) Alkalmazkodás Formális vezető „hiányában” a vezetői szerepért való küzdelem	A keretek (feladatok, szabályok, módszerek) meghatározása A párbeszéd beindulása
„Viharok”	Vélemények polarizálódása Konfliktusok A szabályok megkérdőjelezése Ellenállás (lázadás) a vezetővel szemben Informális vezető (autoritás) választása	Feladattal szembeni ellenállás Destruktív szerepek megjelenése: rivalizálás, személyeskedés, infantilizmus, bűnbakképzés
Normák kialakulása	Belső ellenállások leküzdése Konfliktusok feloldása Normák létrejötte Kohézió kialakulása Kölcsönös támogatás	A gondolatok és érzések nyílt cseréje Együttműködés Konszenzus kialakítása
Eredményes munka	Interperszonális ellentétek feloldása Funkcióhoz kapcsolódó szerepek kialakulása	Tagok közötti munkamegosztás Problémamegoldás Hatékony munkavégzés

Forrás: saját szerkesztés TUCKMAN–JENSEN 1977 alapján

A CSOPORT FEJLŐDÉSE

Miután felállt a formális csoport, és a feladatokat tisztázták, a csoport dolgozni kezd. Megfogalmazódnak a tagok által képviselt közös célok, amelyek a tevékenység/feladat irányába tolják a fókusz. Az esküdtek csoportja nem homogén, és ezért nem is statikus, hanem folyamatosan változó egység. Idővel a csoport fejlődésen megy keresztül, amelyet szakaszokra oszthatunk egyrészt a belső állapota (a tagok közötti szociális interakciók), másrészt a feladatvégző tevékenység jellege szerint.

FORMÁLÓDÁS

Az irodába sorra érkeznek az esküdtek, némelyik próbál a másikkal kapcsolatot teremteni és ismerkedni. Szemmel láthatóan keresik a helyüket, nincsenek kialakult szerepek, bizonytalanok abban is, hogy egyáltalán hova üljenek le. Az egyik esküdt pozicionálni próbálja magát, és „birtoktárggyá” nyilvánítja az egyik széket, amely az ablakhoz, tehát a friss levegő forrásához közel helyezkedik el. Önkényesen egyfajta territóriumot jelöl ki, amelyben egy másik esküdt a tudtán kívül behatol. Azért nem alakul ki konfliktus, mert a „birtokháborító” az alkalmazkodás révén normalizálja a szituációt. Alapvető érdeke a konfliktuskerülés, a homlokzatának és a kiegyensúlyozott viszonynak a fennmaradása. Mások is keresik a szerepüket ebben a számukra idegen helyzetben. Valakinek ugyan korábbról van saját élménye, de a legtöbbjüknek ez egy teljesen új stresszhelyzet. Az ismeretlen közeg, a csoporttagok viszonylag nagy száma és különbözősége mellett tovább frusztrálódnak, amikor megtudják, hogy rájuk zárják az ajtót. Az elnök – aki amúgy egy főiskolai csapat edzője, tehát elvileg lenne tapasztalata egy csoport irányításában – előretételezően előkészületeket végez, és papírokat készít elő egy potenciális titkos szavazáshoz. Megbizonyosodik az esküdtek jelenlétéről, ami alapfeltétele a procedura lefolytatásának. Az egyik esküdt gyorsan túl akar lenni a feladaton, és előítéletes véleményt hangoztat, egy másik pedig sürgeti a csoportot, mert oda szeretne érni egy baseballmeccsre. Ezek a reakciók azt mutatják, hogy a csoporttagok érzelmileg még nem köteleződtek el a feladat alapos végrehajtása mellett, egyéni érdekeik fontosabbak a csoportérdeknél. Az elnök tájékoztatja a feladat kereteiről az esküdteket, miszerint „tulajdonképpen teljesen Ránk van bízva, hogy akarjuk csinálni, nincsen semmilyen szabály”. Ami annyit tesz, hogy az esküdteknek maguknak kell kialakítani, betartani és betartatni a saját szabályait. Úgy döntenek, hogy beszélgetés helyett szavaznak, mert biztosra veszik az egyöntetű véleményt, így gyorsan fognak végezni. Az esküdtek rendelkeznek feladat-orientációval, a keretek adottak, és a megfelelő módszerek is rendelkezésre állnak. Olybá tűnik, hogy tényleg gyorsan fognak végezni, azonban az első nyilvános szavazás eredménye szerint egy esküdt nem tartja bűnösnek a fiút, mert kétségei merültek fel a bűnösségét illetően. A magyarázatával az esküdtek közé dob egy időzített bombát, ami az egyének dilemmájához vezet. Feltesz egy kardinális kérdést, és javaslatot tesz: „Itt valakinek az életéről van szó. 5 perc alatt küldjünk halálba egy gyereket? Szánjunk rá egy órát. Tartozunk azzal, hogy beszéljünk

róla.” A javaslatát mindenki elfogadja, alapvető értékrendjükbe tartozik az étellel szembeni tisztelet, és megkezdődik a diskurzus személyes emlékek felidézésével. Az egyik dilemmázó esküdt kivételével elkezdik részletesen feltárni és magyarázni az álláspontjukat, ami a következő szakaszba vezeti a csoportot.

Ezen a ponton és szakaszban külön kiemelendő a formális vezető szerepe, és a bizonytalanságát tükröző kommunikációja. Feltételes módot használ, és alárendelt/alkalmazkodó pozíciót vesz fel másokkal szemben. Így fogalmaz: „Ha Önök is egyetértenek [...] Nem maradnának csöndben? [...] Gondolom, igazán elkezdhetnénk.” Mivel az elnök nem jelenik meg határozott vezetői szerepben, ezért más próbálja átvenni a vezetői funkciókat, hogy a feladatot végre tudják hajtani. Ezért is jelenik meg idővel a formális vezető mellett egy informális vezető. Az autoritás alacsony színvonala miatt az esküdtek között direkt és látens küzdelem alakul ki a vezetői pozícióért. A laissez-faire vezető gyakorlatilag nem funkcionál vezetőként, a tevékenységekben alig vesz részt, ezért az esküdtek személyes attitűdjét (akár szélsőséges álláspontját) tükröző megnyilvánulások szabad utat kapnak. Az elnök, mint irányító, később sem jelenik meg a vitákban, bár a feladat teljesítéséhez szükséges minimális információkkal ellátja az esküdteket. Amikor kialakul az első konfliktushelyzete, infantilis módon, daccal reagál, ami az átmeneti regresszió, a felelősségelhárítás jegye. Azt mondja: „Csinálja maga, legyen magáé a felelősség, én boldogan lemondok róla.” Ezzel akarja kivívni a többiek támogatását, amelyet megkap. A tényleges feladatát, miszerint jelölje ki a munkamegosztást, és határozza meg a munkafolyamatokat, gyakorlatilag nem végzi el, nem tartja mederben a folyamatot, ezért a személyeskedések idővel gyakoribbá és intenzívebbé válnak, aminek eredményeként az esküdtek maguk kezdik el a normatív szabályozást e téren úgy, hogy meg akarják győzni a nem bűnösség mellett szavazó esküdtet. Az egyik önjelölt vezető a racionalitásával újra a feladatvégzés medrébe tereli a folyamatokat.

VIHAROK SZAKASZA

A viharok szakasza akkor indul be, amikor a nem bűnösség mellett szavazó esküdtre kerül a sor. Emlékezteti az elnököt, hogy nem ebben maradtak, a csoport nem ezt a szabályt hozta, neki nem kell véleményt mondania, hiszen őt akarják a többiek meggyőzni. Az egyik esküdt ettől a szabálytól el akar térni, tulajdonképpen normasértő, mert a csoportvéleményt kérdőjelezi meg, így az

egyben a vezetővel szembeni lázadásnak minősül. Az önmagában és a szerepében is bizonytalan elnök megpróbálja helyrehozni a tévedést, de a destruktív viselkedések facilitálódnak, így személyeskedés („Itt mindenki hülye, csak maga okos.”), és az ebből fakadó konfliktusok alakulnak ki. Az elnök nem tud identifikálódni a vezetői szereppel, nem elkötelezett a feladat iránt, ezért kifordul az asztaltól, ezzel is jelezve a helyzettől való eltávolodását, hárítja a vezetői szereppel járó felelősséget, azt mondja: „Bánom is én, mit csinálnak!” Azonban folytatni szeretnék a munkát, nem akarnak időt fecsérelni másik elnök választásával, ezért az eredeti szabályt felülírva, az „ellenszavazó” esküdt részletesen feltárhatja kétségeit, miszerint „A védő nem volt elég alapos [...] a vád két tanúvallomásra alapozott [...] Hátha tévedtek a tanúk [...] ők is emberek, és az emberek tévedhetnek?” Megegyeznek abban, hogy egy tanúvallomás nem egzakt tudás, és elkezdik a tények alapos vizsgálatát, azaz a tényleges munkát immáron a mindenki által elfogadott informális vezető iránymutatásai alapján, aki higgadtan, sorra cáfolja a bizonyítékokat. Szemléltetésképpen a zsebéből előránt egy ugyanolyan kést, mint amivel megvalósították az emberölést. Az addig lappangó feszültség azonnal felszínre tör, és megjelenik a vélemények polarizálódása konfliktusokkal kiegészülve. Az első elbizonytalanodó esküdt miatt az új vezető titkos szavazást ajánl, ami dominóhatást generál. Szintén kardinális pont, amikor egy előítéletes vélemény elhangzásakor az eredetileg háttérbe húzódó esküdt kér szót, és feltárja személyes érintettségét és érzelmi involválódását. Ő maga is külvárosi, veszedelmes vagány kölyök volt, emiatt a vádlott védelmére kel. A múltjának felvállalásával, a helyes útra térésével diszszonancia teremődik az esküdtekben. Ezek szerint deviáns múlttal rendelkező is lehet felnőtként a konvenciókat elfogadó és betartó személy, azaz a társadalom hasznos tagjává válhat a vádlott is. Ez a momentum pszichológiai szempontból az egyik legjelentősebb, mert az általa kiadott feszültség a csoport egészére projektálódik, ami további érzelmi megnyilvánulásokhoz vezet. A leghangosabb, legerőszakosabb esküdt bűnbakként kezeli az eltérően szavazó esküdtet, ami stagnálja a csoportfejlődést. Mivel ő csupán önjelölt vezető, a többiek nem fogadják el tekintélyszemélyként. Az egyik esküdt az agresszor által bűnbakként felajánlott személy védelmére kel, és már a csoport véleményét fejezi ki, amikor azt mondja: „Ha még egyszer így beszél vele, ilyen gorombán, azt nem ússza meg!” Az agresszor reakciója infantilis, kilép a helyzetből, és elhagyja az irodát, esélyt sem adva a konfliktus konstruktív megoldására. A körülmények és a történések egyre jobban fárasztják mentálisan a jelenlévőket, és szünetet

iktatnak be. Ekkor van lehetőségük a munkájukról beszélni, illetve többet elárulni magukról, motivációikról. A megbeszélést folytatják, és két lázadó tag amőbát játszik. Az informális vezetőnek már van akkora tekintélye, hogy amikor rájuk szól: „Ez nem játék!”, akkor a csoport többsége által képviselt véleményt fejezi ki. A szórakozás gyakorlatilag a felnőtt szintről a gyermeki szintre történő regresszió, az autoritással és/vagy feladattal szembeni ellenállás. A csoport azonban már van azon a fejlettségi szinten, hogy zökkenőmentesen visszatérjen a feladathoz. Az informális vezető pozícióját pedig tovább erősíti az alcsoporthoz létrejött és az újonnan megjelenő koalíció. Amikor az informális vezető rávilágít arra, hogy a jellemzően agresszív esküdt „bosszúból kívánja a gyerek halálát, nem azért, mert bűnösnek tartja”, krízishelyzet alakul ki. Ekkor jelenik meg az egyik legsúlyosabb verbális összecsapás, amely majdnem a tettelegességig fajul. Még az ő is megjelenik, de az addig háttérbe húzódó elnök elsímítja az ügyet, megteremtve ezzel a további hatékony munkavégzés feltételét. A csoport már olyan fejlett, hogy az agresszort kiveti magából.

NORMÁK KIALAKÍTÁSA

Annyira alaposan végzik a munkájukat, hogy az őről kérnek segítséget az egyik tanú szavahihetőségének bizonyításához. A folyamatban már szinte mindenki aktív és konstruktív szerepet vállal. Újabb és újabb szempontok merülnek fel a tanúvallomások megbízhatóságát illetően, amelyek további kétségeket és a szavazás változását okozzák. Azonban ekkor már elkötelezettek a feladat iránt, fókuszáltak, és a csoport kohéziója erős. Az egyik konfliktushelyzetben már a csoport által elfogadott szabályt tükrözi egy kérdés: „Honnan veszi a bátorságot, hogy ily módon döntsön életről vagy halálról? [...] Ha nem tartja bűnösnek, joga van hozzá, de csak akkor, ha ez a meggyőződése.” Olyannyira kialakult már az értékrend és szabályrendszer, hogy egy újabb heves vitát követően a szélsőségesen előítéletes véleményével az esküdt már egyedül marad. A többiek sorban felállnak az asztaltól, hátat fordítanak neki, ezzel is jelezve nemtetszésüket és izolálását. Ő nem képviseli a többiek által elfogadott értékrendet, ezért értetlenül jegyezi meg: „Mit csinálnak, mi van magukkal? Én kiteszem itt a lelkemet?” Véleményével egyedül marad, és tisztán körvonalazódik, a csoport hozott egy újabb szabályt, miszerint a szélsőséges véleménytől távol tartják magukat olyannyira, hogy el is hangzik: „Többet ki ne nyissa a száját!” A normaszegőtől,

a csoportfejlődést hátráltatótól elhatárolódnak, olyannyira, hogy csak akkor ülnek vissza, amikor az elhagyja a helyét. A csoport normája, hogy a feladatot el kell végezni a lehető legalaposabban, minden kétséget kizáróan meg kell bizonyosodni a történésekről, és mindezt a tényekre alapozottan, előítélet-mentesen kell tegyék, hiszen „Mindenféle előítélet csak bemocskolja az igazságot”, így tudnak a vádlott bűnösségéről felelősségteljes döntést hozni.

EREDMÉNYES MUNKAVÉGZÉS

A moralizáló személy rávilágít a felelősségükre – „Nem azért vagyunk itt, hogy veszekedjünk” –, és konstruktív együttműködésre szólítja fel a jelenlévőket. Minden egyes szavazással konfliktus alakul ki, és már nemcsak a légkör, de az eső előtti párás idő miatt is fojtogató és egyre feszültebb a helyzet. Amikor elered az eső, és felkapcsolják a villanyt, képletesen is kigyúl a fény, és világosság lesz az elmékben. Beindul a ventilátor, így levegőhöz jutnak, informális kapcsolódások alakulnak és redukálódik a feszültség. Azonban újabb kétség merül fel az egyik szemtanú szavahihetőségét illetően. Az egyik idős esküdt a részletekből felépít egy rendkívül fontos szempontot. Néhányan türelmetlenkednek, de mások türelemre intik őket, és elhallgatnak, ami ugyancsak a normarendszer funkcionálását és a kohézió erejét jelzi, képesek a feladatra összpontosítani. Az agresszív esküdt végül egyedül marad a véleményével. Amikor az informális vezető kéri, hogy indokolja meg, miért tartja bűnösnek a vádlottat, akkor a csoport nevében szól, a csoport által elfogadott és képviselt norma szerint, és immáron 11 ember nevében beszél. Mivel indokot nem tud, elismeri a személyes frusztrációjából fakadó bosszúvágyát és összetörten, magába roskadva összetépi a fia képét, és utolsóként alakítja ki álláspontját, hogy nem bűnös a fiú, mert a bizonyítékok nem támasztották alá. Az esküdtek útjukra indulnak, és az informális vezető fordul egyedül támogatón a személyes krízisét megélő emberhez, és ezzel felemeli a mélypontjáról úgy, ahogy egy gondoskodó vezetőtől elvárt.

ÖSSZEGZÉS

A kisebbségi ellenvélemény időről időre feszültséget teremtett az esküdtek csoportjában is, főként, hogy az indíték és a bizonyítékok tényszerű vizsgálatával

sorra dőltek meg azok, emiatt egyre többen bizonytalanodnak el a bűnösséget illetően. A személyeskedés, a szerepkeresés, az önjelölt vezetői ambíció, a bűnbak-képzés és dominancia főként a viharok szakaszát jellemezte, de megjelent a hatékony munkavégzés fázisában is. A filmben láthattuk, hogy az instabilitás miatt egyre nagyobb volt az igény egy határozott vezetőre, aki még a tabukat döntőgető előítéletes projekciókat is képes volt kordában tartani, ezáltal biztosítva a csoport fejlődését. Nagyon nehéz alternatív konszenzust teremteni egy diverz közösségben, hiszen számos eltérő nézőpont jelent meg. Azonban a tisztelet, a tolerancia, az empátia és az együttműködési igény erős csoportkohéziót hozott létre. Amikor az esküdtek a másik véleményét tisztelettel meghallgatták, azzal beépítették a közös csoporttudásba, ami az egyénekre is pozitívan hatott, és a döntési folyamathoz is hozzájárult. A kezdetben a kisebbséget képviselő, majd formális vezetővé vált karakter konzekvens értékrendet és metodikát ajánlott, amelyet a tagok elfogadtak és internalizáltak. Ennek következtében a véleménykülönbségek ellenére is képesek voltak a mások attitűdjét elfogadva együtt dolgozni. A csoportfejlődés nem egy konstans, folyamatosan javuló, hanem visszacsúszásokkal tarkított folyamat, ezért a hatékony munkavégzés során is előfordultak konfliktusok, regresszió, ami fejlődési lehetőséget hoz. Erősíti a csoporttagok összetartását, lendületet ad a feladatvégzéshez, és a kreativitást hívja elő.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BELOFF, Halla (1958): Two Forms of Social Conformity: Acquiescence and Conventionality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 56(1), 99–104. Online: <https://doi.org/10.1037/h0046604>
- MÉREI Ferenc (1996): *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest: Osiris Kiadó.
- MOSCOVICI, Serge – MUCCHI-FAINA, Angelica – MAASS, Anne szerk. (1994): *Minority Influence*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- SHERIF, Muzafer (1935): *A Study of Some Social Factors in Perception*. Archives of Psychology, 187. New York: Columbia University.
- SUROWIECKI, James (2005): *The Wisdom of Crowds*. New York: Anchor.
- SZŐNYI Gábor (2005): *Csoportok és csoportozók. A lélektani munkára építő csoportok vezetése*. Budapest: Medicina.
- TUCKMAN, Bruce W. – JENSEN, Mary Ann (1977): Stages of small-group development revisited. *Group & Organization Studies*, 2(4), 419–427. Online: <https://doi.org/10.1177/105960117700200404>

- VÁRY Annamária (1999): Érzékeny és okos szervezetek. In JÁRÓ Katalin (szerk.): *Játshmák nélkül*. Budapest: Helikon Kiadó.
- WHITE, Ralph – LIPPITT, Ronald (1998): A vezető viselkedése és a tagság reakciója háromféle „társadalmi klímában”. In ERŐS Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 38–65.
- ZHANG, Yangjingjing et al. (2023): Minimum Cost Consensus With Altruism Utility Constraints in Social Network Group Decision Making, *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems*, 53(8), 5032–5045. Online: <https://doi.org/10.1109/TSMC.2023.3260307>

Finszter Géza

SALLAI JÁNOS TUDOMÁNYA

Amikor történészt köszöntünk a születésnapján, nem hiba a múltról szólni, legyen ez a visszatekintés akár maga a professzori méltósághoz vezető életút, akár az a história, amely az ünnepeltnek kutatási tárgyul szolgált. Ha mindkét lehetőséggel élni szeretnénk, akkor az a megoldás, hogy méltatjuk a pályatársat, aki felfedezte számunkra a rendészet történetét.

A rendszerváltozás a rendészeti igazgatásnak egyszerre jelentett lelkesítő élményt és nyomasztó terhet. Új kihívások vártak a szolgálatokra, amelyeket megoldani – sokan így hittük – csak tudományosan igazolt ismeretek birtokában lehet. Melyek voltak ezek a teendők?

JOGALKOTÁSI FELADAT: RENDŐRSÉGI TÖRVÉNYT HALADÉKTALANUL

A rendőrségi törvénnyel szemben két elv együttes érvényesülését követeli a demokratikus jogállam.

A hasznossági elv azt kívánja, hogy a rendőrség kapjon erőteljes felhatalmazást ahhoz, hogy a közbiztonság hatékony védelmezője lehessen.

Az értékelv arra figyelmeztet, hogy a közrend feletti örökös nem járhat az emberi méltóság sérelmével. A humánusot szolgáló garanciák kimunkálása, a kényszerítő intézkedések korlátok közé szorítása a rendőrségi törvény feladata.

Összhangban a rendszerváltozás ünnepi hangulatával, a belügyi kormányzat 1990-ben a rendőrségi törvény megalkotását sürgetőnek ítélte, és alapvetően az értékelvnek megfelelő tartalommal kívánta felruházni. 1990 novemberétől azonban a kodifikáció új irányt vett. A sietséggel szemben a fontolva haladás kapott elsőbbséget, a lassan készülő új szöveg fő erénye a hasznosság lett. A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvényt (Rtv.) az országgyűlés 1994 márciusában

fogadta el. A hasznossági elv következetes érvényesítésének volt köszönhető, hogy a rendőrség kellő felhatalmazást kapott ahhoz, hogy eredményesen és magabiztosan működjék. A garanciákra kisebb figyelem vetült.

A törvény alkotmányossági kontrollja felszínre hozta azokat a fogyatékos-ságokat, amelyek sértették a jogbiztonságot:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőjogi szankcióval sok tekintetben hasonlóságot mutató és ahhoz szorosan kapcsolódó rendészeti jellegű intézkedésnek is alkotmányos indokon kell alapulnia, szükségesnek és arányosnak kell lennie.”¹

Különös gonddal vette elemzés alá az Alkotmánybíróság a titkos felderítés szabályait. Egyebek mellett megállapította:

„Az ügyet tárgyaló bíró minden esetben el van zárva attól, hogy az ügynevezett »előzetes« eljárásban alkalmazott titkos információgyűjtés dokumentumait legalább a jogszerűség kérdésében ellenőrizhesse [...] Ez a megoldás sérti a tisztességes eljárás követelményét, a hatékony védelemhez való jogot és a bírói függetlenséget. A jogállami garanciák hiánya veszélybe sodorja továbbá a magánlakás, a magántitok, a személyes adatokhoz való jog érvényesülését is [...] Az Alkotmánybíróság az alapjogi korlátozást akkor tekinti indokoltnak, ha az valamely más alapvető jog biztosítása vagy alkotmányos cél érdekében történik.”

Az előbbieken idézett határozat azonban igazolta a hasznossági elv érvényesülését is:

„Ahhoz, hogy az ország belső rendje és közbiztonsága rendészeti eszközökkel eredményesen védhető legyen, az e felett őrködő szervezet számára hatékony eszközöket kell törvényben biztosítani. Ez indokolja az Rtv. 19. § (1) bekezdésének rendelkezését, mely szerint a jogszabályi előírások végrehajtását szolgáló rendőri intézkedéseknek – ha törvény vagy más nemzetközi megállapodás másképp nem rendelkezik – mindenki köteles magát alávetni és a rendőr utasításának engedelmeskedni.”²

A jogbiztonságot kérte számon a következő határozat:

¹ 47/2003. (X. 27.) AB határozat.

² 65/2003. (XII. 18.) AB határozat.

„Az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban a bűnmegelőzési érdeket a jogállamiságból következő olyan alkotmányos célként ismerte el, amelynek biztosítása érdekében még egyes alapjogok korlátozása sem zárható ki. Minden esetben hangsúlyozta ugyanakkor, hogy ezen alkotmányos cél megvalósítása érdekében sem adható fel a jogállamiság, a jogbiztonság követelményrendszere és az állam szervei nem kaphatnak túl széles, bizonytalan tartalmú felhatalmazásokat az általános, elvont értelemben vett bűnmegelőzés érdekében [...] Jelentésükről a tudományos vagy oktatást célzó jogirodalom sem ad pontos eligazítást, s az egyedi esetekben igen távoli összefüggések vizsgálatát tételezik fel.”³

A titkos információgyűjtés alkotmányosságának a feltételeit az értékelv szem előtt tartásával tovább részletezte az Alkotmánybíróság:

„Határozataiban a Bíróság rámutatott azokra a követelményekre, amelyeket a titkos eszközök használatára vonatkozó szabályozásnak minimálisan ki kell elégítenie. Kiemelte, hogy éppen azért, mert az alapjogokba történő beavatkozás titkos, s mert az ilyen eszközök használata a végrehajtó hatalomnak »beláthatatlan« lehetőségeket ad, elengedhetetlen, hogy már maguk az eljárások kellő garanciát nyújtsanak az egyén jogainak érvényesülésére.”⁴

Az Rtv. történetének külön fejezete lehetne a módosító rendelkezések elemzése, valamint az a minőségi fordulat, amely 2010-et követően először három önálló rendőrség megalapítását hozta el (általános hatáskörű rendőrség, Nemzeti Védelmi Szolgálat, Terrorelhárítási Központ), majd 2019-ben a negyedik rendőrségként megszületett az idegenrendészeti szerv. További változás az Rtv. titkos információgyűjtést szabályozó VII. fejezetének módosítása, figyelemmel a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényre.

SZERVEZÉSI FELADAT: A RENDŐRSÉG ILLESZKEDJÉK AZ ALKOTMÁNYOS JOGÁLLAMBA

Az Rtv. fő szabályozási tárgya egy organikus (a feladataival harmonizáló) szervezeti rend létrehozása, amely összhangban van a hatalommegosztás követelményeivel. A történetész számára felettébb érdekes lehet azoknak a forrásoknak

³ 47/2003. (X. 27.) AB határozat.

⁴ 2/2007. (I. 24.) AB határozat.

a kritikai elemzése, amelyek igazolják, hogy a rendszerváltozás előestéjén a hivatali struktúrák kerültek a változások középpontjába.

A BM Tudományos Tanács rendezésében 1989. március 1-jén *Gondolatok a Belügyminisztérium helyéről-szerepéről a politikai intézményrendszer korszerűsítésének tükrében* címmel tudományos ülésre került sor. Ezen a tanácskozáson felszólalt az akkori belügyminiszter, Horváth István. Legfontosabb megállapításait a *Belügyi Szemle* 1989. áprilisi számában találjuk:

„Úgy hisszük, hogy helyes, ha az állam biztonságával kapcsolatos feladatok a Belügyminisztériumban maradnak, és az ezt ellátó apparátus is, de nem érintetlenül. A bűnüldözéssel, a közlekedésrendészettel, a közbiztonsággal, az igazgatásrendszettel szintén foglalkozni kell. Nyilvánvaló, hogy ez a feladat sehová máshová nem telepíthető, ez a rendőrség feladata és felelőssége marad [...] Gondoskodni kell arról, hogy az állam- és közbiztonsággal kapcsolatos feladatkör valamilyen módon bekerüljön az alkotmányba, és törvény szülessen erről, valamint az ehhez kapcsolódó egyéb állampolgári és az államszervek viszonyát érintő kérdések nyílt, törvényi szabályozásáról.”⁵

Ugyanezen a tanácskozáson Verebélyi Imre belügyminiszter-helyettes világosan elválasztotta egymástól a rendészeti igazgatás irányításában megtestesülő minisztériumi feladatokat a rendészeti szolgálatok parancsnoki szakirányú tevékenységétől:

„A leszűkített feladatkörű rendőr minisztériumokban viszont – ilyen volt például a magyar Belügyminisztérium 1953 és 1988 között – könnyen egybemosódik, a minisztérium külső közigazgatási szerepe a rendvédelmi szolgálat belső parancsnoki feladatával [...] A belügyminisztérium csak akkor tud egységes közigazgatási szervvé átalakulni, ha civilizációja nem merül ki a hozzácsatolt civil közigazgatási feladatok mennyiségi növelésében, hanem a rendvédelmi szolgálatokat érintő minisztériumi feladatok is külső közigazgatási feladatokká válnak.”⁶

A rendőrségi vezetés képviselőjében Diczig István r. ezredes egyebek mellett a következőkre hívta fel a figyelmet:

⁵ HORVÁTH 1989: 3.

⁶ VEREBÉLYI 1989: 3–17.

„A magasabb szintű törvényesség csak a jogi kultúra növelésével biztosítható a rendőrség szerveinél. Jogállam a vezetők és munkatársak magas szintű jogi ismereteinek hiányában nem valósítható meg [...] Célszerűnek látszik a vizsgálati munka egységes szervezetbe foglalása. Amikor egy ügyben nyílt vizsgálatra kerül sor, már csak egy szempont érvényesülhet: a Btk. és a Be. szabályai, a törvényesség.”⁷

Az 1990-es szabad választásokkal megnyílt az útja a „jogállami rendszerváltozásnak”.

„Az Alkotmánybíróság nem hagyhatja figyelmen kívül a történelmet, hiszen saját magának is történelmi feladata van. Az Alkotmánybíróság a »jogállami forradalom« paradoxonának letéteményese; a jogállami Alkotmánnyal elkezdődött, és annak megvalósításában álló békés rendszerváltásban az Alkotmánybíróságnak saját hatáskörében feltétlenül biztosítania kell a jogalkotás összhangját az Alkotmánnyal”.⁸

TERVEZÉSI FELADAT:

KÖZBIZTONSÁGI STRATÉGIÁRA VAN SZÜKSÉG

A közigazgatás úgy jött létre, hogy a társadalomban olyan közös szükségletek keletkeztek, amelyeket az egyes polgárok és közösségeik szakmai felkészültség nélkül és hatósági jogosítványok hiányában kielégíteni nem tudtak. A közigazgatás első modern formája éppen a rendészeti igazgatás volt, minthogy az eredeti tökefelhalmozódás centrumaiban alakuló nagyvárosi lét elkülönítette egymástól a közéletet és a magántereket. A piac igényelte a közjog–magánjog kettősségének helyreállítását, a modernitás közbiztonságot követelt, miközben az ipar és a kereskedelem fejlődése a kockázatok egész tömegét idézte elő, és olyan mértékben kinyitotta a korábban zártként létező közösségeket, hogy azok önerőből a saját biztonságukra már nem tudtak vigyázni.

„A tisztán politikai mozzanatok közül különösen tartósan elősegíti a bürokratizálódást a feltétlen és szilárd békességhez szokott társadalom minden területen tapasztalható állandó szükséglete a rend és védelem (»rendőrség«)

⁷ DICZIG 1989: 18–28.

⁸ 11/1992 (III. 5.) AB határozat.

íránt. A pusztán szakrális úton vagy döntőbíró verdikttel befolyásolható vérbosszútól – amely az egyén jogának és biztonságának szavatolását teljes egészében nemzetségtársai esküvel ígért segítségnyújtási és bosszúállási kötelességére bízta – egyenes út vezet a mai állapothoz, amelyben a rendőr »isten földi helytartója«.⁹

A tőkés piacgazdaság dinamizmusát és innovációs képességét annak köszönhetette, hogy a jövedelmezőséggel képes volt mérni saját teljesítményét. Ugyanez a dinamizmus és innováció olyan új szükségletek egész sorát keltette életre, amelyek már nem engedelmeskedtek a jövedelmezőség szempontjainak. A közigazgatási feladatok azok, amelyek a közösség számára akkor is teljesítendőek, ha nem jövedelmezők a szó piaci értelmében, de nélkülözhetetlenek a társadalom számára. Az oktatás, az egészségügy, a szociális ellátás, a kultúra, a tudomány, a művészetek támogatása új közigazgatási ágazatokat teremt, amelyek pozitív kontrollként működnek. Pozitívak azért, mert az egyes emberek és a közösségek alkotó képességeire támaszkodnak, és pozitívak azért is, mert az igazgatási cél ezeknek a szellemi és anyagi lehetőségeknek a kiaknázása, további értékek létrehozása. Kontrollként azért működhetnek, mert a szabad cselekvést tudással, hozzáértéssel és felelősséggel ruházzák fel.

A pozitív kontrollként szolgáló igazgatásban, azáltal, hogy értékteremtő erőnek bizonyul, világosan elkülönül a szervi és a szakirányú működés. (Senki nem téveszti össze az iskola fenntartását a pedagógus oktató-nevelő munkájával, avagy az egészségügy finanszírozását a műtétet elvégző sebészorvos teljesítményével. Vagy mégis!?) Az így mérhetővé tett szakirányú teljesítmény fejleszthetővé és tervezhetővé teszi a pozitív közigazgatás minden ágazatát.

A közigazgatás első formája, a rendészeti igazgatás negatív kontrollként működik. Negatív, mert a jogsértésekre kellett választ adnia, és negatív azért is, mert a hatósági reakció a kényszer, az erőszak alkalmazása, a büntetés lehet. Ezekkel a szankciókkal kizárólag a már létrehozott értékek védelmezhetők, de szinte teljesen alkalmatlanok új értékek létrehozására. Ugyanakkor a rendészet szakértelmet követel. Ezt a hozzáértést azonban két dolog erősen erodálja. Az egyik az olyan hierarchia, amely az alárendeltben nem szakembert, hanem kizárólag a parancs végrehajtóját látja, a másik pedig az általános felhatalmazás, a generális klauzula, amely azt sugallja, hogy a közrend fenntartásában minden eszköz megengedett, ehhez inkább erőre, mint hozzáértésre van szükség.

⁹ WEBER 2009: 118.

A kormányzati stratégiai dokumentumok felülvizsgálatával kapcsolatos feladatokról szóló 1657/2012. (XII. 20.) Korm. határozat előírta, hogy „a kormányzati stratégiai irányítási rendszer áttekinthetővé és egységessé tétele érdekében” a szakterületileg felelős miniszterek vizsgálják felül a kompetenciájukba tartozó stratégiai dokumentumokat, „és szükség esetén tegyenek javaslatot az Országgyűlés számára a határozatok megszüntetésére, illetve az azok által elfogadott stratégiai tervdokumentumok hatályon kívül helyezésére”.

A stratégiai dokumentumok felülvizsgálatáról szóló kormányhatározat a következő tanulsággal szolgál:

- Nem találunk olyan elhatározást, amely egy átfogó közbiztonsági stratégia megalkotásának szándékáról tudósítana, feltehetően azért, mert ilyen szándék nem is volt, és talán ma sincsen.
- Ha csupán a bűnözés csökkenésének (mostanság megtörni látszó) örvendetes tendenciáit látjuk, azt is mondhatnánk, hogy erre nincs is szükség, a közbiztonság megszilárdítható közbiztonsági stratégia nélkül is. Mellesleg a bűnözés csökkenése világtendencia, ami a hazai eredmények kovácsait szerénységre intheti.¹⁰
- Ha a rendészeti szervezetek jogszerű, szakszerű és szolgálatszerű működésére tekintünk, ha rendészeti hivatásrendek anyagi és erkölcsi megbecsülését firtatjuk, akkor talán a stratégiai távlatok megrajzolása nem tűnik feleslegesnek, feltéve, hogy a rendészet személyzetét is be kívánjuk vonni ebbe a munkába.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának rendészeti szempontú felülvizsgálata előrevetítette annak lehetőségét, hogy a bűnmegelőzés rendészeti jellege erősítésre szorul. Ez öltött testet a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozatban.

Annak ellenére, hogy ez idő szerint nincs jogszabályba foglalt rendészeti stratégia, a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat melléklete a következők szerint szól a rendészeti igazgatásról:

„Az állam külső és belső biztonságáért felelős szervek, a fegyveres és a rendvédelmi szervek és a polgári hatóságok tevékenységének összehangolására napjainkban nagyobb szükség mutatkozik, mint valaha. Ezzel összhangban folytatni

¹⁰ KEREZSI 2020.

és erősíteni kell a külügyi, a honvédelmi, a rendvédelmi, a nemzetbiztonsági, a bűnüldözési, az igazságszolgáltatási, a gazdasági és pénzügyi, a közegészségügyi és járványügyi, az élelmiszerbiztonságért felelős, a katasztrófavédelmi és a polgári válságkezelési szervek közötti koordinációt és együttműködést” (Melléklet, 142. pont).

Noha a biztonsági stratégia szoros kapcsolatban van a rendészeti igazgatás távlatos fejlesztésével, azt nem helyettesíti. A biztonsági stratégia célokat határoz meg, a közbiztonsági stratégia viszont a célok megvalósításának feltételeit is kimunkálja.

A közbiztonság stratégiája akkor születhet meg, amikor három feltétel – a demokratikus politikai erők konszenzusa, a rendészeti hivatásrendek hozzáértő részvétele és a társadalom támogatása – együttesen megvalósul. Ha ilyen idők jönnek, akkor a rendészettudomány bebizonyíthatja, jutott már olyan szintre a tudománnyá válásban, hogy meghívást kapjon ehhez az alkotómunkához.

IGÉNY AZ ELMÉLETRE

A biztonsági stratégia tudományelméletét egy új politikatudományi diszciplína, a rendészeti tanulmányok szolgáltatja:

„A biztonságpolitika azon politikai célok, stratégiák és eszközök összessége, amelyek egyik oldalról a béke megőrzését, a háborúk megakadályozását, másik oldalról viszont a fenyegetések és veszélyek elleni fellépéshez, az ország megvédéséhez szükséges feltételek megteremtését szolgálják. A biztonsági tanulmányok, mint fiatal diszciplína az általános politikatudomány része. Eszerint a biztonsági tanulmányok interdiszciplináris jellegű tudmányszak, amelyet a nemzetközi tanulmányok, a politikatudomány, az állam- és jogtudomány, a hadtudomány, a történelemtudomány és a közgazdaságtudomány határolnak.”¹¹

A biztonsági stratégia egyik területe a közbiztonsági stratégia, amelynek kimunkálásában az állam- és jogtudományok rendszerében helyet foglaló rendészettudomány kompetenciája vár igazolásra.

¹¹ GAZDAG–REMEK 2018: 19.

Készítető lehetett a tudat, hogy a gyakran lenézett rendőrködés rangot követel művelői számára. Ugyanakkor aggodalmat keltett a bizonytalanság, hogy megszerezhető-e a szükséges felkészültség.

Legalább négy szellemi körről tudunk, amelynek van megoldása:

Elsőként azokat idézzük, akik számára *a rendészet színtiszta közigazgatás*, ezért annak elméleti megalapozásához elegendőnek látszanak az állam- és jogtudományok klasszikus intézményei.

A második irányzat minden *inter- és multidiszciplináris érdeklődést* szívesen fogad, minthogy a közigazgatás a legösszetettebb, a legváltozatosabb közügyek foglalta, törvényszerűségei feltárásához ezért számos stúdiumra lehet szükség.

A harmadik felfogás a *védelemtudományi szemléletnek* központi jelentőséget tulajdonít, a közbiztonságért harcolni kell.

Negyediknek említjük a *rendészet tudomány* képviselőit, akik azon a (szerintük hiányzó) rendészetelméleten munkálkodnak, amely a rendvédelem jogállami szervezetének és stratégiájának felépítését, valamint a rendőrségek működésének hatékonyságát és törvényességét segítheti.¹²

Addig is, amíg a szóba jöhető diszciplínák rátaláltak a rendészetre, a rendőrködés hatalmas tapasztalati anyagot gyűjtött, amelyet nevezhetünk akár a tudomány előtti ismeretek tárházának is. Az örködés módozatai, a rászorulóknak megvédelmezése, a jogsértők megfékezése, a rejtőzködő bűnelkövetők kézre kerítése olyan szakmai tények halmazát eredményezte, amelyet a munka eredményesebbé tétele érdekében általánosítani kellett. Elméleti szintézisre volt szükség.

„Ekkora ismeretmennyiséget csakis az halmozhatott fel, akinek a számára nincs adat, csak elmélet. Az elmélet a szellem enyve, ez teszi tapadóvá a tényeket. A lomtényt személyes ügyünké avatja, az elszórt adatot az »én« érdekével bogyozza össze. A tények nem ránk szakadó kövek többé, hanem a gondolkodás lírájának rendezett verssorai.”¹³

SALLAI JÁNOS „LÍRÁJA”

Sallai professzor azokkal ért egyet, akik egyetlen igazi tudományt ismernek: a történelemtudományt, és kevésbé vallja azt a felfogást, miszerint a história inkább művészet.

¹² FINSZTER 2023: 241.

¹³ NÉMETH 1973: 396.

Amikor csaknem 35 évvel ezelőtt a rendészeti igazgatás hazai kutatói források után néztek, meglehetősen bátortalan lépéseket tettek. Alig mertek a 20. századnál messzebbre tekinteni, a hazai vizeken csak a magyar közjog művelőit hívták segítségül, a külföldi kútfőket pedig a kortársakra korlátozták.

Nem így Sallai János:

„A rendfenntartás tudományos igényű művelésének első megnyilvánulása Jusztia 18. század közepén kiadott »Rendőrtudományok alapelvei«-hez kötődik. Hasonlóan a 18. században élt Nicolas Delamare, akinek a rendészetről szóló, *Traité de la Police* című könyve szintén mérföldkő a rendészet történetében, művében, amelyben a rendészet lényegét a társadalmat alkotó egyénekről való gondoskodásban látta a szerző. A 18. század végén az osztrák Sonnenfels fejtette ki a rendőri tudomány fogalmát. Sonnenfels szerint a rendőri tudomány azon alapelvek foglalata, melyeknél fogva az állam benső biztonsága megállapítható és fenntartható.”¹⁴

A hazai korszakolásban a szabadságharcot tekinti fordulópontnak:

„A rendőrség államosítási folyamata 1848-ban vette kezdetét, és 1920-ig tartott. Az ezt megelőző időszakban, 1840-ben született a mezei rendőrségről törvény, majd 1872 után a fővárosi rendőrségről, a határrendőrségről, továbbá a fiumei rendőrségről és a csendőrségről születtek törvények. Összehasonlítva a fenti témákban született törvényekkel az 1871-es rendőrségi törvényjavaslatot, megállapítható, hogy az utóbbi átfogó, a rendőrségi tevékenység minden területére kiterjedő tartalommal bírt, érték- és időtállóan bizonyult.”¹⁵

Sallai tanár úr ismertetett meg bennünket a 19. század nagyszerű jogtudósai-
val, akiknek a közigazgatás volt kedves stúdiumuk. (Nincs tévedés! Csaknem 200 évvel ezelőtt még természetes volt, hogy a közigazgatás részének tekintették a rendőrigazgatást.) Idézi Zsoldos Ignácot:

„Rend magában fenn nem tartódik, annak fenn kell tartatnia. Kik a rend fenntartásában felvigyáznak, s a rendbontókat – törvény szabta büntetései elvétele végett – bejelentik: rendőrnek neveztetnek. A rendőrség tehát minden jól

¹⁴ SALLAI 2024a.

¹⁵ SALLAI 2024b.

rendezett polgárzatok egyik fő kelléke, s van is minden művelt országban [...] Ugyanebben az időszakban, csak a honi közbátorságról kiadott könyv után néhány évvel, 1843-ban Győrött látott napvilágot magyarul Karvasy Ágoston »A politikai tudományok, rendszeresen előadva« című könyve, amelynek második kiadását egy, a »rendőrségnek kezeléséről« szóló toldalékkal látta el. Karvasy véleménye szerint az ország rendőri igazgatásának felosztása ebben az időben elkerülhetetlenül szükségessé vált.”

Hasonlóan jelentős Pichler Nándor munkássága:

„[A] rendőrség igazgató hivatalnokainak minden tekintetben tudományosabbnak kell lenniük, mint az ítélő bírácoknak, mert míg a bíró a törvényt és tényálladékat veszi ítélete alapjául és pedig tanácsülésben, a rendőr számtalan esetről minden anyag hiányával tetteleg fellépni és működni kénytelen [...] Pichler véleménye szerint a megalkotandó rendőrségi törvénynek a kor színvonalán kell állnia, s a kor szellemi igényeit ki kell elégítenie. Továbbá úgy vélte, hogy a közbátorság fenntartásáért a rendőrség a felelős, a titkosrendőrség fő feladata az állam hatalmának megvédése a népakarat általi erőszakos megdöntés ellen. Ezen kívül fontosnak ítélte, hogy: – a rendőrséget személyes felelősségre kényszeríthessék (a túlkapások megakadályozása miatt); – külön rendtartás legyen a rendőri közegek elleni panaszra; – a rendőri hatóság minden esetről tudósítson; – rögzítsék a fogva tartás idejét; – célravezető az országos rendőrség megszervezése [...] Réde(i)y Miklós fő művében, a *Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése, tekintettel a közigazgatás államosítására* címmel 1892-ben Győrben kiadott könyvében kifejezetten az államosítás előzményeivel, a kialakult helyzettel és az általa helyesnek vélt reformmal foglalkozott. Véleménye szerint a rendészet az államhatalom, a közigazgatás legnehezebb része. A kialakult helyzetet nehezíti, hogy annak idején nem állt rendelkezésre kellő rendészeti szakirodalom.”¹⁶

„A rendőrségre vonatkozó törvényjavaslat elkészítésével kapcsolatos tennivalók szakszerű ellátására, illetve irányítására dr. Pekáry Ferenc budapesti főkapitány helyettes [...] anyaggyűjtés után mindenekelőtt az 1913. évi március hó 11-én kelt 41.500.913 XIII. sz. belügyminiszteri rendelet kibocsátását kezdeményezte. E rendelet [...] államsegélyeket engedélyez, melyeket elsősorban a városi

¹⁶ SALLAI 2024a: 797.

rendőrségek legégetőbbnek mutatkozó szükségleteinek kielégítésére kell fordítani [...] Az akkori szabályok szerint az 5047/1919-es sz. M. E. rendelet az 1920. évi I. tc-kel nyert törvényi felhatalmazást, ezzel a városi rendőrségeket jogilag államosították, és a két korábbi állami rendőrséget az országos rendőrségbe olvasztották. Ezzel lezárult a centralisták és a municipalisták közötti harc, és létrejött a belügyminiszter alárendeltségéhez tartozó, az egész ország területére kiterjedő hatáskörrel rendelkező állami rendőrség.”¹⁷

A szemelvények igazolják, hogy Sallai János munkássága hozzájárul egy új stúdium, a rendészettörténet megalapozásához. A múlt tudományosságának megismerése közelebb hozza a jelen megértését, és segíti a jövő megtervezését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- DICZIG István (1989): A Belügyminisztérium a politikai intézményrendszer korszerűsítése tükrében. *Belügyi Szemle*, 27(5), 18–27.
- FINSZTER Géza (2023): Közigazgatás – a rendészeti igazgatás és a tudományok. *Magyar Rendészet*, 23(3), 241–249. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2023.3.22>
- GAZDAG Ferenc – REMEK Éva (2018): *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest: Dialóg Campus.
- HORVÁTH István (1989): A Belügyminisztérium helyéről, szerepéről. *Belügyi Szemle*, 27(4), 3–4.
- KEREZSI Klára (2020): Trend lesz-e (a jövőben is) a bűnözés csökkenése. *Magyar Tudomány*, 181(5), 577–590. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.5.2>
- NÉMETH László (1973): *Európai utas*. Budapest: Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó.
- SALLAI János (2020): A municipiális rendőrségektől a centralizált, állami rendőrségig. *Rendőrségi Tanulmányok*, 3(Ksz), 6–37.
- SALLAI János (2024a). A magyar rendészettudomány 180 éve. *Belügyi Szemle*, 72(5), 791–803. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2024.v72.i5.pp791-803>
- SALLAI János (2024b). Az első rendőrségitörvény-javaslat. *Belügyi Szemle*, 72(6), 975–985. Online: <https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i6.pp975-985>
- VEREBÉLYI Imre (1989): A belügyi igazgatás reformja. *Belügyi Szemle*, 5.
- WEBER, Max (2009): *Politikai szociológia – Politikai közösségek. Az uralom*. Budapest: Helikon.

¹⁷ SALLAI 2020.

Fórizs Sándor

A HATÁRŐRSÉG ÉS AZ OSZTRÁK KÖZTÁRSASÁG NAGYKÖVETSÉGÉNEK KAPCSOLATA 1957–1961 KÖZÖTT

Publikációm, amennyiben egy rövid cikket ajánlani lehet, Sallai János r. ezredes úrnak dedikálom 65. születésnapja alkalmából. Egy, az államhatárral kapcsolatos témát választottam, tekintettel arra, hogy Ő is, mint én, határőrtiszt volt, és egész szolgálati útján valamilyen módon kapcsolódott a magyar határőrséghez és ahhoz a jelenséghez, az államhatárhoz, amely mindkettőnk életét befolyásolta. Több írása, könyve jelent meg az államhatárok témában, és PhD-dolgozata, amely elhozta neki a tudományos fokozatot 2002-ben a Debreceni Egyetemen a történelemtudományok területén, szintén az államhatárok témájával foglalkozott. Pályafutásunk, szolgálati utunk hol párhuzamosan haladt, hol találkozott, többször dolgoztunk ugyanannál az intézménynél. Mindig megfogott szívós törekvése a kutatómunkával, a publikációs tevékenységgel kapcsolatban. Jó érzékkel fordult új témák felé, kezdve az államhatárok kérdésétől. Majd felfedezte a schengeni együttműködés jelentőségét, jövőjét. Úttörő munkát végzett a rendészettudomány nemzetközi és hazai kialakulásának vizsgálatában, publikálásában. Azon kevés egykori határőrtisztek közé tartozik, akik egyetemi tanárok és egyetemen tanszékvezetők lettek. A BM Határőrség joggal lenne rá büszke, amennyiben még létezne. 2023 decemberében a Belügyi Tudományos Tanács a kiváló tudományos munkáért járó Szabó András-érem elismerésben részesítette. Az ez alkalommal megjelent méltatásból az alábbiakat kívánom kiemelni: „Pályafutása során 350 tudományos közlemény fűződik a nevéhez. 4 idegen nyelvű, 26 magyar nyelvű könyv szerzője és három könyv szerkesztője. Független hivatkozásainak száma 1500 fölötti, a tudományos teljesítmény mérésére használt Hirsch-indexe 18.”¹

¹ FELKAI 2023.

Kettőnk kapcsolatára azért is büszke vagyok, mert az hosszú időn keresztül, töretlenül, a kölcsönös megbecsülés, elismerés és támogatás szellemében alakult. Sallai János ezredes úrnak kívánok nagyon sok szerencsét.

BEVEZETÉS

Publikációmban azokkal a határeseeményekkel kívánok foglalkozni, amelyek valamilyen szempontból befolyásolták az Osztrák Köztársaság magyarországi nagykövetsége és a BM Határőrség kapcsolatát. A történések az osztrák–magyar államhatárra vonatkoznak, és mindkét felet érintették, a kérdés érdekessége, hogy teljesen ellentétes szempontok, érdekek alapján. Az általam feldolgozott dokumentumok a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) őrzött anyagok közé tartoznak. Itt megtalálhatók az egykori határőrség országos parancsnokságának (HOP) okmányai évek szerint bedobozolva.² Az egyes iratgyűjtők rendszertelenül, az eset fontosságától és a fennmaradt dokumentumok számától függően egytől akár 15 darabig terjedő iratot is tartalmazhatnak azonos nyilvántartási számmal, de eltérő dátummal, címmel.

Az osztrák nagykövetség nem tartott közvetlen írásos kapcsolatot a határőrség vezetésével, az általam feldolgozott anyagok, néhány kivételtől eltekintve a nagykövetség – magyar külügyminisztérium – Belügyminisztérium – határőrség országos parancsnokság útvonalon érkeztek, és fordított sorrendben kerültek vissza. Gyakran megesett, hogy az osztrák levelekre a határőrség készítette el a javasolt választ, és küldték el a minisztériumokon keresztül.

A leggyakoribb érintkezési forma az osztrák–magyar szervek között az úgynevezett „szóbeli jegyzék” volt.³ A nagykövetség ezt megküldte a Külügyminisztériumnak természetesen írásban, abban felpanaszolva valamilyen sérelmezett cselekményt. Ez végigfutott az ügyintézés vonalán. Általában a határőrség készítette el a javasolt választ, azt a két minisztérium tovább pontosította,

² Levéltári jelzetük: MNL OL HOP XIX-B-10.

³ Szóbeli jegyzék: hivatalnak hivatalhoz intézett, megszólítást és aláírást nem tartalmazó, írásos diplomáciai jegyzéke (O. NAGY 1972). Sok félreértés alapja a „szóbeli” jegyzék elnevezése, ugyanis ez is mindig írásban készül és így adják át. Az írásbeli jegyzéktől az különbözteti meg, hogy harmadik személyben fogalmazzák, és nem írják alá, hanem az arra illetékes személy – nagykövet, ügyvivő – csak a szignójával (rövidített, olvashatatlan kézjeggyel) látja el a képviselő körbélyegzője mellett. A szóbeli jegyzék udvariassági bevezetőből, érdemi részből és udvariassági záradékból áll. Átadhatják személyesen, vagy küldhetik kézbesítővel, postán is. A szóbeli jegyzékek formai jegyeit viselik a közös jegyzékek és a körjegyzékek is.

majd visszajutott a kiindulási helyhez. A saját Külügyminisztérium szóbeli jegyzékeihez szintén adatokat szolgáltatott, javaslatokkal élt a határőrség és a Belügyminisztérium.

Publikációmhoz azért választottam az 1957–1961-es időszakot, mert ez különösen problémás szakasza a magyar–osztrák kapcsolatoknak, sok súlyos eseménnyel, történéssel. A határőrség működésében is rengeteg nehézséggel járt, amit tükröznek a fennmaradt okmányok.

NÉHÁNY SZÓ AZ ÁLTALÁNOS HATÁRHELYZETRŐL

1955. május 15-én írták alá az osztrák államszerződést, amely a szuverén Ausztria újjáalakulását jelentette. Ez szakmai szempontból súlyosan érintette a határőrség akkori bevett működési rendjét. Megszűnt az ausztriai szovjet megszállási zóna, többé nem lehetett átlépni a túloldalra, nem adták vissza automatikusan az átszökött személyeket. Mostantól egy független ország önálló, saját érdekeit néző hatósággal kellett rendezni a közös ügyeket. Ausztria aláírta a genfi menekültügyi egyezményt, amely a szomszédos döntésekre jelentős befolyást gyakorolt. Az osztrák függetlenné válást követő rövid időszakban még nem dolgozták ki a kapcsolattartáshoz szükséges kétoldalú egyezményeket, például a bekövetkezett határeseemények közös kivizsgálására, rendezésére. Az 1956. októberi események és utóhatásuk szintén sokat rontott a két ország viszonyán. A nagy menekülthullám, a szökött határőr sorkatonák befogadása ellentétes volt a határőrség vezetésének érdekeivel.⁴ Maga a határőrség mint szervezet lényegében teljesen szétesett 1956 végén. A fegyelem, az általános működés politikai elvárású helyreállítása egészen 1963-ig eltartott. Ezt mutatja az országos parancsnok 1957. évi váltása, majd az MSZMP Politikai Bizottság 1960. augusztus 9-ei ülésén az ismételt hozzájárulás az új országos parancsnok és a határőrség politikai csoportfőnök leváltásához.

Különösen nehezményezte a határőrség, hogy osztrák állampolgárok, gyakran fináncok külföldre szökésre biztattak katonákat és magyar polgári személyeket. Az egyik dosszié foglalkozik ezzel több írásban.⁵ Egy eredeti távirati űrlapon jelentik, a várbalogi őrs területén az államhatár mentén dolgozókat három vámőr,

⁴ Lásd: FÓRIZS 2020.

⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 47. folyószám. „Tárgy: Osztrák szervek által elkövetett provokációk.” 1960. augusztus 11.

„finánc” hívta át. BP magyar asszony átszaladt a nyomsávon, a vámósok segítettek neki a külső drótkadályon átbújni, majd a kb. 15 méterre lévő kocsijukkal elvitték.

Ugyanitt az országos parancsnok írja a Külügyminisztériumnak:⁶

„Értesítem, hogy a magyar–osztrák határ mentén osztrák területről tavasz óta mind gyakoribbá válnak a magyar állampolgárok és főleg magyar határőröknek átcsalogatásra irányuló kísérletek. Ebben az évben eddig 23 esetben fordultak elő, ezekből 12 esetben osztrák fináncok hajtották végre.”

A levél 12 konkrét esetet sorol fel. Többnyire határőrökről van szó. Egy esetben a finánc bejött magyar területre a műszaki zárig. Albertkázmérpuszta őrsön 1960. augusztus 10-én a határsértő bejött 200 méter mélységig, majd az eredeti helytől 80 méterre kiment, kétszer lépett aknára, de azok nem működtek.

A két ország közötti kapcsolatok egyik neuralgikus pontja a közvetlenül az államhatár mellé, attól két-három méterre, biztonsági sáv mellőzésével, a szükséges rátartás nélkül telepített magyar műszaki zár volt, az abba beépített aknamezővel.⁷ A fennmaradt dokumentumok jelentős része is az itt történt eseményeket taglalja.

Külön meg kell említenünk azt a problémát, hogy az államhatár vonala nem volt megbízhatóan, pontosan, jól láthatóan kijelölve és ez áttévedésekhez vezethetett az aknamezőn történő felrobbanás veszélyével.⁸ 1922 óta nem voltak felújítva a határjelek, azok állapota a határőrség 1957. decemberi felmérése szerint az alábbi:

- ♦ eldőlt vagy megsüllyedt 10%;
- ♦ megrongálódott 16%;
- ♦ hiányzik 24%.

Többek között részben az előző problémák miatt az újonnan telepített műszaki zár 35 helyen osztrák területre került, 15 helyen közös utakra, a növényzet nem volt irtva, elburjánzott.

Az osztrák fél folyamatosan tiltakozott a műszaki zár létesítése miatt, valahányszor esemény következett be.

⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 47. folyószám. „Tárgy: Osztrák fináncok magatartása a határon.” Címzett: „Külügyminisztérium II. Pol. Oszt. Vezetőjének Fodor Zoltán I. o. tanácsos” 1960. augusztus 19.

⁷ Lásd: FÓRIZS 2024.

⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4 tárgykör 36. folyószám. „Tárgy: magyar-osztrák határjelek felülvizsgálata.” Jelentés a belügyminiszternek. 1957. december 2.

A terepadottságok miatt az Ausztria felé lejtő hegyoldalak, domboldalak esetében az eső gyakran átsodorta a nem kellő módon rögzített aknákat a túloldalra. A dossziében csupán hivatkoznak a szóbeli jegyzékre, az nem található az anyagban. A határőrség parancsnoka jelentésében elismeri, hogy a víz sodort át aknákat Ausztriába. Hat esetet sorol fel, amikor osztrák oldalról aknákat szedtek fel, 1957. május 14-e az első időpont. Az Erzsébetpuszta őrön 100 m hosszúságban 23 db aknát vitt át a víz. Azonban az osztrák szóbeli jegyzékben szereplő balesetről, hogy KÁ osztrák állampolgár osztrák területre átsodródott magyar aknától robbant fel, nem tud.⁹ Az osztrák szóbeli jegyzékben, amelyhez vázlatot is csatoltak, megjelölték, hogy a telepített aknamező osztrák területen húzódik. Az országos parancsnok jelenti, hogy kivizsgáltatta az esetet. A honvédség 153 méter hosszúságban osztrák területre telepítette a műszaki zárat, egy befelé hajló ívet levágtak, két határjel között.¹⁰

Az államhatár jelölésének problémái más anyagokban is tükröződnek. A szóbeli jegyzék szerint két saját földjén kaszáló osztrák állampolgárt egy magyar járőr fegyverrel fenyegetve elzavart.

„Felhatalmazták a követséget, hogy kifogást emeljen a magyar határőrizeti szervek ilyen magatartása ellen, mivel nem tűrhető el, hogy osztrák határmenti lakosokat földjük megművelésében fegyveres fenyegetéssel akadályozzanak.”¹¹

A német nyelvű szóbeli jegyzék is megtalálható az iratok között, valamint az országos parancsnok intézkedése, hogy az érintett kerület vizsgálja ki az eseményt, és tegyen jelentést. Az eset folytatása egy másik dossziében bukkan fel.¹² Ebben található egy helyszínvázlat, a kivizsgáló kerület jelentése és az országos parancsnokság levele a Külügyminisztériumnak. Az osztrák követség szóbeli jegyzéke alapján az esetet kivizsgálták.¹³

⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 8. folyószám. „Tárgy: Osztrák tiltakozás a műszaki zár létesítése ellen.” 1957. július 1.

¹⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4 tárgykör 7. folyószám. „Jelentés.” „Tárgy: Műszaki zár létesítése a magyar-osztrák határon.” 1957. június 12.

¹¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 50. folyószám. „Szóbeli jegyzék”, „Osztrák követség, Budapest. Z1. 408/60.” 1960. július 2.

¹² MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 52. folyószám. „Tárgy: Állítólagos határincidens kivizsgálása.” 1960. július 2.

¹³ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 52. folyószám. „Tárgy: Állítólagos határincidens kivizsgálása.” Z1. 408/60. 1960. július 2.

Végül is mi hibáztunk, amint az az okmányokból kiderül. A Loós-patak vonalánál a határőrök rosszul ismerték a határvonal húzódását, valóban a fegyverüket mutogatták. „Tévedésüket az okozta, hogy ezen a határszakaszon a határ általában a patak folyását követi”.

BEHATOLÁS OSZTRÁK TERÜLETRE¹⁴

Az iratgyűjtő tartalmazza az osztrák szóbeli jegyzék kivonatát, és a magyar Külügyminisztérium (KÜM) kéri a határőrségtől az esemény kivizsgálását, az osztrák szerveknek adandó válasz céljából. Az osztrák fél szerint 1960. március 2-án 23 órakor a magyar határőrök, „határőr szervek” az „A 69 és A 70-es” határjelek között osztrák területre hatoltak be, „az illetők állítólag menekülőket üldöztek”, „világító rakétákat lőttek fel”. „A követség, a magyar szervek által elkövetett »súlyos« határsértés miatt tiltakozást jelentett be.”¹⁵

A határőrség válaszlevele 1960. május 5-ei dátummal készült. Ezek szerint az érintett térségben kifelé irányuló tiltott határátlépés történt, „a magyar határőrizeti szervek közegei a határon nem léptek át és Ausztria területére nem hatoltak be”.¹⁶ A fellőtt rakéták világító anyagát tartalmazó belső hüvelyek hullhattak osztrák területre, és az osztrákok ebből következtethettek a magyar részről elkövetett területsértésre.

Szóbeli jegyzék egy másik behatolást is kifogásolt.¹⁷ Az osztrák állítás szerint három magyar határőr a túloldalon is üldözte a szökevényt, aki 1957. november 5-én a Rábán átgázolva szökött ki. Fegyvert használtak ellene, és az eldobott tárgyait a magyarok a túloldali területen összeszedték. Arról nincs szó, hogy megölték vagy megsebesítették volna. Magyar válasz, tényleg üldözték, de csak magyar területen, a holmiját is még itt dobta el, köztük egy kézigránátot, pisztollyal lőtt a határőrökre.

¹⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 43. folyószám. Az osztrák nagykövetség szóbeli jegyzéke. 1960. április 15.

¹⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 43. folyószám. Az osztrák nagykövetség szóbeli jegyzéke. 1960. április 15.

¹⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 43. folyószám. Az osztrák nagykövetség szóbeli jegyzéke. 1960. április 15.

¹⁷ MNL HOP XIX-B-10 1958. év 16. sz. doboz IV/10. tárgykör 141. folyószám. „Tárgy: SzJ magyar katonaszökevény határsértése.”

AKNAMEZŐVEL KAPCSOLATOS ESEMÉNY

Egy, az aknamező alkalmazásával kapcsolatos, jelentős elkövetett hibát is felvet az osztrák fél.¹⁸ A nagykövetség szóbeli jegyzéke szerepel az iratgyűjtőben.¹⁹ Ebben felpanaszolja, hogy 1960. június 25-én

„a drótkadályok megújításával kapcsolatban, B 10 és B 11 számú határkövek között, a Klingebach–Sopron közötti határátkelőhely közelében magyar határőrök aknarobbantásokat végeztek. A régi aknákat kiásták és tömeges töltetben robbantották. A robbantások, illetve az ezek által keletkezett légnyomástól Klingebach házai annyira megrázkódtak, hogy ablaktáblák nyomódtak be és ezáltal anyagi kár keletkezett. [...] Ez az esemény ismételten azt mutatja, hogy mennyire jogos az osztrák álláspont a magyar–osztrák határon húzódó aknaövezet kérdésében és az a kívánság, hogy azt szüntessék meg vagy legalább helyezték hátrább, hogy a magyar területen történő aknarobbantások által osztrák területen folytonosan előforduló káresetek megakadályozhatóak legyenek.”²⁰

A határőrség levele a Külügyminisztériumnak elismeri a történeteket. „E napon a műszaki zár megújítási munkálatai során kiemelt, elavult robbanóanyagnak a határ közelében összegyűjtött egyik részét önrobbanásveszély miatt a helyszínen kellett felrobbantani”, erre pedig „intézkedést adtunk ki”.²¹

OSZTRÁK ÁLLAMPOLGÁR AGYONLÖVÉSE

Több esetben került sor osztrák állampolgár agyonlövésére. A parancsnokságnak a Külügyminisztériumba küldött levele nyilvánvalóan egy szóbeli jegyzékre adandó válaszhoz kellett.²² 1957. április 12-én 18.00-kor egy határőr járőr agyonlőtte

¹⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”

¹⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”, „Szóbeli jegyzék”, „Osztrák követség, Budapest. Z1. 409/60.” 1960. augusztus 11.

²⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”, „Szóbeli jegyzék”, „Osztrák követség, Budapest. Z1. 409/60.” 1960. augusztus 11.

²¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”

²² MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 19. sz. doboz IV/10., 16., 18. tárgykör 494. folyószám. „Tárgy: Április 12-én Fertőrákosnál történt fegyverhasználat.”

FM Mörbisch am See-i lakost magyar területen. Nevezett a katonák megpillantásakor menekülni kezdett, három felszólítást és több figyelmeztető lövést követően agyonlőtték, a határvonaltól 25 méterre esett el, a kórházban meghalt. Amint a kivizsgálás megállapította, nádat vágott, a helyszínen voltak a szerszámok és a már levágott nád. Magyar területen a határ mellett 50 méter szélességben levágták a nádat, hogy látni lehessen a határ vonalát, lopni akart, írja a jelentés.

KÁRTÉRÍTÉS KÉRDÉSE

Találhatunk olyan iratanyagot, amelyben felmerül a kártérítés kérdése.²³ Az osztrák jegyzék a magyar KM 1960. június 3-ai szóbeli jegyzékére reagál, az abban szereplő hét pontra, magyar felvetésekre, panaszokra, lényegében mindenben ellentmond. A határőrség a Külügyminisztériumnak írt levelében javaslatot tesz az elküldendő válaszra.²⁴ Az osztrák panaszra elismeri, hogy történt egy rakétafellövéshez kapcsolódó gabonakéve-felgyújtás a túloldali területen. Nehézményezi, hogy a korábban magyar részről felvetett nyolc osztrák provokációt az osztrákok nem ismerték el. „Javasoljuk, hogy az osztrák félnek adandó válaszokban a felmerült kárigényeket illetően ne foglaljunk el elismerő álláspontot.”

„Amennyiben lehetséges, célszerűnek látnók az osztrák részről sérelmezett határeseményekre olyan jellegű és hangnemű választ adni, amilyen a 00633/63-1960. számú átirattal küldött osztrák jegyzék volt.” Lényegében oda-vissza ment az elutasítás.

A KÖZÖS KIVIZSGÁLÁSRÓL

Már a publikáció kezdetén jeleztem egy, a határesemények közös kivizsgálására vonatkozó kétoldalú egyezmény hiányát. Ezért is nagyon pozitív tartalmú az az okmány, amely a Külügyminisztériumnak egy ilyen kapcsolatot jelez.²⁵ Ebben a dossziében is több írás található. Az osztrák fél megkereste az 1. kerület vezetését, hogy egy fináncra átlóttek az államhatáron, és meghívták a határőrség

²³ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 59. folyószám. Szóbeli jegyzékek, válaszok. 1960. szeptember 29.

²⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 59. folyószám. Szóbeli jegyzékek, válaszok. 1960. szeptember 29. „Tárgy: Osztrák határhelyzet.”

²⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 60. folyószám. „Tárgy: Osztrák vámőr állítása szerinti határesemény közös kivizsgálása.” 1960. november 30.

képviselőit a túloldali területre a kérdést megvizsgálni. Az osztrák határőrizeti szervek „közös helyszíni kivizsgálást javasoltak az általuk felvetett alábbi állítólagos határesemény ügyében”,²⁶ magyar átlövésről volt szó. A határőrség szerint mindent tisztáztak, nem történt átlövés, az osztrákok eljöttek az általuk megjelölt átkelőhelyre a magyar résztvevőkért, és a helyszínre vitték őket. Ott találkozhattak a biztonsági szervek helyi vezetőivel és azzal a vámőrrel, aki panaszt tett. A kerület jelentése teljes elismeréssel nyilatkozott a másik fél korrektségéről.

„Említésre érdemes még két körülmény: az egyik az, hogy évek óta első ízben tettek az osztrákok közös kivizsgálásra javaslatot.”²⁷

ESEMÉNY ELTÉRŐ OLVASATA

Két dosszié is tartalmaz ugyanazon eseménnyel kapcsolatban adatokat. Az első nyolc különböző írásban, köztük a kerületparancsnok jelentésében ismerteti a történeteket.²⁸ Ez bemutatja a magyar változatot. E szerint a várbalogi őrsön 1960. augusztus 21-én 12.45-kor osztrák egyenruhás személy behatolt magyar területre. Az osztrák finánc a határvonaltól 1-2 m-re tartózkodott magyar területen, átbeszélte a járőrnek, rángatta a műszaki zár drótját, körtét dobott át, átjött egészen a műszaki zárig, annak oszlopát megfogta. A biciklijét az oszlopnak támasztotta, és arra felakasztotta szolgálati puskáját. A magyar járőr parancsnoka, egy hadnagy tűzparancsot adott a járőrtársnak, „aki a nála lévő szolgálati géppisztolyából egy lövést lőtt a behatoló provokátorra”, az visszamenekült Ausztriába.

A helyszínen találtak „1 db. férfi kerékpárt, 1 db. rendfokozat nélküli esőköpenyt és 1. db. 15 lövetű amerikai gyártmányú automata puskát 13 db. lőszerrel, melyet az osztrák finánc visszahagyott”. Az osztrák szerencséjére a járőrtársnak akadálya volt (tüzelés közben elakadt a fegyvere), lényegében ezért nem lőtték agyon. Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy az érvényben lévő fegyverhasználati előírások szerint akkor kötelező volt a fegyverhasználat minden, a műszaki zárnál lévő személyre. Később öt egyenruhás osztrák jött a helyszínre azt meg nézni, köztük a helyi csendőrparancsnok.

²⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5-8. tárgykör 60. folyószám. „Tárgy: Osztrák vámőr állítása szerinti határesemény közös kivizsgálása.” 1960. november 30.

²⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5-8. tárgykör 60. folyószám. „Tárgy: Osztrák vámőr állítása szerinti határesemény közös kivizsgálása.” 1960. november 30.

²⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5-8. tárgykör 49. folyószám. „Tárgy: Határprovokációról jelentés felterjesztése.” 1960. augusztus 21.

A másik irattartóban található az osztrák szóbeli jegyzék és egyéb írások.²⁹ Itt olvashatjuk a másik változatot. E szerint augusztus 21-én 12 óra 40 perckor az osztrák vámőrfelügyelő szolgálatban körtét szedett és evett osztrák területen. Magyar határőrök bukkantak fel, és integettek neki. Mivel azt hitte, körtét kérnek, átdobott néhányat. A határőrök lövéseket adtak le, erre elmenekült a helyszínről felszerelését otthagya osztrák területen. Azt a magyarok elvitték magyar területre. Az osztrák kivizsgálás szerint a vámőr végig osztrák területen tartózkodott.

„A követség kénytelen kormánya nevében a legélesebben tiltakozni a magyar határőrizeti szervek vázolt magatartása ellen, amely az osztrák felségterületnek durva megsértését képezi. Az osztrák szövetségi kormány elvárja, hogy nemcsak haladéktalanul visszaadják az eltulajdonított tárgyakat, hanem azt is, hogy magyar részről rosszallásukat és sajnálkozásukat fejezik ki illetékes osztrák hely felé a magyar határőrizeti szervek vázolt magatartása felett és a vétkes magyar határőrizeti szerveket felelősségre vonják.”³⁰

Itt szerepel a magyar Külügyminisztérium válasz szóbeli jegyzéke az Osztrák Köztársaság Követségének, 00633/29/1960 számon. Leírja a magyar változatot, hivatkozik a kivizsgáláskor készített fényképfelvételekre. Nyilvánvalóan egyoldalú kivizsgálás történt, azon az osztrák hivatalos szervek nem vettek részt.

„A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma amidőn a határsértő osztrák pénzügyőr említett tárgyait egyidejűleg rendelkezésre bocsátja, kénytelen az elkövetett provokációs határsértés miatt a legerélyesebben tiltakozni s kéri, hogy a határsértőt annál is inkább vonják felelősségre.”³¹

További figyelemre méltó anyag a határőrség levele a saját Külügyminisztériumunknak.³² Ebben szó van figyelmeztető lövésről, a helyszínen készített fényképekről. Szerintem megfogalmazzák a történetek lényegét:

²⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23.

³⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23.

³¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23.

³² MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23. Tárgy: Osztrák provokációval kapcsolatos tényállás. 1960. szeptember 1.

„[A] mennyiben határmegbízotti rendszer fenntartására vonatkozó egyezmény lenne a két ország között érvényben, ez az incidens a megtörténte után két órával tisztázottan állhatott volna a két fél előtt és nem kerülhetett volna sor arra az igen sajnálatos esetre, hogy hogy az osztrák szóbeli jegyzék a magyar bizottság munkáját lopásnak minősítse.”³³

Több ekkor megjelent német nyelvű osztrák újságcikk is látható az írások között, ahol gúnyrajzokon szovjet gimnasztyorkás magyar határőrök éppen elveszik az osztrák pénzügyőr kerékpárját, és a kapcsolódó szövegek is rablásnak minősítik az eseményt.

ZÁRÓGONDOLATOK

A BM Határőrség 1957–1963 között működésének egyik válságperiódusát élte. Erre az időszakra esnek az 1956-os év októberi eseményeinek szakmai, valamint politikai következményei, a határőrség közel teljes szervezeti szétesése, az újjászervezés, majd a fokozatos talpra állás. Az események hátterében nem csupán a kedvezőtlen hazai és nemzetközi viszonyok működtek, meg kell említenünk a saját vezetői állomány hagyományos konzervativizmusát is, amely csak nehezen fogadta be az új megoldásokat. Az országos parancsnokot is kétszer váltották, 1957-ben és 1960-ban, szintén gátolva a folyamatos vezetés követelményeinek érvényesülését. Szalva János ezredes 1957 júniusáig volt országos parancsnok,³⁴ őt Gyurkó Lajos váltotta, majd 1960–1963 között dr. Korom Mihály.

A publikáció témájához kapcsolódóan a határőrség nyugati államhatáron működtetett műszaki zárja, az abba beépített aknamezővel okozta a legtöbb problémát. Az osztrák nagykövetséggel fenntartott kapcsolat, levelezés is szinte csak ezzel foglalkozik. El kell ismernünk, hogy ebben az esetben a magyar fél volt a legtöbb gond okozója. Az államhatártól csupán két-három méterre húzódó aknamező sorozatos balesetek okozója lett, joggal kiváltva szomszédunk neheztelését. Ehhez járultak még a jó kapcsolatokat tovább romboló események,

³³ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23. Tárgy: Osztrák provokációval kapcsolatos tényállás. 1960. szeptember 1.

³⁴ Szalva János 1950 decemberétől szolgált a határőrségnél. 1953. júliustól törzsfőnök, 1956. augusztus 1-től országos parancsnok 1957 júniusáig, amikor ismételt törzsfőnök lett (akkori elnevezéssel törzsparancsnok). 1958 májusától a zalaegerszegi, azt követően a csornai határőr kerület parancsnoka. 1963 júliusától a Belügyminisztériumban dolgozott.

átlövések, határsértők üldözése a túloldalon stb. A frissen alakult Osztrák Köztársaság biztonsági szervei sem voltak a helyzet magaslatán. Maguk is számtalan provokációt követtek el, illetve ebben nem akadályoztak meg különböző civil szervezeteket, egyes személyeket. Maga a határőrség objektíve több okból sem volt abban a helyzetben, hogy biztosítsa a normális határ menti viszonyokat. Ezért jól megfigyelhető egyéni taktika alkalmazása alakult ki a bekövetkezett határesemények rendezése terén:

- ♦ általában letagadták a történeteket;
- ♦ fokozatosan kisebb részleteket ismertek be;
- ♦ a legjobb védekezés a támadás elve alapján az osztrák fél által elkövetett cselekményeket „vettek elő”;
- ♦ az érvényben lévő belügyi parancsokra és a határőrségi szabályzatokra hivatkoztak (amelyek persze szintén belügyi parancsok voltak);
- ♦ felelgettek az események rendezéséhez szükséges, vonatkozó kétoldali nemzetközi szerződések hiányát;
- ♦ szorult helyzetben végszükség esetén gyorsan rendezték a problémát.

Sajátos időszak volt sajátos feltételekkel. Reméljük, nem fog megismétlődni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FELKAI László (2023): *Prof. Dr. Sallai János r. ezredes méltatása kiváló tudományos munkáért járó Szabó András-érem odaítélése alkalmából*. BMTSKF/58/2023. Online: https://bm-tt.hu/wp-content/uploads/2023/12/Prof.-Dr.-Sallai-Janos-_Szabo-Andras-tudomanyos-erem_laudacio.pdf
- FÓRIZS Sándor (2020): A határőrség sorállománya 1956–1957-ben. *Hadtudomány*, 30(3), 39–54. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.3.39>
- FÓRIZS Sándor (2024): A határőrségi aknamezők 1957–1971 között. *Honvédségi Szemle*, 152(2), 97–110. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.2.9>
- O. NAGY Gábor et al. szerk. (1972): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Hivatkozott levéltári források

- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 5. folyószám. „Tárgy: Osztrák tiltakozás a műszaki zár felállítására ellen.” 1957. 06. 12.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 7. folyószám.

- „Jelentés.” „Tárgy: Műszaki zár létesítése a magyar-osztrák határon.” 1957. 06. 12.
MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 8. folyószám. „Tárgy: Osztrák tiltakozás a műszaki zár létesítése ellen.” 1957. 07. 01.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 36. folyószám. „Tárgy: magyar-osztrák határjelek felülvizsgálata.” Jelentés a belügyminiszternek. 1957. 12. 02.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.” „Szóbeli jegyzék”, „Osztrák követség, Budapest. Z1. 409/60.” 1960. augusztus 11.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 43. folyószám. Az osztrák nagykövetség szóbeli jegyzéke. 1960. 04. 15.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 50. folyószám. „Szóbeli jegyzék.” „Osztrák követség, Budapest. Z1. 408/60.” 1960. 07. 02.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 52. folyószám. „Tárgy: Állítólagos határincidens kivizsgálása.” 1960. 07. 02.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 52. folyószám. „Tárgy: Állítólagos határincidens kivizsgálása.” Z1. 408/60. 1960. 07. 2.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 47. folyószám. „Tárgy: Osztrák szervek által elkövetett provokációk.” 1960. 08. 11.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 49. folyószám. „Tárgy: Határprovokációról jelentés felterjesztése.” 1960. 08. 21.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.” „Osztrák követség, Budapest. Z1. 430/60.” 1960. 08. 23.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.” „Osztrák követség”, Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23. Tárgy: Osztrák provokációval kapcsolatos tényállás. 1960. szeptember 1.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 59. folyószám. Szóbeli jegyzékek, válaszok. 1960. 09. 29.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 60. folyószám. „Tárgy: Osztrák vámőr állítása szerinti határesemény közös kivizsgálása.” 1960. 11. 30.

Halász Iván

A LÉVAI VÁROSI RENDŐRSÉG A DUALIZMUS IDEJÉN¹

BEVEZETÉS A VÁROS RÖVID TÖRTÉNETÉBE

Léva a Garam alsó folyásának bal partján, a folyótól körülbelül hét kilométerre helyezkedik el. A település majdnem 900 éves történelemmel rendelkezik, hiszen a helyhez köthető első írásos emlék 1156-ból való. Igaz, akkor még nem létezett a mai város, amely csak a tatárjárás után felépített kővár környékén alakult ki. Létezett viszont a mai Ó-Léva, amely annak idején csak egy kis falucska volt, saját templom nélkül, most pedig a helyiek szülőinek és prэшázainak helyet adó városrész.

Léva immár több 100 éve a magyar–szlovák etnikai határ mentén elhelyezkedő város, amely a 19. században még egyértelműen magyar többségű volt. A szlovákok és kisebb mértékben a németek viszont mindig jelen voltak a városban, de a 20. századig nem ők formálták annak külső jellegét. 1848-ban Lévának 4817 lakosa volt, többnyire magyarok.² Az 1869. évi magyar népszámlás során 5419 főt írtak össze. Az első, 1919-ben megtartott csehszlovák népszámlás idején már 10 338 lakosa volt a városnak. A magyarok aránya akkoriban 65,42%-ot tett ki.³ Ez az arány idővel csökkenni kezdett, de ez a folyamat a tárgyalt időbeli kereteken kívülre esik.

A mezővárosi jelleg viszonylag korán alakult ki, hiszen a kora újkorban, illetve a török háborúk idején Léva már annak számított. Először királyi birtok volt, később a különböző nemesi családok játszottak itt meghatározó szerepet.⁴

¹ Készült az NKFIH-OTKA 143008 sz., valamint az ELKH Titkárság/HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat KSZF-15/2023. sz. projektek (Magyarország történeti alkotmánya egykor és ma) támogatásával.

² STRASSER 1934: 14.

³ BÁTOVSKÁ 2010: 74; ŠVOLÍKOVÁ 2010: 91.

⁴ Ilyenek voltak először az azóta kihalt Lévaik, majd Dobó, Kolonich és Csáky családok.

A feudális kor legvégén a lévai uradalom az Eszterházy családhoz tartozott, amelyvel sok jogi vitája volt. A jelen publikációban tárgyalt korszakban az uradalmi birtokokat és azok tartozékait már a bécsi székhelyű, német–osztrák Schoeller család vette meg, amely egészen 1945-ig volt jelen a város életében.

A szabad királyi városi rang és püspöki székhely státus híján Léva hosszú évszázadokon keresztül mégis az etnikai határt átszelő, hosszúkás formájú Bars vármegye igazi gazdasági központja volt. Az ispánok (comes) először az ó-barsi várban székelték, de annak korai elenyészése után már Léva lett a Bars vármegyei főispánok és megyegyűlések székhelye. Ez így maradt nagyjából a kora újkor kezdetéig. Ez a státus azonban nem tudott tartóssá és megkérdőjelezhetetlenné válni. A török hódoltság közvetlen szomszédságában lévő városban ugyanis egy idő után veszélyes lett a megyegyűlések tartása, és a helyi rendek inkább a vármegye északabbra fekvő részébe húzódtak. Így került a megye székhelye először Kistapolcsányba, majd Aranyosmarótra, ahol a török veszély megszűnése után is maradt.⁵

Ettől függetlenül Léva, különösen a török veszély idején, fontos történelmi szerepet játszott, mert a várával együtt védte a nemesfémekben gazdag selmeci bányavidéket. Maga a város csak 1663/1664 fordulóján került néhány hónapra a törökök kezébe, akik viszont 1664-ben éppen Léva mellett szenvedtek egy komoly vereséget. A város később aktívan bekapcsolódott a kuruc mozgalmakba, a vár is akkor ment tönkre és vesztette el hadászati jelentőségét.

A 17. században Léván még a végvári jelleg volt a meghatározó, és a városban különböző státusú emberek éltek egymás mellett. 1624-ben már tudni lehetett a városbírók és városi hadnagyok választásáról. Lévának pallosjoga is volt. Az akasztófa az uradalmi vadaskert közelében volt felállítva.⁶

Léva 18–19. századi közigazgatási emancipációját főleg az hátráltatta, hogy a modern polgári kor hajnalán ellenzéki (azaz „kossuthista”, majd függetlenségi) fészeknek számított. A reformkorban Balogh János országgyűlési követ vezetésével itt szerveződött az úgynevezett „barsi ellenállás”. 1848-ban 118 honvéd önkéntest sikerült küldeni Kossuth Lajos zászlói alá, illetve akkor szerveződött meg a több száz fős nemzetőrség is.⁷ Lévához közel zajlott le 1849. április 19-én a nagysallói csata, amelynek halottjai a helyi temetőben találtak végső nyughelyet.

Ennek az ellenzéki és függetlenségi magatartásnak aztán a Bach-korszakban lett meg a böjtje. Az új hatóságok a városra hadisarcot vetettek ki, az itt működő

⁵ STRASSER 1934: 19.

⁶ STRASSER 1934: 13.

⁷ STRASSER 1934: 14. Összesen 435 nemzetőrrel volt szó. BÁTOVSKÁ 2010: 74.

megyei törvényszék Besztercebányára került, az oszlányi járást pedig Nyitra vármegyéhez csatolták. A városba alig telepítettek állami hivatalt. Ennek ellenére (vagy éppen emiatt) Léva 1867 után is függetlenségi mentalitású maradt, és a polgárai többnyire az ellenzéki képviselőjelöltekre szavaztak. Ennek következtében a budapesti kormányok magatartása is óvatos volt.

A járási székhelyt például csak 1884-ben sikerült Nagysallóról Lévára át-helyezni. Igaz, a városnak akkor már volt gimnáziuma (1809-től), járási bírósága, közjegyzősége (1868-tól), katonai egysége laktanyával együtt (1869-től) és állami tanítóképzője (1870-től). Az 1880-as években kiépült a vasúti összeköttetés, ami sokat lendített a város gazdaságán.⁸ Léva a 19. században Bars vármegye meghatározó gazdasági-ipari központja volt.

A modern korban Léva azonban nem tudott Bars vármegye székhelyévé válni, annak ellenére, hogy akkoriban még egyértelműen magyar többségű városnak számított. Az északabbra fekvő Aranyosmarót pedig a vegyesebb (szlovák–magyar) etnikai összetétele ellenére is megyeszékhely tudott maradni, pedig a dualizmus kori magyar nemzetállamiság kiépítése idején az etnikai jellege inkább hátránynak tűnt. Gazdaságilag is jelentéktlenebb város volt.

Léva komoly pártfogókkal rendelkezett. A megyeszékhelyért folytatott küzdelmet 1868-ban Botka Tivadar történetíró indította el, de 1890-ben már az igazságügyi minisztériumban is Bars és Hont vármegye egyesítésében gondolkodtak. Ez kedvezett (volna) Lévának, mert ebben a régióban központi fekvésűnek és gazdaságilag kulcsjelentőségűnek számított (volna). Szilágyi Dezső miniszter váratlan halála azonban megakasztotta e terveket. 1902-ben ismét akcióba léptek a helyi erők, és 1906-ban megalakult az úgynevezett megyei párt, amelynek élén Holló Sándor állt. A megyei hivatalt a rendbe hozott várban szerették volna elhelyezni. 1907-ben a helyi főispán kezdeményezésére a kérdést megtárgyaló közgyűlésre került sor, amelyen – a pártatlanság érdekében – a Győr vármegyei főispán elnökölt. Itt mindkét város hívei kifejtették érveiket, majd szavazásra került sor. A „lévai párt” 22 főnyi többséget szerzett. De a határozatot megfellebbezte néhány befolyásos vármegyei előkelőség, és gróf Khuen-Héderváry belügyminiszter 1911-ben végül hatályon kívül helyezte az imént említett határozatot. Ennek következtében egészen 1918-ig Aranyosmarót maradt Bars vármegye székhelye.⁹

⁸ STRASSER 1934: 16.

⁹ STRASSER 1934: 19–20.

A VÁROSI IGAZGATÁS ÉS RENDŐRSÉG
A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

A 19. század első felében Léva még az Eszterházy-uradalom árnyékában élt, de a városi polgároknak volt önkormányzatuk. A magisztrátus központi eleme a városi tanács és a városbíró volt. Igaz, az utóbbira az úrbéri szerződés értelmében a földesúr képviselője, tehát az uradalmi főtiszt tehetette meg a jelölést, így a polgárok csak a fentről ajánlott három jelölt között választhattak. Ketten a nem nemesek közül kerültek ki, egy jelölt a helyi nemességből jöhetett.¹⁰

1843-ban a városi igazgatás egy-egy városbíróból, jegyzőből, ügyészből és adóbeszedőből állt. A mindennapi működését továbbá a hét esküdtből, két sáfárból, egy őrmesterből, három hajdúból, egy-egy kocsisból, illetve juhászból, öt éjjeliőről, hét levélhordóból, egy legelőbíróból, két csőszből, katolikus és református orgonistából, két templomi szolgából és a három szülész-bábából álló személyzet biztosította.¹¹

A városokról szóló 1848. évi XXIII. törvénycikk értelmében Léván is meg kellett választani az új magisztrátust. Az addigi városbíró, Farkas Mihály lett egyben az első polgármester. Emellett meg kellett választani a városi kapitányt, főjegyzőt, főügyészt, levéltárost, könyvelőt, telekbírót, ügyvédet, aljegyzőt, városorvost és néhány várostanácsnokot. A városi képviselő-testületet pedig 50 választott személy alkotta. Az 1848. évi fontos változások közé tartozott még az úrbéri kötelezettségek eltörlése és az úriszék megszüntetése. Az utóbbi tény megnövelte a városi szervek bírói feladat- és hatásköreit. A polgármesterhez rendelt bírói kompetenciák azonban 1850-ben megszűntek, és a járási bíróságra szálltak át. A neoabszolutizmus idején továbbá a városi tisztviselők többségét nem választották, hanem kinevezték. A Bach-rendszer bukása után azonban megint lehetőség nyílt a rendes választások megtartására, és ezekre 1861-ben sor is került. A tisztségek felsorolása lényegesen nem változott. Akkor már a városi kapitány is köztük volt.¹²

A következő jelentős átalakulásra 1871-ben, illetve 1873-ban került sor. Az 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről három csoportra osztotta a településtípusokat: a rendezett tanácsú városokra, a nagyközségekre (azaz mezővárosokra és nagy falvakra) és a kisközségekre. A lévai képviselő-testület 1872. szeptember 2-i ülésén úgy döntött, hogy folyamodni fog a rendezett tanácsú város

¹⁰ BÁTOVSKÁ 2010: 74.

¹¹ BÁTOVSKÁ 2010: 74.

¹² BÁTOVSKÁ 2010: 74.

státusért. Ez azt is jelentette, hogy a város rendelkezni fog képviselő-testülettel, tanáccsal és elöljárósággal. Az említett törvény 64. cikke az elöljáróságról a következőképpen rendelkezett:

„A rendezett tanácsú városokban az elöljáróságot a tanács tagjai képezik, t. i. a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, rendes fizetéses jegyzők, főügyész, rendes fizetéses ügyészek, árvaszéki ülnök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök s a község által a helyi igények szerint rendszeresített más tisztviselők.”

A 65. cikk pedig a következőt mondta ki:

„Rendezett tanácsú városokban a tanácsnak s a tanács fejének, a polgármesternek, a képviselő-testülethez, illetőleg az egyes tisztviselőkhöz való viszonyát, nemkülönbben a tanács és egyes tisztviselők munka-, jog- és hatáskörét s a segéd-, kezelő- és szolgálatszemélyzet szervezetét a képviselőtestület szabályrendelettel állapítja meg.”

Végül a törvény 66. cikke kimondta, hogy az elöljáróság tagjai és a kezelő- és segédszemélyzet valamennyi rendes tagja fizetést kap.

Az új szabályok szerinti az első választásokra 1873. március 28-án került sor. Összesen 60 képviselőt kellett megválasztani, akiknek a fele virilista volt. Később, a lakosságszám növekedése miatt ezt a létszámot 70 főre emelték. A virilisták jegyzékét minden év elején állították össze. A tagok mandátuma hat évre szólt, azzal együtt, hogy a választott tagok felét háromévenként újra kellett választani. Az első körben megválasztottak között sorsolással jelölték ki azokat, akik csak három éven át töltötték be ezt a pozíciót.¹³

Az első választásokon Terelmes Lajos lett a polgármester, aki azonban a különböző botrányai miatt sokáig nem tölthette be azt a pozíciót. Alatta lett az első – az új szabályok szerint megválasztott – városi rendőrkapitány Gaál István, akiről keveset lehet tudni. Terelmesnél jóval meghatározóbb volt Léva következő polgármestere, Mácsai Lukács, aki 1875 és 1892 között töltötte be ezt a pozíciót. Mácsai a közeli Garamkeszin született, eredetileg piarista szerzetes volt, részt vett az 1848/1849-es eseményekben, és újságíróként is kipróbálta magát. 1854-ben került Lévára, ahol először városi jegyző lett, de 1861-ben már választott

¹³ VINCZE 2010: 80.

polgármester volt. 1869 és 1875 között Bars és Hont vármegye tanfelügyelőjeként működött. Egyebek mellett részt vett a helyi takarékpénztár alapításában is.¹⁴

Mácsai után Máriássy István volt a polgármester, de nem sokáig. Bódogh Lajos volt az első nem helyi születésű és egyben jogász végzettségű polgármester. A Szegeden született Bódogh 1899-től egészen 1919-ig töltötte be ezt a pozíciót. A polgármestersége előtt az első városi tanácsnok volt, tehát jártas volt a helyi közügyekben. Annak ellenére, hogy a később még idézett, lévai születésű Féja Géza magyar népi író és szociográfus negatívan nyilatkozott róla, a város történetével foglalkozó legújabb szlovák nyelvű monográfia kiemeli a város fejlesztése során elért eredményeit. Tehát a jelenlegi megítélése jobb, mint amilyen annak idején volt az egyes kortársak szemében. Mindenesetre sokatmondó, hogy Bódogh 20 éven át töltötte be a lévai polgármesteri posztot.¹⁵

A fent idézett, meglehetősen részletes 1871. évi törvény külön nem rendelkezett a városi rendőrségekről, de a rendőrkapitányi tisztséget nevesítette az előjárók között. Ez értelemszerűen azt jelentette, hogy alatta rendőrségi apparátusnak is kellett működnie. A szakirodalom szerint az önkormányzati rendőrségeket működtető városi rendvédelem szerkezete hasonló volt.

„A városi rendőrségek szervezeti felépítése ugyan eltért egymástól, azonban a struktúra lényegesebb vonásai azonosak voltak. A szervezet élén kapitány állt, aki a kapitányi hivatalon keresztül irányította a testületet. A hivatalhoz több osztály – közigazgatási, bűnügyi, őrtestületi stb. – tartozott [...] A kisebb városokban a szakosodás nem jöhetett létre, sőt a mérsékeltébb létszámú testületeknél az osztálytagozódás sem alakulhatott ki [...] A kapitányi hivatalhoz tartozott még a fogda, a számvevőség, a segédhivatal és az úgynevezett szolgaszemélyzet (fűtők, takarítók stb.). A rendőrlegénység döntő többsége – a város közigazgatási határain belül elhelyezett – őrszobákhoz tartozott, és ezek körzetében teljesített szolgálatot.”¹⁶

Léván a 19. század végén a városi rendőrség stabilan egy rendőrkapitánnyal, hat rendőrrel és egy-két rendőri hivatalszolgával rendelkezett.¹⁷ Figyelembe véve azt a tényt, hogy a városi fizetési listán – a polgármestert és a kegydíjasokat

¹⁴ Wikipédia 2020.

¹⁵ VINCZE 2010: 82.

¹⁶ PARÁDI 1996: 69.

¹⁷ Erről tanúskodnak a város 1894 és 1899 közötti fizetési listái. Lásd Štátny archív v Nitre, Pracovisko Archív Levice, Fond Magistrátu mesta Levice (MML) číslo škatule 151, Mzdové listy 1894/1895, 1896/1897, 1898/1899.

(a tulajdonképpeni volt alkalmazottakat) beleértve – akkoriban összesen 47 alkalmazott neve szerepelt, az nem is volt olyan kevés. Különösen akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy a városban akkoriban körülbelül 6000–7000 fő lakott.¹⁸

Az utóbbi két kategória (rendőr és rendőrségi hivatalszolga) között fizetésben nem volt különbség, mindannyian egyaránt évi 300 korona fizetéssel rendelkeztek. Ezt az összeget 25 koronás havi bontásban kapták kézhez. Kónya József városi rendőrkapitány ennél jóval többet keresett – évi 800 koronát. A fizetések értékét és mértékét részben akkor lehet megállapítani, ha azokat egybevetjük a többi dolgozó fizetésével. A lévai önkormányzati „csúcstartó” ebben az időben Máriássy István polgármester volt, aki évi 1200 koronát keresett. Szilassy Sándor főjegyző fizetése viszont már csak 800 korona volt, az aljegyző pedig évi 600 koronát vitt haza. A városi fizetési listán szereplő elemi iskolai tanítók többnyire évi 504 koronát kerestek, tehát több mint 200 koronával többet az egyszerű rendőröknél. A városi kocsisok viszont már csak évi 180 koronás fizetést és ruhailletményt kaptak.¹⁹

A rendőri csoporton belüli személyi változásokból, mozgásokból úgy tűnik, hogy a hivatalszolgák többnyire az idősebb kiszolgált rendőrök közül kerültek ki.²⁰ Részben erre lehet következtetni a korukból, másrészt a fizetésük mértékéből, hiszen az semmiben sem különbözött a rendőrökétől. Akadtak köztük olyanok is, akik fiatalkorukban osztrák katonák voltak, később pedig kisiparosok.²¹

A rendőrség nemzetiségi összetételére nehéz következtetni, mert az etnikai határon fekvő Léva esetében önmagában a vezetéknev nem irányadó. A rendőrök között egyaránt előfordultak magyar és szlovák vezetéknevű személyek is. A város domináns érintkezési és hivatali ügyintézési nyelve viszont a magyar volt.

A lévai rendőrségre kitért a híres kisvárosi szociográfiájában a helyi születésű magyar népi író, szociográfus Féja Géza (1900–1978) is. Bár a *Bölcsődal* című szociográfiájában, amelyet Grendel Lajos (1948–2018), szintén lévai születésű magyar író kisvárosi hanyatlástörténetként aposztrofált, egyszer sem ejtette ki Léva nevét, minden kortársa tudta, hogy melyik városról volt szó. A mű első

¹⁸ VINCZE 2010: 80.

¹⁹ Štátny archiv v Nitre, Pracovisko Archiv Levice, Fond Magistrátu mesta Levice (MML) číslo škatule 151, Mzdové listy 1894/1895, 1896/1897, 1898/1899.

²⁰ Vörös Károly helyi rendőr esetében ugyanis ilyen ivű volt a karrier iránya. Először rendőrként szerepelt a fizetési kimutatásokban, majd később hivatalszolgaként. Lásd az előbb idézet levéltári dokumentumot.

²¹ Például az 1835-ös születésű Halász Károly az 1850-es években az észak-olaszországi Veronában szolgált osztrák katonaként, a hazatérése után helyi cipész lett, majd csatlakozott a rendőrséghez. 1921-ben halt meg.

megjelenése Léván felzúdulást is okozott, túl sokan ugyanis – nem nagy örömeikre – a különböző botrányokba keveredett felmenőikre ismertek rá a műben.²²

Féja élete első 18 évét Léván töltötte, ahol köznemes származású családjában komoly társadalmi pozíciókkal rendelkezett, és apja egy időben városi tanácsnok volt. A fiatal Féja itt végezte középiskolai tanulmányait, majd az impériumváltás miatt Magyarországra költözött. Az említett könyvét Budán kezdte írni 1945-ben, de az csak 1957-ben jelent meg.²³ A szerző a könyvében plasztikusan írta le a helyi társadalom különböző szegmenseit és a lévai élet sokszínű eseményeit. A könyv főleg a dualizmus utolsó évtizedeivel foglalkozott. Ennek apropóján a szerző kitért a városi önkormányzat fejlődésére és a helyi rendőrségre is.

Féja a városi közelet hanyatlását onnan számolta, amikor a városbíró többé már nem a helyi patríciusok, azaz a becsületes és módos kisiparosrétegből került ki, hanem – ahogyan ő fogalmazott – az új típusú burzsoázia köréből. Ezt a fogalmat többféleképpen értelmezte, de a lényege alapvetően negatív volt:

„Ám a századforduló után olyan gyorsan burjánzásnak indult a burzsoázia, olyan mohón, olyan gyorsan növekedtek a titokzatos eredetű vagyonok, hogy a közvélemény belefáradt az ellenük folytatott küzdelembe, elmaradtak a legendák, megszűnt a közösség ellenőrző és fékező szerepe, a tegnapi bátrak utódai elcsöndesülve, roncsként éldegélték a társadalom mélyén.”²⁴

Ebből az új vezető rétegből kerültek ki a város új vezetői is, köztük a nem túl szép szavakkal ecsetelt – emiatt nem az igazi nevén emlegetett – első jogvégzett polgármester is.

„Bölcs öregek onnét számították, midőn választott polgár helyett először került jogvégzett, ugyancsak jövevény »értelmiségi« a polgármesteri székbe. Ekkor csúszott ki a város vezetése az őslakosság kezéből, és az az időpont egybeesik a burzsoázia és a fullajtárhadának a térhódításával.”²⁵

A Mujkus becenéven emlegetett polgármester reformálta meg a helyi rendőrséget is.

²² GRENDÉL 2002: 243–244.

²³ FÉJA 2002: 242.

²⁴ FÉJA 2002: 121.

²⁵ FÉJA 2002: 119.

„1911-ben szerveztek rendőrfőkapitányi állást, de hogy miért, ezt a kérdést még ma sem tudom eldönteni. Ennek előtte mindössze 12 főből állott a városi rendőrség, egy kapitány vezetésével. Világoskék egyenruhát viseltek a rendőrök, sárga zsinórzattal, a város színeit. Kik mentek rendőrnek? Rendszerint a tönkrement kisiparosok [...] Nem emlékszem, hogy komoly bűntény akadt volna az időben, itt-ott verekedés, melyet azonban a küzdő felek egymás között a közmegelegedésre intézték el. Untig elég volt a városnak egy rendőrkapitány, aki néha napján aktát gyártott, nehogy állása feleslegesnek tűnjék. Mújkus polgármester vette rá a várost, hogy rendőrfőkapitányi állást szervezzen, amint a rendezett tanácsú városhoz illik. A képviselőtestület sóhajtott és megszavazta.”²⁶

Az új rendőrfőkapitány az éppen idézett könyv szerint újfajta korrupciót honosított meg a városban, amikor némi ajándékért bármit el lehetett intézni. Ennek valóságalapjának ellenőrzésére itt nincs lehetőség, de a téma szempontjából ez nem is igazán releváns.

A helyi rendvédelem története miatt legalább röviden meg kell említeni a vármegyei szintet is. A csendőrség először a Bach-korszakban jelent meg a térségben. A csendőrbiztossági (pandúr) intézményt Barsban a m. kir. belügy-miniszter 1867. évi 7368. számú rendelete hozta létre. Tisza Miksa ide vonatkozó műve értelmében Bars vármegyében két csendbiztosi, két lovaspandúri és 16 gyalogspandúri állást létesítettek. A csendbiztosokat a főispán nevezte ki, aki a személyzet felfogadását az alispán hatáskörébe utalta. A konkrét beosztások a következő módon oszlottak meg:

„I. Csendbiztos Léva székhellyel, a lévai és garami járások területére és pedig Léván két lovas-, Nagysallóban négy gyalog-, Zselizen három gyalog-, Zsarnócán három gyalogpandúrral. II. Csendbiztos Aranyosmarót székhellyel az oszlányi, kistapolcsányi (jelenleg aranyosmaróti) és verebélyi járások területére és pedig Oszlányban két gyalog-, Verebélyen két gyalog- és Aranyosmaróton két gyalogpandúrral.”²⁷

²⁶ FÉJA 2002: 126–127.

²⁷ TISZA 1925: 121. Ez a könyv egyébként az egyes rendezett tanácsú városok rendőrségére nézve is rengeteg információt tartalmaz, amelyet az egyes települések önkéntes alapon küldtek meg a szerzőnek. Léva sajnos nem küldött információt. TISZA 1925: 3–5.

1918 UTÁNI CSEHSZLOVÁK EPILOGUS

1919-ben Léva a születőben lévő első Csehszlovák Köztársaság része lett. A regnáló városvezetést, Bódogh Lajos polgármesterrel az élén, akkor váltották le. A csehszlovák állam 1919 folyamán kezdte kialakítani az új igazgatási szerkezetet. A fejlődés tendenciája nem volt igazán kedvező a városka számára. Léva ugyanis a központi kormány 1922. évi 275–1922. számú rendelete értelmében elvesztette a rendezett tanácsú város státusát, és a továbbiakban csupán nagyközségnek minősült, amely a lévai közigazgatási járásba lett beosztva. Igaz, továbbra is használhatta a város megjelölést, és megőrizte magisztrátusát. A város hatósági jogait a 36 tagú képviselő-testület, az előző testület egyharmadát kitevő városi tanács és a városbíró gyakorolta. E szervek rendelkezésére álltak a szakbizottságok, a városi hivatalnokok és egyéb városi alkalmazottak, köztük a városi rendőrök is. A csehszlovák érában viszont megszűnt a virilizmus, bevezették az általános és titkos választójogot, valamint a nők is szavazhattak. Az önkormányzatok viszont az állam szigorú felügyelete alatt álltak.²⁸

A városi közigazgatási ügyosztály kötelékébe rendszeresített munkaerőként tartozott egy-egy rendőrbiztos és rendőr őrmester, valamint nyolc rendőr. A szerződéses munkaerő közé tartozott további négy rendőr és három mezőőr.²⁹ A rendőrbiztos továbbra is a városi előjáróságba tartozott.³⁰

1922 után megváltozott a városi rendőrség jogállása, amely korábban teljes mértékben a polgármester hatáskörébe tartozott. Utána már a városi fenntartású és vezetésű rendőrség a csehszlovák állami csendőrséggel együtt gondoskodott a közbiztonságról. A rendőrség őrszobája a városháza földszintjén volt, ahol állandó nappali és éjjeli ügyeletet tartottak. A rendőrök a városban összesen három poszton teljesítették – egymást felváltva – a szolgálatot. A városi rendőrség többnyire a helyi magyar emberekből állt, hiszen a vezetőjük Zádori Mihály biztos volt, akit Beniczky Kálmán őrmester segített a munkájában.³¹

A polgári-demokratikus Csehszlovákia is rendelkezett csendőrséggel, amelynek a biztonság garantálása során együtt kellett működnie a városi rendőrséggel (illetve éppen fordítva). A csendőrség vezetői ebben az időben nem voltak helyi emberek, és többnyire Cseh- és Morvaországból érkeztek. Léva egy csendőrőrssel

²⁸ STRASSER 1934: 26–28.

²⁹ STRASSER 1934: 29.

³⁰ STRASSER 1934: 33.

³¹ STRASSER 1934: 54.

rendelkezett, amelynek a zöldségpiacon lévő Monaco-házban volt a székhelye. A kerületi csendőrparancsnokságon kívül Léván csendőrosztály-parancsnokság is székel, amelynek hatáskörébe a lévai, újbányai, korponai és zselízi járások tartoztak. A csendőrségi régió területe jóval nagyobb volt a városi kereteknél.³²

Léva esete bizonyítja, hogy hajdan még oly kis létszámú, néhány ezer fős városok is rendelkezhetek viszonylag fejlett rendvédelmi infrastruktúrával, amely időnként az impériumváltásokat is átvészelte. A helyi rendőrség önkormányzati jellege többé-kevésbé biztosította a helyi emberek alkalmazását. Az állami jellegű csendőrség már egy másik modellt képviselt, akár a magyar, akár a csehszlovák korszakban. Annak története viszont egy másik lapra tartozik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁTOVSKÁ, Jarmila (2010): Schoellerovci, noví majitelia levického panstva. In ŠVOLÍKOVÁ, Marta (szerk.): *Monografia mesta Levice*. Levice: Štúdio Harmony.
- FÉJA Géza (2002): *Bölcsődal*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó.
- GREDEL Lajos (2002): Kisvárosi hanyatlástörténet. In FÉJA Géza: *Bölcsődal*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó.
- PARÁDI József szerk. (1996): *A magyar rendvédelem története*. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola.
- STRASSER Elemér (1934): *Lévai lexikon*. Léva: Nyitrai és Társa Irodalmi és Nyomdai Vállalata.
- ŠVOLÍKOVÁ, Marta (2010): Levice v Československej republike. In ŠVOLÍKOVÁ, Marta (szerk.): *Monografia mesta Levice*. Levice: Štúdio Harmony.
- TISZA Miksa (1925): *Magyarország rendőrségének története*. Pécs: Haladás Nyomda Részvénytársaság.
- VINCZE, Ladislav (2010): Po rakúsko-uhorskom vyrovnání. In ŠVOLÍKOVÁ, Marta (szerk.): *Monografia mesta Levice*. Levice: Štúdio Harmony.
- Wikipédia (2020): Mácsai Lukács. Online: <https://w.wiki/DPfp>

Egyéb források

1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87100018.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1871.%2520%25C3%25A9vi%2520XVIII.%2520t%25C3%25B6rv%25C3%25A9nycikk>
- Štátny archív v Nitre, Pracovisko Archív Levice, Fond Magistrátu mesta Levice (MML) číslo škatule 151, Mzdové listy 1894/1895, 1896/1897, 1898/1899.

³² STRASSER 1934: 55.

Hautzinger Zoltán

A KÜLFÖLDIEK BEUTAZÁSÁRA
ÉS TARTÓZKODÁSÁRA VONATKOZÓ
KODIFIKÁCIÓ FEJLŐDÉSE
A DUALIZMUS KORÁTÓL A 21. SZÁZAD
HARMADIK ÉVTIZEDÉIG

A rendészet mint állami funkció, illetve az ezzel kapcsolatos tudományos gondolkodás (rendészettudomány) kialakulásának és fejlődésének kutatásában napjainkra megkerülhetetlen Sallai János tudományos reputációjának ismerete. Különösen figyelemre méltó Professzor Úr monografikus munkássága, amely gazdag forrást kínál az államhatárokról,¹ a rendészet történetéről,² a magyar rendészettudomány fejlődéséről³ vagy éppen akkreditációjáról.⁴

Rendészettörténeti kutatások keretében Sallai János figyelemmel volt a külföldiek rendészetével összefüggésben készült írások publikálására is. Ezek körében kiemelendő a modern kori magyar idegenrendészeti szabályozás első forrásairól készült tanulmánya, amely a kiegyezéstől az 1930-as évekig bezárólag veszi számba a külföldiek beutazásával és tartózkodásával kapcsolatos jogszabályok (törvények, rendeletek, utasítások) által alkotott főbb szabályozási irányvonalakat.⁵

E rövid, köszöntő tanulmány célja, hogy ez utóbbi, fentebb hivatkozott közleményt is hasznosítva felvázolja a külföldiek igazgatása és rendészete tárgyában kihirdetett, törvényi vagy az adott kor jogalkotási gyakorlatának, – néha nem titkoltan hamis – szellemének megfelelő, kódexi tartalommal, de nem törvényként megjelenő példáit.

¹ SALLAI 2004.

² SALLAI 2019, 2018.

³ SALLAI 2015a.

⁴ SALLAI 2021.

⁵ Vö. SALLAI 2015b.

A KÜLFÖLDIEKRE VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS TERMÉSZETE
A 20. SZÁZAD ELŐTTI IDŐKBEN MAGYARORSZÁGON

A külföldiekkel kapcsolatos jogi szabályozás történeti gyökerei egészen az államalapításig visszanyúlhatnak. Szent István idejében az idegenek (jövevények, vendégek) a királyi hatalom fenntartásának egyik pillére volt. Ezt szemléletesen István király úgy írta le Imre hercegnek intézett intelmeiben, mint: „A vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén.”⁶

Idővel a külföldiekkel kapcsolatban rendészeti típusú rendelkezések is megjelentek, mint például Könyves Kálmán dekrétumának első könyvében, amely szerint: „Idegen papot vagy diakonust csak ajánló levéllel kell befogadni. A kiket pedig eddig befogadtak, meg kell vizsgálni, ha igaz uton jöttek-e? azért, hogy ha valamelyiknek valami rossz híre ütné meg fülünket, az ilyen szünjék meghivatalától, miglen törvény szerint igazolja magát vagy az országból elkitakarodik.” Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az Árpád-házi uralkodók alatt a külföldieket illetően főleg a tartózkodást, letelepedést, kereskedést vagy más munkavégzést támogató, röviden megfogalmazott jogszabályok (törvénycikkek) láttak napvilágot.

A középkori Magyarország külföldieket érintő egyik leghaladóbb szellemi jogi forrása Werbőczy István „Nemes Magyarország szokásjogának hármaskönyve” (Onus Tripartitum juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae) volt, amely a külföldiek esetében megkülönböztette a bentlakókat a közönséges idegenektől, ez utóbbiak esetében például kifejezve azt, hogy őket „a statutumok nem tudása és ki nem hirdetése menti”, míg előbbieket esetében meghatározva, hogy „bárminő rendűek, méltóságúak és rangúak legyenek, a statumok közzé tételének ideje elégséges. És ilyen módon sem a belföldiek sem az idegenek magukat nem menthetik, mert: »a ki Rómában van, annak római szokások szerint kell élnie.«”⁷

A török hódoltságot követő, de még a dualizmus korát megelőző jogalkotási termékek alapján úgy tűnik, hogy a külföldiek jogállását érintő jogszabályok csak eseti jelleggel fordultak elő. Ezek többsége pedig főleg a külföldiek jogainak korlátozását, a tisztségeknek magyar nemesekkel való betöltését, a birtokoknak a magyarok részére történő juttatását, az idegen kézben lévő birtokoknak magyarok általi megváltását írták elő.⁸

⁶ Szent István Intelmei és Törvényei 2001: 28.

⁷ WERBŐCZY 1514.

⁸ RÉCZEI 1961: 114.

A kiegyezést követően a külföldiek beutazásának még nem voltak jogi feltételei, így az idegen állampolgár országba történő belépése sem volt a törvény erejénél fogva szabályozva, ellentétben a tartózkodási feltételekkel, amelyek a községek jogállását meghatározó törvények⁹ részeit képezték. E tények ellenére azonban botorság lenne azt állítani, hogy a magyar törvényhozásban ne lett volna téma a 19. század végén a külföldiek beutazásával vagy belföldi tartózkodásával összefüggő jogi szabályozás kérdése. Irányi Dániel Országgyűlés elé terjesztett irományában például így értekezik:

„Mig ellenben oly külföldieknek, a kik – mint számtalan példa mutatja – nem tisztességes életmódot folytatnak, hanem csalásból, uzsorából, mások tudatlanságának vagy nyomorának kizsákmányolásából élőködnek, vagy a kik a társadalom alapjainak felforgatására célzó vagy az állam biztonságát veszélyeztető anarchikus üzelmekben részt vesznek, letelepedését s itt maradását nemcsak kívánatosnak nem, de sőt egyenesen károsnak, veszélyesnek s annál fogva törvényes utón megakadályozandónak tartom.”¹⁰

E javaslat ugyan konkrétabb kodifikációs eredménnyel nem járt, de jól szemlélteti azt a jogalkotói cselekvési kötelezettséget, amely a századfordulót követő években a külföldieket és a migrációt érintő jogforrások kibocsátásában öltött testet.

AZ ELSŐ IDEGENJOGI TÖRVÉNY ÉS BŐ FÉL ÉVSZÁZADOS HATÁSA

A Corpus Iuris Hungarici sorában az első úgynevezett idegenjogi, a külföldiek jogállását átfogó módon meghatározó törvény az 1903. évi VIII. törvénycikk volt, amely a magyar jog évszázados jogi fejlődése eredményeként azt a küldetést töltötte be, hogy az addig a külföldiekre vonatkozó, más-más jogszabályokban meglévő szabályozási területeket egy törvénybe egyesített módon adja közre. E törvény megalkotásának további indoka volt

⁹ Vö. például a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk, 19. §; avagy a községekről szóló 1886. évi XXII. törvénycikk, 15. §.

¹⁰ 1885–1888 Országgyűlési Irományok, V. kötet, 146. szám, 122. Vö. SALLAI 2015b: 149.

„gondoskodni arról, hogy az állam területén megjelenő külföldiek éber figyelemmel kísértessenek, az állam közgazdasági viszonyaira, a közbiztonság és közrend érdekeire veszélyesek annak területéről idejében eltávolíttassanak s így a letelepülésben megátoltassanak”.¹¹

Mindezekre figyelemmel e kódexet annak szellemében és előrebocsátásával alkották meg, hogy

„a külföldi megérkezéséről a rendészet gyakorlására hivatott helyi hatóság haladéktalanul értesüljön, hogy módjában legyen ennek az ellenőrzést elejétől fogva gyakorolni, továbbá, hogy a szabad közlekedés és forgalom és a költözködési szabadság nagy elveit teljesen érintetlenül hagyva, a külföldieknek pontos nyilvántartása felett úgy a helyi, mint szükség esetében a központi hatóság is őrkdjék”.¹²

Érdemes megjegyezni, hogy az 1903. esztendőben az idegenrendészeti törvény mellett más, a külföldiekre és a migrációra, ezen belül főként a kiutazásra, kivándorlásra kiható jogszabályok is születtek. Ilyen volt az útlevélügyről szóló 1903. évi VI. törvénycikk, valamint a határrendőrségről szóló 1903. évi VIII. törvénycikk. Ez utóbbi – igaz, csak 1906-ban lépett hatályba – meghatározta például, hogy a határrendőrség feladata a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtása. Minthogy e jogszabályokat – ideértve továbbá a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikket is – a Magyar Országgyűlés egy ülésnapon fogadta el, 1903. március 11-e tekinthető a migrációs jogalkotás születésnapjának a magyar jog történetében. Nota bene: ilyen nap azóta sem fordult elő a törvényhozásban, hiszen a migrációval (ki- vagy bevándorlással), az idegenrendészeti vagy a menekültügyi igazgatással, nem utolsósorban a határellenőrzéssel összefüggő jogalkotás e napot követően külön években vagy évtizedekben kerültek napirendre az egyes jogalkotóknál.

Az 1903. évi idegenjogi kódexnek több mint fél évszázados időbeli hatálya alatt egy ízben született jelentős mértékű, úgynevezett novellisztikus módosítása. Az 1930-ban alkotott módosító törvény azért született, mert

¹¹ Vö. a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról szóló 1903. évi VIII. törvénycikk általános indokolása.

¹² Vö. a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról szóló 1903. évi VIII. törvénycikk általános indokolása.

„az a nagy változás, amely idegenforgalmunk arányaiban és jelentőségében a háború óta bekövetkezett, szükségessé teszi idegenrendészetünknek olyan szabályozását, hogy az ország területén tartózkodó külföldiek ellenőrzése mennél egyszerűbb, minden zaklatástól mentes legyen és hogy az állam érdekeinek közbiztonsági és gazdasági vonatkozásokban való megóvása mennél jobban biztosíttassék. Ezen a téren a jelenlegi állapot nem kielégítő. Az eljárás hosszadalmas, az állam érdekeinek megóvása szempontjából nagyfontosságú kormányhatósági felügyelet és irányítás pedig nem érvényesülhet tökéletesen. Mind a két bajnak oka az a fórumrendszer, amely a külföldieknek az ország területén való lakhatását szabályozó 1903:V. tc. alapján.”¹³

A törvényi változtatások révén a hatósági fórumrendszer a változtatás következtében a közép fokú hatóság hatáskörét megszüntette, az eljárást felgyorsította. Budapesten az idegenrendészeti feladatokat a belügyminiszter hatáskörébe utalta azzal, hogy a hatósági funkciókat – rendőri tisztviselők révén¹⁴ – a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) útján gyakorolja. Ez a központi hatóság lett egyúttal a fellebbezési fórum a vidéki első fokú hatóságoktól felkerülő ügyekben is.

IDEGENRENDSZET A RENDELETI JOGALKOTÁSBAN

A második világháborút követően a szocialista idegenrendészet kezdetben a külföldiek magyarországi beutazásának minimálisra csökkentését, az országban tartózkodó nem magyar állampolgárok szinte totális ellenőrzését célozta meg. Jellemző a korra, hogy az 1930. évi törvénnyel módosított 1903. évi törvényt egy minisztertanácsi rendelet¹⁵ helyezte hatályon kívül, és a szabályozás további változásai is megmaradtak rendeleti kereteken belül. A mindössze 18 §-ból álló 17/1954. MT sz. rendelet a külföldiek 14 napnál nem hosszabb időre szóló tartózkodása esetén nemcsak a beutazást, hanem a kiutazást, sőt még az átutazást is engedélyhez kötötte, ugyanakkor ismerte a huzamosabb idejű (14 nap

¹³ A külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1930. évi XXVIII. törvénycikk indokolása.

¹⁴ Lásd bővebben KOVÁCS 2020: 66.

¹⁵ Lásd a külföldiek be- és kiutazásáról, valamint az ország területén való tartózkodásról szóló 17/1954. (III. 10.) MT sz. rendelet.

és 6 hónap közötti) tartózkodás esetén az ideiglenes tartózkodási engedélyt, illetve hat hónapot meghaladó tartózkodás esetén az úgynevezett lakhatási engedélyt. Minthogy a külföldiek esetében a tartózkodás minden szegmensében engedélyhez vagy bejelentéshez volt köthető, e jogszabály meglehetősen szigorú kereteket adott a külföldiek magyarországi tartózkodását illetően. Ezt igazolja, hogy e jogszabály önálló szabálysértési, sőt, büntető törvényi tényállást is megfogalmazott a beutazási, illetve a tartózkodási szabályokat megsértő külföldiekre, avagy a magyar állampolgárságú szállásadókra vonatkozóan. Ehhez képest viszont a rendelet idegenrendészeti szankcióként egyedül az ország elhagyásának kötelezettségét határozta meg, de további kényszerintézkedésekről (kiutasítás, kitoloncolás, őrizet) még az úgynevezett végrehajtási rendelete¹⁶ útján sem szólt.

A 17/1954. MT sz. rendeletet egy kormányrendelet¹⁷ helyezte hatályon kívül 1966-ban. Az újabb jogi szabályozás még kevesebb – szám szerint 11 – normatív rendelkezést tartalmazott, és az egyes tartózkodási időket kevésbé részletezte, sőt bizonyos külföldieket, mint privilegizált alanyi kör, kivett a rendeleti szabályozás hatálya alól. Így például bizonyos – szomszédos államokkal fennálló határsávforgalomban részt vevő – külföldi lakosok esetében a beutazás és a kiutazás egyszerűsített módon történhetett. Releváns újdonságnak tekinthető továbbá az is, hogy e rendelet mondta ki először az idegenjog magyar szabályozásának történetében, hogy a külföldi magyarországi tartózkodása alatt nemcsak köteles betartani a belföldi jogszabályokat, hanem az ország területén tartózkodása alatt a jogszabályban meghatározott jogvédelemben részesül.¹⁸ Az idegenrendészeti kényszerintézkedések eszközeit ugyanakkor e rendeletben, illetve a végrehajtására kiadott belügyi rendeletben¹⁹ is hiába keressük.

A rendeleti jogalkotás következő szintjét egy, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kiadott törvényerejű rendelet jelentette, amely 1983. január 1-jén lépett hatályba.²⁰ E jogszabály is meglehetősen szűken, közlönyállapotában mindössze 14 §-ban határozta meg a külföldiek beutazásához és tartózkodásához kapcsolódó normatív szabályokat, és nem tartalmazott szabálysértési vagy büntetőjogi tényállást. E jogszabály jelentősége tehát inkább volt formai,

¹⁶ A külföldi állampolgárok bejelentkezéséről szóló 1/1958. (I. 15.) BM rendelet.

¹⁷ A külföldiek be- és kiutazásáról, valamint az ország területén való tartózkodásáról szóló 24/1966. (IX. 25.) Korm. rendelet.

¹⁸ 24/1966. (IX. 25.) Korm. rendelet 1. § (1)–(2) bek.

¹⁹ A külföldiek be- és kiutazásáról, valamint az ország területén való tartózkodásáról szóló 24/1966. (IX. 25.) Korm. rendelet végrehajtásáról szóló 4/1966. (IX. 25.) BM rendelet.

²⁰ A külföldiek magyarországi tartózkodásáról szóló 1983. évi 19. törvényerejű rendelet.

azaz a külföldiek beutazására vonatkozó szabályozás magasabb szintű jogalkotói szintre helyezése, mint tartalmi, így a külföldiek beutazása, tartózkodása, végső soron az ország területéről történő eltávolítása szabályozásának részletes fórum- és jogorvoslati rendszerének a közreadása. Erről az alacsonyabb szintű végrehajtási rendelet is csak szűk körben gondoskodott.²¹

A KÜLFÖLDIEK BEUTAZÁSÁNAK ÉS MAGYARORSZÁGI TARTÓZKODÁSÁNAK KODIFIKÁCIÓJA A RENDSZERVÁLTOZTATÁS KORÁBAN

A külföldiek beutazására vonatkozó törvényi szabályozás a rendszerváltoztatás évében, illetve azt követően tért vissza a magyar jogrendszerbe. Ennek első futára a ki- és bevándorlásról szóló 1989. évi XXIX. törvény volt. E törvény megalkotásának indoka az volt, hogy a magyar jogalkotó, különösen a Magyarország által 1978-ban ratifikált Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya által megfogalmazott mozgásszabadságra figyelemmel, felismerte, hogy az emberi migrációval kapcsolatos legfontosabb tételeket törvényben kell szabályozni. Ennek első lépcsője, a kivándorlás ismételt szabályozásán túlmenően a bevándorlás feltételeinek törvénybe rendezése volt, míg a külföldiek beutazásának és magyarországi tartózkodásának szabályai megmaradtak a törvényerejű rendelet keretei között.

Az 1983. évi 19. törvényerejű rendelet végleges hatályon kívül helyezése a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és a bevándorlásról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény által történt meg. Emellett azonban az 1989. évi XXIX. törvény a kivándorlás kérdésében továbbra is – egészen a kiutazásról szóló 1998. évi XXII. törvény életbe lépéséig – hatályban maradt.

Az 1993. évi idegenrendészeti törvény megalkotásának általános célja az volt, hogy áttekinthető szabályozást nyújtson a külföldiek magyarországi beutazásához, itteni tartózkodásához és bevándorlásához, összhangban a jogállamiság követelményeivel és az emberi jogok védelmével.²² A magyar idegenjogi szabályozás lényegében e törvénnyel tért vissza a külföldiek beutazása és tartózkodása jogi szabályozásának 90 évvel korábban megteremtett jogi szabályozása formai és tartalmi követelményeihez. A jogi köznyelvben Idtv.-nek rövidített törvény

²¹ Lásd: a külföldiek magyarországi tartózkodásáról szóló 1982. évi 19. törvényerejű rendelet végrehajtásáról szóló 7/1982. (VIII. 26.) BM rendelet.

²² Vö. 1993. évi LXXXVI. törvény általános indokolása.

emellett a kor szellemének megfelelő módon szabályozta a nem magyar állampolgárok beutazásával és tartózkodásával kapcsolatos legfontosabb feltételeket és követendő szabályokat, különös figyelmet szentelve az ilyen szabályok megsértése esetén alkalmazandó felelősségi szabályoknak és szankcióknak.

Itt kell megjegyezni, hogy a külföldieket érintő, 1990-es években történt jogalkotás az idegenrendészeti területen túlmenően magával hozta a menedékjogi szabályok törvényi kodifikálását²³ is, valamint – az évszázad végén – közel 70 év elteltével egy újabb általános idegenrendészeti hatóság megalakítását is.²⁴ Maga az 1993. évi idegenrendészeti szabályozás – különösen összehasonlítva a korábbi jogszabályok élettartamával – meglehetősen rövid ideig volt hatályban. Ennek oka többek között a fentebb említett hivatal mint egységes migrációs szervezet kiépítése volt, amely a külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. törvény elfogadásával, valamint a menedékjogi törvény módosításával valósulhatott meg teljeskörűen.

A KÜLFÖLDIEK BEUTAZÁSÁNAK ÉS MAGYARORSZÁGI TARTÓZKODÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSA AZ UNIÓS JOG TÜKRÉBEN

Magyarország európai uniós integrációja, a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező, illetve az úgynevezett harmadik országbeli állampolgárok beutazásának és tartózkodására vonatkozó eltérő jogi környezetének igénye ugyanakkor a 21. század első évében megalkotott törvényi szabályozást sem hagyta sokáig életben. Emiatt a 2007. évben – Magyarországon első ízben, de azóta is meglévő módon – a külföldiekre vonatkozó idegenrendészeti jogi tartalmat differenciáltan, két külön törvényben hirdették ki: a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény; a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény. Ez utóbbi jogszabály személyi hatályát érintően alkotta meg az Országgyűlés, és lépett volna hatályba a vendégmunkások magyarországi foglalkoztatásáról szóló 2023. évi L. törvény, de azt végül még hatálybalépése előtt hatályon kívül helyezte a harmadik országbeli állampolgárok beutazására és tartózkodására vonatkozó általános szabályokról szóló 2023. évi XC. törvény.

²³ A menedékjogról szóló 1997. évi CXXXIX. törvény.

²⁴ Vö. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalról szóló 162/1999. (XI. 19.) Korm. rendelet.

Az uniós csatlakozást követő időszakban alkotott idegenjogi és idegenrendészeti törvények, valamint azok végrehajtási rendeletei a külföldiek beutazására, tartózkodására kiadott uniós normákkal együtt már jóval cizelláltabb jogi környezetet jelentenek. E szabályok rendszerét össze sem lehet hasonlítani az e tárgyban alkotott korábbi jogforrásokkal. Amíg az évszázaddal korábban megalkotott kodifikációs munka a jogalkotás hőskorát, a külföldiek migrációs cselekvéseinek első szabályozási igényeinek kialakítását jelentették, később a szabályozásban fokozatosan olyan részletszabályok is megjelentek, amelyek az emberi vándorlás társadalmi hatásaira is igyekeztek megfelelő válaszokat adni.

ÖSSZEGZÉS

Sallai János gazdag rendészettörténeti munkássága fontos hozzáadott értéket képvisel a külföldiek beutazásával, tartózkodásával, letelepedésével kapcsolatos szabályozás történeti fejlődésével összefüggő jogforrások jellemezte korszakok feldolgozásában. Ugyanez mondható el a külföldiek migrációjával összefüggő jogsértő cselekményekre adott hatósági (idegenrendészeti) aktusok változásainak vizsgálatára vonatkozóan is.

E köszöntő tanulmány szerzője csak hálás nyilatkozatot tehet, hogy Sallai tanár úr jelentős mértékben hozzájárult az idegenjog fejlődésének kutatásához, tudományos eredményeinek publikálásával gazdagította a külföldiekre vonatkozó joganyagok további kutatását. A rendészet történetével, elméletével és tudományával, ezen belül a külföldiekre vonatkozó jogi és rendészeti szabályok értelmezésével foglalkozó tudományos társadalom mindezek okán gazdag forráskészlettel dolgozhat, és ezek – de nem utolsósorban saját további kutatásaik – révén tudják majd megítélni maguk is a migrációs jogalkotás eddigi bő évszázados evolúcióját, ebben nem utolsósorban a 21. század első évtizedeit jellemző jogalkotást.

FELHASZNÁLT IRODALOM

KOVÁCS Tamás (2020): Rendőrségi centralizáció és decentralizáció a dualizmus idején és a Horthy-korban. In JÁMBOR Orsolya Ilona – TARJÁN Gábor (szerk.): *Megvalósult szükségyszerűség. Az állami rendőrség megszervezése. Rendészettörténeti Tanulmányok* 3. Budapest: Rendőrség Tudományos Tanácsa, 54–63.

- RÉCZEI László (1961): *Nemzetközi magánjog*. Budapest.
- SALLAI János (2004): *Az államhatárok*. Budapest: Press Publica Kiadó.
- SALLAI János (2015a): *A magyar rendészettudomány története*. Egyetemi jegyzet. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar.
- SALLAI János (2015b): *Idegenrendészet (bevándorlás) szabályozása a 19. század utolsó, és a 20. század első évtizedeiben*. In HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Migráció és rendészet*. Budapest: MRTT Migrációs Tagozat, 145–161.
- SALLAI János (2018): *The History of Law Enforcement in Hungary*. Budapest: Dialóg Campus.
- SALLAI János (2019): *A magyar rendészet története*. Budapest: Rendőrség Tudományos Tanácsa.
- SALLAI János (2021): *A rendészettudomány etablációja és akkreditációja Magyarországon*. Budapest: Rendőrség Tudományos Tanácsa.
- Szent István Intelmei és Törvényei (2001). Budapest: Szent István Társulat.
- WERBŐCZY István (1514): *Tripartitum*. Online: https://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm

Egyéb források

- 1885–1888 Országgyűlési Irományok, V. kötet, 146. szám
1993. évi LXXXVI. törvény általános indokolása
- A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalról szóló 162/1999. (XI. 19.) Korm. rendelet
- A külföldiek magyarországi tartózkodásáról szóló 1982. évi 19. törvényerejű rendelet végrehajtásáról 7/1982. (VIII. 26.) BM rendelet
- A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk
- A községekről szóló 1886. évi XXII. törvénycikk
- A külföldiek be- és kiutazásáról, valamint az ország területén való tartózkodásról szóló 17/1954. (III. 10.) MT sz. rendelettel
- A külföldiek be- és kiutazásáról, valamint az ország területén való tartózkodásáról szóló 24/1966. (IX. 25.) Korm. rendelet
- A külföldiek be- és kiutazásáról, valamint az ország területén való tartózkodásáról szóló 24/1966. (IX. 25.) Korm. rendelet végrehajtásáról 4/1966. (IX. 25.) BM rendelet
- A külföldiek magyarországi tartózkodásáról szóló 1983. évi 19. törvényerejű rendelet
- A külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1930. évi XXVIII. törvénycikk indokolása
- A külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról szóló 1903. évi VIII. törvénycikk általános indokolása
- A menedéjogról szóló 1997. évi CXXXIX. törvény
- Külföldi állampolgárok bejelentkezéséről szóló 1/1958. (I. 15.) BM rendelet

Hegedűs Judit

„ESÉLYT ADUNK, UTAT MUTATUNK” –
A JAVÍTÓINTÉZET FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE
A DUALIZMUS KORÁBAN

Az Aszódi Javítóintézet „Esélyt adunk, utat mutatunk” mottója nemcsak egy intézmény jeligéje lehet, hanem nevelők, oktatók, pedagógusok hitvallása is. Ha Sallai János professzor úrra gondolok, úgy vélem, hogy rá jellemző ez a mottó, hiszen sok hallgatónak, kollégának adott esélyt, és mutatott utat a tudományos pályán. A javítóintézetek fejlődéstörténetéről szóló tanulmánnyal tisztelgek Professzor Úr szakmai életútja előtt.

A JAVÍTÓINTÉZETEK MEGALKULÁSA

A javítóintézet iránti igény a 19. században fogalmazódott meg mind a jogalkotók, mind pedig a pedagógusok körében. Egyre erőteljesebben jelentkezett, hogy tenni kell valamit a problémával, hiszen a társadalom rendjét fenyegeti – a korabeli szóhasználatból élve – a züllött, züllésnek induló, erkölcsileg fogynakos gyermekek jelenléte. Bozóky Alajos *A börtönügy legújabb haladásai* című munkájában már hangsúlyozta, hogy szükséges, hogy „a fiatal büntetéseket, az öregebbektől egészen elkülönözten, sajátos bánásmód alá kell venni, már mindenütt oly intézetek felállításán fáradoznak, melyek feladata éppen csak a fiatal bűnhönczök javítása s az elparlagult gyermekek nevelése”.¹ Az 1867-ben megjelent munkában a nevelés (ezen belül is a vallásos, ipari nevelés), a fegyelmezés mellett az egyéniesítés (mai kifejezéssel élve a differenciálás) fontosságát is kiemelte Bozóky annak érdekében, hogy a bűnös fiatal a társadalom hasznos tagjává tegyék az intézetek.

¹ Bozóky 1867: 78.

Az 1878. évi V. törvény, amely Csemegi-kódex néven vált ismertté, rendelkezett a fiataalkorú bűnözők részére javítóintézetek felállítását, azonban az intézetek szervezetről, felszereléséről, működéséről nem rendelkezett, ennek kidolgozása az intézetek létesítésével párhuzamosan zajlott. E jogszabály – hazánkban elsőként – meghatározta a büntethetőség életkori határát: eszerint a 12 éven aluli gyermekeket semmiféle hatósági eljárás alá nem lehet vonni. A Csemegi-kódex a fiataalkorúság felső életkori határát a 16. életévben szabta meg.

Az első javítóintézet 1884-ben Aszódon jött létre, az Igazságügyi Minisztérium egy tönkrement cukorgyár területén „50 váczi fegyenc” hathatós segítségével építette fel az intézményt. Az intézet működéséről 1884. május 6-án az alábbi rövid szöveg jelent meg a főoldalon:

„Az aszódi javító intézetet már április elsején átadták a használatnak. Itt jelenleg harminckilenc bíróságilag elítélt és két jó családból való növendék van internálva, kik évenként 120 frtnyi tartásdíjt fizetnek az államnak, mely őket a lombfűrésztanítgatja, meg akarván honosítani az országban ezt az iparágat. Az aszódi javító intézet a családrendszert fogadta el s ez intézetben jelenleg négy ilyen család van, mindegyiknek élén egy-egy családfővel; a növendékek »testvérek«-nek szólítják egymást. A másik rendszer az úgynevezett kollektív rendszer, hol a növendékek a katonasághoz hasonlóan szakaszokra vannak beosztva, s itt a fősúlyt nem a családi élet meghonosítására, hanem inkább a rend és pontosság szigorú megtartására fektetik.”²

Az Aszódi Javítóintézet megalapítását követően 1886-ban Kolozsvárott, 1895-ben Székesfehérváron, 1905-ben pedig Kassán hoztak létre a fiúk számára intézetet, míg 1890-ben a büntetett lányok számára Rákospalotán is megkezdte ez az igen speciális pedagógiai-igazságügyi intézmény a működését. Az intézetek benépesítése nem volt annyira egyszerű, bár eredetileg három úton lehetett a javítóintézetbe jutni:

„Az első csoportba sorozhatók azok, kik vigyázatlanság, gyermekes meg gondolatlanság miatt estek bűnbe, s e miatt lettek elítélve; a második csoportba sorozhatók azok, kik nem lettek ugyan a törvény szigorával sújtva, de vétkes könnyelműségből a bűn ocsmánya útjára jutottak, melytől, hogy eltereltesse, nek,

² Állami fegyintézetek 1884.

szüleik önként juttatták be az intézetbe; s végre a harmadik csoport az erkölcsileg elveszett, már megrögzött gonosztevőkből áll.”³

E sokféle csoport jelenléte azt a szakmai kérdést is felvetette, hogy e három különböző csoportot egy intézményben lehet-e nevelni: a szakmai diskurzusban egyértelműen megfogalmazódott, hogy ha egy intézménybe is kerülnek az ifjak, eltérő pedagógiai módszerekkel kell kezelni őket.

A JAVÍTÓINTÉZETEK MŰKÖDÉSE SZÁMADATOKBAN

Az intézetek feltöltése nem feltétlenül volt egyszerű. Például 1890-ben a *Jogtudományi Közlöny* 21. számában a Különfélék rovatban felhívást adtak közre:

„Eddig egy leány javíttatik benne. Előrelátható, hogy a bíróságok, ha tudják, hogy van ily intézetünk, gyakrabban fogják a leánygyermekre nézve a javítóintézetet megállapítani. Ismételve felhívjuk a bíróságok és az ügyészségek figyelmét arra, hogy a bírói Ítélet és az intézetbe való beszállítás közti idő alatt ne a fogházban tartsák az illető gyermekeket, mert itt alaposan elromlanak és az utólagos javítási munka kárba vész; hanem helyezték el azon időre valamely családnál. Az igazságügyminiszterium részéről pedig ezen időköznek lehető rövidítése volna célba veendő.”⁴

Úgy tűnik, hogy ezt a problémát nem sikerült megoldani, hiszen 1899-ben a *Magyar Jogászegyleti Értekezések* kiadványban azt emelték ki, hogy 1894-ben

„1244 ily korú fiú- és 298 leánygyermek, továbbá 8191 16–20 éves férfi és 2138 hasonló korú nő jön bíróilag elítélve, addig négy javítóintézetünkben a rendszeresített 347-helyre csupán 171 egyén utaltatott be bírói ítélettel, a többiek a feltartóztatás megkísérlése nélkül rohannak a bűn lejtőjén az erkölcsi romlás örvényébe.”⁵

Arra, hogy mennyire volt jogos a vészharang megkondítása, a *Magyar Statisztikai Évkönyv*ben megjelent adatok elemzésével keresünk választ.

³ FUCSEK 1888: 337.

⁴ Különfélék 1890.

⁵ LENGYEL–KRAJCSIK 1899: 279.

1. táblázat. A javítóintézetekben élők 1884–1902 közötti létszámadatai

	Aszód (1884)	Kolozsvár (1886)	Rákospalota (1889/ 1890)	Székes- fehérvár (1895)	Kassa
1884	13	–	–	–	–
1885	79	–	–	–	–
1886	121	–	–	–	–
1887	167	48	–	–	–
1888	171	56	–	–	–
1889, 1890, 1891	nincs adat				
1892	212	66	30	–	–
1893	232	81	33	–	–
1895/1896 (innentől kezdve tan- évet adtak meg)	188	68	31	85	–
1896/1897	178	69	23	124	–
1897/1898	217	72	29	117	–
1898/1899	176	70	35	123	–
1899/1900	175	73	36	162	–
1900/1901	177	70	42	148	–
1901/1902	212	64	52	137	–

Forrás: saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1885, 1886, 1887, 1890, 1891, 1890-1894, 1895, 1897, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903 alapján

Viszonylag nehéz pontos adatokat szerezni a javítóintézetek működéséről, hiszen csak az 1909. évi 27.600. szám alatt kelt igazságügyministeri rendelet írta elő, hogy 1910. év január hó 1-től kezdve a javítóintézetbe utalt növendékekről úgynevezett egyéni lapot kell vezetni. Ennek az egyéni lapnak a segítségével

információ kapható a növendékek előéletéről (életkora, születése, családi háttere, iskolázottsága, rossz szokásai – alkohol, szenvedélyek, kóros hajlamok –, bűncselekménye[i]), valamint intézeti életéről (itt-tartózkodás időtartama, intézeten belüli bűncselekmények, tanulmányai, egészségügyi állapota, magaviselete, szokások). A statisztikai adatok ismertetésénél jól látható, hogy kezdetben csupán abszolút adatokat közöltek, majd 1902-től kezdve jóval részletesebbeket is. Az 1. táblázatban a rendelkezésekre álló *Magyar Statisztikai Évkönyv* alapján ismertetem az 1884–1902 közötti létszámbeli adatokat, majd az 1902–1907 közötti informatívabb adatok segítségével árnyaltabb képet adok a dualizmus kori javítóintézetekben élők összetételéről.

Jól látható, hogy egyértelműen az Aszódi Javítóintézet fogadta be a legtöbb növendéket, így annak érdekében, hogy elférjenek a folyamatosan érkező neveltek, már 1884-ben bővítették az intézetet, valamint ezzel párhuzamosan folyamatosan nyitották meg az újabb intézeteket.

Ha az 1902 és 1907 közötti adatokat nézzük, akkor egyértelműen elmondható, hogy kezdetben leginkább a szülők vagy gyámok kérésére kerültek be a gyermekek: 1902-ben 169 fő esetében ítélettel, míg 317 fő esetében a szülők vagy gyámok kérték a gyermekük elhelyezését a javítóintézetbe, míg 1907-re már a bírósági döntés dominált.⁶ Az előéletet elemezve látható, hogy zömében nem volt büntetve a fiatal, ugyanakkor a családi háttérre az volt jellemző, hogy inkább félárva gyermekek kerültek be (rendszerint az anya hiányzott a családból), akik rendszerint vagyontalan családból származtak. Az utolsó lakhelyet tekintve a városi közeg volt jellemző, illetve – számunkra is érdekes módon – a javítóintézetekbe kerülők jártak iskolába.

Nemcsak a bekerüléssel kapcsolatban tudhattunk meg információt, hanem a kibocsátott növendékekről is. Az 1907-ben elbocsájtott növendékek közül 146 fő vagyon elleni bűncselekményt, míg 7 fő személy elleni bűncselekményt követett el, 85 fő szülői kérelemre, míg 20 fő gyámi vagy hatósági kérelem alapján került az intézetbe. Szinte azonos létszámban voltak a 10–14 és 14–18 év közötti fiatalok (128–121 fő). A 20. század második feléig nem volt meghatározva, hogy mennyi időt kell a fiatalnak az intézetben töltenie, az intézet a magatartása alapján döntötte el, hogy mikor engedi ki a fiatal: az 1907-ben elbocsájtott növendékek közül 150 fő 2–5 év közötti időintervallumot töltött az intézetben, míg 42 fő 1–2 évet tartózkodott ott. Hat fő kivételével mindenki mentesült az ellátási díj fizetése alól.

⁶ *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1907: 474.

Az, hogy mikor engedték ki a fiatal, nagyban függött attól, hogy milyen viselkedést tanúsított: az 1907-ben elbocsájtott növendékek közül 106-an nem voltak fegyelemileg büntetve, míg 157 főt 479 alkalommal fenyítették meg. A fenyítés mögött álló okok között a szökés, a házirendnek nem megfelelő viselkedés, a nevelőkkel szembeni tiszteletlen viselkedés állt.

PEDAGÓGIAI MUNKA A JAVÍTÓINTÉZETEK BEN

A javítóintézetekben kezdettől fogva törekedtek arra, hogy a börtönöktől eltérő körülményeket biztosítsanak: az intézetek elhelyezkedése is erre utalt, hiszen nagy parkkal rendelkező épületekben helyezték el a fiatalokat úgynevezett családokban. Ahogy arra Éltés Mátyás, a 20. század első felének kiemelkedő gyógypedagógusa is felhívta a figyelmet, csak a büntetés nem alkalmas eszköz az erkölcsileg züllött, bűncselekményt elkövető fiatal megjavítására:

„A büntetés percében talán magába is száll a gyermek, de annak elmúltával az eredmény is szétfoszlik, mint a köd. Hogy a büntetéstől való félelemnek van bizonyos elriasztó hatása a bűnösre, azt tagadni nem lehet, de ez a hatás oly csekély, hogy számba is alig vehető. Ha a büntetéstől való félelem a bűnös cselekedettől valakit visszatarthatna, akkor ma már a bűn rég ki volna irtva a föld kerekességéről. Hiszen még a múlt század első felében is oly elrettentően szigorú büntetésformák voltak alkalmazásban, hogy azok igazán elriaszthatták a bűnöst a bűn elkövetésétől. Akkor még az aránylag kisebb kihágásokat is megbélyegzés, megveszszözés, megcsonkítás, megégetés, bitófa stb. által büntették, anélkül, hogy a bűnt s a bűnösöket kiirthatták volna. Az összes civilizált nemzetek kimutatásai legalább azt bizonyítják, hogy a bűnösök száma semmivel sem volt kisebb mint ma, mikor enyhébbek a formák. Anélkül tehát, hogy a büntetés igazi értékét kétségbe vonnám, ki kell jelentenem, hogy az a bűnös megjavítására egyedül nem alkalmas eszköz, mert nem szünteti meg a bűnt előidéző subjektív és objektív okokat. [...] Ezeket a gyermekeket csak úgy lehet a bűntől megmenteni, ha veszélyes környezetükből kiragadva, lelki állapotuknak megfelelő nevelésben részesítjük őket.”⁷

⁷ ÉLTES 1906: 346.

A megfelelő nevelést az úgynevezett családfő biztosította, akinek feladata volt a fiatalok tervezett, egyéniségüknek megfelelő és szeretetteljes nevelésének biztosítása. A családfő minden egyes növendékről vezetett úgynevezett nevelési naplót, amelyben minden fontos információ megtalálható volt a fiatallal kapcsolatban. A napi eseményeket pedig az úgynevezett általános napló tartalmazta.

A javítóintézetben zajló munka egyik legfontosabb területe a növendékek értelmi nevelése, amelynek keretein belül írni, olvasni, számolni tanultak a fiatalok, minden olyan ismeretet közvetítettek itt, amelyre egy jó iparosnak szüksége volt. Az iparosképzés kiemelten hangsúlyos terület volt: például asztalos, szabó, kosárfonó, könyvkötő, kőműves, pék, fényező, lakatos, kovács, kárpitós szakmára készítették fel a növendékeket. Az intézetekben olyan magas színvonalú képzés zajlott, hogy 1914-ben például a kassai iparosok felszólaltak az intézetek ellen, hogy az árusítás miatt az intézetek rontják a piaci lehetőségeiket:

„Elhatározták, hogy egyelőre közös kérvénnyel hívják fel a kereskedelügyi [sic!] miniszter figyelmét a javítóintézet által a helybeli iparnak és kereskedelemnek okozott károkra s kérek, hogy a javítóintézet termelésének azt a részét, mely a növendékek oktatásának célját nem szolgálja, mint a textil-gépműhelyek, a javítóintézet szüntesse be.”⁸

Az értelmi nevelés és a szakmai képzés mellett az erkölcsi, testi nevelés is teret kapott, illetve a rendre, a saját maguk ellátására is szocializálták a növendékeket, akikkel kapcsolatban az egyik legfőbb cél az volt, hogy az intézeti neveltek beilleszkedjenek a társadalomba, ugyanakkor fontosnak tartották, hogy

„ne lökjék ki a fiút minden átmeneti stádium nélkül a nagy világba, hanem anyagi és erkölcsi segélynyújtás mellett tartsák fenn az összeköttetést vele; kísérik figyelemmel további sorsát, s ha gyengének mutatkozik a szabad életre, vagy hozzák vissza az intézetbe, vagy helyezték valamely ügybuzgó emberbarát patronatusa alá”.⁹

⁸ Kereskedők és iparosok a javítóintézet ellen 1914: 2.

⁹ LENGYEL–KAJCSIK 1899: 24.

ZÁRSZÓ

A javítóintézeteket már kezdettől fogva úgynevezett kettős arcú intézménynek tartották, hiszen a fiatalokat arra büntették, hogy megneveljék őket egyéni sajátosságaik figyelembevételével. A fegyházaktól, börtönöktől eltérően itt nemcsak megőrzésre törekedtek, hanem a kriminálpedagógia eszközeivel próbáltak hatni a züllött, züllésnek induló fiatalokra. Az intézet a mai napig is a gyermekvédelem és az igazságszolgáltatás határán van: a rácsok, a bezártság a büntetést szimbolizálja, míg a személyzet (kezdetben tanítói végzettséggel rendelkezők voltak a családfők), a környezet (kevesebben voltak egy légtérben, a nagy parkok), a tanulás/képzés biztosításának lehetősége mind-mind arra utal, hogy ebben az intézetben a pedagógiai szempontok kerültek előtérbe.

A dualizmus kori gyermekvédelemnek egyik legnagyobb vívmánya ennek az intézménynek a megjelenése, valamint a fiataikorú bűnelkövetőkkel kapcsolatos megítélés változása. Egyre erőteljesebben megfogalmazódott az az elv, hogy „a hatóság elé került züllött vagy büntetett gyermekek és fiataikorúak pedig nem egyformák”.¹⁰ Most már nem annyira a Lombroso-féle „született gonosztevők” vélemény dominált, hanem előtérbe került egy orosz kriminológus által hangoztatott gondolat: „Sokkal inkább szerencsétlenek, semmint bűnösök.”¹¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

Állami fegyintézetek (1884). *Budapesti Hírlap*, 1884. május 6. 1.

BALOGH Jenő (1909): *Fiataikorúak és büntetőjog*. Budapest.

BALOGH Jenő (1910): Gyermekek és fiataikorúak a bíróság előtt. *A Gyermek*, 1–13.

BOZÓKY Alajos (1867): *A börtönügy legújabb haladásai*. Pest: Stolp Károly.

ÉLTES Máttyás (1906): Javítóintézeteink s a gyógypedagógia. *Magyar Paedagogia*, 15(6–7), 337–350.

FUCSEK Sándor (1888): Javítóintézetek a nevelés szolgálatában. *Magyar Paedagogia*, 11, 337–339.

Kereskedők és iparosok a javítóintézet ellen. *Felvidéki Ujság*, 1914. június 27. 2.

Különfélék (1890). *Jogtudományi Közlöny*, 25(21), 167.

LENGYEL Aurél – KRAJCSIK Soma (1899): A javítóintézetekről. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 7(4). Budapest: Franklin Társulat.

Magyar statisztikai évkönyv, 1885. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1886.

Magyar statisztikai évkönyv, 1886. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1887.

¹⁰ BALOGH 1910: 6–7.

¹¹ BALOGH 1909: 37.

Magyar statisztikai évkönyv, 1887. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1888.
Magyar statisztikai évkönyv, 1890. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1891.
Magyar statisztikai évkönyv, 1891. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1892.
Magyar statisztikai évkönyv, 1890–1894. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1895.
Magyar statisztikai évkönyv, 1895. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1896.
Magyar statisztikai évkönyv, 1897. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1898.
Magyar statisztikai évkönyv, 1899. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1900.
Magyar statisztikai évkönyv, 1900. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1901.
Magyar statisztikai évkönyv, 1901. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1902.
Magyar statisztikai évkönyv, 1902. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1903.
Magyar statisztikai évkönyv, 1903. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1904.
Magyar statisztikai évkönyv, 1907. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1908.

Jogforrások

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről
 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról
 1908. évi XXXVI. évi törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás
 kiegészítéséről és módosításáról
 1913. évi VII. törvénycikk a fiatakorúak bíróságáról

Kovács Tamás

AZ UKRÁN-KOZÁK ÖNÁLLÓSÁG KÉRDÉSÉNEK LECSAPÓDÁSA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁNI MAGYAR KÜLÜGYMINISZTERIUMI IRATOKBAN

Ha az első világháború utolsó éveiről vagy a közvetlenül a háború végét követő időszakról beszélünk, akkor Közép- és Kelet-Európában megkerülhetetlen esemény az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása/szétesése, amelynek eredményeként számos régi és új, korábban akár soha nem létezett államalakulat jött létre. Ugyanakkor a dualista állam, nemkülönben a Szent István-i Magyarország szétesésekor számos tiszavirág-életű államot kiáltottak ki, volt, amelyik alig egy hetet „élt meg”. Ezen eseménysor a magyar történelmi tudatba erősen beépült, nemkülönben a létrejött utódállamokéba is, bár nem meglepő módon meglehetősen különböző értékeléssel és érzésekkel.

Ugyanakkor nem csak a dualista államalakulat – fogalmazzunk így – alakult át alapvetően. Az első világháború utolsó éveiben, 1917–1918-ban viharos változásokon esett át az Orosz Birodalom, illetve Szovjet-Oroszország esetében is sokáig nem volt egyértelmű, hogy ezen meglehetősen bizonytalan időszak után pontosan hol fognak húzódni az új állam, a Szovjetunió (új?) határai. Másképpen fogalmazva: lesznek, lehetnek-e olyan területek, amelyek bár a cári birodalom részei voltak, de a kommunista államé már nem, illetve lehetséges-e, hogy egyes területek elszakadnak, és önálló államot fognak alkotni. Utóbbira jó példa Finnország, a balti államok (Észtország, Lettország, Litvánia), nemkülönben Lengyelország. Ugyanakkor a Kaukázusban, Azerbajdzsán, Grúzia vagy Örményország esetében mindösszesen csupán néhány évnyi függetlenségről beszélhetünk, lényegében 1920 után ezen államok (is) a létrejövő Szovjetunió részeivé, tagköztársaságaivá váltak.¹

¹ FORESTIER-PEYRAT 2018.

Talán mondanunk sem kell, hogy a függetlenedni akaró államok, népek minden fórumot felhasználtak arra, hogy nemzetközileg is megerősítsék országuk, népük független státusát. Keresték a lehetséges szövetségeseket, még inkább az erős támogatókat. Ezen újonnan létrejött államok vezetői vélelmezhetően sejtették, hogy a függetlenség pusztá kikiáltása rövid távon kevés lesz annak megtartására, s hogy a szovjet/ orosz geopolitikai gondolkodásban továbbra is „számolnak velük” Moszkvában.²

A függetlenedés gondolata azonban nem csak a fent említett népek, országok esetén volt tetten érhető, hanem az egykori cári birodalom európai részén, nevezetesen Fehéroroszországban és Ukrajnában is. Mindezek fényében akár úgy is tűnhetett a külső szemlélőnek, hogy 1918–1919-ben az (egykori) nagy cári Oroszország is felbomlik. A történelmi események azonban úgy alakultak, hogy az említett két ország/ terület lényegében a Szovjetunió részévé vált. A rövid életű Belarusz Népköztársaságot (más forrásban: Belarusz Demokratikus Köztársaság) 1918. március 25-én kiáltotta ki „minden belaruszok kongresszusa”, de a Vörös Hadsereg égisze alatt már 1918 decemberében létrejött a Belarusz Szovjet Szocialista Köztársaság. Az 1918-ban kikiáltott önálló belarusz állam, annak vezetése soha nem tudta ellenőrzése alá vonni az általa Belaruszként definiált területet, ráadásul nem „csak” a formálódó Szovjetunióval, hanem lényegében minden szomszédjával voltak kisebb-nagyobb területi vitái. Így végül 1920-ra az önálló belarusz állam és politika hívei emigrációba kényszerültek, s a rövid életű állam, a Belarusz Népköztársaság is eltűnt a térképről.³

A másik említett terület, ahol függetlenedési mozgalmak szökkentek szárba, Ukrajna volt. Nem belebonyolódva és egyben elveszve az 1917. és 1921–1922 közötti ukrán államalakulatok meglehetősen keszkeusza történetében, de mégis érdemes rögzíteni a főbb eseményeket, állomásokat. Ukrajna 1917 júliusában kimondta autonómiáját Oroszországon belül. Az ukrán vezetésben azonban úgy ítélték meg az egyre inkább változó politikai és katonai helyzetet, hogy 1917. november 6-án (!) már az Ukrán Népköztársaság kikiáltását deklarálták, de a demokratikus (!) Oroszország keretein belül. Ezzel párhuzamosan a Don mellett élő kozákok vezetője, Alekszej Kalegjin⁴ tábornok is szervezkedett,

² GECSE 2022.

³ KENEZ 2004.

⁴ Alekszej Makszimovics Kalegjin (Алексей Максимович Каледин, Uszty Hopjorszkaja, 1861. október 24. – Novocserkaszk, 1918. február 11.) a cári hadsereg tisztje, az első világháború idején tábornoka, a doni kozák lovas egységek parancsnoka. A polgárháború alatt a fehérek oldalán harcol, de 1918. év eleji sikertelen harcai miatt öngyilkosságot követett el.

illetve létrejött a szintén rövid életű Doni Köztársaság (Донская Республика) is. Itt jelezzük, hogy ezen államalakulat nem keverendő a mindösszesen hat hétig működő Doni Szovjet Köztársasággal (Донская советская республика).⁵

1918. április 29-én azonban puccsot hajtott végre Pavlo Petrovics Szkoropadzkij hetman (Павло Петрович Скоропадський) létrehozva az úgynevezett Ukrán Államot (Українська Держава), amelyet már a korszakban is sokan csak mint Második Hetmanátus (Другий Гетьманат) említettek.⁶ A hetmanátus azonban csak az év végéig volt képes működni, ameddig a megszálló német csapatokat ki nem vonták a területről, s ezzel párhuzamosan az Ukrán Népköztársaság elüldözött vezetői visszatértek a hatalomba: 1918. december 29-én újjáalakult az Ukrán Népköztársaság. Az ország helyzete azonban egyáltalán nem volt biztató. Egyrészt a Vörös Hadsereg lényegében permanens háborút folytatott ellene, s bár a lengyel–szovjet háborúban értek el területi sikereket, de a rigai béke megkötése után nem volt kérdéses Ukrajna, illetve az Ukrán Népköztársaság sorsa. Bár az ekkor az országot vezető Szimon Vasziljovics Petljura (Симон Васильович Петлюра) hetman próbált katonai segítséget szerezni a Vörös Hadsereg ellen – elsősorban Lengyelországtól –, de ezen kísérletei végül kudarcot vallottak.⁷ A létrejött Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság így a Szovjetunió egyik alapító tagköztársasága lett.

Külön története volt az úgynevezett nyugatukrán területeknek, amelyek lényegében korábban az Osztrák–Magyar Monarchia területei voltak. Itt – mint egy megelőzve a területre igényt formáló lengyel kormányzatot – az Ukrán Nemzeti Tanács 1918. november 13-án kikiáltotta a Nyugatukrán Népköztársaságot (Західноукраїнська Народна Республіка). Ugyanakkor ez az állam sem

⁵ KENEZ 2004.

⁶ Szkoropadzkij tradicionális arisztokrata katonacsaládból származott, harcolt az orosz–japán háborúban éppúgy, mint az első világháborúban. A bukott hetman 1918 után végül Németországban telepedett le. A nációkkal való együttműködést következetesen visszautasította, így nem töltött be semmilyen szerepet a németek megszállta Ukrajnában. Halálát egy szövetséges bombázás során szerzett sérülés okozta. Fia, Danilo Pavlovics 1939-től Nagy-Britanniában élt, ott szervezte az ukrán monarchista mozgalmat, amelynek vezetője is lett 1948-ban. 1957-ben egy vélelmezhetően a KGB által realizált műveletben vesztette életét.

⁷ A kalandos életútú atamán eredendően papnak készült, de kizárták a szemináriumból. Ezt követően újságíró lett, politikai karrierje 1917-ben kezdődött, s lett néhány hét alatt képviselőből hadügyminiszter. A Vörös Hadsereggel vívott vesztes háborút követően emigrált. Halálának körülményei gyanúsak, ugyanis Párizsban a nyílt utcán egy Solomon Svarcbard nevű ukrainai származású zsidó fiatalember lelőtte. A perben arra hivatkozott, hogy a Petljura idején végrehajtott pogromokban megölt családja miatt vesztette el önmérsékletét. Tény, hogy számos pogrom történt ezekben az években az ukrán területeken. Ugyanakkor egy átállt KGB-ügynök szerint Svarcbard az NKVD-nek dolgozott, és valószínűleg az ekkor már párizsi szovjet nagykövetségként dolgozó Rakovszkijnak az utasítására cselekedett.

bizonyult hosszú életűnek, hiszen a lengyelek és a románok is már 1918 végén megtámadták a Nyugatukrán Népköztársaságot, amely a katonai vereségek hatására lényegében de facto kénytelen volt egyesülni az Ukrán Népköztársasággal (1919. január), amely teljes autonómiát biztosított a területnek.⁸

Természetesen joggal tehetjük fel a kérdést, hogy vajon a korabeli magyar kormány(ok) mit tudtak, tudhattak ezen függetlenedési elképzelésekről, milyen információk milyen forrásokból futottak be a korabeli magyar külügyminisztériumba. Nemkülönben kérdés az is, hogy vajon az említett országok mennyire láttak, láthattak partnert a háborús vesztes és területeit elvesztő Magyarorszában. A két világháború közötti magyar külügyminisztériumi iratok között külön tételként szerepelnek az Ukrajnával, illetve az ukrán mozgalmakkal foglalkozó iratok, amelyek keletkezési évköre 1922 és 1941 között datálódik, vagyis az immár emigrációban lévő ukrán–kozák mozgalmak, illetve a velük kapcsolatos iratok találhatóak meg. A megmaradt iratanyag összességében nem koherens, mozaikszerűen áll össze egy kép a kutatóban arról, hogyan is működött, és mit képzelt(etett volna) magáról ez az emigráció. Az alábbiakban néhány releváns forráson és azok elemzésén keresztül azonban megpróbáljuk ezt bemutatni.

1922. február 21–26. között Bécsben zajlott le a Congres de Parlementaire de l'Ukraine, amelynek fő célja természetesen az ukránkérdés napirenden tartása volt. A kongresszus *Resolutions* címen összefoglaló anyagot készítettett, amely mintegy 13 pontban foglalja össze mindazt, amit Ukrajnáról és az ukrán történelemről tudni kell, 1654-től (!) egészen 1917-ig bezárólag. A kongresszus végül egy hatpontos határozatot fogadott el:

„I. La Nation Ukrainienne ne reconnaitra pas les traites et obligations contractes et signes par les autorités d'occupation presidees par Rakowski.⁹

II. Le peuple Ukrainien ne renoncera pas a cette lutte sanglante qu'on lui imposa tant qu'il ne sera pas restaure dans ses droits nationaux sous l'aspect d'un État souverain dans ses limites ethnographiques.

⁸ KENEZ 2004.

⁹ Hrisztyian Georgievics Rakovszkij (Христиан Георгиевич Раковский, eredeti neve: Kraszto Georgiev Sztancsev) bolgár származású szovjet diplomata és politikus, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Népbiztosainak Tanácsának elnöke 1919–1923 között, majd 1925–1927 között a Szovjet-unió párizsi nagykövete. A párton belüli küzdelmek során Trockijhoz csatlakozott. A Kirov elleni merénylet után, 1937-ben őt is letartóztatták, és 1938-ban elítélték, s bár a per során „beismerte”, hogy japán kém, ekkor nem végezték ki, börtönbüntetését az oreli börtönben töltötte. Kivégzését Sztálin csak 1941-ben rendelte el a német támadást követően, amikor is az NKVD 1941. szeptember 11-én a Medvegyev erdőben 150 politikai fogolytársával együtt agyonlőtte.

III. Tant que le peuple Ukrainien ne sera pas en état de manifester librement sa volonté et avoir son Gouvernement sur son territoire, tant il n'y aura pas de tranquillité en Europa Orientale et le monde ne sortira pas de cette crise économique et politique.

IV. Le regime d'occupation en Ukraine entretient dans le pays une anarchie permanente qui recèle bien de surprises latentes qui pourront un jour entrainer le monde vers une catastrophe terrible.

V. Pour arriver à la pacification de l'est Européen, en premier lieu il faut liberer l'Ukraine de l'occupation étrangère.

VI. Les Représentants de l'Ukraine n'ont pas été invités à la Conférence¹⁰ mais il sera équitable si leur voix y était entendue.”¹¹

Ha csoportosítani kellene a fenti politikai kinyilatkoztatásban foglaltakat, akkor az 1. pontban lényegében nem ismerik el az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságot, míg a többiben az ukrán nép önrendelkezési jogával és annak semmibe vételével kapcsolatos kinyilatkoztatások olvashatók. Jól érzékelhető a szövegből, hogy az ukrán emigráció egyfajta origópontnak tekintette az ukrán-kérdést, amelynek rendezése nélkül nem lehet tartós és igazságos békét kötni Európában. Joggal merül fel a kérdés: vajon Európában, vagy legalábbis Kelet- és Közép-Európában mekkora politikai hullámokat kavart az emigráns ukrán mozgalom, különösen hogy akár Lengyelországnak, akár Romániának lehettek közvetlen érdekei is a kérdés kapcsán.

A Magyar Külügyminisztérium által kiadott 1922. évi 4291/pol. sz. rendelet alapján az egyes követségeknek jelentési kötelezettségük volt az ukrán emigrációs tevékenységről, illetve ennek kapcsán az egyes európai államok Ukrajnával, ukránokkal, kozákokkal kapcsolatos politikájáról. Ezek a jelentések meglehetősen tömörek, szűkszavúak. Ennek egyik oka lehet, hogy a diplomaták nem tudtak megfelelő mennyiségű információt szerezni, a másik, hogy nem volt mit jelenteni. Az egyértelműen kiderül, hogy Berlinben és Bécsben jelentékeny ukrán–kozák emigrációs központ alakult ki, s hogy a vezetők állandóan szervezkedtek és tárgyaltak. Látható a követi jelentésekből, hogy a külügyminisztérium megosztotta a különböző követségekről kapott információkat az azokat „szállítókkal”, akik így a továbbiakban még célirányosabban tudtak híreket gyűjteni. A helyzetet azonban jól jellemzi a bécsi követ jelentése, aki rendszeresen konzultált a lengyel ügyvivővel,

¹⁰ A forrás egyértelműen az első világháborút lezáró Párizs környéki békekonferenciára utal, amelyen – jegyezzük meg – a Szovjetunió és az Egyesült Államok nem vett részt.

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) K 63 33. tétel, 45–46.

vagyis információmorzsákat szerzett tőle: „Gróf Romer azt mondta nekem, hogy ezen tekintetben állandóan kap confidens-jelentéseket, melyeknek tartalma azonban gyakran oly ellentétes, hogy azokból valami pozitívumot leszűrni alig lehet.”¹²

A lengyel ügyvivő nem hitt abban sem, hogy a különféle ukrán pártok és mozgalmak együtt tudnának működni egymással, vagy esetleg egyesülnének. De Romer megítélése szerint olyan személyt sem nagyon találnának, akit elfogadnának a különböző csoportok és pártok maguk felett állónak.¹³

Szintén eljutott a magyar külügyminisztériumba az eredendően a Honvédelmi Minisztériumhoz befutott, 34743/HM-VI-2.d.1922 számon iktatott „a wieni nyugatukrán kormány szervezete és politikai programja” című, Stojakovics aláírással készült jelentés.¹⁴

„Wieni közegem f. é. december hó 4.-én kelt jelentését a Wienben működő Nyugatukrán szervezet szerepléséről kivonatban az alábbiakban szíves tudomásul megküldöm:

A bécsi nyugatukrán »emigráns kolónia« élén dr. Petrusievics áll.¹⁵ *Dr. Petrusievich* nagy látókörű ember, ügyes politikus, a volt osztrák birodalmi gyűlés tagja, a »Nyugatukrán Népköztársaság« nemzetgyűlésének elnöke.

A nyugatukrán csoport külügyeit *dr. Kosztlewsky* vezeti.¹⁶ *Kosztlewsky* a volt osztrák birodalmi gyűlés tagja, lemergi ügyvéd. – Jelenleg Lausanne-ban tartózkodik.

¹² MNL OL K 63 33. tétel 3041/1922.

¹³ MNL OL K 63 33. tétel 3041/1922.

¹⁴ A jelentést író Stojakovics Döme, Dimitrije Stojakovics néven látta meg a napvilágot Versecen, 1883. január 5-én. Katonatiszti pályafutásának jelentékeny részében hírszerző, illetve kémelhárító területen szolgált. 1925-től katonai attasé Berlinben, ekkor magyarosítja nevét Sztójajra. 1936 és 1944 között berlini követ, majd 1944. március 22. és augusztus 29. között magyar miniszterelnök, a megszálló németek kiszolgálója, illetően módon súlyos felelősség terheli a magyarországi deportálásokért is. Bár 1945-ben elhagyta az országot, de az amerikai kormány kiadta Magyarországnak, ahol népbíróági eljárás keretében halálra ítélték, és 1946. augusztus 22-én kivégezték Budapesten.

¹⁵ Jevhen Omeljanovics Petrusievics (Євген Омелянович Петрушевич, Buszk, 1863. június 3. – Berlin, 1940. augusztus 29.) ügyvéd, politikus, a Nyugatukrán Népköztársaság elnöke. Az 1922-es genfi konferencián még ő vezette az ukrán delegációt, de be kellett látnia, hogy a '20-as években már nem volt senki sem érdekelt egy önálló Ukrajna, avagy Nyugatukrán Népköztársaság létében.

¹⁶ Nyilvánvaló gépelési hiba, vélelmezhetően ugyanis Koszty Antonovics Levickij (Кость Антонович Левицький, Tiszmencija, 1859. november 17. – Lemberg [Lviv], 1941. november 12.) ukrán politikusról van szó. A rigai (1920), genfi (1921) és genovai (1922) tárgyalásokon az ukrán delegáció, valamint a Demokratikus Ukrán Nemzeti Szövetség (1925–1939) tagja. A németek Szovjetunió elleni inváziója után kikiáltott „független” Ukrán Államban Levickij lett az Állami Képviselőtestület – Ukrán Nemzeti Tanács elnöke, ebbéli minőségében együttműködött a náci megszállókkal.

A nyugatukránokat Bécsben, illetve Németországban *Singalievich tanácsos* képviseli. – Hivatalos helysége: Wien, Zitahof Nr. 88. I.

Németországban ugyan ezen pozíciót tölti be *lovag Vassilko Nikolics*, Berlin székhellyel. Vassilko Petrusevich legintimebb barátja. A nyugatukrán mozgalom első vezetői közé tartozik.

A népszövetséghez való közeledéssel, nyugatukránok részéről *Semeka* volt képviselő, Oberlandesgerichtsrat bízott meg. Tartózkodás helye Wien.

A nyugatukránok a Josefstadtban egy ukrán menekült kolóniát, illetve tábort szerveztek. A szervezetet titokban tartják. Pontos helyiségeik címe ismeretlen.

A bécsi nyugatukrán kolóniát és szervezeteiket azon 5 millió koronából tartják fenn, amely még a monarchia fennállásának idejéből származott. Ezen összeget annak idején Vassilko Svájcban megfelelő vállalatokban helyezte el; ez bőven kamatozott, úgy hogy ma tetemes értéket képvisel.

A nyugatukrán mozgalom célja:

Egy nyugatukrán demokratikus köztársaság megalapítása. A köztársaság *Kelet-Galíciából, Észak-Bukovinából* és *Kárpátország*ból tevődne össze. Így az intéger Magyarország testéből *Máramaros, Bereg* és *Ung* megyékre irányulnak az aspirációk. A köztársaság nyugati határát Homonna – Bártfa vonalban képzelik. Románia felé mint határt a Szereth folyót óhajtanák.

Amint értesültem Vilmos főherceg ukrán trónkilátásai nem a legkedvezőbbek.¹⁷ A terv annak idején főleg a kilátásba helyezett anyagi támogatás és megígért különböző külpolitikai nexusok révén érlelődött meg. Mindez nagyrészt ígéret maradt.

A nyugatukránok Lengyelország által jelenleg Kelet-Galícianak biztosított látszólagos önkormányzattal megelégedve nincsenek. A népek souverin önrendelkezési jogára hivatkozva teljes függetlenségre és önállóságra törekсенek. Törekvéseik egyelőre diplomáciai előmunkálatokban, propaganda tevékenységben, agitációban és szervezkedésben nyilvánulnak meg. Az első kedvező alkalmat kihasználják, hogy az aktivitás terére lépve, céljaikat realizálják. Külföldi

¹⁷ Habsburg–Lotaringiai Vilmos Ferenc (Lošinj, 1895. február 10. – Kijev, 1948. augusztus 18.), a forrásokban Vilmos főherceg, illetve V. V., amely a Vaszil Visivanyij (Василь Вишиваний) névre utal. Őnjelölt lengyel, majd ukrán trónkövetelő. A második világháború alatt éppúgy kapcsolata volt az ukrán nacionalista mozgalmakkal, mint brit hírszerzéssel. A szovjet szervek 1947-ben Bécsben tartóztatták le az amúgy osztrák állampolgárságú főherceget, és szállították kihallgatásra a Szovjetunióba, ahol természetesen az ukrán nacionalista elemekről és az 1919–1922 közötti függetlenedési törekvésekről kérdezték. A hivatalos jelentés szerint tuberkulózisban hunyt el, pontos sírhelye ismeretlen. Az osztrákok 1952-ben visszavonták állampolgárságát, mivel azt szabálytalanul kaphatta meg a '30-as években.

előmunkálataikat úgy látszik csak mérsékelt siker koronázta, amennyiben komoly érdeklődést és támogatást ügyük iránt alig találnak.

Szovjetukrainával csupán a nemzeti és faji érzés tekintetében vállalnak közösséget. Végcéljuk volna egy *Nagyukrán demokratikus köztársaság*, mely Nyugatukrainából és a jelenlegi Szovjetukrainából tevődne össze, s így a Fekete-tengerig terjedne.

Petljurával nexusban vannak ugyan, az összeköttetés azonban laza és az összműködés biztosítva nincsen.

Magyarországgal közös érdekeket vélnek felfedezni lengyel és román irányban.

Szerintök Magyarország érdekében áll, hogy Lengyelország mint a Kis-entente egyik tagja gyengíttessék.

Romániát illetőleg félnék azon lehetőségektől, hogy Magyarország román orientációt keres, illetve hogy egy magyar-román personáluniós államszövetség bekövetkezhetnék.

A területi kérdésekben /: Ung, Bereg, Máramaros:/ fennálló ellentéteket messzefekvőknek és a jövőben könnyen megoldhatónak minősítik.

Valószínű, hogy a nyugatukrán csoport mint átmeneti eszközt a cél elérésére, a Szovjet anyagi támogatását igénybe veszi. Az ezzel szemben vállalt kötelezettségek, illetve feltételek egyelőre nem jutottak tudomásomra.

Petrusievich a közös lengyelelles érdekekre hivatkozva, Csehszázghoz közeledett, ahonnan azonban megfelelő támogatást nem nyert, csupán Benes-től¹⁸ kapott személyes ígéreteket.

Lengyelországból egy titkos rendőrkülönítmény érkezett Bécsbe, amely a nyugatukrán szervezetek leleplezésére és szemmel kísérésére kapott megbízást.”¹⁹

A fentebb idézett jelentés – amely egy „közeg” jelentése alapján készült – meg lehetőszen sok adatot és információt tartalmaz. Stojakovics jelentése arra is enged következtetni, hogy az egykori Evidenzbüron szolgáló katonatisztnek (még mindig) megvoltak a megfelelő kapcsolatai az adott témához szükséges információk beszerzésére, amelyeket természetesen használt is. Legalább ennyire fontos, hogy a jelentés utal az ukrán fél szerinti közös magyar–ukrán érdekekre, emellett a vitaként felmerülő területi kérdések fontosságát szinte minimalizálja.

¹⁸ Edvard Beneš (Kožlany, 1884. május 28. – Sezimovo Ústí, 1948. szeptember 3.) meghatározó jelentőségű cseh politikus, az első világháború után létrejött Csehszlovákia külügyminisztere (1918–1935), miniszterelnöke (1921–1922), majd két alkalommal is elnöke (1935–1938 és 1945–1948).

¹⁹ MNL OL K 63 33. tétel 7113/1922.

Ugyanakkor érzékelhető, hogy a csehszlovák és a lengyel kormány messze-menően nem támogat semmilyen nyugatukrán – és vélelmezhetően általában véve semmilyen ukrán – önállósági, függetlenedési törekvést.

A magyar diplomácia – még ha erre nincs is konkrét forrásunk – vélelmezhetően mérlegelte, hogy mennyire érdemes foglalkozni a független Ukrajna, illetve az emigrációs ukránok és kozákok mozgalmaival. Vagyis: semennyire...

S ahogyan arra utaltunk, az emigrációs ukrán–kozák szervezetek próbáltak aktívak maradni, a '20-as évek végére már nem vették őket komolyan Európa nagyobbik felében, Lengyelországban pedig kifejezetten ellenséggként kezelték őket. Így amikor a prágai magyar követség levelet, benne egy (újabb) memorandumot kapott a „forradalmi ukrán kozákok európai szervezete meghatalmazott miniszterétől”, akkor a következőket írták Budapestre, a Külügyminisztériumba:

„Amint hallottam az ukrán kozák »misszió« egyik tagja agent provokateur volt a csehek szolgálatában. [...] Az egyik itteni követ előttem kifejezett véleménye szerint nem valószínűtlen, hogy a csehszlovák kormány ezt az akciót, melyet ballon d'essay-ként esetleg a neki nem kellemes Petljura és Kropatski féle ukrán mozgalom ellensúlyozására fog felhasználni próbálni [...] anyagilag támogatja.”²⁰

Így magyar részről az ukrán–kozák emigrációs mozgalmak, avagy az ezekhez kapcsolódó függetlenségi törekvések támogatása végképp ad acta kerültek.

A magyar források alapján is kijelenthető, hogy 1918, illetve 1922 után létezett egy ukrán, avagy ukrán–kozák politikai emigráció Európában, amelynek néhány tagja Budapesten élt.²¹ Ugyanakkor látni kell azt is, hogy egy megosztott, illetve sok szempontból komolynak nem nevezhető emigrációról beszélünk. Túl azon, hogy Nyugat-Európában a szovjet titkosszolgálat(ok) egyenesen vadászott az ezeket vezetőkre – jegyezzük meg, nem is eredménytelenül –, az egzisztenciális kérdések pedig sokakat vittek közülük különböző kalandos utakra, ám időről időre feltűnt egy-egy képviselőjük vagy memorandumuk, mintegy bizonyítva, hogy még mindig léteznek, aktívak, terveik vannak. Nem kizárt azonban az sem, hogy ezen akciók „agent provokációk” voltak, és valamilyen ellenérdekelte ország a magyar kormányzat reakciójára volt kíváncsi. Azon országok, amelyek

²⁰ MNL OL K 63 33. tétel 15/1929.

²¹ KOVÁCS 2011.

rendezték kapcsolatukat a Szovjetunióval, a '30-as években egyszerűen nem kívántak beavatkozni a szovjet belügyekbe. Ugyanakkor amikor 1941 nyarán a Harmadik Birodalom megtámadta a Szovjetuniót, számos emigránsban felcsillant a remény, hogy a németek szövetségeseként el lehet érni egyfajta független ukrán államot – de ennek valóságalapja, pontosabban annak hiánya, nemkülönben az Ukrajnára vonatkozó német tervek bemutatása már egy másik tanulmány tárgya lenne.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FORESTIER-PEYRAT, Étienne (2018): Soviet Federalism at Work: Lessons from the History of the Transcaucasian Federation, 1922–1936. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 65(4), 529–559. Online: <https://doi.org/10.25162/jgo-2017-0020>
- GECSE Géza (2022): *Az orosz nagyhatalmi politika 1905–2021*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- KENEZ, Peter (2004): *Red Attack, White Resistance; Civil War in South Russia 1918*. Washington, DC: New Academia Publishing.
- KOVÁCS Tamás (2011): Baráti ellenséges vagy ellenséges baráti? Adalékok a „fehérek” és az ellenforradalmi Magyar Királyság viszonyához. *Levéltári Szemle*, 61(4), 5–11.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztérium iratai, K 63 33. tétel

Nagy-Tóth Nikolett Ágnes

A RENDÉSZETTÖRTÉNET ETABLÁCIÓJÁNAK
ISKOLATEREMTŐJE, A SPORTRENDÉSZETI
KUTATÁSOK NAGY TÁMOGATÓJA

Sallai János professzor úrról csak a hála hangján beszélhetek, hiszen több mint egy évtizedes közös munkánk során az ő segítségével indíthattam el a tanszékünkön a Sportrendészet kurzusomat a Rendészettudományi Kar alapképzésében, valamint a Rendészettudományi Doktori Iskolában. Professzor Úr támogatásával sportrendészetből doktori kutatási témát is meghirdettem, amelyre most jelentkezett az első hallgatóm. Mindabban, hogy az elmúlt időben figyelmem és tudományos érdeklődésem a rendészettörténeti kutatások felé is fordult, kiemelkedő szerepe volt Professzor Úrnak, akinek hatására nemrégiben elkezdtem A sportrendészet története című könyvem írását. Megjelent elektronikusan és nyomtatásban A sportrendészet elméleti alapjai című nagymonográfiám, évekkel ezelőtt A sportrendészet a sportigazgatás rendszerében, valamint A sportjog, mint sajátos szakjog című könyvem.

Az általam szerkesztett és szerzőként is jegyzett 45 éves a rendészeti felsőoktatás című kiadványban pedig igyekeztünk feldolgozni a rendészeti felsőoktatás történetét is. A könyv számos életútinterjút tartalmaz, köztük a Sallai professzor úr pályáját, szakmai életútját bemutató beszélgetés összefoglalását is, ebből szeretnék néhány gondolatot megosztani a tisztelt olvasóval. A publikáció további részében pedig kutatási témámat, a sportrendészet alapvetéseit szeretném röviden bemutatni, különös tekintettel a történeti vonatkozásokra.

PROFESSZOR ÚR ÉLETÚTJÁNAK MEGHATÁROZÓ SZAKASZAI

Sallai János professzor négy évtizedes oktatói tapasztalattal, végtelen munkabírással és kutatói kedvvel, fiatalos lendülettel bír. Kedvenc kutatási témája,

az államhatár-történet és a térképtörténet – elmondása szerint – jó alapul szolgált a többi kutatásához, és elvezette őt a rendészettudomány-történetéhez, amelynek kutatása, publikálása és oktatása a mai napig kitölti a szabad- és munkaideje nagy részét. Szabadidejében határkövekhez látogat el. Több mint 120 típusú határkőről készített fotókat. Túrázóként lassan 30 éve minden hétvégén úton van a hegyekben. Tájfutóként szerette meg a természetet és a térképeket. A Katonai Főiskolán tereptant tanult, majd később tanított is.

A rendészet elméletével és történetével kapcsolatos dokumentumokat az irodájában kincsként őrzi. A rendészettudomány kronológiáját és részterületeinek adatait pedig akkor is képes pontosan felidézni, ha álmából keltik fel. Saját bevallása szerint mindig is híve volt az egyetemmé alakulásnak, a rendészet tudománnyá válásának. Határőrből lett rendőr. Pályája során szinte mindvégig vezetőként dolgozott. Ahogyan ő fogalmazott az említett interjújában:

„A főiskolán a határőrtiszti tanulmányaim során vezetővé képeztek, majd őrsparancsnok-helyettesek, őrsparancsnokok lettünk. Ráabafüzesen őrsparancsnok-helyettesként kezdtem a tiszti pályámat, majd századparancsnok-helyettesként, oktatóként folytattam, és a vezetőképző intézetben dolgoztam. Az egész családom rendőr volt, csak én lettem határőr. Amikor a határország integrálódott a rendőrség állományába, akkor már nyugdíjas voltam, és a Kodolányi János Főiskolán tanítottam államhatár-történetet és biztonságpolitikát. A Rendészettudományi Karra már rendőrként érkeztem vissza. A tiszti pályafutás során a legszebb időszakom 1982–84-re tehető, az őrsi szolgálatom idejére. Majd az 1989–92-es akadémiai időszak páratlan lehetőséget jelentett számomra, az akadémiai tanáraimtól sokat tanulhattam, elkezdtem kutatni az államhatár-történetet. A tanári pályám döntően a Kossuth Lajos Katonai Főiskola határőr tanszékéhez kötődött, majd a Rendőrtiszti Főiskolához, ahol kutatóként, vezetőként, tanárként tevékenykedhettem. Mindig is híve voltam az egyetemmé alakulásnak, a rendészet tudománnyá válásának. Az egyik nem lett volna a másik nélkül, ez egy nagyon fontos lépcsőfok volt az életünkben. Az RTK lett az igazi kutatási és oktatási helyszíne ennek a tudománynak.”¹

Azt is elmondta nekem Professzor Úr, hogy 2000-ben, a Rendvédelmi Vezető-, Továbbképző és Kutatóintézet (RVTKI) létrehozásakor, Blaskó Béla

¹ TÓTH 2016: 153.

főigazgató úr idejében került a Rendőrtiszti Főiskolára. Akkoriban ő a rendészeti tudományszervezésért felelt. Az RVTKI ekkor a Zrínyi utcai objektumban volt, ahonnan Adyligetre költöztek. A főiskolától viszonylag elkülönülten, önállóan működtek abban az időszakban. Sallai János 1990-től az államhatár-történetet a térképtörténettel kiegészítve kutatta. Már abban az időben kialakult benne az a meggyőződés, hogy minden embernek ismernie kell a szakmája történetét. „A közigazgatás-tudomány és a rendészettudomány is tapasztalati tudományterület. Ahhoz, hogy helyes döntéseket hozzunk, a leendő hallgatókat fel tudjuk készíteni, szükségük van arra, hogy a múltból, a szakma történetéből meríthessenek példákat” – fogalmazott Professzor Úr, aki a rendészeti felsőoktatás elmúlt több mint 100 évét kutatta, ugyanis 1920-ban került először szóba a rendészeti felsőoktatás. Ekkor államosították a rendőrséget. Korábban csak a fővárosi rendőrség és a határrendőrség volt állami szerv. 1920 után közös igénnyel lépett fel a Belügyminisztérium és a m. kir. állami rendőrség, hogy a tisztviselői kar tagjai felkészült felügyelők, fogalmazók és detektívekké váljanak. Mindehhez egy minőségi, egységes képzés elindítására volt szükség. Ezt a folyamatot kutatta ő a két világháború közötti, majd a későbbi, 1947 utáni rendőrakadémiai időszakra vonatkozóan, továbbá az 1971-ben megalakult Rendőrtiszti Főiskola történetét. 1945 után a két világháború között képzett és foglalkoztatott szakembereket elbocsátották, szükség mutatkozott egy új rendészeti, rendőri tisztképzésre, ez valósult meg a Rendőrakadémián. Mindennek a magasabb szintre emelése történt meg 1971-ben, amikor is a Művelődési Minisztérium és a Belügyminisztérium közös intézkedésével létrehozták a Rendőrtiszti Főiskolát, amely egy minőségi képzés megteremtését eredményezte. Sallai János szerint azóta is egy folyamatos fejlődés tapasztalható. Ha megvizsgáljuk az 1922-es belügyi rendeletekben leírt, a felügyelőkre és fogalmazói karra vonatkozó anyagokat, azt láthatjuk, hogy közel 95%-ban azonos tantárgyakat tanítottak az 1920-as és az 1970-es években. Az Országos Széchényi Könyvtárban a rendőr szó forrását, eredetét kereste, amikor rábukkant Karvasy Ágostonnak egy 1845-ben kiadott művére, melyben szerepel a rendészettudomány, a rendőrtudomány fogalma is. Karvasy már akkor leírta a rendőrség területi felépítésének a rendszerét is, ugyanakkor korábban mindenki 1848-ra datálta az országos rendőrség létrehozását, Szemere Bertalan és Hajnik Pál korára. Ezt a dokumentumot lemásolta, így mindenki számára elérhetővé vált a könyvtárunkban.²

² TÓTH 2016: 155.

A TANSZÉKEN ÚTJÁRA INDÍTOTT
SPORTRENDÉSZET-KUTATÁSOM

Az idén megjelent, *A sportrendészet elméleti alapjai* című monográfiámban leírtam, hogy a modern sportrendészetet, annak működését csak történeti háttérnek ismeretében érthetjük meg igazán, illetve csak az alapján fogalmazhatjuk meg álláspontunkat a fejlődését illetően.³ Felleltároztam néhány történeti előzményt, amelynek megismerése a témában elengedhetetlen a sportrendészeti kutató és a téma iránt érdeklődő számára.

SZEMELVÉNYEK A SPORTRENDEZVÉNYEK
BIZTONSÁGOS LEBONYOLÍTÁSÁRÓL

A sportrendezvények biztonságos lebonyolítása nemcsak ma okoz fejtörést a szervezőknek. Már az ókorban is a játékrendező felelőssége volt a játékok zavartalan rendjének fenntartása. A kamerával történő megfigyelést és a beléptető rendszerek használatát leszámítva a mai és az ókori rendfenntartási módszerek tekintetében sok hasonlóságot találhatunk.

„Rómában a sportversenyeknek keretet adó ünnepek alkalmával tartott játékok rendezése elsősorban állami feladat volt, ezért pontosan meghatározták, hogy az egyes játékok megrendezése melyik hivatalnokot terheli. A különféle ünnepek és játékok bevezetése is meghatározott szabályok szerint történt. A játékokat, melyeken a sportolók összemérhették tudásukat, a rómaiak – főleg a köztársaság korában – ünnepek alkalmával rendezték. Rómában annak kellett gondoskodnia a megfelelő helyszín biztosításáról, aki a játékokat rendezte. Mivel kezdetben az állam rendezte a látványosságokat, a megfelelő »sportlétesítmények« kialakítása is állami feladat volt. Nem volt egyszerű egy sportrendezvény szervezése, a szervezőknek kellett helytállni azért, hogy a sportrendezvényeknek számító játékok az írott és íratlan szabályoknak megfelelően, a nézőktől kezdve az istenekig, mindenki meglegedésére szolgáljanak.”⁴

³ NAGY-TÓTH 2024: 74.

⁴ GEDEON 2005: 116.

Rómában bizonyítottan a Kr. e. 3. századtól kezdve rendeztek gladiátorviadalokat. Közülük az első a Tiberis melletti marhapiacon zajlott le Kr. e. 264-ben. Az egyik római történetíró szerint a gladiátorjátékokat az etruszok találták ki.

Az események szervezői számos óvintézkedést tettek a nemkívánatos közjátékok elkerülése végett. Különösen az állatviadalokon kellett vigyázni. A rendezők körben hálókat feszítettek ki, amelyeket három méterrel a belső fal előtt felállított oszlopokra rögzítettek. A háló mögötti biztonsági sávban ott őrködött a segédszemélyzet, fegyveres katonák, akik szükség esetén közbeavatkozhattak. Az arénák nézői fegyvermeztelenül viselkedtek, rendbontásokról alig maradtak ránk emlékek. A rendezők ennek ellenére mindent megtettek azért, hogy megelőzzék a különböző harci stílusok hívei vagy az egyes gladiátorok rajongói közti verekedéseket. A biztonsági erők bevetésével igyekeztek csírájukban elfojtani a zavargásokat.

A nézőtéri erőszak gyökerei már a középkori angliai népi futballban fellelhetők, 1960-ban jelent meg Angliában a futballhuliganizmusként ismert viselkedésforma. A többi nyugat-európai országban, Olaszországban, Németországban, Hollandiában és Belgiumban csak 10 évvel később bontakozott ki a jelenség. Ebben az időszakban még felületesen hajtották végre például a ruházat átvizsgálását, nem volt elegendő számú rendőri erő a stadionokban, nem kért idejében segítséget a szektor rendjéért felelős parancsnok, nem különítették el megfelelően a szurkolókat.

Szegedi Péter sporttörténész *Az első aranykor* című könyve alapján egyértelmű, hogy a labdarúgással szemben a politikának jelentős fenntartásai voltak. 1920 után a sport a katonai előképzés célját is szolgálta, ám a labdarúgás sportjátékként eleve kevésbé felelt meg a magasztos feladatoknak. A professzionalizálódó labdarúgás minden elemében ellentétes volt az ideálokkal. A futballisták gyakran durván játszottak, a nézőtéri rendbontások az 1920-as évek elején mindennaposak voltak, a klubok letértek az amatőr útról, pénzért játszani pedig szinte bűnnek számított.⁵

Magyarországi előzményként említhető egy 1921-ben az Üllői úti stadionban történt eset is, amikor az MTK–Kispest-mérkőzésen boxerrel ájulásig verték a játékvezetőt.

Sokáig a labdarúgó-szövetség és a rendőrség is tehetetlen volt a rendbontókkal szemben. Ami 1921 őszén történt, azt tekinthetjük az általános „rendteremtés”, az ország konszolidációja részének. A Belügyminisztérium által szeptemberben,

⁵ KÓSZEGI 2015: 13.

a 84.447/1921. B.M. számú, „A football-mérkőzéseken tapasztalt durva játékmód megszüntetése érdekében” címmel kiadott körrendelet az egyesületeket tette felelőssé azért, hogy játékosait a „leggondosabban válogassák meg”, akik erre nem voltak hajlandók, azokat megfenyegették, hogy a belügyminiszter klubjukat „alapszabály-ellenesnek fogja tekinteni”. A Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) számára előírták, hogy utasítsák a bírakat a durván játszó labdarúgók azonnali kiállítására. Nagy vihart kavart a rendelet azon passzusa, amely a rendőrt a mérkőzés bírāja fölé helyezte:

„A mérkőzéseket vezető bíró köteles a mérkőzésre kirendelt ügyeletes rendőrtisztviselőnek a mérkőzés zavartalan menetére, illetőleg a rend fenntartására vonatkozó utasításait minden ellenkezés nélkül pontosan teljesíteni. Ellenkező esetben az ügyeletes rendőrtisztviselő jogosult a mérkőzés további folytatását azonnal beszüntetni.”⁶

„Bármennyire öröndetes, hogy a magyar sport minden téren a fejlődés legmagasabb foka felé halad, sőt bizonyos ágakban már túlszárnyalta a nálánál hosszabb múltra visszatekintő külföldet is, sajnálattal azt kell tapasztalnom, hogy a fejlődésnek oly kinövésai is vannak, amelyek egyrészt a sport léleknevesítő hatását lerontják, másrészt sok esetben közrendbe ütköző cselekményekre is vezetnek. [...] Így különösen egyes footballmérkőzéseken az utóbbi időben oly kíméletlen és durva játékmód kezd meghonosodni, amely amellet, hogy súlyosan veszélyezteti a játékosok testi épségét, a nézőközönség kevésbé fegyelmezett részének lelkiületére is káros hatással van, és sokszor a közrendet veszélyeztető, nem éppen épületes jeleneteket idéz elő. A football-sportnak ily módon való gyakorlását semmikép sem tartom megengedhetőnek és a jövőben ezeket az egyes football-pályákon szinte már szokásossá vált durvaságokat lehetetlenné kívánom tenni. A Magyar Labdarúgó Szövetség köteles a mérkőzéseket vezető bírakat utasítani, hogy a mérkőzések folyamán szándékosan durván, kíméletlenül játszó játékosokat – minden előzetes figyelmeztetés nélkül – nyomban állítsák ki és erről a Magyar Labdarúgó Szövetséghez esetenként haladéktalanul tegyenek jelentést avégből, hogy a kérdéses játékosok esetleg a bajnoki forduló egész tartamára is minden további mérkőzésen való részvételtől eltiltassanak. A mérkőzéseket vezető bíró köteles a mérkőzésre kirendelt ügyeletes rendőrtisztviselőnek

⁶ TÓTH 2019: 54.

a mérkőzés zavartalan menetére, illetőleg a rend fenntartására vonatkozó utasításait minden ellenkezés nélkül pontosan teljesíteni. Ellenkező esetben az ügyeletes rendőrtisztviselő jogosult a mérkőzés további folytatását azonnal beszüntetni. Egyidejűleg intézkedtem, hogy a football-mérkőzésekre kirendelt ügyeletes rendőrtisztviselők, a lehetőséghez képest – a sporthoz értő rendőrtisztviselők köréből küldessenek ki.

A magy. kir. Államrendőrség rendőrfőkapitánysága illetékes osztályvezetőjével folytatott tárgyalásokra való hivatkozással sajnálattal megállapítjuk, hogy az őszi labdarúgó mérkőzéseken részben a szereplő játékosok durva játékmódora, részben pedig a közönség fegyelmezetlen részének viselkedése olyan botrányokat idézett elő, melyek rendőrhatalósági beavatkozást vontak maguk után. Mindez figyelmeztetésként eljutott valamennyi taggyűlésükhöz és pályatulajdonoshoz. Az egyesületek játékosait kioktatták a durva játék súlyos következményeire.”⁷

A BM rendelettel párhuzamosan a Budapesti Rendőr-főkapitányság átiratot intézett az MLSZ-hez, amelyben a football szabályainak betartása feletti felügyeletet gyakorlatilag saját hatáskörébe vonta. Az átiratnak azt a részét elfogadták a szövetség vezetői, hogy az egyesületeknek minden nyilvános futballmérkőzésre előzetes engedélyt kell kérniük a rendőrségtől – ezzel vált ugyanis lehetővé, hogy a rendőrség megfelelő karhatalmat tudjon kiküldeni a mérkőzésekre. Azt viszont megengedhetetlennek tartották, hogy „joga van a rendőrségnek beavatkozni a mérkőzés menetébe minden olyan esetben, amikor úgy egyes személyek, mint a nagyközönség testi épsége veszélyeztetve van, sőt a rendőrség köteles be is tiltani a mérkőzést, ha a folytatás súlyosabb következményekkel járna”.

A botrányos fordulót követően a rendőrség egyetlen budapesti labdarúgó-mérkőzés megtartására sem adott engedélyt, így december 18-án csak a korábban engedélyezett magyar–lengyel találkozót lehetett megrendezni. A szövetség kérte, hogy legalább a nézők kirekesztésével játszhasák le az alsóbb osztályú találkozókat, amit a rendőrség ugyan engedélyezett, de közben olyan hírek terjedtek el, hogy fél évre betiltják a budapesti futballt. A válogatott-találkozót követően hozott döntés szerint a rendőrség határozatlan időre nem engedélyezte nyilvános labdarúgó-mérkőzések rendezését – vagyis „csak” a nézőket tiltották ki a budapesti pályákról. A futballtilalom végül másfél hónapig tartott. Az MLSZ elnöksége február első napjaiban akart összeülni, hogy felkészüljön

⁷ BM Körrendelet 1921.

arra a belügyminiszteri ankétára, amelyen a labdarúgó-szövetség és a rendőrség képviselői ültek tárgyalóasztalhoz. Az MTK közbenjárására azonban a rendőrkapitányság feloldotta a tilalmat, és február elején valamennyi mérkőzést közönség előtt rendezhették.

A rendőrség erőteljes fellépésének köszönhetően az 1920-as évek közepétől a nagyobb találkozókra csak elvétve fordultak elő rendbontások. Az alsóbb osztályokban viszont, ahol jóval szerényebb volt a rendőri biztosítás, gyakran megtámadták a vendégcsapatot vagy a játékvezetőt.⁸

A rend fogalmát a hasonló elnevezésű folyóirat már az 1920-as években is leírta. Természetesen minden egyes gondolat igaz volt a sportnak, a sportrendezvények biztosításának a világára is.

„Az állami rend nem öncél, hanem eszköz arra, hogy az állam polgárainak biztossítsa a nyugodt gazdasági és kulturális fejlődést. Ordo est anima rerum: A rend a dolgok lelke.”⁹

„A rend a törvények és a társadalom egyensúlyát jelenti. A törvény és a rendőrség nélkül nem élhet a társadalom, mint ahogyan normák nélkül sem beszélhetünk rendről. Ha a társadalom nem tiszteli a saját törvényeit, úgy a rendőrség irgalmatlanul lecsap rájuk. Az állam, a társadalom és a természet rendje együttesen adják a közrend fogalmát. A közrend tehát a rend teljessége. Ordre et progres: Rend és haladás.”¹⁰

A labdarúgó-mérkőzések aztán 1926-ban „tömegszenveddéllyé” váltak. A labdarúgás annyira fanatizálta az embereket, hogy feltétlenül olyan mozgalomnak volt tekinthető, amelyre a rendőrségnek nagyon nagy figyelemmel kellett lennie. A mérkőzések sokszor nagyobb veszélyt jelentettek a közbiztonságra, mint egy politikai demonstráció. Ebben az időszakban sokan a labdarúgás jövőjét féltették. Nem csupán a közönség viselkedett nem megfelelően – sokan illetéktelenül beléptek még a pályára is –, hanem a játékosok is fegyelmezetlenek voltak, gyakran még az intézkedő rendőröket is sértegették. Szerepelt a lap hasábjain, hogy a rendőrség meg fogja védeni a rendet és az emberek testi épségét mindenkor. Ahogyan teszi ezt napjainkban is.

⁸ SZEGEDI 2010: 34.

⁹ *A Rend* 1921. március 10.

¹⁰ *A Rend* 1926. január 23.

A *Rend* című folyóirat hasábjain ráakadtam arra, hogy a magyar királyi állami rendőrség tisztviselőinek és az őrszemélyzet tagjainak is egyik fontos feladatköre volt a felügyeleti szolgálat ellátása a lóversenyeken, a sportmérkőzéseken.

„Ennek a feladatkörnek az ellátása nem csekély gondot ad az érdekelt hatósági személyeknek, mert hiszen a felügyeleti szolgálatnak ellátása súlyos felelősséggel is tartozik az érvényben levő törvényes rendelkezések betartásának nem kellő ellenőrzése miatt. Évtizedeken keresztül a rendőrnemzedékek csak általános büntető- és közigazgatás jogi ismereteikre és a gyakorlat útján szerzett – sokszor hiányos – tapasztalataikra voltak utalva ezeknek a szolgálatoknak az ellátásánál, mert a felügyeleti szolgálatok teljesítésének módjaira vonatkozó rendelkezések és utasítások szerte szórva csak ügyfél-bajjal és sok fáradsággal voltak fellelhetők egyes rendeletgyűjteményekben.”¹¹

A sportrendezvények engedélyezése 1954-ig a rendőrségi szervek hatáskörébe tartozott. A rendőrségi szervek hatáskörét a Belügyminisztérium Országos Rendőrkapitánysága 1955. január 1-jétől kezdődően megszüntette, és e hatáskört az Országos Testnevelési és Sportbizottság vette át. Ettől az időponttól kezdve mindazokat a sportrendezvényeket, amelyek a versenynaptárban nem szerepelnek, az illetékes testnevelési és sportbizottságnak a rendezvény időpontját megelőzően legalább öt nappal írásban be kellett jelenteni. A rendező sportszervezet köteles volt még a sportrendezvényt a rendőrség illetékes járási, városi osztályának, Budapesten a budapesti főosztálynak írásban bejelenteni, a rendezvény időpontját legalább három, nemzetközi rendezvény esetén nyolc nappal megelőzően. Az utasítás arról is rendelkezett, hogy amennyiben ez a bejelentés nem történt meg, a sportszervezettel szemben a legszigorúbb fegyelmi felelősségre vonást kellett alkalmazni.

A RENDŐRTISZTI ATLÉTIKAI CLUB (RAC) MEGALAKULÁSA

A RAC megalakulása egy óriási mérföldkő volt a hivatásos állomány életében, hiszen ettől az időponttól szervezett keretek közötti intenzív sportélet vehette kezdetét. A rendőrök a „rend őrei”, és amikor klubot alakítottak, azzal a cél is

¹¹ A *Rend* 1926. április 17.

elérhetővé vált, hogy a rendőr saját magának, saját testének is fegyelmezettséget, fegyelmet tudjon parancsolni, ugyanakkor őre maradjon, legyen saját lelkének is. „A RAC azt is jelenti, hogy »rohamozd a célt«. Ez a jelmondat egyúttal kifejezi a klub célját, ami nem lehet más, mint hogy mindenki legyen saját testének és lelkének az őre, mert csak így lehet nemesebb célok szolgálatába állítani.”¹² A sport az egészségmegőrzés, a rendre és fegyelemre, valamint a szabálykövetésre való nevelés egyik legfontosabb eszköze.

A magyar rendőrség történetében először szervezett sportolásról csak az első világháborút követő évektől lehet említést tenni. Ezt megelőzően az 1885-ben megalakult Budapesti Torna Clubban sportoltak szabadidejükben a nemzetközi sikereket is elért sportemberek. A rendőrségi sport megszervezésének egyik nagy akadálya volt az, hogy a kis létszámú budapesti rendőrség tagjainak a nehéz és fárasztó szolgálat után sem ideje, sem kedve nem volt a sportolásra.¹³ A Rendőrtiszti Atlétikai Club (RAC) 1921-ben történt megalakulása a rendőrsport alapkövének a letételét jelentette.

A RAC alapszabályában megtalálható volt, hogy a klub célja a sportnak kizárólag amatőr alapon való, minden anyagi érdektől mentes gyakorlása, valamint a rendőrtiszti karnak a klubba tömörült tagjai között a bajtársi szellem ápolása és fejlesztése, a társas érintkezésének előmozdítása, társadalmi életének és mozgalmainak irányítása és vezetése.

A RAC tagjai rövid idő alatt megállapíthatták, hogy a klub hatalmas fejlődést ért el. 500 taggal büszkélkedhetett. A fő cél továbbra is a testi egészség sportolás útján történő előmozdítása, valamint a baráti, társadalmi kapcsolatok szorosabbra fűzése volt. A klub szakosztályai közül a vívó, evezős, tenisz, lovagló, atlétikai szakosztályok voltak a legnépszerűbbek.

1922-ben már a detektívek körében is felmerült egy egyesület alapításának a gondolata, a RAC-nak ugyanis csak rendőrtisztek lehettek a rendes tagjai. Így alakult meg a Belügyminiszteri és Államrendőrségi Segédhivatali Tisztviselők Társasköre, amelynek célja az volt, hogy a kezelő és számvevőszéki tisztviselőket társadalmi egyesületbe tömörítse. A Társaskör égisze alatt alakult meg a labdarúgó-szakosztály. Rövid idő alatt igen komoly játékerőt képviselő csapat alakult, és felvették a kapcsolatot a különböző más egyesületek labdarúgócsapataival. A detektívek szervezési munkája is a sportegyesületek megalakításának irányában indult meg.

¹² *Magyar Detektív* 1931. május 1.

¹³ BORBÉLY-KAPY 1942: 289.

A *Rend* című folyóiratban 1924-ben megjelent, hogy mindenki köteles sportolni. Ez alól nem volt kivétel, csak az orvos adhatott felmentést.

„A rendőrségnek a sport egészségügyi előnyei mellett azért is kell foglalkoznia a testneveléssel, a sporttal, mert a sportoló rendőr képes csak igazán tökéletesen ellátni feladatát. A rendőri szolgálat közben gyakran kerül sor olyan intézkedésekre, ahol a testi erőt, ügyességet kell igénybe venni. A tettes elfogásánál annak ártalmatlanná tétele, a tettes üldözése esetében a futás, mind olyan testi adottságot kíván, melyet kizárólag a sport adhat meg. De nemcsak az őrszemélyzet számára szükséges a sport, hanem valamennyi rendőrségi alkalmazott számára, még az íróasztal mellett ülők részére is.”¹⁴

A Magyar Testnevelési és Sportszövetség II. Kongresszusának határozatában szerepelt, hogy jelentőségének megfelelően kell foglalkozni a fegyveres testületekben folyó testneveléssel és sporttal, amelynek a kiképzési feladatok segítése mellett az iskolai kötelező testnevelés, a kialakult sportolási igények és tevékenység töretlen színvonalú folytatásának kellett lennie. A Belügyminisztérium a testnevelési és sportmunka fejlesztése során fokozott figyelmet fordított a testület jellegéből adódó sajátosságok érvényesítésére. Elősegítette az atlétika, az úszás, a torna, valamint a honvédelmi jellegű és a belügyi szakmai feladatokkal összefüggő sportágak fejlesztését, mint a sportlövészet, a cselgáncs, az önvédelem, a birkózás és az ökölvívás.¹⁵

Végül 1925-ben megalakult a Detektív Atlétikai Club (DAC), és itt is megkezdte működését egy labdarúgó-szakosztály, mint ahogyan az korábban a RAC esetében is megtörtént.

A labdarúgósport népszerűségét bizonyította, hogy alig öt év alatt a rendőrsportnak három labdarúgócsapata is megalakult, továbbá hetente 12 őrszemélyzeti csapat vett részt labdarúgó-mérkőzéseken. A DAC mindent megtett annak érdekében, hogy a rendőrök sportolását lehetővé tegye, azonban a közbiztonság fenntartása nagyon igénybe vette az őrszemélyzet tagjait. Az őrszemélyzeti sport megszervezését csak a második világháború utáni nyugodtabb időkben tudták megvalósítani.

A rendőrség sporttevékenységét 1947-ben két részre osztották, ugyanis a rendőrsportnak volt hivatalos kiképzési része és társadalmi vonatkozása is.

¹⁴ *Magyar Rendőr* 1947. június 5.

¹⁵ TÓTH 2021: 60.

Ez utóbbi a szabadidőben végzett sporttevékenységet jelentette, és egyúttal a tanfolyamokon szerzett sportismeretek továbbfejlesztését és gyakorlását is célozta. A kiképzési részhez tartozott a kötelező testnevelés és sportolás, amellyel a testületnek magának közvetlenül, szolgálati érdekből kellett foglalkoznia. A kiképzési testnevelést, sportoktatást további két nagy csoportra osztották ebben az időben, mégpedig a hivatási sportágak és a nem hivatási sportágak csoportjába. Ebben az időszakban a rendőri tanfolyamokon a hallgatók mindennap 8-10 óra elméleti tanulással voltak elfoglalva, de nem volt mód a testmozgásra. Ezért a vezetők megtervezték a sport, a testnevelés megvalósítását a tanfolyamok keretén belül. Ezzel egy időben döntés született a rendőri sportoktatói tanfolyam felállításáról is. A hivatási sportágak csoportjába tartoztak azok a sportágak, amelyek a rendőri szolgálat ellátásánál nélkülözhetetlenek voltak: az ökölvívás, birkózás és dzsúdó, úszás és vízből mentés, céllovás, vívás, az egyes különleges alakulatoknál a sí, kerékpár és repülés. A nem hivatási sportágak körébe tartozók további két alcsoportra voltak oszthatók, egyéni sportágakra és csapatsportokra. Az egyéni sportágak körébe sorolták azokat a sportágakat, amelyeket bárki egyedül, vagy már két ember is űzhetett (atlétika, korcsolya, szertorna, talajtorna, öttusa, súlyemelés, evezés, tenisz, asztalitenisz, turisztika, sportrepülés). A csapatsportok közé pedig a labdarúgást, kézilabdát, kosárlabdát és a röplabdát sorolták, természetesen a legnépszerűbb sportág ebben az időszakban is a labdarúgás volt.¹⁶

ZÁRSZÓ

Összegzőként a kutatási témám fogalmi elemeivel szeretném az írásomat zárni: a sportrendészet a közigazgatási jog rendszerében helyezhető el, a sportigazgatásnak egy sajátos része, amely közös metszete a sportjog közjogi részének és a közigazgatási jog különös, szakigazgatási részének. Ez a szűkebben értelmezhető terület szakrendészetként is egyértelműen definiálható, jogszabályok sora rendezi mindazt, ami a sportrendészethez kötődik, kiegészítve a sportági szakszövetségi szabályozásokkal, amelyek a sportrendészeti nyilvántartás vezetése és a sportrendezvények biztosítása során is iránymutatásul szolgálnak. De ha mégis szeretnénk rövid fogalmat alkotni, akkor azt mondhatjuk, hogy a sportrendészet a sportigazgatás sajátos része, hiszen a vonatkozó jogszabályokat kiegészítik a hazai és nemzetközi szakszövetségi szabályozások. Az állam

¹⁶ Magyar Rendőr 1947. június 5.

elsődleges feladata a sportrendezvényeken, illetve az azokhoz köthető helyszíneken is a közbiztonság fenntartása, illetve helyreállítása, hiszen a rend minden társadalomban alapvető érték.

Isten éltesen sokáig, drága Professzor Úr! Azt kívánom, hogy még nagyon sokáig légy közöttünk!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső szerk. (1942): *A 60 éves Magyar Rendőrség*. Budapest: Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat.
- GEDEON Magdolna (2005): *Az antik Róma „sportjoga”*. Miskolc: Novotni.
- KŐSZEGI Bendegúz Ákos (2015): *Futballhuliganizmus*. Diplomamunka. Budapest.
- NAGY-TÓTH Nikolett Ágnes (2024): *A sportrendészet elméleti alapjai*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- SZEGEDI Péter (2010): Game Over. *Magyar Narancs*, 2010. december 9. Online: http://magyarnarancs.hu/egotripp/game_over-75162
- TÓTH Nikolett Ágnes (2016): *45 éves a rendészeti felsőoktatás*. Budapest: Dialóg Campus.
- TÓTH Nikolett Ágnes (2019): *Sportrendészet a sportigazgatás rendszerében*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar.
- TÓTH Nikolett Ágnes (2021): Szemelvények a belügyi sport, a labdarúgás és a sportrendezvények biztosításának 20. század eleji történetéről. *Belügyi Szemle*, 69(3. különszám), 59–73. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.SPEC.2021.3.4>

Újságok

- A Magyar Detektív*, 1931. május 1.
- A Rend*, 1926. január 23.
- A Rend*, 1926. április 24.
- A Rend*, 1926. április 17.
- A Rend*, 1926. május 5.
- Magyar Rendőr*, 1947. június 5.

Jogszabályok, belső szabályzatok

- A m. kir. belügyminiszter 1921. évi 84.447 számú körrendelete a futballmérkőzéseken tapasztalt durva játékmód megszüntetéséről

Padányi József

A PARANCSNOK MAGÁNYOSSÁGA

Szentendrén tanulni tartást adott. A Kossuth Lajos Katonai Főiskolát elvégezni nem volt könnyű menet, de akinek sikerült, többségében később is megállta a helyét. Sallai János – ahogy én is – ezt az iskolát végezte, így pályája erős alapokra épült. Tovább erősítette ezt az a lehetőség, hogy rövid időn belül már ő oktatta az utána jövőket. Olyan parancsnok alatt tanulhatott és dolgozhatott, mint Kazai Barna vezérőrnagy, aki több mint két évtizeden át volt felelős a tisztek minőségi utánpótlásának neveléséért, képzéséért. Tudom, hogy János példaképként tekint Kazai vezérőrnagyra, az oktatóra, a nevelőre, a parancsnokra. Később ő is szolgált parancsnoki beosztásokban, így ismeri az érzést, amelyről most megosztok néhány gondolatot. Azt is tudom, hogy Jánosban, mint a történelemtudomány PhD-fokozatosában erős a múlt tisztelete és megismerésének vágya, így a hadtudomány néhány klasszikusának gondolatai mentén fogok haladni.

Nem vitatható, hogy a hadviselés körülményei folyamatosan változnak, hiszen elegendő, ha csak a hadszíntér, a haditechnikai fejlettség, az információáramlás sebességének változására gondolunk. Ugyanakkor vannak olyan területei ennek a művészetnek, ahol a változás lassabb, vagy nincs. Megmosolyogtató, amikor napjaink vezetéselméleti írásainak egy része újdonságként tünteti fel azokat az alapelveket, amelyek a hadtudomány vezetéssel foglalkozó klasszikusainál mindig jelen voltak. „Megjelentek azok a követelmények, amelyek ma már megkérdőjelezhetetlenek egy katonai vezető számára, mint például példamutatás, hitelesség vagy emberségesség.”¹

Nem kérdés ugyanakkor, hogy a parancsnok által kitűzött, egyértelműen megfogalmazott cél megoldásához vezető utat az alárendelt parancsnokok ma már önállóan, rugalmasan, cél- és helyzetorientáltan határozhatják meg, az

¹ SZÜCS 2021: 26.

előjárói szándéknak megfelelően. Ebben kétségtelen a változás, hiszen a harc dinamikája sokkal gyorsabb és változatosabb, mint korábban volt. Ez azonban nem változtat azon, hogy a parancsnok – legyen bármely vezetési szinten – komoly felelősséget visel, hiszen döntésein emberek élete múlik. A kiképzés adta rutin, a gyakorlás és a korábbi harctéri tapasztalat segít ugyan a gyors és megalapozott döntések meghozatalában, de a kétélyek mindig jelen vannak.

A HALÁL HIVATALNOKA

A katonai vezető felelőssége óriási, hiszen minden döntésével emberek élete felett rendelkezik. Ahogy a kínai hadtudományi irodalomban megfogalmazták 2500 évvel korábban, a hadvezér a „halál hivatalnok”.² Ennek megfelelően az általunk ismert kínai hadtudósok sokat foglalkoztak a hadvezértől elvárható tulajdonságokkal, készségekkel, hiszen azokra meghatározó tényezőként tekintettek.

Az egyik legfontosabb elvárást abban fogalmazták meg, hogy a hadvezér legyen képes dönteni. „Az ellenséget megelőzve kell a döntéseket hozni.”³ Azaz a jó vezető – támaszkodva a tapasztalataira – gyorsan, a harc változásaihoz igazodva dönt, csak így lesz képes sikerre vinni az akaratát. Harc közben a gyors döntések meghozatalakor nincs idő a tanácskozásra, nincs idő a mérlegelésre, mások véleményének meghallgatására. Egyedül kell dönteni, és egyedül kell viselni a döntés következményeit, legyen az kudarc, vagy siker.

Amikor pedig „a hadvezér a helyes és helytelen ügyében vég nélkül vitázik, a taktika dolgában pedig civakodik, és képtelen döntést hozni, akkor vereséget szenvedhet”.⁴ A katonák ilyen esetben nem kapnak világos és egyértelmű parancsot, így elbizonytalanodnak, ami közvetlen út a vereséghez.

A hadvezérnek számolnia kell azzal is, hogy vereséget szenvedhet. Reálisan kell látnia a saját és az ellenség lehetőségeit és korlátait, csak így tud megfontolt döntéseket hozni. Nevezhetjük ezt a CSWOT-analízis korai megfogalmazásának is.

A döntések előkészítése – amennyiben az idő engedi – lehetőséget ad a tanácsadók meghallgatására. A kínai hadtudósok azonban óva intik a hadvezért attól, hogy hitvány embereket engedjenek közel magukhoz, mert azok olyan

² Wei Liaozi 2018: 146.

³ Wei Liaozi 2018: 158.

⁴ SUN 2018.

tanácsokat adhatnak, amelyek „elrekesztenek a valóságtól”.⁵ Azaz – hízelgésből, vagyon vagy beosztás utáni sóvárgásból – megalapozatlan, félrevezető gondolatokat sugallnak. A hadvezér felelőssége, hogy el tudja választani a helyes és helytelen tanácsokat. Ahhoz, hogy ebben ne hibázzon, „legyen képes csöndben maradni, nyugalma megőrizni, legyen kiegyensúlyozott, fegyelmezett, legyen képes elfogadni a kritikát és ítélkezni a vitákban”.⁶

Mindezzel együtt a hadvezérnek szüksége van a megfelelő tanácsadókra, a „gyomor-szívesekre”. Ha nincsenek „gyomor-szívesei”, akkor olyan ő, akár az éjszakában botladozó ember.⁷ Ebben az olvasatban a bizalmas tanácsadókat jelöli a kifejezés, akik a legközelebb állnak a hadvezérekhez, mert korábban már bizonyították bölcsességüket.

SOKAKKAL KELL TANÁCSKOZNI,
DE CSAK KEVESEKKEL VAGY EGYEDÜL KELL DÖNTENI

Raimondo Montecuccoli (1609–1680) mind a gyakorlatban, mind az elméletben maradandót alkotott. A magyar történetírásban felemás a megítélése, köszönhetően a Zrínyi–Montecuccoli-vitának. Ugyanakkor kitűnő elemzésében Perjés Géza rámutatott arra, hogy ha volt is a két kitűnő hadvezér között ellentét, az nem a magyar és nyugati hadvezetési stílus vélt különbségéből adódott.⁸

Az olasz származású Montecuccoli birodalmi seregeket vezetett, 41 hadjáratban bizonyította tehetségét. Áttekintve a parancsnokról (hadvezér) írt gondolatait, egyszerre látjuk a gyakorló katonát és a hadelméletből is igen felkészült szakembert.

Montecuccoli nem fél leírni azt, hogy bizony ő is került hadvezérként nehéz helyzetbe. „[Ö]rület és kétségbeesés [...] a lélek sebei [...] önkívületbe eső értelmem nyugtalansága” – írja egy helyen, utalva arra, hogy a hadvezér nagyon magányos tud lenni egy-egy nehéz döntés meghozatalakor.⁹ Hitt abban, hogy a parancsnoki jogkör osztatlan, megbízatása szabad, abszolút és teljhatalmú, mert csak így lesz képes saját akarata szerint vezetni a csapatokat. Ezek a fogalmak

⁵ Wei Liaozi 2018: 143.

⁶ Három stratégia 2018: 181.

⁷ Hadvezér kertje 2018: 550.

⁸ PERJÉS 1965: 308.

⁹ MONTECUCCOLI 2019: 235.

ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy egyedül kell megbirkóznia döntései következményeivel, a felelősséget sem a politika, sem a tanácsadók, sem a szövetségesek nem veszik le a válláról.

Olvasatában a hadvezér okossága egyrészt a cselekvés minősége, másrészt annak célja, de mindkettőnél meghatározó az ügyesség, a mértéktartás és a célszerűség.¹⁰

A hadvezér sikereinek kulcsa a megfelelő döntésekben rejlik, amelyeket gyorsan hoz meg, és állhatatosan hajt végre. Itt tartja szükségesnek állást foglalni arról is Montecuccoli, hogy: „A végrehajtást egyetlen személyre kell bízni, mert ahol egyforma tekintélyek vannak, ott a vélemények gyakorta különböznek, és ha egy vállalkozás nem személyes, hanem közös ügy, akkor annak végrehajtása kevesebb igyekezettel történik, mint fordítva.”¹¹ Érdemes felhívunk a figyelmet arra, hogy számos gondolata szinte szó szerint megegyezik Zrínyi Miklós véleményével, még ha utóbbi szemléletesebben is fogalmaz.

Montecuccoli egész életében küzdött a hadvezért elkísérő magányossággal. Noha a felelősséget ő viselte, el kellett viselni a Haditanács esetenként hibás hozzáállását, vezértársai irigységét, a közvélemény – köztük Zrínyi Miklós – elítélő véleményét. Többször és több helyen is ír arról, milyen hálátlan szerep a hadvezéré, akinek mások hibáit is magára kell vállalnia, és még a véleményét sem mondhatja el.

AZ ARANY A TŰZBEN, KORMÁNYOS SZÉLVÉSZBEN, VITÉZ VESZEDELEMBEN ESMÉRSZIK MEG

Zrínyi Miklós (1620–1664) olyan családban nevelkedett, amely számos hőst, számos katonai vezetőt adott a kereszténységnek. Szigetvári Zrínyi Miklós 1566-os hőstettével, míg a hadvezér és költő Zrínyi Miklós egész életművével írta bele magát az európai történelembe. Utóbbi gondolatai azért is érdekesek, mert egyszerre van jelen benne az érzékeny lelkű költő és a sokat tapasztalt, szikár katona.

„Ne hagyja magát ingatni oly szélkül, hogy mit fog a világ mondani” – írja Zrínyi, utalva arra, hogy a vezetőnek akkor is ki kell tartania döntései mellett, amikor más nem érti, és nem támogatja azt. Hiszen „csúfos dolog volna, ha a legtündöklőbb mesterség a világon és nemesebb minden emberi társaságbéli dolgoknál, úgymint a kapitányság, avagy az hadviselés, oly könnyű volna”.¹²

¹⁰ MONTECUCCOLI 2019: 262.

¹¹ MONTECUCCOLI 2019: 109.

¹² ZRÍNYI 2021: 42.

A kapitánynak tiszta értelmű feje és okos elmére van szüksége, hogy döntései ne okozzanak veszedelmet a sajátjainak.

Ezzel kapcsolatos az a finom észrevétel is, amelyet a tanácsadók kapcsán és a javaslatok adásának, megfogadásának kérdésében képvisel. Tudja, ha a tanácsban a vezető elsőnek mondja el javaslatát, mindenki ahhoz próbál igazodni, még ha téves is az. Ha utoljára szól, és másat gondol, mint a beosztottai, könnyen megsértheti azokat. A tanácsokra pedig szükség van, hiszen senki sem tévedhetetlen, mindenki hibázhat. Azt tanácsolja hát: „Azért, kapitányok és hadnagyok, mondjátok [...]: Adj nekem tanulékony szívet. Honnan a docilitás (tanulékonyosság), ha nem a tanácsból, és ne szégyelljétek kérdezni az ti tanácsaitoktól...”¹³ Talán ebben a gondolatban benne van az utalás arra is, hogy őt sem igen hallgatja meg az uralkodója.

Zrínyi azt is pontosan látta, hogy a seregben nincs helye két vezetőnek. A harc előkészítésének és megvívásának, a had vezetésének felelőssége nem osztható meg.

„Égen két nap, egy országon két király, egy hegyben két oroszlán, egy hadban két kapitány nem lehet. Mindjárt romlik a had, ahol kettő vagyon, az irigység nem engedi nekik egyetérteni, az észnek különbsége nem hagy egyet parancsolni [...] Másféle test, úgymint kéz, láb, szem, fül, hogy több légyen, nem árt, de fej kettő léssen, melyiknek fogadhatják szavát a többi?”¹⁴

Emlékezzünk itt Montecuccoli gondolataira a vezetés oszthatatlanságáról.

A hadvezér és költő, a kemény katona és az érző lélek egyszerre van jelen azokban a gondolatokban, ahol a katonák moráljáról ír Zrínyi. A harcban a katona igényli a vezetést, a világos útmutatást. A vezető a példa, a követendő minta, a bátorság forrása. „Mit használ, ha jó a had, rossz a kapitány, ha jó a test és rossz a fő? [...] Sokat vihet véghez egy jó eszes kapitány rossz haddal is, de a rossz jó haddal is semmit. Kapitány a primum mobile és lelke a seregnek.”¹⁵ Ezért a vezető kötelessége, hogy éljen tekintélyével, és soha ne mutasson bizonytalanságot, ne látszódjon rajta félelem. „Tudnod kell, kapitány, hogy a te orcád mutatja az te titkodat a népnek...”¹⁶

¹³ ZRÍNYI 2021: 102.

¹⁴ ZRÍNYI 2021: 99.

¹⁵ ZRÍNYI 2021: 110.

¹⁶ ZRÍNYI 2021: 111.

Fontos kérdés ez, hiszen ez az egyik olyan megállapítása, amely nemcsak hogy átvészelte az elmúlt évszázadokat, hanem az egyik alapvető eleme a kor meghatározó katonai vezetéselméleti irányzatának, a küldetésorientált vezetésnek. Ennek alapvető pillérei: a megértés, a szándék és a bizalom, amely a fegyelmezett kezdeményezés fenntartásában, annak agresszív és decentralizált végrehajtásában nyer értelmet, de a vezető személye és annak kiválasztása kritikus az eredményesség fenntartásában.¹⁷

A TÓGÁT KÜLÖN KELL VÁLASZTANI A KARDTÓL

Antoine-Henri Jomini (1779–1869) svájci hadtudós, tábornok sajátos, de határozott és következetes véleménnyel volt a parancsnokról. Az idézett mondat arra utal, hogy tudni kell különbséget tenni a politikai és a katonai vezetés feladatai között. Amikor ezek összecsúsznak, nem feltétlenül a szakmaiság nyer, és nagyobb az esély a katonai vereségre.¹⁸ A kormányoknak tartózkodni kell a főparancsnok döntéseinek leláncolásától, akinek mindig meg kell hagyni a lehetőséget, hogy a saját nézetei és a maga elé kitűzött hadi vállalkozás volumene szerint vezesse a haderőket. A főparancsnok (kard) kiválasztása ugyanakkor az államvezetés (tóga) feladata, így ezen a területen a kapcsolódás létkérdés. Arra is van példa, hogy a tóga érez magában elég erőt a kard szerepének eljátszására, azaz a politikai vezető egyúttal a főparancsnokságot is vállalja.

A főparancsnok kezéből a döntést (és a felelősséget) kivenni nem lehet, de egy hatékony és szakmailag hibátlan vezérkar és vezérkari főnök sokat segíthet a jó döntés gyors meghozatalában. Ahogy Jomini fogalmaz: „Elég nagy dolog a dicsőség ahhoz, hogy egy kis részét át tudjuk engedni...”¹⁹

Ugyanakkor a haditanács jelenléte Jomini olvasatában maga a katasztrófa, csak a középserű parancsnokok találják jó megoldásnak. „Szánalmas segédeszköz”, amely pusztán tanácsadásra alkalmas, döntésre soha.²⁰

Jomini az erős jellemű és energikus főparancsnokban hitt, mert hosszú – és több birodalomra kiterjedő – katonai pályafutása során azt látta, hogy az ilyen katonai vezetők képesek háborút nyerni. Energikusak, mert egy percre sem

¹⁷ RUSZIN-SZENDI 2022: 80.

¹⁸ JOMINI 2024a–b: 15.

¹⁹ JOMINI 2024a–b: 51.

²⁰ JOMINI 2024a–b: 50.

lankadnak, mindig a győzelemhez vezető utat kutatják. És erős jelleműek, mert képesek azokat a döntéseket is meghozni, amelyek a háborúban áldozatokkal járnak, de csak így kerülhetők el a még nagyobb veszteségek.

AZ ÉRTELEMNEK BÁTORSÁGA

Carl von Clausewitz (1780–1831) legismertebb művében sokat foglalkozik a hadvezér előtt álló testi és lelki kihívásokkal. A hadvezér felelősségvállalását olyan bátorságnak tartja, amely nélkül nincs siker, nincs elismert katonai vezető.²¹ Az értelem bátorsága ez, amikor a parancsnok a saját démonaival küzd, a lelkiismeretének igyekszik megfelelni. Erély, állhatatosság, szilárdság, kedély és jellemerő a parancsnoktól elvárt tulajdonságok.

Minél tovább folyik a küzdelem, annál nagyobb a nyomás a parancsnokon, annál nehezebb a döntéseket meghozni. Veszteségek érik, hullámszik a harc, a feszültség nő, a beosztottak elkötelezettsége csökken. A parancsnok lelkierejére ilyenkor van szükség, és ebben nem tud neki segíteni senki. Az erős lélek azonban ilyenkor is kiegyensúlyozott marad, ami segít a higgadt döntéshozatalban.

„Hogy a váratlanul vívott örökös harcban felülkerekedhessünk, két tulajdonságra van múlthatatlan szükségünk: először is oly értelemre, mely a fokozott sötétségben sem nélkülözi a belső világosságnak bizonyos csekély fényét, mely minket az igazság felé vezet és másodszor bátorságra, hogy ezt a gyöngye fényt kövessük. Az elsőt képletesen a francia »coup d’oeil« (szemmérték), a másikat a »határozottság« kifejezés alatt ismerjük.”²²

Itt kerül elő az a gondolat, amely a kiváló katonai vezetőt jellemző ösztönre, tehetségre, zsenialításra utal, és amelyben benne van az is, hogy bízzon magában, bízzon a döntéseiben, és tartson ki azok mellett.

Clausewitz nagyságát mi sem mutatja jobban, mint az a gondolata, amelyben felsejlik a ma oly népszerű küldetésorientált vezetés lényege: „A hadvezér csak az egészet (sereget) vezérelheti s nem képes annak minden egyes részét (külön) vezetni; annál a (alárendeltebb) résznél tehát, melyet a hadvezér közvetlenül nem

²¹ CLAUSEWITZ 1917: 52.

²² CLAUSEWITZ 1917: 53.

vezérel, a harci szellemnek kell a hadvezért helyettesíteni.”²³ Azaz a hadvezér meghatározza a célt, de az odavezető utat nem feltétlenül, így az alárendeltek önállósága megnő. A megfelelő „harci erénnyel” rendelkező hadsereg részei így is képesek együtt gondolkodni, a célok elérésére erő kifejtésüket összpontosítani, „harci szellemük” előnyét kihasználni.²⁴

ÖSSZEFOGLALÁS

A parancsnok magányossága minden nagy katonai gondolkodónál – kortól függően, eltérő hangsúlyokkal – megjelenik. Az írásban idézett korszakos hadvezérek és katonai gondolkodók több irányból közelítették meg ezt a kérdést, de a végeredmény hasonló lett. A döntések előkészítése, meghozatala, majd a döntés kivitelezése összetett és folyamatosan változó körülmények között történik. Ennek során a parancsnok sokszor kerül olyan helyzetbe, amikor megkérdőjelezi döntése helyességét, sőt ő maga is küzdhet kételyekkel. Ilyen helyzetben aztán csak magára számíthat, ilyenkor van szüksége lelkiezőre, kitartásra és önbizalomra. Ezeket a kompetenciákat a tapasztalat és a folyamatos tanulás alapozzák meg. Ha ehhez párosul a tehetség szikrája is, megnő a siker elérésének esélye. Ugyanakkor nincs általános szabály, nincs olyan formula, amelynek mentén a mindig győztes parancsnok karaktere meghatározható lenne, mindig ott lesz a kétely, a bizonytalanság. De ezek is hozzátartoznak a jó katonai vezetőhöz, hiszen ezek biztosítják azt, hogy ne bízsa el magát, mindig „szorgalmas és vigyázó” legyen.

Végül egy ide utaló gondolat Kazai Barna vezérőrnagytól, amelyet Sallai János is idézett a róla emlékező írásában: „Ne érezzük magunkat csálhatatlannak – figyelmeztetett. Jól vezetni nem rendfokozat kérdése, hanem a tudásé, a szüntelen gondolkodásé, a tenni akarásé.”²⁵

BEFEJEZÉS HELYETT

Szentendre, emberek és szervezetek vezetése, oktatás, felelősség, rend, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, csak néhány fogalom és helyszín,

²³ CLAUSEWITZ 1917: 149.

²⁴ LIPPAI 2009: 32.

²⁵ SALLAI 2023: 172.

amelyek mindkettőnk pályáját kísérik. És még egy közös: a lila-fehér színek tisztelete. Nem más csapatok gyűlölete, hanem a sajátunk szeretete, megbecsülése. János azok közé tartozik, akik nem váltanak csapatot vélt vagy valós előnyök miatt, akkor sem, amikor nem szalad a szekér, és bukdácsol a csapat. Mi nem cserélünk szívet, a divat- és érdekszurkolók meg szót sem érdemelnek. Kedves János, hajrá lilák!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A hadvezér kertje (2018). Ford. Tokaji Zsolt. In TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 533–654.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1917): *A háborúról*. Magyarra fordította, észrevételekkel és magyarázatokkal ellátta báró Hazai Samu vezérezredes. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- Három stratégia (2018). Ford. Tokaji Zsolt. In TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 171–192.
- JOMINI, Antoine (2024a) [1838]: *Précis de l'art de la guerre*. Párizs. (Magyarra fordította Tóth Ferenc, összevont kéziratban a szerzőnél)
- JOMINI, Antoine (2024b) [1849]: *Supplément au Précis de l'art de la guerre*. Párizs. (Magyarra fordította Tóth Ferenc, összevont kéziratban a szerzőnél)
- LIPPAI Péter (2009): A küldetésorientált vezetés lehetőségei és korlátai. *Sereg Szemle*, 7(2), 30–44. Online: <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c5247deda680916938.pdf>
- MONTECUCCOLI, Raimondo (2019): *A magyarországi török háborúkról*. Ford. Domokos György. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- PERJÉS Géza (1965): *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- RUSZIN-SZENDI Romulusz (2022): Zrínyi és a modern katonai vezetéselmélet. In HAUSNER Gábor (szerk.): *Zrínyi Miklós és öröksége*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 73–86.
- SALLAI János (2023): Kazai Barna vezérőrnagy, a katona és iskolateremtő. A Kossuth Lajos Katonai Főiskola parancsnoka 1967–1988. *Hadtudományi Szemle*, 16(4), 167–173. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.8>
- SUN Bin (2018): A hadviselés törvényei. Ford. Tokaji Zsolt. In TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 397–448.
- SZÜCS Péter (2021): Katonai vezetési kultúra a Magyar Honvédségben. *Hadtudomány*, 31(1), 21–30. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2021.31.1.21>
- Wei Liaozhi (2018). Ford. Tokaji Zsolt. In TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 123–170.
- ZRÍNYI Miklós (2021): Vitéz hadnagy. In *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Budapest: HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó.

Pókecz Kovács Attila

A MODERN RENDŐRSÉG NAPÓLEONI MODELLJE

Franciaországban a modern rendőrség egyik megteremtőjének Napóleont, illetve rendőrminiszterét, Joseph Fouchét tartják, egyben a napóleoni kormányzatot rendőri rendszernek is tekintik. A napóleoni korszakot a rendőrminiszter Fouché hatékony, mindenhol való jelenléte és a titkosrendőrség hírhedtsége jellemezte. A napóleoni rendőrség sajátos rendszert hozott létre, amelyet a döntéshozatal centralizáltsága és a végrehajtás pluralizmusa, néha már szétziláltnak tűnő jellege határozott meg.¹ A napóleoni időkben (1799–1815) a rendőri szervezetet elsősorban négy intézmény testesítette meg: az Általános Rendőrségi Minisztérium, a párizsi rendőrprefektus, a rendőrség és a csendőrség. Ezt egészítette ki még néhány esetben a nemzeti gárda (*garde nationale*).²

AZ ÁLTALÁNOS RENDŐRSÉGI MINISZTÉRIUM

Az Általános Rendőrségi Minisztériumot (*Le ministère de la Police générale*) Bonaparte hatalomra jutását megelőzően, még 1796-ben, a Direktórium idején hozták létre, majd 1802 szeptemberében már meg is szüntették. Napóleon 1804 júliusában visszaállította, s csak pár évvel a bukása után, 1818. december 29-én szüntették meg véglegesen.³

A Rendészeti Minisztérium Bonaparte figyelmének középpontjában állt, ennek keretében állították fel a titkosrendőrséget is. Napóleon a minisztérium fő feladatainak ellátásával – így a közrend, a biztonság és a nyugalom biztosításával – rezsimjének túlnyomó része alatt Joseph Fouchét (miniszter 1799–1802,

¹ BERLIÈRE 2003: 177–186.

² ZACHARIE 2012: 130.

³ LENTZ 2016: 149.

majd 1804–1810 között, végül 1815-ben)⁴ bízta meg, akit Savary (1810–1814)⁵ váltott ebben a tisztségben. Bonaparte a minisztérium hatásköreit 1802 és 1804 között ideiglenesen a Belügyminisztériumra és az Igazságügyi Minisztériumra ruházta át.⁶ A rendőrmíniszter széles körű és homályosan megfogalmazott felhatalmazásai alapján az állami szervek tevékenységének döntő többsége felett is ellenőrzést gyakorolt. Ezek általában belügyi jogkörök voltak, de a posta főigazgatójával is gyakran együttműködött a magánlevelezések tartalmának titkos kifürkészésében.⁷

A minisztérium Párizsban a Voltaire rakparton, a ma már nem létező Juigné-palotában nyert elhelyezést. A minisztérium szervezetileg főtitkárságból és az általa koordinált öt főosztályból (*divisions*) állt. A főtitkárság a klasszikus miniszteri titkársági feladatok – a miniszter levelezése, azoknak az ügyeknek a megküldése, amelyeknek a vizsgálatát a miniszter magának tartotta fenn, a különböző hivatalok tanulmányainak szintetizálása, az ingatlanállomány kezelése, a minisztérium által alkotott jogszabályok őrzése és kiküldése – mellett ellátta a felügyelők igazgatását, valamint intézte a többi osztálynak ki nem adható sürgős jellegű ügyeket. Az első főosztály (*Division de la Police secrète*) az általános biztonsági és a titkosrendőrségi feladatokat irányította. Ez volt a legfontosabb minisztériumi egység, amelynek feladatköre minden, az állam biztonságát fenyegető cselekményre kiterjedt, így különösen az összeesküvések és merényletek felderítése állt tevékenysége célkeresztjében. A főosztály vezetője a híres fő-titkosrendőr, Pierre-Marie Desmarest (1764–1832) volt. A második minisztériumi főosztály (*Division de la Correspondance avec les commissions sénatoriales*) az egyéni szabadságjogokért és a sajtószabadságért felelős két szenátori bizottsággal tartotta a kapcsolatot. A két szenátori bizottság semmiféle politikai hatalommal nem rendelkezett, tagjai általában fejet hajtottak a miniszter döntései előtt. A harmadik főosztály (*Division de la Librairie*) a könyvkiadókkal, nyomdákkal, a színházakkal és a napilapokkal kapcsolatos rendőrségi munkát felügyelte. A negyedik főosztály (*Division des fonds*) a könyvelést, a pénzügyi források kezelését, elosztását és a minisztériumi számlák rendezését végezte. Az ötödik főosztály (*Division des Archives*) pedig a minisztériumi nyilvántartásokat felügyelte.⁸

⁴ MADELIN 1940: 247–250.

⁵ LENTZ 2001: 237–350.

⁶ LENTZ 2016: 149.

⁷ GODECHOT 1993: 495–499.

⁸ BERLIÈRE 2003: 177–186.

Napóleon Fouchéval szembeni bizalmatlansága miatt a minisztériumot 1802-ben ugyan megszüntette, de amikor 1804-ben visszaállította, a rendőr-miniszter segítségére és egyúttal a felügyeletére négy államtanácsost rendelt, akik közül az egyik Párizs rendőrprefektusa volt.⁹

Joseph Fouché sikerességének titka kiváló szervezőképességének (megvesztegetések) és emberismeretének (kémek, besúgók) volt köszönhető. A rendőrségről vallott felfogását jól szemléltetik a következő gondolatok: „A rendőrségnek meg kell előznie a bűnöket, hogy egyáltalán ne kelljen büntetni. Ezért hibás dolog úgy gondolkozni róla, mint a közigazgatásról. A közigazgatás a nyilvánosság előtt működik, a rendőrségnek ezzel szemben leggyakrabban úgy kell éreztetnie jelenlétét, hogy ne vegyék észre.”¹⁰

PÁRIZS RENDŐRPREFEKTUSA

Párizsban a közrend fenntartása a párizsi rendőrprefektus (*préfet de police de Paris*) feladata volt. A tisztség felállításáról az 1800. február 17-én elfogadott törvény 9. cikkülusa és az első konzul 1800. július 1-jei rendelete tartalmazott előírásokat. Ennek megfelelően a rendőrprefektus Párizsban a városi rendőrség feladatköreiből végrehajtója volt.¹¹ A hatásköröit tartalmazó rendelet pontosította, hogy feladatait nem csak a rendőrminiszter, hanem több miniszter parancsai szerint kell ellátnia. Az *ancien régime* időszakában a későbbi rendőrprefektus hatásköröit a rendőrség főhadnagya (*lieutenant général de police*) gyakorolta.¹²

A francia közigazgatás kiemelt tisztviselőjeként a rendőrprefektus közvetlenül a belügyminisztertől függött, vele állt levelezésben. A rendőrprefektusi hivatal élén nagyszámú ügynök vezetője volt: alárendeltségébe tartoztak a párizsi kerületi felügyelők, a béketisztek, a nemzeti őrség, a csendőrök, a piacok és a kikötők rendjét felügyelők is. Minden eszközt megkapott, hogy a közrendet megőrizhesse és letartóztatásokat foganatosíthasson. Hatáskörébe tartozott a Párizsban tartózkodók utazási okmányainak kiállítása: ő adta ki az útlevelet a fővárost elhagyni szándékozó párizsiaknak, illetve az engedélyt a külföldieknek a Párizsban való tartózkodáshoz. A közrend biztosítása érdekében ellenőrizte

⁹ PINGAUD 1901: 369–370.

¹⁰ TULARD 1998: 187–188; HAHNER 2015: 591.

¹¹ CHARLOT 2001: 198.

¹² LENTZ 2017C: 518–519.

a szállodákat, a színházakat, a kiadókat, a vallási tevékenységeket és a börtönök rendjét is. Harcolt a bűnözés, a koldulás ellen; fellépett a csoportosulásokkal és a szervezkedésekkel szemben. A város tisztasága, a tűzvések elkerülése, az utcai közbiztonság, a kivilágítás és a csúszásmentesítés felügyelete is a feladatai közé tartozott. A közellátás biztonsága érdekében felelős volt a főváros élelem-utánpótlásának megszervezéséért, ezért biztosította az áruk szabad mozgását, a kereskedelem, valamint a piacok rendjét.¹³

Hatásköreinek széleskörűsége a miniszterekéhez volt hasonló. Hivatalának belső rendje is a minisztériumokat tekintette mintának, mivel főtitkárságból és három főosztályból állt. Munkájának hatékonyságához hozzájárult, hogy személyzetének tagjai közül többen tapasztalattal rendelkeztek a jogelőd párizsi főhadnagyság időszakából. A Párizs központjában – a rue Jérusalem és a quai des Orfèvres épületeiben – székelő rendőrprefektus közvetlen alárendeltsége alatt 45 rendőrfelügyelő (*les commissaires de police*), vizsgálók (*inspecteurs*) és mintegy 20 békefenntartó tisztviselő (*officiers de paix*) tevékenykedett.¹⁴ Párizs rendőrprefektusának jogköreit – mintegy ellensúlyként – három intézmény is korlátozta: a rendőrmisztérium, a belügyminisztérium és Szajna megye prefektusa.¹⁵

Az első párizsi rendőrprefektust 1800. március 8-án nevezték ki Louis-Nicolas Dubois személyében.¹⁶ Dubois a kinevezését követően, még a jogköreit meghatározó jogszabály elkészülte előtt közzétette gondolatait, miként kívánja ellátni hivatalát: „Ez a város hatalmas. Rendőrségének gyorsnak kell lennie. Ennek végrehajtásával most bíztak meg. Igazolni akarom a kormány választását. Várom a tanácsaikat. Kivizsgálom a panaszaikat.” A rá váró feladatok megoldásában „szigort, de emberséget” ígért, előbocsátva, hogy „az éjszakai biztonság a nappalival egyenlő mértékű lesz”.¹⁷

A NAPÓLEONI RENDŐRI SZERVEZET

Az állami alkalmazottak körében kiemelkedő szerepet játszott a rendőrség (*police*). Az Általános Rendőrségi Minisztérium felállítása mellett Napóleon

¹³ RENAUDIE 2021: 36–40.

¹⁴ RENAUDIE 2021: 36–40.

¹⁵ WRIGHT 1979: 114–115.

¹⁶ TULARD 1956: 9–14.

¹⁷ ARVENGAS 1957: 126.

a rendőrség területi szerveit is létrehozta.¹⁸ A megyékben a prefektusok voltak felelősek a rendért. A településeken a rend fenntartása elsődlegesen a polgármester feladata volt, de mellette az 1800. február 17-én elfogadott törvény és az 1800. október 27-ei konzuli rendelet új rendőrhatalóságot is létrehozott. A 100 ezer főnél nagyobb népességű és a stratégiai szempontból jelentős városokban (ilyenek voltak például: Lyon, Marseille, Bordeaux, Nantes, Toulouse, Brest, Boulogne) a rendőrminiszter rendőrségi főfelügyelőket nevezett ki (*commissaire généraux de police*) a rend fenntartásának biztosítására, akik szükség esetén a belügyminisztériummal egyeztetve a csendőrséget (*gendarmérie*) is igénybe vehették.¹⁹ A rendőrségi főfelügyelőket a megyei prefektusok irányították, de gyakran a rendőrminiszter közvetlen parancsait is végre kellett hajtaniuk, illetve ő nevezte ki őket. Hatáskörük átfogó volt, amely a személyek számára kiadott útlevelektől az emigránsok ellenőrzésén keresztül a közvélemény hangulatát befolyásolni képes fórumok (kiadók, színházak, újságok) felügyeletéig terjedt.²⁰ Ők felügyelték a börtönöket, szankcionálták a koldulást és a vándorokat. Megfigyeléseikről rendszeresen jelentést tettek a rendőrminiszternek, aki napi hírlevelét (*Bulletins de police*) a főfelügyelőktől kapott híradásokból állította össze. A hírhedt rendőrségi hírlevélben, amelyet naponta a császári palotába juttattak, nemcsak a valós információk, hanem a pletykák, illetve híresztelések is szerepeltek.²¹ A rendőrség irányítása 1802–1804 között az Általános Rendőrségi Minisztérium megszüntetésével az igazságügyi miniszterhez (*Régnier*) került. A minisztérium visszaállítása után ismét Fouché lett a miniszter, aki a francia császárságot három körzetre (Észak, Párizs, Dél) osztotta, s mindegyik élére egy államtanácsos került.²² Külön jelentőséggel bírt az északi körzet, amely nyugattól keletig 51 megyét foglalt magába, ezért is nevezték a terület vezetőjét, Reál rendőrminiszter-helyettesnek.²³

Napóleon felfogásának megfelelően, miszerint a rendőrségnek a hatalom kiegészítőjének kell lennie, kormányzása idején a rendőrség elsősorban hírszerző szervezet volt. A napóleoni szervezet politikai rendőrség volt, amelynek középpontjában a merényletek és összeesküvések felderítése állt. Feladatai

¹⁸ ELLUL 1969: 162–164.

¹⁹ LENTZ 2017b: 305–307.

²⁰ LENTZ 2017a: 126–127.

²¹ D’HAUTERIVE 1942: 289.

²² BOUDON 2008: 124–125.

²³ LENTZ 2020: 743.

végrehajtásához, a rend fenntartásához – Párizst kivéve – nem rendelkezett saját állománnyal, ezért a csendőrséget vette igénybe.²⁴

A CSENDŐRSÉG

Franciaországban a csendőrséget 1791. február 16-án állították fel az *ancien régime* idején működő királyi intézmény (*maréchaussée royale*) helyére abból a célból, hogy a katonai csapatok körében fenntartsák a rendet, megakadályozzák a rablásokat és a dezertálást.²⁵

A napóleoni csendőrséget egy 1800. március 29-én kiadott rendelet szabályozta. Ez a rendelet három hatóság gyámsága alá helyezte a csendőrséget: a személyek biztonságát illetően az általános rendőrminiszter; a bírósági ügyek tekintetében az igazságügyminiszter; végül a katonai fegyelmi és a sorozási ügyek vonatkozásában a hadügyminiszter felügyelte. A megyékben a csendőrség jogilag a prefektusok irányítása alatt állt. A napóleoni csendőrség szerepét jól illusztrálja első konzulként tett nyilatkozata, miszerint: „A prefektusaimmal, a csendőrségemmel és a papjaimmal azzá tehetem Franciaországot, amivé csak akarom” (*„Avec mes préfets, mes gendarmes et mes curés, je puis faire de la France ce que je veux”*).²⁶ Fontos szervezeti újítást jelentett a csendőrség központi irányítására az 1800. március 29-én létrehozott új tisztség, a főfelügyelői (*Inspecteur général*) poszt. Bonaparte idején a francia csendőrség főfelügyelője rövid időre Étienne Radet tábornok lett, majd csaknem másfél évtizeden keresztül Bon-Adrien Jeannot de Moncey tábornok (1801 decemberétől 1815 márciusáig) volt a napóleoni csendőrség vezetője első főfelügyelői (*Premier Inspecteur général*) tisztséget viselve. Moncey (1754–1842) tábornok mellett még Marie-René Savary (1774–1833) játszott fontos szerepet, aki 1802–1810 között a csendőrség elit alakulatának főnöke, majd 1810 júniusa és 1814 áprilisa között az általános rendőrségi miniszter, végül a 100 napos időszak alatt 1815-ben a csendőrség főfelügyelője volt.²⁷

A csendőrség felállításának egyik célja a Fouché által irányított rendőrség hatalmának ellensúlyozása volt. A rendőrminisztérium 1802-ben történő megszüntetése növelte a csendőrség autonómiáját. Egyre nagyobb szerepet kapott

²⁴ BOUDON 2008: 125.

²⁵ LUC 2003: 5.

²⁶ LUC 2013: 23.

²⁷ BOUDON 2008: 125–127.

az információk szerzésében is. A csendőrséget vezető Moncey tábornok személyes informátora volt Bonaparténak, még az Általános Rendőrségi Minisztérium 1804-ban való visszaállítása után is. A két szervezet vezetője, Fouché és Moncey között rendszeres volt a vetélkedés, a köztük kialakult vitákban rendszerint Napóleon döntött. Egy ilyen konfliktus eredményeként Napóleon egyik levelében megállapította, hogy a csendőrségnek egy személynek kell engedelmeskednie, ez pedig a megyei prefektus, aki a megyében a legmagasabb szinten felelt a rendért.²⁸

A csendőrség szervezetének élén tehát az első főfelügyelő állt, akit öt főfelügyelő segített a munkájában. Franciaország területét csendőrségi légiókra (*légions*) osztották úgy, hogy egy ilyen légió több megyében (általában négyben) állomásozott ezredesi rangú csendőrtiszt parancsnoksága alatt. A megyékben társaságnak (*compagnie*) nevezték a csendőri egységet, élén egy kapitánnyal vagy hadnaggyal. A megyei csendőri társaságok brigádokból (*brigades*) álltak, akik több község területén is illetékességgel rendelkeztek. Egy brigádot egy altiszt és öt csendőr alkotott. A csendőrség összlétszáma az 1801-es csaknem 16 ezer főről 1813-ra csaknem 20 ezer főre nőtt.²⁹

A csendőrség létrehozásának elsődleges célja a vidék és a nagyobb utak biztonságának biztosítása volt. Így az útonállókkal, a koldusokkal, vándorokkal és a katonaszökevényekkel szemben is fel kellett lépnie. A csendőri brigádok általában a kantonok székhelyén állomásozva tartották fenn a rendet, főként járőrözésükkel, de a falvak életétől távol tartották magukat. A távolságtartás megőrzését szolgálta az is, hogy nem helyi, hanem más vidékről származó csendőröket vezényeltek át szolgálatra. Az országon belüli lázadások, felkelések leverését is a csendőri alakulatokra bízták.³⁰

Megállapítható, hogy a katonai szervezatként működő csendőrségnek – főként vidéken – a belső rend fenntartása volt a feladata, ezzel is tehermentesítve a katonai alakulatokat, akik a háborúkban az ország határain, vagy azokon túl harcoltak.

A NEMZETI GÁRDA

Röviden említést kell tennünk az 1789 júliusában létrehozott nemzeti gárdáról is. A nemzeti gárdát városi rendfenntartó alakulatként hozták létre, hogy

²⁸ LIGNEREUX 2006: 170–174.

²⁹ LENTZ 2017b: 305–307.

³⁰ BOUDON 2008: 127–129.

a tulajdonnal rendelkező polgárok megvédjék az állampolgárok személyét és javait. A nemzeti gárda tisztjeit választás útján nevezték ki, így e körben érvényesült a demokratikus jelleg. A Konzulátus is megőrizte ezt a városi polgári fegyveres őrseget, amelynek tagjai az aktív városi polgárok voltak. A két részre osztott nemzeti gárdát egyrészt a katonai szabályozás alatt álló aktív nemzeti gárdistákra, másrészt az inaktív állományra osztották. Az aktívak a rendfenntartásban vettek részt, az inaktívak főként az ünnepeken díszeltek. Napóleon 1805-ben megreformálta a nemzeti gárdát. A két részre osztást megszüntette, s egyúttal az országos belső rend és az ország határainak védelmét is feladatukká tette. Külön rendeletben előírta, hogy minden 20 és 60 év közötti férfinak a nemzeti gárdában kell szolgálnia, amely szervezeti felépítésében hasonlított a csendőrséghez: légiókból állt, amelyeket 10 társaságból álló kohorszok alkottak. A kohorszokban egy vadász, egy gránátos és nyolc puskás társaság volt. Tisztjeiket a belügyminiszter és a rendőrminiszter javaslatára, a prefektusok véleménye után maga a császár nevezte ki. A nemzeti gárda létszámát 1805-ben Napóleon 60–80 ezer fő, pár nap alatt felálló állományban határozta meg. A megyei, a városi és a párizsi nemzeti gárda parancsnoka – a királyság korában már létező vezető – a *connétable* volt.³¹

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a napóleoni Franciaországban a rend fenntartását szervezetileg is diverzifikálták. A rendőrség elsősorban információszerzést végzett, a tényleges beavatkozó operatív erőt pedig a csendőrség biztosította. Fouché parancsára 1809-ben a nemzeti gárdát még mozgósították is. A rendőrminiszter a kormány egyik legnagyobb befolyású személye volt, de a főváros tekintetében a párizsi rendőrprefektus független volt tőle. Bár a közrend elleni támadások folyamatosak voltak, mégis sikerült a közbiztonságot a napóleoni rezsim időszakában a korábbi időkhöz képest megszilárdítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARVENGAS, Jean (1957): Le Comte Dubois, premier Préfet de Police (1758–1847). *Revue du Nord*, 154, 125–146. Online: <https://doi.org/10.3406/rnord.1957.2235>
- BERLIÈRE, Jean-Marc (2003): Un „modèle napoléonien” de police. In CLÈRE, Jean-Jacques – HALPÉRIN, Jean-Louis (szerk.): *Ordre et désordre dans le système napoléonien*. Paris: La Mémoire du Droit, 177–186.

³¹ BOUDON 2008: 129–131.

- BOUDON, Jacques-Olivier (2008): *Ordres et désordres dans la France napoléonienne*. Paris: Napoléon 1er Éditions.
- ELLUL, Jacques (1969): *Histoire des institutions 5. Le XIXe siècle*. Paris: PUF.
- GODECHOT, Jacques (1993): La révolution et l'Empire. In PINET, Marcel (szerk.): *Histoire de la fonction publique en France II. Du XVIe au XVIIIe siècle*. Paris: Nouvelle librairie de France.
- HAHNER Péter (2015): *Államférfiak. Fouché és Talleyrand párhuzamos életrajza*. Budapest: Osiris Kiadó.
- D'HAUTERIVE, Ernest (1942): Ce que Napoléon pensait de la police. *Revue de Deux Mondes*, 70(3), 277–293.
- LENTZ, Thierry (2001): *Savary, le séide de Napoléon*. Paris: Fayard.
- LENTZ, Thierry (2016): *Les ministres de Napoléon*. Paris: Perrin. Online: <https://doi.org/10.3917/perri.lentz.2015.01>
- LENTZ, Thierry (2017a): Commissaire de police. In LENTZ, Thierry (szerk.): *Dictionnaire des institutions du Consulat et de l'Empire*. Paris: Tallandier, 126–127.
- LENTZ, Thierry (2017b): Gendarmerie impériale. In LENTZ, Thierry (szerk.): *Dictionnaire des institutions du Consulat et de l'Empire*. Paris: Tallandier, 305–307.
- LENTZ, Thierry (2017c): Préfecture de police. In LENTZ, Thierry (szerk.): *Dictionnaire des institutions du Consulat et de l'Empire*. Paris: Tallandier, 518–519.
- LENTZ, Thierry (2020): *Napoléon. Dictionnaire historique*. Paris: Perrin.
- LIGNEREUX, Aurélien (2006): *Force à la loi? Rébellions à la gendarmerie et autorité de l'État dans la France du premier XIXe siècle (1800–1859)*. Maine: L'Université du Maine.
- LUC, Jean-Noël (2003): Présentation. Du bon usage de l'histoire des représentations des gendarmes. *Sociétés & Représentations*, 16(2), 5–35. Online: <https://doi.org/10.3917/sr.016.0005>
- LUC, Jean-Noël (2013): Les gendarmes de l'Empereur sous le regard des historiens. In BOUDON, Jacques-Olivier (szerk.): *Police et Gendarmerie dans l'Empire napoléonien. Actes du colloque organisé par l'Institut Napoléon et le Centre d'histoire du XIXe siècle le 10 octobre 2010*. Paris: Editions SPM, 23–41.
- MADELIN, Louis (1940): La police générale de l'Empire. *Revue de Deux Mondes*, 60(3), 241–267.
- PINGAUD, Léonce (1901): Fouché et Napoléon. *Revue de Deux Mondes*, 6(2), 365–393.
- RENAUDIE Olivier (2021): La préfecture de police est-elle une institution napoléonienne? *Revue générale du droit, Chronique de droit administratif français et comparé*, 1–41.
- TULARD, Jean (1956): Louis-Nicolas Dubois, premier préfet de police. *Revue de l'Institut Napoléon*, 58, 9–14.
- TULARD, Jean (1998): *Joseph Fouché*. Paris: Fayard.
- WRIGHT, Vincent (1979): La Préfecture de police pendant le XIXe siècle. In *L'administration de Paris (1789–1977)*. Genève–Paris: Droz–Champion.
- ZACHARIE, Clémence (2012): Ordre public et affaires de famille: le rôle de la police du Consulat et de l'Empire. *La Revue Napoleonica*, 14(2), 127–138. Online: <https://doi.org/10.3917/napo.122.0127>

Ritecz György

MENEKÜLTEKRŐL A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Talán kezdeném úgy is, hogy Sallai Jánost én 1984-ben ismertem meg, de akkor még nem sejtettem. . .¹ János tanárom volt a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán,² majd 10 évvel később, amikor tanulmányt kívántam írni Schengenből, arra gondoltam, hogy akkor lehetek kellően alapos és tudományos, ha a történelmi előzményekre is visszatekintünk, ehhez segítségnyújtást kitől kérhettem volna, aki jobban ért a rendészettörténethez, mint Jánostól. Azóta számtalan közös kutatás és tanulmány született, és nem utolsósorban két közös könyvünk. Közös témánk Schengen mellett a migráció, így most is miről másról írhatnék, mint a migrációról.

Az elmúlt évtizedben nemcsak a közbeszéd része lett a migráció, hanem számtalan tudományos anyag is készült a témában, ezzel együtt is sok esetben pontatlan, vagy egyenesen hamis ismeretekkel, tudással rendelkezik az emberek többsége. Arra vállalkozom a terjedelmi korlátok keretei között, hogy némileg realisabb képet igyekezzek adni az európai menekültek számáról elsősorban a tudományosan elfogadott statisztikai adatok³ segítségével. Bizonyos mértékig példának tekintem azt, ahogy – a Jánossal közös ismerősünk – néhai Szabó A. Ferenc tényekkel cáfolta⁴ a „lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke” kifejezés valóságtartalmát.⁵

¹ Mi az a generáció vagyunk, aki látta és talán még emlékszik is *A tanú* című filmre.

² „Azt hiszem, ez egy gyönyörű barátság kezdete”, lásd a *Casablanca* című film utolsó mondata.

³ Már amennyire hihetünk a hivatalos adatoknak (RITECZ 2023b).

⁴ SZABÓ 1991.

⁵ GÁL 2023, illetve KÓNYA 2016.

A MENEKÜLTEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA FÖLDRÉSZENKÉNT

Mindenekelőtt nézzük meg kicsit hosszabb távon, hogyan alakult a menekültek⁶ száma földrészenként.⁷ 1990-ben az úgynevezett „szocialista világrendszer” összeomlásakor Európában 1,3 milliónyian⁸ kértek, illetve kaptak menekültstátuszt. Ez az érték 1995-re⁹ több mint a duplájára (3 millió) nőtt, zömében a délszláv háborúnak köszönhetően. Az ezredfordulóra több mint félmillióval csökkent (2,47 millió) a kontinensünkön élő menekültek száma, a következő évtizedben is csökkenő volt a trend, így 2010-ben már „csak” 1,75 millió főnek kellett menedéket biztosítanunk. A következő évtized – amire az olvasók és a közvélemény is jobban emlékezik – már a menekültek számának drasztikusnak tűnő emelkedéséről ismert. 2015-ben, az úgynevezett tömeges illegális migrációs évben már ismét közel 3 millió (2,82 millió) menekült élt Európában, öt évvel később ez további 1 millióval emelkedett (3,85 millió fő). Az ENSZ (UNHCR) adatai alapján a másik, közzismerten a menekültek célpontjának számító Észak-Amerikában az elmúlt három évtized alatt ugyancsak hullámzó, de az európainak fele-harmada mértékű menekültnek kellett biztonságos életteret biztosítani. 1990-ben 610 ezerről indultak, az ezredfordulón 1 milliót meghaladó, majd 2010-ben a félmilliót (426 ezer fő) sem érte el az ott tartózkodó menekültek nagyságrendje, amely 2020-ra háromszorosára nőtt (1,39 millió fő), de még így is ez az európainak csak a 36%-a.

Afrika és Ázsia alapvetően a – legalábbis az európai – közbeszédben mint migráns-, menekültkibocsájtó térség szerepel, pedig a számok (nem) kicsit más mutatnak. Afrikában már 1990-ben az észak-amerikainál közel tízszer nagyobb menekülttömeg tartózkodott, de még az Európában akkor itt lévő menekültekénél is négyszer több embernek (5,69 millió fő) kellett valamiféle menedéket nyújtani. Az ezredfordulóra és az azt követő évtizedben ez gyakorlatilag megfeleződött, így 2010-ben a „fekete földrészen” 2,7 millió menekült élt, ez még így is 1 millióval volt több, mint az Európában lévő menekültek száma. A helyi

⁶ Sok esetben a fogalmak használata, értelmezése sem egészen korrekten történik, ennek kifejtésére itt nincs mód, így inkább ajánlom Sallai János professzor úrral közösen írt könyvünk érintett részének tanulmányozását (RITECZ–SALLAI 2015) vagy az egyetem tankönyvét (HAUTZINGER–HEGEDÜS–KLENNER 2014).

⁷ Estimated refugee stock (including asylum seekers) – menekültek becsült száma (beleértve a menedékkérőket is).

⁸ UNHCR [é. n.] adatai alapján.

⁹ Csak az ötvenkénti adatokat vizsgáltam most.

fegyveres konfliktusok, puccsok, a szélsőséges szervezetek elszaporodásával az afrikai kontinensen lévő menekültek száma több mint duplájára, 7,45 millióra nőtt 2020-ra, amely az Európában hasonló helyzetben lévők duplája.

Kevésbé közismert, hogy három és fél évtizede (1990) is már több mint 10 millió menekült élt Ázsiában, vagyis közel a nyolcszorosa annak, mint ahányan Európában menekültstátuszt kaptak vagy kértek. Számuk a következő másfél évtizedben is alig csökkent, így 2005-ben is 8,12 millióan kénytelenek voltak Ázsiában menekültként élni. Ezt követően viszont előbb jelentősen, majd drasztikusan emelkedett az Ázsiában biztonságos országot keresők és találók száma, ami nem kis részben az úgynevezett fejlett nyugat (USA és NATO) által indított háborúknak (Afganisztán, Irak) is köszönhető. 2010-ben már 10,54, majd 2015-ben 14,45, 2020-ban pedig 16,15 millióan éltek menekültként Ázsiában, vagyis több mint négyszer annyian, mint Európában.

A MENEKÜLTKÉNT ÉLŐK SZÁMA EGYES EURÓPAI ORSZÁGOKBAN A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Mint láthattuk, a földrészek között igencsak jelentős eltérések vannak a befogadott menekültek számát illetően, és a legnagyobb terhet nem is Európa viseli (mint ahogy sokan gondolnák). Ebből eredően talán érdemes megvizsgálni, hogy Európán belül az egyes államokban hogyan is alakult a menekültek száma. Meg kell jegyezni, hogy a Világbank adatai¹⁰ elvileg 1960-tól lehetővé teszik a vizsgálódást, bár érdemi változások igazán az 1980-as évek második felétől válnak érzékelhetővé az adatokban, az elemzés során kilenc¹¹ európai ország és kontrollként az USA menekültekre vonatkozó adatait vizsgáltam.

Az 1960-as évek elején az említett kilenc ország közül Franciaországban élt a legtöbb menekült, közel negyedmillió (1962-ben 256 740 fő), majd ez lassan, de csökkenni kezdett egészen az 1972-es „mélypontig”, amikor 98 900 menekült ottlétéről szólnak az adatok. Ezután lassú emelkedés volt tapasztalható egészen 1990-ig, amikor 193 ezer főt jeleznek az adatok. Ezen változások vélhetően a francia gyarmatbirodalom összeomlásával is kapcsolatba hozhatók.

¹⁰ The World Bank [é. n.].

¹¹ Dánia, Franciaország, Németország, Görögország, Olaszország, Norvégia, Spanyolország, Svédország, Egyesült Királyság.

Németországban¹² a '60-as évek elején közel 200 ezer (1960-ban 197 ezer) menekült élt. Itt is érzékelhető volt a csökkenés, a németeknél nyilvántartott menekültek száma 1978-ban volt a legalacsonyabb, 83 500 fővel. Majd lassú emelkedést mutatnak a számok, így 1984-re már 126 600 menekültet jeleznek az adatok. 1985-ben, vagyis Gorbacsov hatalomra lépésének¹³ évében indultak el az NDK-ból (Német Demokratikus Köztársaság) jó néhányan, ezt jelzi az évi 475 ezres menekültlétszám.¹⁴ Az ide menekülők, illetve a Németországban menekülteként élők száma ütemesen emelkedett az 1989-es 628 500-ra, majd a „szocialista világrend” összeomlásával drasztikusan megugrott, 1991-ben már 821 500-an, 1993-ban pedig már 1 418 000-en kerestek és találtak menedéket Németországban, ekkor már nemcsak a „volt NDK” polgárai, hanem más volt szocialista országból és az összeomló Jugoszláviából¹⁵ is érkeztek menekültek.

Visszatérve még a '60-as évekhez, meg kell említeni a közismerten cél- és befogadó országot, az Egyesült Királyságot. Érdekes módon a hatalmas volt gyarmatbirodalomból is relatíve nem olyan sok menekült jelentkezett, illetve élt itt (1960-ban 167 000 fő) menekülteként, vélhetően a legális migráció más formáit használták többen. Lényegében az Egyesült Királyságban élő menekültek száma tartósan 150–170 ezer között mozgott az 1980-as évek elejéig, majd csökkenni kezdett, és 1988-ban volt a legkevesebb (39 755 fő) menekült itt. Ezután némileg emelkedett a számuk, de a „rendszerváltás” időszakában, 1990-ben is csak közelítette a félszázezret (43 625 fő) az itt élő menekültek száma. Vagyis a globalizáció ezen aspektusa a szigetországban lassabban érezte hatását. A többi európai nem említett, de elemzett országban 20–40 ezer között volt az 1960–80-as évek között a menekültek száma, és a 80-as évek közepéig enyhe csökkenés volt szinte mindenhol a tendencia. Talán még megemlíthető, hogy ezen időszakban Dániában és Norvégiában még ennél is kevesebb, 2000–6000 fő menekültet tartottak nyilván. Eközben az Amerikai Egyesült Államokban,

¹² 1992-ig a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) értendő alatta. 1992-től már az (NDK-val) egyesült Németország adatait néztük meg.

¹³ 1985. március 11-én választották meg a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkárává, majd kezdődött a peresztrojka és a glasznoszty.

¹⁴ Itt jegyzendő meg, hogy a Világbank és a korábban elemzett UNHCR adatai az adott országban (régiónban) élő menekültek számát mutatják, és nem az adott évben új menedékkérelmet benyújtók számát. Általában ez utóbbi adatot szokták publikálni, elemezni, amely nem jelzi, hogy a kérelmező az adott országban maradt-e, illetve hogy megkapta-e a menekültstátuszt, vagyis tartósan abban az országban tartózkodik-e.

¹⁵ Terjedelmi korlátok miatt, illetve mivel a Világbank adatai nem tartalmazzák, így nem elemzem, hogy egyes befogadó országba honnan és mennyien érkeztek az adott időszakban.

amely már korábbról a migránsok kedvelt célországává vált, a '60-as években félmillió menekültet tartottak nyilván, amely szám stagnált egészen 1977-ig, ekkor megugrott, és 1978–79-ben már 734 ezer fő menekültet regisztráltak, ami a salvadori eseményekkel hozható összefüggésbe. Innentől viszonylag hektikusan változott az USA-ban élő menekültek száma, amely 300–700 ezer között változott a közép- és dél-amerikai politikai, gazdasági változások következtében, vagyis teljesen mást mozgást mutat, mint az európai államok adatai, mivel más tényezők befolyásolták. Ezzel együtt megállapítható, hogy a hivatalosan az USA-ban nyilvántartott menekültek száma relatíve magasnak tűnik, de az elemzett kilenc európai ország összesített adatai mindig is meghaladták azt, a '80-as évek második felétől már többszörösen.

A SZOCIALISTA VILÁGRENDSZER ÖSSZEOMLÁSA UTÁN

A vizsgált bő fél évszázados időszakon belül a második 30 éves időszak az elemzett országok adatait tekintve igen eltérően alakult. Azt egyértelműen rögzíthetjük, hogy Európában az elmúlt 30–40 évben Németországban élt a legtöbb menekült, bár elég hullámzó tendencia mellett, de végig meghaladta az ott élő menekültek száma az USA-ban élőkét, sok esetben többszörösen. Mint láttuk, a „szocialista világrendszer összeomlását” követően közel 1,5 millió ember talált menedéket a németeknél. Számuk a '90-es évek második felében csökkenésnek indult, az ezredfordulóra 1 millió alá (906 ezer) esett, majd folyamatosan tovább csökkent a számuk. 2006–2012 között lényegében stagnál a 600 ezres szinten. 2013-ban drasztikusan leesett 200 ezer alá (187 545 fő), majd innen emelkedett az itt élő menekültek száma 2016-ra ismét 700 ezer közelébe (669 468 fő). A tömeges illegális migráció folyamányaként 2018-ban már ismét 1 millió felett (1 063 835 fő), 2020-ban pedig már 1 210 596 fő élt menekültként Németországban.¹⁶ 2022-ben viszont az orosz–ukrán háború következtében már 2 millió fölé emelkedett (2 075 445 fő) a Németországban menekültként nyilvántartottak száma.¹⁷ A vizsgált országok közül, illetve Európában a második legtöbb menekültnek védelmet nyújtó állam Franciaország volt az elmúlt három évtizedben, de a

¹⁶ Fórizs professzor úr több publikációban vizsgálta a németországi migráció (menekültek) és a bűnözés adatait (FÓRIZS 2019a, 2019b, 2023a, 2023b).

¹⁷ Megjegyzendő, hogy a fogalmi meghatározások, statisztikai nyilvántartások között jelentős ellentmondások akadnak. Lásd: RITECZ 2023a.

menekültadatok tendenciái egy kicsit másként alakultak, mint a németeknél. A franciáknál (ahogy említettük) 1990-ben volt a csúcspont, és a szocialista (világ-) rendszer összeomlása után lényegében egyenletesen csökkent az itt élő menekültek száma, ami azt jelzi, hogy a volt (keleti) szocialista országokból ide kevésbé mentek. Gyakorlatilag 1999–2005 között 130 ezres szint körül stagnált az ott élő menekültek száma, majd ettől kezdve szinte lineárisan emelkedett. Vélhetően az iraki háború okán a térségből a francia kapcsolatokkal rendelkezők jó része ott keresett menedéket, majd az észak-afrikai államokból is, amelyekkel már korábban sajátos kapcsolatot ápoltak a franciák. 2013–2014-ben még a német adatokat is meghaladta a Franciaországban élő menekültek száma (2014-ben Franciaországban 252 248, míg Németországban 216 956 fő menekültet tartottak nyilván). Ezt követően is ütemesen nőtt a Franciaországban élő menekültek száma, így 2022-ben már 612 934 főt mutatnak a statisztikák. 2022-ben az emelkedés 110 ezres nagyságrendű volt (tizedakkora, mint a németeknél), ami azt jelzi, hogy az ukrán menekülni kényszerülők inkább a németeket, illetve a közelebbi országokat preferálták.

A közismerten befogadó és multikulturális társadalom, az Egyesült Királyság, ahogy említettük, relatíve nem olyan sok menekültnek adott védelmet a rendszerváltás időszakát megelőzően, de az ezt követő másfél évtizedben egyre többen kerestek ott menedéket, így az 1989-es 40 ezres szintről 2004-ig fokozatosan a 300 ezres szintre nőtt az ott élő menekültek száma. Ez a szint lényegében 2009-ig meg is maradt, majd csökkenni kezdett a Brit-szigeteken menedéket találók száma. Érdekes módon 2016-ban volt a legkevesebb menekült az Egyesült Királyságban a nyilvántartások szerint (118 973 fő), vagyis a kontinenst megrázó tömeges illegális migrációs hullám nemigen érintette, legfeljebb csak a „másodhullámvás”, amely enyhe növekedésben jelentkezett, ennek köszönhetően 2021-ben közel 140 ezer (137 078) menekült élt ott. 2022 itt is jelentős, közel 200 ezres növekedést hozott, így ekkor 328 989 menekült élt az Egyesült Királyságban, ami arra utal, hogy az ottani kapcsolatokkal rendelkező ukrán vagy inkább az orosz állampolgárok egy része ott kívánt menedéket találni a háború elől.

Az 1980–90-es évek menekültadatai talán még a fentiektől is eltérő tendenciát jeleznek a skandináv államok tekintetében. A svédeknek már 1983-ban megduplázódott az előző évi menekülteként élők száma, így már 43 ezer főről beszélhetünk, ami a következő évben ismét megduplázódott, 1985-ben 90 600 menekültet tartottak nyilván. A következő években is növekedett az ott menekülteként élők

száma, így 1989-ben közel 140 ezer (139 783) menekültet számlált a hivatalos statisztika. Ezt követően némileg megtorpant a növekedés, de 1993–1996 között ismét jelentősen megemelkedett az ott menekültként élők száma, részben a jugoszláv (polgár)háború hatására, 200 ezer körül volt ebben az időszakban az ott menedéket találók száma. A következő 10 évben viszont folyamatosan csökkent a menekültek száma Svédországban, lényegében a németekhez hasonló ütemben és a franciákéval ellentétes irányban. 2007-ben volt egyfajta „mélypont” 75 055 regisztrált menekülttel, majd 2011-ig 80 ezer körül stagnált a számuk, ezt követően megint emelkedni kezdett. Már a tömeges illegális migrációs hullám európai megjelenése előtt elkezdett nőni a svédeknel menedéket találók száma, így 2013-ban 114 172, 2015-ben már 169 516, 2017-ben pedig már 240 954 főt tartottak nyilván menekültként. 2019-ben már 253 787 menekült élt Svédországban, amely szám a Covid-évek alatt stagnált, majd 2022-ben az ukrán–orosz háború kapcsán további közel 30 ezer fővel az eddigi legmagasabb értékre jutott (277 726 fő).¹⁸ A másik két vizsgált skandináv ország, Norvégia és Dánia menekültadatai is eltérnek egy kicsit a kontinensen megszokottól. Ezen két országban a menekültek száma az 1980-as évekig a „futottak még” kategóriába tartozott, vagyis relatíve kevés, néhány ezer főt tartottak nyilván ott élő menekültként. Dániában 1986-tól, Norvégiában 1989-től hirtelen 20 ezer fölé ugrott a menekültek száma, és lényegében egyenletes emelkedéssel a '90-es évek közepén már közel 70 ezren éltek menekültként Dániában (1996-ban 66 371 fő), félszázezren pedig Norvégiában (1996-ban 48 409 fő). A norvégoknál ez az érték egy évtizeden át stagnált is, míg a dánoknál folytatódott a növekedés az ezredforduló utánig (2002-ben 73 600 fő), majd jelentős csökkenés indult, aminek eredményeképpen 2012-re 10 ezres szintre csökkent (11 797 fő) az ott élő menekültek száma. Norvégiában lényegében 2006–2013 között a 40 ezres szinten maradt a menekültként ott élők száma. Ezt követően is alig emelkedett, így a tömeges illegális migrációs időszakban is 60 ezer alatt maradt (2016-ban 59 512 fő), majd 50 ezer körül stagnált, és 2022-ben ugrott magasabb szintre (75 311 fő). Dániában a 2015-ös események lényegében egyszeri duplázódást hoztak (2016-ban 33 501 fő), és 30–40 ezer között maradt az ott élő menekültek száma egészen 2022-ig, amikor is szintén a 70 ezres szintre lépett (67 772 fő).

Közismert Görögország meghatározó szerepe az Európába irányuló menekültek kezelésében, és éppen ezért érdekes az ott élő menekültek számának

¹⁸ Megjegyzendő, hogy egy 10 millió lakosú országról van szó, szemben a korábban elemzett 60–80 millió lakossal rendelkező országokkal.

alakulása. A '60-as évek elején még 15 ezres nagyságrendben éltek menekültek Görögországban, majd a katonai junta¹⁹ hatalomra jutása után ez néhány ezres szintre csökkent, és maradt körül egészen a 2015-ös tömeges illegális migrációs hullámig. 2015-ben már 24 831 főt tartottak nyilván menekültként a görög statisztikák, amely 2016-ra 46 411-re nőtt. 2018-tól 20 ezresével nőtt a számuk, és 2022-ben már 160 761-en éltek²⁰ menekültként Görögországban. Mindenképpen érdemes megemlíteni az Európába irányuló menekültútvonalak másik két „kapuját” is, így a nyugatmediterrán Spanyolország és a középmediterránt meghatározó Olaszország adatait is. Az Ibériai-félszigeten 1990 előtt relatíve kevés menekült élt tartósan, az éves nyilvántartások 10–20 ezer közötti értéket mutattak, egyedül az 1969–1972 közötti időszakban emelkedett 40 ezres szintre, majd ismét visszacsökkent a 20 ezres szint alá, sőt még lejjebb, így éppen 1991-ben tartottak ott a legkevesebb, 4005 fő menekültet nyilván, a számuk gyakorlatilag a tömeges illegális migrációig nem is változott. Ekkor is csak (a többi tagállamhoz képest) minimálisan nőtt az ott élő menekültek száma, így 2016-ban 12 983, 2018-ban is „csak” 20 437 főt jelez a statisztika. 2019-ben viszont ez megugrott 57 751 főre, majd a Covid éveiben 100 ezres szint fölé ugrott (2021-ben 122 539 fő), majd 2022-ben több mint a duplájára nőtt (317 751 fő), pedig ott nem igazán érezte a hatását az orosz–ukrán háború. Olaszországban a másik két mediterrán „kapuországhoz” hasonlóan a szocialista országok rendszerváltásáig nemigen volt jellemző menekültek jelenléte, így az éves nyilvántartások szerint 10–20 ezer fő között mozgott az ott élő menekültek száma. 1993-ban, vagyis némileg a szocialista rendszer összeomlását követően a korábbi többszörösére (1993-ban 50 266, 1994-ben 73 058) nőtt az ott élő menekültek száma, akik zömében a volt jugoszláv államok és Albánia korábbi polgáraiból kerülhettek ki. 1997-ről 1998-ra töredékére (5440 fő) csökkent az Itáliában élő menekültek száma, és ez a következő években is alig változott, vagyis a koszovói válság már nem érezte a hatását itt. A NATO (USA) afganisztáni, majd iraki hadműveleteinek folyamányaként 2003–2008 között intenzíven emelkedni kezdett (12 812 főről 47 059 főre) az Olaszországban menekültként élők száma. Az úgynevezett arab tavaszig 50 ezres szinten maradt a számuk, majd az észak-afrikai államok polgárháborús káoszba forduló helyzete és a tömeges illegális migrációs mozgások eredményeként 2012–2019 között lényegében egyenletes növekedéssel (64 782 főről 207 602 főre) a 200 ezres szintre emelkedett, ezzel Európában a negyedik legnagyobb menekülteket

¹⁹ A junta időszaka: 1967–1974. Delachieve [é. n.].

²⁰ Pedig ez is csak egy 10 milliós ország.

befogadó országgá vált Olaszország. A Covid-években viszont lecsökkent 150 ezer alá, amely tendencia eltér a másik két „kapuországban”, illetve a más elemzett országokban tapasztaltaktól. 2022-ben viszont már itt is a 300 ezret közelíti (296 181 fő) a menekültként élők száma.

KONKLÚZIÓ

A számadatokból jól látható, hogy a világban a menekültek mozgása és jelenléte nem egyenletesen jelentkezik, és az összes menekültként élőknek megközelítőleg a tizede (2020-ban 11,4%) az, aki Európában talál menedéket. Ez viszont nem új keletű, mert a szocialista világrendszer összeomlása óta tartós tendencia, sőt, a '90-es évek közepén és az ezredfordulón ez az arány magasabb volt (16,6 és 14,9%). A vén kontinensen belüli arányok is igen eltérően alakultak, ami időben is igencsak változó képet mutat. A rendszerváltást jóval megelőzően kedvelt célterületté vált a skandináv térség a menekülők részéről, majd egyértelműen Németország vált a célországok „number one”-jává.

Az afganisztáni és közel-keleti háborúk, majd az arab tavasz is alapvetően a menekültügy területén éreztette hatását a legtöbb európai országban, különösen az átlag EU-s állampolgár szintjén. A tömeges illegális migráció következtében pedig mindenhol újabb menekültszám-növekedés generálódott, bár sok esetben ez inkább a korábbi trend folytatásaként jelentkezett. 2022 viszont egy nagyságrendi ugrást jelentett, amely nem csak az orosz–ukrán háború eszkalálódásának következménye volt, de ennek mélyebb elemzésére további kutatásokra lenne szükség.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Delachieve [é. n.]: *Ezredesek – katonai diktatúra Görögországban. Jellegetessége a junta*.
Online: <https://hu.delachieve.com/ezredesek-katonai-diktatura-goeroegorszagban-jellegetessege-a-junta/>
- FÓRIZS Sándor (2019a): Németország 2018. évi bűnügyi statisztikája. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A bűnüldözés és a bűnmegelőzés rendészettudományi tényezői. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 21. Pécs, 99–114.
- FÓRIZS Sándor (2019b): Németország 2017. évi rendőrségi bűnügyi statisztikája. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Gondolatok a rendészettudományról. Írások a Magyar*

- Rendészettudományi Társaság megalapításának tizenötödik évfordulója alkalmából.* Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság, 125–136.
- FÓRIZS Sándor (2023a): A rendőri jellegű biztonság megvalósítása Németországban. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 25, 111–117.
- FÓRIZS Sándor (2023b): Migránsok, menedékkérők a 2021. évi német rendőrségi bünyügyi statisztikában. *Magyar Rendészet*, 23(3), 89–99. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2023.3.5>
- GÁL Mária (2023): A 15 millió magyar már Antall József miniszterelnöksége idején is mítosz volt, mára vágyálomnak is merész. *Népszava*, 2023. január 23. Online: https://nepszava.hu/3182664_a-15-millio-magyar-mar-antall-jozsef-miniszterelnoksege-idejen-is-mitosz-volt-mara-vagyalomnak-is-meresz
- HAUTZINGER Zoltán – HEGEDÜS Judit – KLENNER Zoltán (2014): *A migráció elmélete.* Budapest: NKE RTK.
- KÓNYA Imre (2016): *A lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnöke.* Online: <https://antalljozsef.igytortent.hu/az-antalli-orokseg/122-a-lelekben-tizenotmillio-magyar-miniszterelnoke>
- RITECZ György (2023a): Irreguláris migrációval kapcsolatos adatok és a biztonság. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A biztonság védelme a rendészetben.* Pécs: MHTT Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 219–226.
- RITECZ György (2023b): A kerítés a megoldás? *Szakmai Szemle*, (4), 63–74.
- RITECZ György – SALLAI János (2015): *A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetősége.* Budaörs: Hanns Seidel Alapítvány.
- SZABÓ A. Ferenc (1991): A közép-európai haláltánc a számok tükrében. *Világosság*, 32(10), 795–800.
- The World Bank [é. n.]: *Refugee Population by Country or Territory of Asylum.* Online: <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG?locations=EU>
- UNHCR [é. n.]: *Global Trends.* Online: <https://www.unhcr.org/globaltrends>

Szigetvári Oszkár

DETEKTÍVAKTÁK ÉS FEGYELMI ÜGYEK

Az 1885-ben felállított fővárosi detektívtestület történeti feltárása egy igen izgalmas és véget még most sem érő folyamat volt, és előreláthatólag lesz is számomra. Ebben az élvezetes és izgalmas, bár sokszor idegőrlő kutatásban kaptam Sallai János rendőr ezredes úrtól számos hasznos segítséget, valamint lehetőséget, hogy részt vehessek a rendészettörténet oktatása terén végzett tagadhatatlanul nélkülözhetetlen munkájában, akár publikálás, akár oktatás formájában. Nem pusztán témavezetőként látta el feladatát, élettapasztalatával segíteni igyekezett a tudományos fokozat megszerzése során a fejem fölé tornyosuló viharfelhők eloszlatásában. Tanácsaival, türelmével nagyban hozzájárult, hogy tudományos fokozatot szerezhessenek a Nemzeti Közszerológiai Egyetemen, ezzel szerológiai helyemen, a Budapesti Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Bevetési Osztályán én lehettem az első ebben a tekintetben. Jelen tanulmányom tanár úrnak ajánlom, tisztelegve a közös munkánk, a rendőri, valamint oktatói pályája előtt.

A fővárosi detektívekről több publikáció született, a testület történeti feltárását emellett doktori értekezés formájában is közkinccsé tettem. A detektívek szerológiai, emlékezetesebb ügyeikre, vezetőikre, a testület átalakítására vonatkozóan számos részletet megismerhetünk a témával foglalkozó kutatók írásai, a téma iránt lelkesedést mutató elkötelezettek forrásanyagai által. A közelmúltban azonban Budapest Főváros Levéltárában érdekes forrásanyagra leltem a Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrségére vonatkozó vegyes ügyeleti és személyzeti irataiban a VI.12.c. 2 BRFK Detektívek 2-5 kd. jelzet alatt. A feltárt dokumentumok a detektívek személyi és törzslapjai, valamint a fővárosi rendőrséget érintő fegyelmi ügyekkel kapcsolatos iratanyagok. A detektívek személyi anyagainak vizsgálata során képet kaphatunk intellektusukat, családi hátterüket, igazolási eljárásaikat illetően. Az általam megvizsgált és értékelt anyagok továbbá számos érdekes információt tartalmaznak, amelyek hasznos és korunk rendvédelmi testületei körében is örök érvényű következtetések

levonását engedik meg a témában kissé is jártas olvasók számára. Néhány korabeli jelentés a közterületi szolgálatellátás fontosságára enged rávilágítani, továbbá arra, hogy a fegyelmi helyzetre már a kortársak is ügyeltek.

TETTENÉRÉS

Bár az 1934. április 16-án keltezett Bolvári Ferenc rendőr főtörzsőrmester által a IX. kerületi Osztályparancsnokságnak benyújtott jelentés nem egy, a detektívek által észlelt bűnesetet ír le, azonban a közterületi szolgálat elsődlegességére méltán rávilágít. Talán a jelentés főfelügyelő-helyettesi aláírása okán került a detektívanyagok közé, azonban a benne foglaltak alapján azt el tudjuk képzelni, hogy a korban a modern technika vívmányai, kamerák, GPS-eszközök nélkül milyen nehéz volt egy bűneset felderítése, milyen fontos volt a feladatellátás helyszínén, a közterületen való jelenlét, ami a detektívek egyik fő fegyvere volt. Bolvári fő-törzsőrmester a tárgyév április 15-én a főváros IX. kerület Soroksári út 158. szám előtt látta el őrszemszolgálatát a 338. számú őrhelyen. Éjfél után, 1 óra 30 perckor észlelt egy csomagokkal a Soroksári útról a Timót utcába sietősen távozó férfit. Az őrszem utánaszaladt, majd igazoltatta az ismeretlent. Heck János 28 éves, nő, magát kertészsegédnek valló, Soroksár Újtelepen lakó személy egy köteg szigetelő kátránypapírt, valamint üres zsákokat cipelt. Mivel a férfi azt állította, az anyagokat vásárolta, azonban azok eredetét nem tudta igazolni, továbbá a késői időpontra tekintettel rendőrünk gyanút fogott, így Heck urat bekísérte a kapitányságra.

Elszámoltatása során kiderült, hogy a nála lévő tárgyakat a Magyar Államvasutak Soroksári úti állomásáról tulajdonította el. A mellékvágányra húzott kocsik közül tört fel három vagont, ahonnan további 100 kg rézgálicot is el-tulajdonított, ezt később a helyszínen megtalálta a főtörzsőrmester.¹

BELSŐ ELLENŐRZÉS

A következő fegyelmi helyzettel kapcsolatos, detektívek által végzett megfigyelés alapját egy 1931. november 14-én keltezett állampolgári panasz képezte. A levelet egy lőrinci polgár címezte a Rendőr-főparancsnokságnak, tárgyát pedig egy

¹ Bolvári Ferenc rendőr főtörzsőrmester jelentése.

Koppányi nevű rendőr főfelügyelő-helyettes képezte. A rendőr a bejelentő szerint éjjel-nappal a Kőrösi-féle vendéglőben iszik és kártyázik, szolgálatát ezzel tölti. Az alá beosztott őrszemek nála a kocsmá ajtajában jelentkeznék le, ezt követően ő tovább folytatja az ivást, kártyázást. A levél íróját zavarta, hogy ezért a semmittevésért a rendőr fizetésben részesült. Ez a bejelentés elindította a belső ellenőrzés gépezetét, s így azonosították, s kezdték meg ellenőrzését Koppányi Gyula III. osztályú rendőr felügyelőhelyettesnek, aki a Mautner gyárban elhelyezett, 113-as számú rendőr őrszoba parancsnoka volt ebben az időben. A megfigyelések 1931. november 24–26-án kezdődtek meg. Az első napon Koppányit a figyelő a sötétségre hivatkozva összekeverte egy őrzáratos rendőrrel, így eredmény az ügyben nem született. Dicséretes azonban a detektív önkritikája, hiszen hibája elhallgatása esetén sem valószínű, hogy arra fény derült volna. November 25-én, a második napon az őrsparancsnok a piacon kóstolás címén ingyen habzsolta a gyümölcsöket, gesztenyét. Ezt követően be is vásárolt. A jelentés írójából undort váltott ki a kövér rendőr, amint a vékony, rongyos ruhába öltözött árus portékáját fizetés nélkül fogyasztotta. Az utolsó napon, november 26-án nem vélt hiányosságot felfedezni a megfigyelő. Jelentését azzal zárta, hogy a kocsmát nem tudta megfigyelni, előtte egy rendőr őrszem állt, feltűnést keltett volna a jelenléte. Felfedett egyéb hiányosságot is november 25-én, amikor észlelte, hogy Oláh Lajos, a 3573. számú rendőr törzsrőrmester fényes nappal a nagyközönség előtt cigarettázik. Tovább kívánta figyelni, azonban őt a 98. számú őrszoba parancsnoka felismerte, és nála jelentkezett. A figyelést ezt követően egy másik detektívnek adta át, aki december 9-én és 12-én folytatta tevékenységét. A detektív 9-én egy szolgálaton kívüli rendőrt észlelt, aki derékszíjat nem viselt, továbbá az általa vásárolt káposztát egy zsákban a kardjára kötve, vállán átvetve cipelte. A jelentés írója szerint a jelenség „csúnya látvány” volt. December 12-én végre sikerült az őrsparancsnokot a kocsmában megfigyelni, ahol a pult mögött állva fröccsöt ivott, amit a kocsmáros kérés nélkül adott számára. Ez arra utalt, hogy gyakori vendég lehetett a vendéglátóipari egységben. Az italért természetesen nem fizetett. A megfigyelések és a begyűjtött adatok alapján főparancsnoki kihallgatásra előállították és elmarasztalták Koppányit. A feltárt iratok alapján ugyan nem bocsátották el, de úgy vélem, mindenképp előremutató volt, hogy egy polgári bejelentés alapján megkezdődött a renitens megfigyelése, majd felelősségre vonása.²

² Ismeretlen lőrinci polgár levele.

Úgy vélem tehát, már abban a korban is ügyeltek a rendőrség nagyközönség előtti megítélésére. Elsődleges fontosságú volt a polgárok által szolgáltatott információ, amely a kor technikai vívmányaira tekintettel szinte elengedhetetlen volt a bűnügyek sikeres felderítéséhez, és ma is létfontosságú a bűnüldözésben. Ennek biztosítása pedig csak a rendőrség iránti közbizalom kiépítésével volt lehetséges, amihez megfelelő és megbízható, a bizalommal nem visszaélő rendőrökre volt szükség.

Ennek megfelelően kiemelten ügyelniük kellett az egyenruhát viselő állomány tekintélyére, szolgálatban és azon kívül tanúsított magatartására. A detektívek esetében erre vonatkozóan a szolgálati szabályzatok szigorú rendelkezéseket tartalmaztak.

DETEKTÍVTÖRZSLAPOK

Visszakanyarodva a detektívek személyi törzslapjaira, azok szolgálati és minősítési táblázatait átnézve egy igen részletes és mindenre kiterjedő háttérrel kaphatunk a szóban forgó detektívekről. Az első oldal a személyes adatokat, nyelvismeretet, megszerzett állami iskolai végzettségeket, elvégzett szakvizsgákat tartalmazza. Ezt követően a második oldalon a szolgálat részletezése következik, ahol az ideiglenes státusztól kezdődően a véglegesítésen át a fizetési fokozatokban történő előresorolásig, áthelyezésekig minden lényeges történést feltüntettek. Végezetül maga a minősítés következett. A minősítés során a felfogást, az ítélőképességet, a szorgalmat, valamint az előadást értékelték.

- ♦ Felfogás esetében a I. gyors, II. jó, III. kellő, IV. gyenge osztályzatok voltak adhatóak.
- ♦ Az ítélőképességet az I. éles, II. helyes, III. kellő, IV. gyenge értékelésekkel jutalmazhatták.
- ♦ A szorgalmat a I. fáradhatatlan, II. buzgó, III. kellő, valamint IV. elégtelen kategóriákkal értékelték.
- ♦ Az előadásmódot az I. igen szabatos, II. értelmes, III. érthető, IV. zavart osztályzatokkal illethették, szóban és írásban is.
- ♦ A szakképzettség külön kategóriát képezett, amelyben az I. alapos, II. kiterjedt, III. elég, IV. elégtelen osztályzatok voltak adhatóak. Két jeggyel értékelték a detektíveket, mivel a nyomozás során és a bűnügyekben nyújtott teljesítményüket is mérték.

- Ezt követően a magaviseletet értékelték I. példás, II. kifogástalan, III. kifogásolható jegyekkel. Végül a minősítés következett, ahol a keltezés és a minősítő aláírása volt olvasható. Az értékelést minden évben elvégezték, így az oldalon lefelé haladva az adott évre vonatkozóan olvashatjuk az osztályzatokat.³

Latorczai Jenő, 1897-ben Budapesten született detektív esetében megtudhatjuk házastársa nevét, a házasság megkötésének dátumát, gyermekei adatait, azt, hogy római katolikus vallású. Detektív szakvizsgáját 1924-ben tette le, elvégezte a Műegyetemet. Ezeket a bejegyzéseket a külön főcímmel szolgálatot részletező adatok követik. Ebből megtudhatjuk, hogy Latorczai 1923. január 23-án tette le esküjét mint ideiglenes detektív, ezt követően annak rendje és módja szerint 1924-ben véglegesítették. A szolgálatra vonatkozó bejegyzések között figyelemmel kísérhetjük a detektív kinevezéseit, fizetési fokozatokban történő előresorolásait. Az utolsó bejegyzés 1943-ban történt, amely a nevezett IX. fizetési osztályba sorolásáról szól. Ezt követően megtudhatjuk a detektív által beszélt nyelvek számát és a nyelvismeret fokát, jelen esetben ez csak a magyarra korlátozódott. Az elvégzett iskoláiról ezen az oldalon részletesen is tájékozódhatunk, Latorczai Jenő 1916-ban szerzett érettségit, majd a Műegyetemen elvégzett nyolc félév van feltüntetve. A hivatásos szolgálati viszonya megkezdését megelőzően a detektív 1919. augusztus 4-től a műegyetemi csendőrszázalójban szolgált mint segédtsízt.

Ideiglenes detektívként szolgálatát a XI. fizetési fokozatban, a Központi Nyilvántartó Osztályon kezdte meg, majd több mint egy évet követően a Politikai Osztályra került. A kitüntetések felsorolásánál megtudhatjuk, hogy Latorczai az első világháborúban való helytállásáért megkapta a Károly-csapatkeresztet, ezt követően az Erdély egy részének felszabadulása emlékére létrehozott éremben, majd a Felvidéki Emlékéremben is részesült. Az ezt követő második világháborúban teljesített szolgálatára vonatkozó bejegyzéseket is találhatunk, amelyek tanúsága szerint a detektívet 1939. január 1-jén emléklapos főhadnaggyá nevezték ki, 1942–1943-ig hadiszolgálatot teljesített, amelyből három hónapot hadművelleti területen hajtott végre.⁴

³ BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok.

⁴ Latorczai Jenő detektív törzskönyvi lapja.

Az 1896. február 14-én született Martényi Roland detektív törzskönyvi anyagai-ban a detektív szakvizsga mellett már a detektívfelügyelői szakvizsga is szerepel. Tehát Martényit feltehetően a képességei alapján választották ki, és vezetői posztra szánták. A felügyelői vizsgát kitüntetéssel tette le. A detektív neve egy, a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Igazoló Albizottsága által kiállított határozaton is szerepel. Az igazolási eljárás alá vont detektívet a bizottság 1945. június 22-én igazoltnak titulálta, tehát a háború alatt nem tanúsított a rendszer szemében kifogásolható magatartást, ami valljuk be, elég nehezen kivitelezhető a szolgálati utasítások maradéktalan betartása mellett. Az erre vonatkozó kérdések közül a teljesség igénye nélkül felsorolok néhányat annak érdekében, hogy fenti állításom alátámasztható legyen, illetve képet kapjunk arra vonatkozóan, milyen nehéz feladat volt minden kérdés esetében megfelelő, a regnáló hatalom szemében nem kifogásolható választ adni.

1. *Részesült-e a kormányzó által antibolsevista magatartásért adományozott Nemzetvédelmi Keresztben?*

válasz: NEM

2. *Volt-e nemzetiségi, zsidó vagy büntető munkásszázd parancsnoka vagy beosztottja?*

válasz: NEM

3. *Mit tett 1939. IX. 1-től a fasiszta rendszer ellen? Mit tett, hogy meggátolja a németek magyar rendőrséggel kapcsolatos népellenes törvények végrehajtására irányuló intézkedéseit?*

válasz: Szolgálati beosztásánál fogva nem állt módjában, de elmondása szerint szóban állandó jelleggel tiltakozott.

4. *Mit tett 1944. X. 15-ét követően az országban a nyilas hatalom ellen, illetve azért, hogy a neki nyújtott szolgálat alól kivonja magát?*

válasz: Beteget jelentett, kivonta magát a szolgálat alól, kórházba utaltatta magát.

Életét feltehetően a fenti, kiemelten a 3. és 4. kérdésekre adott válaszai menthették meg. Itt az eljárás alá vont 1939. szeptember és 1944. október 15. között betöltött beosztásainak feltüntetését kellett eszközölni. A kérdéses időszakot Martényi a detektívfőnökség szolgálatvezető irodájában töltötte, szolgálatvezénylési feladatokat látott el.

Tehát nem látott el aktív, a rendszer szemében a nyilas hatalmat kiszolgáló tevékeny magatartást. Az a rendőr, aki bármilyen megfigyelést, előállítását, kényszerintézkedést fogatosított, nyilvánvalóan nem felelt meg a kritériumoknak. Ezért jelentettem ki, hogy azt, aki nem tagadta meg szolgálatát, amivel önmagában katonai bűncselekményt követett volna el, nem tekinthették igazoltnak. Ebből kifolyólag az igazoltnak tekintettek létszáma igen alacsony volt. Arról nem találtam információt, mennyire ellenőrizték le az igazolási eljárás alá vont által elmondottakat, esetleg kerestek-e tanút, aki igazolni tudta volna az állításokat.⁵

Sándor László már nem volt ilyen szerencsés a vizsgálóbizottsággal. Az 1912-ben született, a személyi anyaga alapján magyarul és németül is jól beszélő nőtlen detektív 1936-ban tette le detektív szakvizsgáját, jeles eredménnyel. Detektívfőnöki dicséretben, majd főkapitányi elismerésben is részesült. Fenyítések tekintetében két alkalommal marasztalták el öt éven belül, amelyből az egyik fenyítés pénzbüntetéssel zárult. Az igazolóbizottság 1945 decemberében hozott határozata értelmében – *ahol nevezett már nyomozó megnevezéssel szerepel, hiszen 1944-et követően a detektív elnevezést megszüntették* – Sándor Lászlót bár meghagyják állásában, de előléptetését három évig nem engedélyezték, tekintettel a szóban forgó időszak alatt tanúsított magatartására. A határozat megállapította, hogy a detektív bár nem volt sem német-, sem nyilasbarát, azonban nem vállalt semmiféle kockázatot, és végrehajtotta a Németországba történő távozásra irányuló parancsot. Bár az indoklás zárómondatában az is szerepel, hogy igazoltnak látják a kényszer hatására történő távozást, hiszen az kötelékben történt, utasításra. Úgy vélem, Sándor László is a szerencsésebbek közé tartozott, hiszen állását megtarthatta, elkerülte a felelősségre vonást.⁶

Dr. Lakodi Sándor Jenő 1898-ban született, személyi anyagából a detektívek egy még képzettebb tagját ismerhetjük meg. Lakodi 1920-ban államtudományi államvizsgát tett, majd doktorátusát is megszerezte. Ezt követően jogtudományi területen is doktorált, továbbá a dokumentum tanulása szerint az angol és német nyelvet is beszélte. A rendőrfogalmazói szakvizsgát 1921-ben tette le. Ahogy valamennyi törzskönyvi lap esetében, a személyi, szolgálati és minősítési táblázatba mindig bekerülnek a delikvens modorára, külső megjelenésére, magatartására vonatkozó adatok. Lakodi esetében a jellemzés során a buzgó, rokonszenves, hűséges jelzőket tüntették fel. Irodai szolgálatra és előléptetésre is alkalmas minősítést kapott. Bajtársaival szemben lojális, civilekkel szemben

⁵ Martényi Roland detektív személyi és törzslapja.

⁶ Sándor László detektív személyi anyagai.

megfontolt és tapintatos. Esetében a tanulás megtérülni látszott, hiszen a személyi anyagában azt láthatjuk, hogy iskoláinak elvégzésével, szakmai tapasztalatának gyarapodásával párhuzamosan fokozatosan lépdelt felfelé a ranglétrán. Egészen detektív csoportfelügyelői beosztásig jutott, amely beosztásba 1944. július 1-jén nevezték ki. Őrnagyi rendfokozatát 1947-ben érdemelte ki. Esetében azon kevesek életútja rajzolódik ki előttünk, akik karrierjét a háborúk, az igazolási eljárások nem törték derékba.

A Pálincás Józsefnek a Magyar Királyi Rendőrséghez 1944-ben gyakornoki kinevezése tárgyában benyújtott folyamodványa okán készült orvosi vélemény igen részletes fizikális jellemzőket rögzített. A jelentkező 1911-ben született, 183 cm magas, 89 kg súlyú, jó fizikumú, ép csont- és izomrendszerrel rendelkező férfi volt. Az általános adatokat követően a szemre vonatkozó látóképesség mérése következett, itt a rövidlátás, távollátás, kancsalság, színvakság ellenőrzése is megtörtént. Ezt követően a fogazatra, tüdőre vonatkozó vizsgálati rész következett.

Már ekkor is előírás volt a mellkasröntgen. Végül az orvosi véleményezés következett, amely szerint a vizsgált személy a rendőr felügyelői állásra alkalmas volt. Egyébként a három orvosi minősítési kategória a fogatkozás nélkül alkalmas, fogatkozással alkalmas, valamint fogatkozás miatt nem alkalmas volt. A következő kezem ügyébe kerülő dokumentum Pálincás esetében egy 1944. május 19-én kiállított származási igazolvány volt, amely igazolta, hogy nevezett tiszta keresztény származású. A segédfelügyelővé történő kinevezés további dokumentuma volt a személyi, családi körülményekre vonatkozó jelentés is. Ebben a személyes, házastársra vonatkozó adatok mellett szerepelnek a tanulmányokra vonatkozó információk. Pálincás 1929-ben reálgimnáziumi érettségit szerzett, továbbá elvégezte a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karát. Katonai szolgálatát 1929–1932 között teljesítette, ahol zászlósi rangot ért el. A szülők, nagyszülők neve és foglalkozása is szerepel az adatok között. Ebből kiderül, hogy az idősebb Pálincás a jelentés elkészítésekor is aktív detektívfelügyelő volt. Nem elképzelhetetlen, hogy fiának jó példával szolgált, támogatta, mentorálta pályája során. A jelentés megjegyzés rovatában a detektív és felesége lakhelyének leírása szerepel, amelyet az ízléses, teljes kényelemmel ellátott szavakkal jellemeztek. Házasságát a főkapitány engedélyezte, anyósa 400 pengő havi támogatásban részesítette a párt. A feleség testvéreit és foglalkozásukat is megnevezték, továbbá megállapították, hogy a pályázónak nincsenek káros szenvedélyei, családját fenn tudja tartani. Detektívgyakornoki munkáját 1937-ben kezdte meg, ezt követően a jelentkezéséig öt esetben részesült

detektívfőnöki, valamint egy alkalommal főkapitányi elismerésben. Szolgálatát pontosan teljesíti, magaviseletében sem merült fel kifogásolható körülmény.⁷

A megismert iratok között egy igen részletes környezettanulmányi lapra bukkantam, amely Lőrincz József rendőr főtörzsőrmester esetében az 1940-es éveket követően írja le a lakásviszonyokat, továbbá a családi életére vonatkozó adatokat. A környezettanulmány kérdései napjainkban egy hivatásos állományú rendőr esetében szinte egy nemzetbiztosági kérdőívnek felelnek meg. Kérdéseket tartalmaz a gyermekek ruháztatásával, nevelésével kapcsolatban. A családtagok rendőrrel szemben felmerülő panaszaira vonatkozó kérdéseket is meg kellett válaszolni, valamint a káros szenvedélyekre is fényt kellett deríteni. A lakás esetében még a bútorkészítés minőségére vonatkozóan is kérdéseket fogalmaztak meg.⁸

Pettendi Sándor, 1918-ban született detektív jogi abszolutóriumot szerzett, Szerb Zoltán szintén 1918-ban született, érettségivel rendelkezett. Az 1882-ben született Székely Jusztin érettségivel rendelkezett, teológiai tanulmányokat folytatott, detektívfelügyelői szakvizsgát tett, valamint négy nyelven beszélt. Természetesen itt is vannak kivételek, Bánhegyi született Branauer Róbert 1898-ban született detektív 1924-ben a szakvizsgáján megbukott, a detektívvizsgát csak egy évre rá, 1925-ben tudta abszolválni. Branauer négy reáliskolai osztályt végzett. Gyuricza János 1895-ben született, politikai doktorátussal rendelkező, németül beszélő detektív volt. Horváth László 1907-ben született, érettségivel rendelkezett, Juhász László németül is beszélő detektív volt. Kungl József 1895-ben született, gimnáziumot végzett detektív volt, aki a későbbiekben detektívfelügyelői szakvizsgát is tett.⁹

A személyi anyagok tanulmányozása alapján kijelenthetjük, hogy a detektívek többsége igen képzett, magas intellektusú férfi volt. Ezt korábbi kutatásaim is megerősítik, ahol a publikált tanulmányokban megnevezett detektívek többsége minimum érettségivel rendelkezett. A testület fennállásának idején az érettségi önmagában is egy igen magas állami iskolai végzettségnek számított, ami a lakosság csupán néhány százalékának adatott meg a Magyar Királyságban, azonban számos detektív ennél magasabb főiskolai, egyetemi oklevéllel is rendelkezett. Bár kutatásaim során nem találtam arra utaló írott forrást, hogy az érettségi minimumkövetelmény lett volna a testület tagjainak esetében, azonban úgy

⁷ Pálincás József detektív személyi anyagai.

⁸ Lőrincz József detektív környezettanulmányi lapja.

⁹ Pettendi Sándor, Szerb Zoltán, Székely Jusztin, Branauer Róbert, Gyuricza János, Horváth László, Juhász László, Kungl József detektívek személyi és törzslapjai.

tűnik, ez egy bevett gyakorlat volt, amely a kezdetben legénységi állományból toborzott detektívek adta értelmi színvonalat volt hivatott emelni. Az idegen nyelvek esetében pedig nemritkán találunk az anyanyelven kívül egy másik, legalább jó szinten beszélt nyelvet is. A minősítési anyagokban az értékelések átlagon felüliek voltak a vizsgált detektívek esetében. Továbbá a próbaszolgálat is lehetőséget adott arra, hogy az ideiglenes detektívtól, időközben kiderült alkalmatlansága okán, még a véglegesítés előtt megváljon a testület. Úgy vélem, egy ilyen illusztris, jól képzett társaság volt az alapja annak a méltán híressé és példaértékűvé vált sikeres rendőri munkának, amelyet a társszervek lemásolni, adaptálni igyekeztek, és amelynek alapjai ma is fellelhetők bizonyos nyomozó szolgálataink működésében.

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok: Bolvári Ferenc r. főtörzsőrmester jelentése
- BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok: Ismeretlen lőrinci polgár levele
- BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok: Latorczai Jenő detektív törzskönyvi lapja
- BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok: Lőrincz József detektív környezettanulmányi lapja
- BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok: Martényi Roland detektív személyi és törzslapja
- BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok: Pálinkás József detektív személyi anyagai
- BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok: Pettendi Sándor, Szerb Zoltán, Branauer Róbert, Gyuricza János, Horváth László, Juhász László, Kungl József detektívek személyi és törzslapjai
- BFL VI.12.c.2 BRFK Központi Szervezetének iratai Személyügyi iratok Személyzeti (felvételi) iratok: Sándor László detektív személyi anyagai

Tarján G. Gábor

RÁKOSI PÜSPÖKE

A furcsának tűnő cím egy evangélikus lelkészt, Szimonidesz Lajost takarja, aki „Fekete Péter” néven írta meg – kiadatlan – önéletrajzát, és az 1950-es években egyedüli tábori püspökként szolgált a magyar néphadseregben.¹ Egy időben a határőrség vezető lelkésze is volt a Rákosi-érában, s így tevékenysége kapcsolódik a határőrséghez.

Megítélése – éppúgy, mint tevékenysége – ellentmondásos. Az egyháznak túl baloldali, a szocialistáknak/kommunistáknak túlságosan jobboldali volt. Ezért az utóbbi több mint fél évszázadban inkább nem foglalkoztak vele, illetve munkásságával. Pedig ő maga következetes volt, polgári radikálisnak vallotta magát, igyekezett is ennek megfelelni. De ahogy a polgári radikalizmus – a meg nem értés miatt – nem játszott meghatározó szerepet a magyar történelemben, úgy Szimonidesz sem szolgált példaképül szinte senkinek.

Életútja nagyon érdekes és változatos, magában hordozza a 20. századi magyar történelmet minden ellentmondásosságával együtt. Tanulmányom címe, a *Rákosi püspöke* a korabeli nem hivatalos megkülönböztető elnevezése volt Szimonidesznek. 1950-től tábori püspökként és vezérőrnagyként szovjet mintájú egyenruhát hordott – mint a Magyar Néphadsereg többi tisztje –, de a nyakában nagy kereszt lógott. Így is fényképeztette magát, s innen kapta a címbe is jelzett titulust.

A Békés megyei Pusztaföldváron született 1884-ben. A gimnáziumot Aradon, Lugoson és Késmárkon járta ki 1902-ig, s ezt követően felvették a Pozsonyi

¹ Szimonidesz Lajos 1926-ban fejezte be *Fekete Péter élete, halála és feltámadása* című önéletrajzi munkáját. Az, hogy mikor kezdte el írni, nem derül ki, tehát hogy folyamatosan/több részletben vetette-e papírra gondolatait, vagy utólag írta meg egyben, nem derül ki. Az apró részletek azonban azt az érzetet keltik, hogy viszonylag folyamatosan vezethette. A kézirat több gépelt példányban fennmaradt, 110 oldalas, A/4-es lapra sűrűn gépelt mű, amely nemcsak leírja a történeteket, de a szerző megfigyelését, kommentárjait is rögzíti.

Evangelikus Teológiai Akadémiára. Már akadémista korában kiváló tudományos értekezéseket publikált, s nem véletlen, hogy 1906/7-ben ösztöndíjas lett a Göttingeni Egyetemen. Már ekkor úgy látta: mélységes szakadék van a teológia tanítása és a protestáns egyház gyakorlata között, amely Jézus tanításait meghazudtolva a világi, emberek feletti hatalmat többre tartja, mint Isten szolgálatát.

Lelkészi pályáját Rákospalotán kezdte, itt kapta meg Szimonidesz eszperese levelét, amelyben Nagyborzsönybe küldte a pünkösdi istentiszteletek elvégzésére. 1909. pünkösöd szombatján délután érkezett meg Szobon keresztül Nagyborzsönybe. A fiatal lelkész a borzsönyi évek alatt figyelemmel kísérte a falu lakosságának fokozatosan romló helyzetét és sorsát, amit szociográfiai hitelességgel papírra is vetett.

A gyülekezetnek annyira megtetszett Szimonidesz délelőtti magyar és délutáni német nyelvű bemutatkozó prédikációja, hogy Mayerhofer kurátor 200 korona előleget adott neki „foglalóként”, nehogy más község többet ígérve elcsábítsa.

„E kapcsolat mindkét félnek gyümölcsöző volt: a fiatal lelkész önmagát nyújtotta, tetteiben megvalósította az evangéliumi hitelveket, minden tétével együtt élt gyülekezetével, s ezt hívei szeretettel viszonzták. A lelkészi tevékenység mellett jutott idő a tudományos munkára is: Nagyborzsönyből szerkesztette az Evangelikus Lapot, majd a Theológia Szaklapot, a Megértő Theológiát és a Könyvújságot; fizetését általában könyvek vásárlására költötte.”²

Naplója szerint Szimonidesz ekkor így vélekedett az egyházzól:

„A mai egyházak mind népegyházak. Egy sem hitvalláson alapuló közösség. Ha jogilag ezeknek tartják is magukat, tényleg mégsem azok. Ha azok volnának, nem tűrhetnék azt a gyarapodási módszert, hogy híveik nem egyéni meggyőződésüknél fogva tartoznak hozzájuk, hanem születésüktől fogva és állami törvények alapján, melyek szerint a gyermekek szüleik vallásában nevelkednek s a soha meg nem szakadó iskolai oktatás, a fegyelmezés és az örök szuggeszció (!) segítségével tartják fenn birtokállományukat [...] Papjait minden egyház maga neveli. Maga felelős tehát azért is, hogyha konzervatívok és radikálisok vannak közöttük. A radikálisoknak az egyházakban ugyanolyan létjogosultságuk van, mint a konzervatívoknak. Egy az, hogy az egyház nevelte ilyenekké őket, másik

² SZIMONIDESZ 1926.

az – s ez a fontosabb –, a radikalizmus nem valami speciális vallási gonoszság és erkölcsi elvetemültség, hanem egyszerűen: tanultság, érettség és belátás dolga. Népegyházakban, amelyeknek bibliás parasztok éppúgy született tagjai, mint panteista filozófusok, monista egyetemei tanárok és ateista szocialisták; az utóbbiak lelki szükségleteinek az ellátására radikális papokra is éppúgy szükség van, mint csak a biblia légkörének élő kegyes falusi pásztorokra. Az én lelki fejlődésem irányát sem tarthattam sem rossznak, sem vallásellenesnek.”³

Az őszirózsás forradalom idején Nagybörzsönyben is megalakult a nemzeti tanács, polgárőrség kezdte meg működését. Ennek ellenére 1918 októberében atrocitásokra is sor került. A háborúból hazatért katonák bosszulták meg magukat úgy az itthon maradottakon, hogy egyik nap kifosztották Braun Izidor zsidó kereskedő házát és boltját, majd másnap végigjárva a pincéket, botokkal és kerítéskarókkal „felfegyverkezve indultak a falu felé”. A csendőrség fegyvert használva állta útjukat, két ember – Lahoczky János és Pális István – maradt halva a földön az ütközet után.

„Ha a proletárdiktatúra nálunk is kitört volna, félő lett volna, hogy az októberi események ismétlődhetnek. Ennek mindenáron elejét kellett venni. A[z őszirózsás] forradalom tanulságait értékesíteni kellett, de hogyan?” Így fogalmazta meg kételyeit a *Fekete Péter*ben Szimonidesz Lajos evangélikus lelkész a proletárdiktatúra kezdete előtt, s a szeszfőzdében hívta össze „a legjobb gazdák fiait”, hogy elkerülendő a „bolondságokat” és a forradalmat követő „katzenjammert”, kezükbe vegyék az események irányítását. Nem vállalt szerepet a nemzeti tanácsban, amelyről az volt a véleménye, hogy nem tudott megfelelni a feladatainak.

A másnapi népgyűlésen Szimonidesz Lajost választották meg a földműves- és munkástanács elnökévé, s lett egyúttal a direktórium elnöke is. A direktórium legfőbb feladatának a rend megtartását, az erőszakoskodások megakadályozását tartotta, mivel voltak, akik például a 30-40 éve eladott házrészüket szerették volna rövid úton visszaszerezni, s voltak, akik az érseki erdőségek vadjait tekintették bitang jószágoknak. A direktórium tevékenysége főként a következőkben merült ki: „Igazolványokat állítottunk ki, rendeleteket nem hajtottunk végre, cserekereskedést folytattunk, hogy a falut sóval, cukorral, petróleummal, ruhával és szerszámokkal elláthassuk” – írta az elnök visszaemlékezésében.⁴ A direktórium, illetve Szimonidesz tevékenysége valóban eltért a környékbeli

³ SZIMONIDESZ 1926: 10.

⁴ SZIMONIDESZ 1926: 54.

munkástanácsokétól, de az országban működő többi hasonló szervezetétől is. Többek között abban is, hogy Csernoch János hercegrprímás 700 holdas birtokát felosztotta a nagybörzsönyiek között.

A nagybörzsőnyi direktórium azonban nem sokáig őrizhette meg önállóságát, jóllehet „az emberek belefáradtak a proletárdiktatúrába. A gyűlések egyre néptelenebbek lettek, mindenki a dolga után látott” – írta Szimonidesz. Ekkor azonban megjelent egy rekviráló bizottság – az egyik tagja a szomszéd falu szobafestője – a községben, és 60 lovat akart rekvirálni. A direktórium kétszer zavarta el a bizottságot Szimonidesz vezetésével, harmadszorra azonban már egy bőrkabátos belügyi kiküldött jött, aki viszont a direktóriumot zavarta szét. Végül 30 besorozott lovat vittek el, és 29 tehenet rekviráltak a Vörös Hadsereg ellátására. A belügyi kiküldött leváltotta Szimonideszt, három nappal később az egész direktóriumot „elcsapta”.

Az új testület már majdnem egészében „igazi” proletárokból állt fel, elnöke Glázer Károly kisparaszt, jegyzője Lehoczky József napszámos, tagjai Durján István, Szimonidesz Lajos, Puchardt Győző, Gracza Mihály, Gracza István, Balogi Mihály és Ábel István lettek. Az újonnan megválasztott direktórium azonban már nem végzett érdemi munkát. „A kommunizmusnak hamar vége lett. A vég nálunk abban jutott kifejezésre, hogy szeretett járási főnökünk [...] néhány csendőr kíséretében megjelent a faluban, összehívatta a falu népét, s kijelentette, hogy minden betyárkodásnak vége.”

A Tanácsköztársaság bukása után az úgynevezett repülő ügyész elé vitték a lelkészt, akit a börzsőnyi tanító vallomása alapján kommunista bűncselekményekkel vádoltak meg. A vádakát a tárgyalások alapján ejtették, de az evangélikus egyház egy három évig tartó fegyelmi eljárás végén három vádpontban bűnösnek találta (kommunizmus, hivatali hatalommal való visszaélés, egyházi hatósággal szembeni lázadás). Állásától megfosztották, és „minden egyházi és iskolai hivatal viselésére képtelen”-nek nyilvánították.

Szimonidesz perével több újság is foglalkozott, tudósított róla. A *Pesti Napló* 1930. április 6-ai száma beszámolt arról, hogy a „Simor uccai evangélikus templom áhítatos csendjében törvényszéki tárgyalás volt. A fejérkomáromi evangélikus esperesség törvényszéke összeült, hogy ítélkezzen a nagybörzsőnyi lelkész felett.”

A tárgyaláson készült jegyzőkönyv pontosan írja le a történeteket.⁵ Hajlicsek Gyula előadó bíró elmondta, hogy három tényállás alapján emeltek vádat Szimonidesz ellen.

⁵ A jegyzőkönyv egy példánya a szerző tulajdonában. Az idézetek és információk ebből vannak.

„Az első csoportba tartozik a panaszlottnak (ezzel Szimonideszt jelölték) az úgynevezett tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása. A második csoportba tartozik a panaszlottnak Nagy Károly nagybörzsönyi volt evangélikus tanító nyugdíjaztatása és annak utódául Jäger Gyula nevű tanítónak megválasztása körül tanúsított eljárása. A harmadik csoportba tartozik Szimonidesz Lajos panaszlottnak egyházi felettes hatóságával szemben tanúsított magatartása és vele szemben tanúsított engedetlensége.”

A végül szabadon engedett Szimonidesz összesen négy hetet töltött vizsgálati fogságban a Budapestvidéki Ügyészségen, a gyűjtőfogházban és a váci fegyházban. S a presbitérium ezek után megerősítette a tisztségében. A tanító nem tudott belenyugodni a döntésbe, és feljelentette az állomásparancsnokságon, kérve az internálását. Ezzel sem ért el eredményt, de egyházi vonalra sikerült terelni az ügyet. Tehát az állami szervek ejtették az ellene felhozott vádakát, de ezt követően azonnal megkezdődött az evangélikus egyház – a fejérkomáromi evangélikus egyházmegye által – három éven át tartó fegyelmi eljárása. A püspöki hivatal igazolóeljárást rendelt el Szimonidesszel kapcsolatban, amelyet a püspöki hivatal irodaigazgatója a helyszínen folytatott le. Az 1922. október 13-án éjjel hozott ítélet szövegéből kiderül, mit is tett a Tanácsköztársaság fennállása alatt Szimonidesz. 1919. március 21. körül saját elhatározásából állt a Tanácsköztársaság szolgálatába, s 1919. május 8-áig, amíg el nem mozdították, megakadályozta a községi előljárásságot működésében, s gyakorolta a hatósági jogokat. S az ítélet szerint

„az akkori úgynevezett földművelésügyi népbiztost Budapesten felkereste, és attól olyan értelmű rendeleteket eszközölt ki, amelyek értelmében a Hercegprímásnak nagybörzsönyi uradalmi erdejében a nagybörzsönyi lakosok részére legeltetési jogot – de fakivágást nem – az úgynevezett ganádi uradalomban, valamint a gróf Pongrácz féle István majorban pedig a község lakosai részére, feles művelésre szántóföldeket eszközölt ki, ekként idegen magántulajdonokkal törvényellenesen és önkényesen rendelkezett, hasonló minőségben a közeli Vámosmikolán is járt és az ottani lakosságnak a kommunizmus szellemében ingatlancserét ajánlott fel, a kommunizmus érdekét szolgáló népgyűléseken részt vett.”

A feles művelésből és a legeltetésből befolyó összeget befizették a község pénztárába. Intézkedésein túl lelkész mivolta, impulzív személyisége is sokakat magára haragított, különösen római katolikus lelkészársát, Böschatt Ferenc plébánost. Ő azért is kárhoztatta Szimonideszt, mert „a r. k. tanítóval [Puchardt

Győzővel – T. G. G.] szövetkezett terveinek megvalósítására, ezzel a két felekezet között évszázadokon fennálló testvéri együttélés közé a legvehemensebb viszálykodás és torzsalkodás ékét verte.”

Az eljárás végén „minden egyházi és iskolai hivatal viselésére képtelen”-nek ítélték. Nagybörzsönyi hívei, itthoni és külföldi lelkésztársai hiába küzdöttek az ítélet megsemmisítéséért. A hároméves egyházi vizsgálat három ügyészt és két vizsgálóbírózt „fogyasztott el”. Az ítélet indoklása szerint Szimonidesz „nagy képzettsége és tanultsága dacára sem tölthette be azt a hivatást, amelyet egy lelkésznek betöltenie kell és [...] képességeit más életpályán még az emberiség hasznára fogja tudni fordítani, egyházi és iskolai hivatal viselésére képtelennek mondotta ki”.⁶

1930-ban az egyetemes evangélikus egyházi törvényszék által delegált fejérkomáromi evangélikus egyházmegyei törvényszék tartott tárgyalást Szimonidesz ügyében, ahol – többek között – 36 börzsönyi lakos vallomása alapján felmentették az összes korábbi vád alól.

1949-es önéletrajzában írta, hogy 1922-től 1948-ig nem végzett lelkészi szolgálatot. Két évig a Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár Rt.-ben valuta- és értékpapír-pénztáros, majd a Dante Könyvkiadónál cégvezető. Amikor a zsidókat üldözni kezdték – mint írja – „[a] zsidó országos pártfogó iroda felkérésére levéltári kutatásokat végeztem a zsidók családtörténeti adatainak igazolására”.⁷

Matuska Szilveszter az 1931. szeptember 12-ről 13-ára virradó éjjelen a biatorbágyi viadukton robbantásos merényletet követett el, és ezzel kisiklatta a Budapest–Bécs–Köln–Ostende vonalon közlekedő nemzetközi gyorsvonatot. A vizsgálat során egy „anarchista-kommunista” merényletre utaló feljegyzést találtak a tett színhelyén, amely a kormánynak ürügyet szolgáltatott a kommunisták elleni fellépésre.

A biatorbágyi merénylet után Károlyi Gyula kormánya – Zsitvay Tibor m. kir. igazságügyminiszter – statáriumot vezetett be az 1912. évi LXIII. tc. alapján szeptember 19-én, amely kiterjedt a kommunista bűncselekményekre is (társadalmi rend erőszakos megdöntése valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítése céljából).

A rögtönítélő bíraskodásnak és a halálbüntetésnek számos ellenzője volt a kommunistáktól kezdve a polgári és nemzeti radikálisokon át a liberálisokig és feministákig. Statáriális bíróság elé állították az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának 1932. július 15-én letartóztatott vezetőit, Sallai Imrét

⁶ SZIMONIDESZ 1926: 75.

⁷ Önéletrajz. Kézirat. A szerző tulajdonában, 1949. július 12.

és Fürst Sándort. A két vádlottat a rögtönítélő bíróság halálra ítélte 1932. július 29-én, és az ítéletet még aznap végrehajtották.

1932. július 27-én, két nappal Sallai és Fürst kivégzése előtt – megmentésük érdekében – a Seemann kávéházban gyülekeztek a Halálbüntetés Ellenes Szövetség tagjai, hogy elbírálják az előző napon József Attilától megrendelt röpirattervezetet. A 15 nőből és 8 férfiből álló csoport – Szimonidesz Lajos és Illyés Gyula kisebb módosításával – elfogadta József Attila tervezetét. Másnap megjelent a *Dolgozó polgárok! Munkások! Gondolkozó emberek!* című röpirat.

A *Magyar Hírlap* július 28-i száma a következő hírt tette közzé:

„Szerda délelőtt a Halálbüntetés Ellenes Szövetség nevében Mellerné Miskolczy Eugénia, Szimonidesz Lajos, Illyés Gyula és József Attila tízezer aláírással ellátott kérvényt nyújtott be az igazságügyminiszter részére, amelyben a statárium és a halálbüntetés megszüntetését kéri.”⁸

Az akció eredménytelennek bizonyult. A röpirat többezernyi aláírója között találjuk Füst Milánt, Kodolányi Jánost, Kosztolányi Dezsőt, Márai Sándort és Szabó Lőrincet is. Az illegálisnak minősített röpirat megszövegezésében és terjesztésében részt vállalók ellen büntetőeljárás indult nemzetgyalázás gyanújával. Hivatalosan „a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség megalapozott gyanúját vetette fel” a röpirat, és ennek alapján öt ember ellen emeltek vádat.

József Attila 1932. július 30-ai kihallgatásán, a budapesti főkapitányságon elismerte, hogy a röpcédula megszövegezésében részt vett, az első és második bekezdését ő fogalmazta meg. Valaki javított ugyan az ő szövegén, de annak lényege nem változott meg. Azt is bevallotta, hogy több íróársával együtt kérték fel arra, hogy készítsenek el egy halálbüntetés ellen tiltakozó röpiratkéziratot. A kiadott röpcédula megfogalmazásában többen is részt vettek, többek között Szimonidesz Lajos is. A Budapesti Kir. Büntető Törvényszék 1932. augusztus 4-én kelt vádiratában a négy fogalmazást készítő vádlott ellen eljárást kezdeményezett, de a „Szimonidesz Lajos és társai” bűnügyben az 1932. szeptember 21-én tartott főtárgyaláson nem hozott ítéletet. A következő, 1933. január 11-én zajlott törvényszéki tárgyaláson József Attila vallomása alapján teljes mértékben bebizonyosodott, hogy a röpiratot ő készítette, és Szimonidesz Lajos, valamint Illyés Gyula csak kisebb értelmi és stiláris változtatásokat hajtottak végre rajta.

⁸ A „Röpirat-per” (Szimonidesz Lajos és társai).

Méhes Ignác törvényszéki bíró a röpirat keletkezésével kapcsolatban azon az állásponton volt, hogy a

„vádbeli röpiratot nemcsak Szimonidesz Lajos szövegezte meg, hanem többen. A főtárgyalás adatai szerint az eredeti kéziratot József Attila készítette. A 3. bekezdés első mondatát Szimonidesz Lajos javította át úgy, ahogy megjelent, s javításokat eszközölt még Illyés Gyula is. Ezek a javítások azonban az eredeti kézirat lényegét kevésbé érintették [...] *Nézetem szerint teljesen lényegtelen ilyen körülmények közt annak vizsgálata, hogy a megjelent röpiratnak melyik szavát, vagy melyik mondatát ki írta, mert az egészért mindegyik közreműködő felelős.*”

A tárgyalás eredményeként Szimonidesz Lajost 500 pengő pénzbüntetésre ítélték, míg József Attilát, arra hivatkozva, hogy a röpiratban az általa megfogalmazottak nem tartalmaznak bűncselekményt megvalósító tényállásokat, felmentették, csakúgy, mint Illyés Gyulát.

Az 1934. november 8-án az ítélőtáblán lezajlott fellebbviteli tárgyalás azonban, megváltoztatva az elsőfokú bíróság ítéletét, a költőt is bűnrészesnek találta, és 200 pengős pénzbírságra ítélte 1935. március 22-én. A bíróság álláspontja azonban az volt, hogy

„a vádbeli röpiratot egészében József Attila vádlott fogalmazta. Azon lényeges változtatást csak Szimonidesz Lajos eszközölt. Az ezen kívüli részért tehát József Attila, mint a röplap megfogalmazója, szellemi atyja felel, annál is inkább, mert az egész röplapnak egységes a tartalma, egységes az irányzata és gondolatmenete, állásfoglalás az ellen, hogy Magyarországon egyes bűncselekményekre statáriumot hirdettek ki.”

A bíróságot a költő a Feministák Egyesületének támogatásával tudta kifizetni.

Mivel lelkészként nem dolgozhatott Szimonidesz, polgári állásokat vállalt a fővárosban, ahol a szociális tevékenységbe kapcsolódott be. A polgári radikalizmus híve lett – 1949-ben sem vallotta magát kommunistának, a szó akkori értelmében –, rendszeres kapcsolatot tartott fenn Vámbéry Ruszttemmel, Jászi Oskárral és másokkal. De ettől még nemcsak rendszeres cikkírója lett a *Népszavá-*nak, hanem annak teológia rovatát is szerkesztette. Értékpapír-pénztárosként dolgozott a Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár Rt.-ben, majd cégvezetőként a Dante Könyvkiadónál. A Magánalkalmazottak Szakszervezetében és

a Pénzügyi Tisztviselők Egyesületében tartott vallástörténeti előadásokat. 1945 után a Népghonozó Hivatalban, majd a Nemzeti Múzeumban vállalt állást, ez utóbbi helyen tiszteletdíjasként.

Az önálló Protestáns Tábori Püspökség létrehozásának első lépése a *Protestáns Tábori Püspökségről szóló Szabály* kiadása volt 1922 szeptemberében, amelyet Soltész Elemér nagybányai református lelkész tábori püspökké történő kinevezése követett 1923. február 9-én. Ekkor a protestáns tábori lelkészség szervezete 14 reformátusból és 10 evangélikusból állt.

Az 1945. október 1-jei állománytábla alapján 17-17 római katolikus és protestáns lelkész és 10 izraelita rabbi szolgálhatott a honvédségnél.⁹ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság – azaz a szovjetek – nem támogatta a tábori lelkészet intézményét, például nem engedélyezte Soltésznek a katonai egyházközségek szervezésével kapcsolatos rendelet kiadását.

„1945. május 27-én a református és az evangélikus egyház vezetősége közös memorandumot nyújtott át az Ideiglenes Nemzeti Kormányának, melyben az egyházi szolgálat teljességének igényét jelentették ki; felléptek a polgári hadifoglyok érdekében; felajánlották a formálódó új államnak az egyház jóindulatát, s kérték ennek kölcsönösségét. A normális élet folytatásáról, az istentiszteletek tartásáról a szovjet csapatok parancsnokai intézkedtek, hiszen a nagyhatalmak megállapodása szerint hazánk szovjet érdekszférába került. Az egyház és állam viszonyának alakulását azonban a bizonytalanság fátyla takarta.”¹⁰

1947-ben külön rendelet intézkedett a határőrség protestáns vallású katonáinak lelki gondozásáról.

„A katonapolitikának része volt, hogy a határőrséget külön fejlesztették és ennek lehetett része, hogy külön vezető lelkészt neveztek ki, aki nem volt más, mint Szimonidesz Lajos, a későbbi protestáns tábori püspök.”¹¹

Szimonidesz Lajos a Nemzeti Múzeum munkatársaként 1947. július 14-én levelet intézett a honvédelmi miniszterhez, miután nyilvánosságra került, hogy a miniszter a teljes tábornoki kar lecserélését tervezi. Szimonidesz szerint ez

⁹ VARGA 2010: 163.

¹⁰ KOLLEGA TARSOly 2000.

¹¹ VARGA 2010: 169.

a protestáns tábori lelkészlet vezetőjének változásával jár. „Ennek az eljárásnak a során – vonta le a következtetést Szimonidesz – tehát sorra kell kerülnie a protestáns tábori lelkészlet vezetőjének is.” A protestáns tábori püspökség általános gyakorlata szerint a református tábori püspök mellett evangélikus volt az irodaigazgató és református a titkár. Az 1946-os létszámcsökkentés következtében az evangélikus irodaigazgatói állás megszűnt, és csak a református titkár maradt. Ezzel a lehetőséggel élve Szimonidesz arra hivatkozott, hogy ez a helyzet semmiképpen sem felel meg sem a demokrácia, sem az evangélikus egyház érdekeinek. Hozzátette, hogy van annyi lelkészi szolgálata és képzettsége, amennyi a beosztáshoz szükséges, demokratikus meggyőződése töretlen, amit bizonyít, hogy már 1919-es tevékenységéért megrendszabályozták.¹²

Szimonidesz törekvését támogatta a kommunista párt. Egyes vélemények szerint Szimonideszrel kapcsolatban az „evangélikus közvélemény tudni vélte, hogy szinte kizárólag az ő kedvéért hozták az 1949. évi egyetemes közgyűlés egyik határozatát”, amely az 1919. évi proletárdiktatúra alatti magatartással kapcsolatos egyházi ügyek revízióját tette lehetővé.¹³

A protestáns tábori püspökséget sem kerülte el az 1947–1948-ban megindult egyház- és vallásellenesség. Egyre jobban szűkült a lelkészi munkaterület a honvédségen belül, a katonalelkészeket lecserélték politikai tisztekre. A sorozatos letartóztatások után a római katolikus Apostoli Tábori Helynökség gyakorlatilag megszűnt. Szimonidesz javasolta Nógrádi Sándornak, hogy a honvédelmi miniszter bízza meg őt a római katolikus és az izraelita lelkészlet ügyeinek intézésével. A minisztérium vallási okokra hivatkozva elutasította a javaslatot, de 1950. augusztus 1-jén „Szimonidesz megbízást kapott mindhárom lelkészlet ügyeinek intézésére”.¹⁴

Az állományába tartozó lelkészek politikai szereplése sok gondot okozott a vezetőségnek itt is, mint a katolikusoknál, és állásfoglalásra kényszerítette Soltész Elemér lelkész altábornagy, protestáns tábori püspököt a vallás és a protestáns katonai szervezet védelmében. 1948. február 4-én a honvédelmi miniszter fogadta, üdvözölte és dicsérte Soltész negyedszázados püspöki tevékenységét. Ez alkalommal kapta meg a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét. Soltész azonban nem értett egyet Szimonidesz törekvésével, illetve annak minisztériumi támogatásával. De Dinnyés Lajos nem fogadta el Soltész véleményét, ami a tábori

¹² BORÓVI 1992.

¹³ BÖRÖCZ 2012: 226.

¹⁴ BORÓVI 1992: 251.

püspök „kegyvesztettségével” járt. Szimonideszt ezredesi rendfokozatban 1948. április 1-jén a honvédség állományába vették, egy hónap múlva az akkor szervezett határőr lelkészethél kapott beosztást. 1948. szeptember 9-én reggelre Bereczky Albert dunamelléki ref. püspök a konventi irodába kérette Soltészt, és az iroda előszobájában közölte vele, hogy előző nap felkereste őt a lakásán Veres Péter honvédelmi miniszter, és a tudomására hozta, hogy a tábornok nyugállományba helyezését eldöntötték. Másnap reggel Soltész Elemér már befejezett tényként jelentette az Egyetemes Konvent elnökének a felmentését.

Ekkor már 10 napja Szimonidesz volt a protestáns tábori püspök, akit Farkas Mihály honvédelmi miniszter szeptember 1-jei hatállyal nevezett ki. Farkas nem vette figyelembe a protestáns egyházakkal kötött megállapodást, és javaslatuk, hozzájárulásuk nélkül nevezte ki az új püspököt. A tiltakozó egyházi szervezeteknek a miniszter ígéretet tett a megállapodás jövőbeni betartására, ami a kialakult helyzeten már nem változtatott.

1948 végén az 1. honvédkerület parancsnoksága a dolgozóinak karácsonyfa-ünnepélyt rendezett. A feldíszített teremben a színpadot vörös drapériával borították. Balról Lenin, jobbról pedig Sztálin mellszobra állt egy talapzaton, a háttérben karácsonyfa gyertyákkal. Az ünnepséget Nógrádi Sándor honvédelmi miniszterhelyettes nyitotta meg. „Ez az ünnepség volt tulajdonképpen a budapesti katolikus és protestáns honvédlelkészeti határhelye.”¹⁵

Szimonideszt Farkas Mihály honvédelmi miniszter 1949. február 1-jén vezérőrnaggyá léptette elő, majd június 15-én a budapesti helyőrségi templomban püspökké avatták. Az 1949. évi állománytábla már csak 2-2 római katolikus és protestáns lelkészi helyet tartalmazott.

1949–1950 fordulóján a kommunista vezetők már nem az állam és egyház szétválasztásában gondolkodtak – mivel az megvalósult –, hanem az egyházak visszaszorításában. Ez is hozzájárult a tábori lelkészethez való viszony megváltozásához. Úgy gondolták, hogy Szimonidesz múltja és felfogása alapján alkalmas a „belső bomlasztásra”, mivel „a protestáns egyházakkal szemben az állam könnyebben érvényesíthette – az egyházi szervezet felépítéséből és működési elvéből következően – akaratát.”¹⁶

„Összegezve megállapítható, hogy a katonai lelkészi szolgálat szervezete az 1945–46-os kezdeti időszaktól eltekintve egyáltalán nem képezett súlyponti

¹⁵ BORÓVI 1992.

¹⁶ VARGA 2010.

kérdést a szervezés szempontjából. Módszeres elsorvasztására jellemző, hogy a megszüntetésére sem jelent meg semmiféle rendelet vagy intézkedés. A csökkentést minden esetben az őszi állománytábla-módosítással hajtották végre. Így a katonai hadrendből való végleges törlés az 1951. őszi, november 1-jével kiadott állománytábla alapján történt.”¹⁷

1951 áprilisában megszűnt a honvédségi katolikus katonalelkészi szolgálat. Szimonidesz 1952. március 1-ig még a Honvédelmi Minisztérium állományában maradt. Megkapta a történettudományok kandidátusa címet, és tudományos munkatárs lett a Hadtörténeti Intézetben, 1955-ös nyugállományba vonulása után már csak kutatott megszokott könyvtári és levéltári környezetében.

Végezetül meg kell említeni Szimonidesz Lajos tudományos munkásságát. Szinte egész életében történelmi, irodalomtörténeti kutatásokat folytatott levéltárakban, könyvtárakban, amihez 30 ezer kötetes könyvtárat is gyűjtött. A magyar protestantizmus történetének kutatása kapcsán foglalkozott a magyar inkvizíció, az üldözött eretnekcsoporthoz, a protestáns gályarabok történetével. Kutatta a Caraffa-vésetörvényszék működését, a Martinovics-pert, az 1848–49-es szabadságharc után törvényszék elé került magyar honvédek sorsát. Forrásfeltárásai közül kiemelkedik Berzeviczy Gergely röpirata, Lovassy László és Táncsics Mihály börtönben írt védőbeszédei, a magyar anabaptisták működésének dokumentumai. Foglalkozott a magyar cenzúra és ezen keresztül a magyar sajtó történetével is, valamint a magyarországi és erdélyi törvénykönyvekkel, hadelméleti írásokkal. Több értékes és érdekes tanulmánya maradt kéziratban, mint a jezsuiták története, az újságírás múltjáról szóló vagy a kuruckor médiájáról szóló. De megírta Orosháza és Nagyborzsöny történetét, a primitív népek kultúráját, az ókori keleti népek kultúráját.

Vallástörténeti munkái közül kiemelkedik összefoglaló vallástörténeti munkája: *A világ vallásai, a Jézus élete, a Jézus és Mária ereklényei, valamint a Jézus Krisztus a harmadik birodalomban.*

A hatalmas gyűjtött anyagot Szimonidesz Lajos 1965. július 18-án bekövetkezett halála után az MTA Irodalomtörténeti Intézetének szakembergárdája vizsgálta át Klaniczay Tibor igazgatóhelyettes irányításával. Zárójelentésükben megállapították, hogy a rendezetlen anyag áttekintése nem csekély nehézséget okozott.

¹⁷ BORÓVI 1992.

„A nehézségek forrása egyrészt abban van, hogy Dr. Szimonidesz Lajos kutatásai rendkívül sokirányúak voltak, másrészt pedig, hogy ezek a kutatások a legtöbb tárgykörben megálltak az adatgyűjtésnél és ezek az adatok nincsenek kielégítően rendezve, sőt az eredetileg rendezett részek is az évek során összekeveredtek.”

A 44 csomó kézirat – éppen úgy, mint a hagyaték – az Egyetemi Könyvtárban várja jobb sorsra fordulását. Nagyon érdekes és értékes iratokról van szó, amelyek feldolgozva hozzájárul(hat)nak a történelemtudományi ismeretek bővítéséhez és bővüléséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A „Röpirat-per” (Szimonidesz Lajos és társai). Online: http://archivkiallitasok.archivportal.hu/jozsefattila/harmadikper/3_3.html#1t
- BORÓVI József (1992): *A magyar tábori lelkészet története*. Budapest: Zrínyi Kiadó. Online: <https://ktp.hu/hitunk-es-eletunk/tortenet/tlsz-tortenete/> (letöltés ideje: 2025. január 2.)
- BÖRÖCZ Enikő (2012): *Egyházfő viharban és árnyékban – Ordass Lajos hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958)*. Budapest: Luther.
- KOLLEGA TARSOLY István szerk. (2000): *Magyarország a XX. században*. Hungarológiai Alapkönyvtár. Szekszárd: Babits Kiadó. Online: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/267.html>
- SZIMONIDESZ Lajos (1926): *Fekete Péter – a lelkész forradalmár*. Online: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/nagyborzsony-Bo41/fekete-peter-a-lelkesz-forradalmar-B212/>
- VARGA A. József (2010): *Katonák – lelkészek. Tábori lelkészek*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- VARGA A. József (2023): A Protestáns Tábori Püspökség története a megalakulástól az 1951-es megszűnésig. *Honvédségi Szemle*, 151(4), 93–110. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.4.7>

Zachar Péter Krisztián

A MIGRÁCIÓ KÉRDÉSÉNEK BIZTONSÁGIASÍTÁSA AZ OSZTRÁK POLITIKÁBAN

Sallai János professzor úrral szakmai kapcsolatunk, merem mondani, atyai barátságunk, immár évtizedes távlatokba nyúlik. Nemcsak édesapámhoz fűzték baráti, kollegiális szálak, de nagy öröm volt számomra, hogy előbb a Kodolányi János Egyetemen, majd a Nemzeti Közszerolálati Egyetemen is megtapasztalhattam segítőkézségét, mély emberi barátságát, valamint kimagasló szakmai tudását, a megélt történelemmel kapcsolatos, nemzetközi szintén is kimagasló kutatásait. A történelem iránti szenvedély mellett egyes tématerületek is összekötöttek minket. Határörhadnagyként a vasfüggöny árnyékában szolgált, majd egyetemi oktatóként, kutatóként a közös osztrák–magyar határszakasszal kapcsolatosan megírta a rendszerváltoztatás eseményeit, és immár megkerülhetetlen alaplunkákkal járult hozzá az államhatár-történethez is. Így jelen rövid tanulmány¹ témaválasztása eme szakmai pályauút előtt tiszteleg.

Az elmúlt szűk évtizedben alapvetően változott meg az osztrák belpolitikában a migrációról és integrációról szoló vita, illetve a szabályozott bevándorlás és az illegális migráció tematizálása, amely során az osztrák kormányzat egy alapvetően a német nagypolitika által dominált hozzáállásról egy, a magyar stratégiai megközelítéshez és állásponthoz rendkívül közel álló nézetrendszerre tért át. Mindennek során az osztrák politikai közéletben is megfigyelhető, hogy teret nyertek az újjobboldali retorika meghatározó elemei, és ezzel a migrációról alkotott politikai nézetek esetében is megfigyelhető egy új „populista biztonságiasítás”.

¹ A tanulmány az OTKA K 138160 Egy lehetséges európai nagystratégia határai című kutatás keretében készült.

Az Osztrák Köztársaság 1995 óta az Európai Unió teljes jogú tagja, közel 84 ezer négyzetkilométernyi területével a közösség közepes tagországai közé tartozik. Nyolc szomszédja közül egyedül Svájc nem az EU tagországa, viszont egyáltalán nincs külső határa, miután az EFTA- (Európai Szabadkereskedelmi Társulás) tagság révén Svájc is tagjává vált a schengeni övezetnek. 2023-ban Ausztria összlakossága a statisztikai hivatal felmérése szerint 8 989 400 fő volt, amelynek több mint 27%-a immár migrációs háttérrel rendelkezik. Az összesen 2 448 800 főből 1 828 700 főt első generációs bevándorlóként tartanak nyilván.² Ausztria modern kori történetében a szociális piacgazdaság, a részvételi demokrácia, az emberi és polgári jogok iránti elkötelezettség, valamint a kompromisszumos koalíciókötések politikai gyakorlata és az „örökös semlegesség” határozza meg az osztrák önképet. A nemzetközi beágyazottság és a liberális institucionalizmus melletti elkötelezettség jegyében Ausztria modern kori történetében a „szabadság” ideológiája mellett foglalt állást.³ Ennek megfelelően az uniós csatlakozás óta minden meghatározó, integrációt mélyítő lépésnek támogatója volt, tagja lett a schengeni övezetnek, bevezette a közös valutát, egyedül a semlegességfelfogás akadályozta a közös kül- és védelempolitikában (CSDP) való teljes körű aktív megjelenését. Sőt, tradicionálisan támogatta a migrációval kapcsolatos közös elképzeléseket is. Ez utóbbiban most jelentős eltolódást láthatunk.

ELMÉLETI KERETEK

A 2015-ös menekültválság nyomvonalán fokozatosan megváltozott az osztrák politikai közvitában a migrációval kapcsolatos diskurzus. Egyre nyilvánvalóbbá váltak az újjobboldali pártokban és a hagyományos néppárti (ÖVP) megnyilvánulásokban is, hogy a migráció kérdéskörét a populista értelmezési keretek között tematizálják. Egyre inkább megjelent a félelemkeltés és az ellenségteremtés motívuma, amelyek a modern populista biztonságiasítás retorikájában egzisztenciális fenyegetésként szilárdulnak meg. A biztonságiasítás fogalmát a nemzetközi kapcsolatok elemzése során a biztonsági tanulmányok újraértelmezésekor a koppenhágai iskola, Barry Buzan, Ole Wæver és Jaap de Wilde vezette be.⁴ Az általuk megteremtett komplex vagy szektorálisan tagolt biztonság

² Statistik Austria 2024.

³ PLASSNIK 2013: 55–95.

⁴ BUZAN – WÆVER – DE WILDE 1998.

folyamatosan tágul, és újabb területekkel bővül. Az elmélet a konstruktivizmus nyomvonalán arra épít, hogy a biztonság tartalma alapvetően szubjektív, a politikai szereplőktől és a társadalomtól függ, hogy milyen biztonsági diskurzus alakul ki, és mely területből lesz létfenyegetést jelentő biztonsági kérdés.⁵ Ezeket a korábban a biztonság fogalmi körébe szorosan nem tartozónak vélt területeket elsősorban retorikai aktusok révén „biztonságiasítják”, és így számos részterület irányába tovább bővíthetik a Buzan által meghatározott katonai, politikai, gazdasági, társadalmi, valamint környezeti biztonságot.⁶

E tekintetben a populista biztonságiasítás egy új diszkurzív stratégiát jelent. Ennek során az új témaköröket, így különösen a migráció kérdéseit olyan retorikai stílussal és aktusokkal veszik körbe, amelyek veszélyérzetet teremtenek a hazai támogatottság mozgósítása érdekében.⁷ Buzan és a koppenhágai iskola nyomán elmondható, hogy az átpolitizált kérdések napirendre kerülése erősíti az igényt az állami intézkedések megtételére, hiszen éppen biztonsági fenyegetésként való megjelenésük egyben a közpolitika részévé emeli őket, és azonnal megfelelő forrásokat, illetve kormányzati döntéseket igényelnek.⁸ A szektorális biztonságfelfogás alapján a migráció, különösen az illegális bevándorlás kérdését a biztonság társadalmi dimenziójában már korábban is fenyegetésként vizsgálható jelenségnek tartották, amely akár közvetlen módon is hatást tud gyakorolni további szektorokra.⁹ Sőt, a biztonságiasítás folyamatában ezek az újonnan létrehozott (tudatosan kreált vagy elképzelt) fenyegetések mozgósíthatják a hazai lakosságot, hogy új jogszabályok bevezetését kezdeményezze, vagy elfogadjon fennálló intézményekkel kapcsolatos radikális módosításokat. A tapasztalat az, hogy az újjáboldali erők előszeretettel vettek ennek során napirendre olyan témaköröket, amelyek a politikai centrumban nem képezték a táborképzéshez és mozgósításhoz meghatározó témákat, és ezekkel elsősorban az érzelmekre kívántak hatni.¹⁰ E tekintetben pedig a klasszikus konzervatív erők is összezárhatnak az újjáboldali vagy radikális pártokkal, mivel azonos nyelvezetet és politikai eszközöket vonultatnak fel a választók megnyerése érdekében.¹¹ Innen pedig már csak egy apró lépés, hogy e kérdéskörök a biztonságiasítás által olyan jelentőségre

⁵ RADA 2007: 53–73.

⁶ STRITZEL 2014; BAELE–JALEA 2023: 376–389.

⁷ BARR 2018: 44–56; WODAK 2015.

⁸ BUZAN – WÆVER – DE WILDE 1998: 23; SZÁLKAI 2015: 7–20.

⁹ GAZDAG 2011: 38–40; SZÁLKAI 2010: 58–69; TÁLÁS 2019: 67–78.

¹⁰ VÖ. MOFFITT 2020.

¹¹ WODAK 2015: 6–7, 90–95.

tegyenek szert, amelyek a közvélemény előtt központi és sorsdöntő kérdéssé magasztalják őket, és végül emiatt azonnali vészintézkedések meghozatalát követelhetik. Vagyis az érzelmekre ható diskurzus, a félelem és a bizonytalanság érzetének növelése előmozdítja egyes társadalmi csoportokban a politikai mobilizációt.¹² A koppenhágai iskola szerint maga az aktor az, aki eldönti, hogy valamit egzisztenciális fenyegetésként kell-e kezelni. A sikeres biztonságiasításról pedig a biztonsági beszédaktus befogadó közönsége dönt.¹³ Alapvetően akkor tekinthető sikeresnek a populista biztonságiasítás, ha az abba bevont kérdéskört a szélesebb közvélemény nagy és meghatározó politikai jelentőségű ügyként értékeli, sőt a diskurzusban a kifejezések és a szóhasználat, a jelentésrendszer, valamint a meghatározó megoldási alternatívák is a populista politikai szándék szerint vannak elfogadva, majd politikai cselekvésben is megjelennek.¹⁴ Ezzel válik sikeressé a „félelem politikája”, amely az érzelmeket csatornázza a politika síkján, és a diskurzusban egyértelmű ellentétet hoz létre a „saját érdekek” és a „mások” által generált biztonsági kockázat között.¹⁵ Mindezek nyomán a migráció immár a populista diskurzusban az állam és a társadalom fennmaradását, a jóléti állam működését, a tradicionális európai kulturális identitást fenyegető veszélyként konstruálódott meg. Ezzel párhuzamosan pedig létrejött a „mi” és „ők” barát-ellenség dichotómia és az addig esetleg nem is tudatosult fenyegetett identitás mibenléte.¹⁶

A MIGRÁCIÓ KÉRDÉSÉRŐL ALKOTOTT BIZTONSÁGPERCEPCIÓ VÁLTOZÁSAI AUSZTRIÁBAN

Ausztria hagyományosan ismerte és kezelni tudta a migrációs kérdéseket, hiszen a második világháborút követően több ízben is (1956, 1968, 1981/82, 1989, 1991–1994) jelentős kihívások érték. És mindegyik esemény 100 ezres lélekszámú migrációt jelentett.¹⁷ Ennek során megfigyelhető volt, hogy a kommunista rendszerekkel folytatott párbeszéd növelésével az osztrák közvélemény befogadási hajlandósága a hidegháború korában arányosan gyengült.¹⁸ Hasonló

¹² Vö. MÜLLER–GEBAUER 2021: 762–763.

¹³ BUZAN – WÆVER – DE WILDE 1998: 31.

¹⁴ JANSSEN 2011: 75–96.

¹⁵ Vö. WODAK 2021.

¹⁶ Vö. HUYSMANS 2006: 45–62.

¹⁷ BAUER 2008: 4–7.

¹⁸ BAUBÖCK 1996: 8–10.

tendencia volt megfigyelhető az 1960-as évek közepétől kezdődő úgynevezett „Gastarbeiter-Programm” kapcsán. A jugoszláv, majd török háttérű vendégmunkások százezreinek foglalkoztatása fokozatosan állandó intézménnyé alakult, letelepedéssel és családegyesítéssel.¹⁹ Mindezek a folyamatok az osztrák politikai térkép átalakulásával párhuzamosan már a rendszerváltoztatás előtt beemelték a bevándorlás kérdését, a külföldi munkavállalók és a migráció témáját a szimbolikus politizálás és az ideológiai pártküzdelmek mindennapjaiba. A sikeresen a politikai palettára bekuszó Szabadságpárt (FPÖ) semmilyen módon sem kötődött korábbi politikai alkukhoz, és nem volt részese az osztrák szociális partnerség kétpárti intézményi struktúráinak sem, így könnyen emelhetette egyik meghatározó témakörévé a migrációt.²⁰ Noha a feszültségek – különösen a rendszerváltoztatás után – folyamatosan nőttek, Ausztria képes volt rendkívül nagy számban menekülteket befogadni és egyben tartósan az államéletbe illeszteni. A statisztikai adatok szerint 1987 és 1994 között az Ausztriában élő külföldi lakosok száma 326 ezerrel 713 ezerre nőtt, megduplázódott, a legnagyobb növekedés pedig éppen a délszláv háború időszakában mutatható ki.²¹ Ebben az időszakban pedig a migrációs és integrációs politika meghatározó jellemzője valójában a bevándorló csoportok társadalmi beilleszkedése lett a társadalombiztosításba való bevonáson és a szociálpolitikai intézkedéseken keresztül.²² Ez a jelentős mennyiségű tapasztalat és a migrációhoz való sokkal lazább általános hozzáállás kezdetben szembetűnően támogató politikai reakciókat indukált Ausztriában a legutóbbi nagy migrációs kihívás kapcsán is.²³ A 2015-ös migrációs válság során ugyanis mind Ausztria, mind Németország a menekültkérdésben történelmi múltjának sajátos hatása alá került: a politikai elit jelentős része úgy látta, hogy a globálissá vált probléma európai megoldásával valójában lehetőség kínálkozik saját történelmi traumáinak és háborús bűneinek ellensúlyozására.²⁴ Ebből nőtt ki az a jóhiszeműség és a menekültek védelmének azon gondolata, amelyet végül Angela Merkel kancellár híres 2015. augusztus végi beszéde tett véglegesen egyértelművé, és amely a híres „Willkommenskulturban” öltött testet.²⁵

A német és az osztrák kancellár személyesen egyeztetett egymással, és jelezte, hogy a menekültek biztonságosan eljuthatnak Nyugat-Európába, elsődleges

¹⁹ BAUBÖCK 1996: 12.

²⁰ Vö. BAUBÖCK–WIMMER 1988: 659–681.

²¹ BIFFL 1995.

²² Vö. HOESCH 2018: 155–156.

²³ HETTYEY 2017: 91–105.

²⁴ Vö. N. RÓZSA 2020: 221–238.

²⁵ TRAUNER–TURTON 2017: 33–42.

célállomásként Németországba. Johanna Mikl-Leitner osztrák belügyminiszter (ÖVP) személyesen fogadta a menekülteket a központi pályaudvaron, biztosítva őket az ország támogatásáról és biztonságos továbbutazásukról.²⁶ A bécsi kormányzat így először csatlakozott Angela Merkel német kancellár politikai céljaihoz,²⁷ és szorgalmazta a határok megnyitását Merkel klasszikus „Wir schaffen das!” mondatai alapján: „Egész egyszerűen azt mondom: Németország egy erős ország. Az indítéknak, amellyel ezekhez a dolgokhoz közelítünk, ennek kell lennie: Annyi mindent elértünk – meg tudjuk csinálni! Meg tudjuk csinálni, és ahol valami az utunkba áll, azt le kell győznünk, azon kell dolgoznunk.”²⁸ Közéleti személyiségek, művészek, sportolók és vállalkozók álltak ki hirtelen a „Refugees welcome” mozgalom mellett. Ennek hatására 2015 szeptemberében a becslések szerint 200 ezer menekült lépett át hivatalosan osztrák területen.²⁹

Azonban ez az álláspont fokozatosan megváltozott Ausztria esetében. Emögött több okot is ki tudunk mutatni, de meghatározó volt a valós menekültek és az illegális migránsok közötti különbség felismerése, majd az áldozatokat is követelő embercsempész-tevékenységek leleplezése; ezzel párhuzamosan pedig a kérdésről szóló sajtópolémiában és nyilvánosság előtti vitákban a biztonság egyes aspektusainak előtérbe kerülése.³⁰ Végül döntő tényezőt jelentett a migrációs útvonalak megváltozása, amely mögött a magyar hatóságok által a külső Schengen-határon létrehozott szigorú fizikai határvédelmi rendszer állt.³¹ Ezek hatására nemcsak a klasszikusan szélsőjobboldalnak tartott FPÖ, de a konzervatív ÖVP és a Szabadságpárt nyomvonalán megjelenő újjobboldali pártok is egyre hangosabban követelték, hogy a politika középpontjába ne a befogadás, hanem az a kérdés kerüljön, miként lehetne a leghatékonyabban távol tartani a migráncsoportokat az országtól. Ez az időszak az osztrák közbeszédben, amikor egyértelműen teret nyertek olyan képek, amelyek a befogadóban öntudatlanul is félelmet és pánikot párosítanak a menekülő emberek képeihez.³² A használt kifejezések alapvetően a mindennapi életünk szókészletéből kerültek át az új területre, és folyamatos használatuk révén a menekültek jelentette fenyegetés egyre inkább valósággá vált sok befogadó számára. A „populista biztonságiasítási koncepció” révén immár a veszélyt jelentő csoport a menekültek áradata,

²⁶ GRUBER 2017: 46–47.

²⁷ Vö. REMEK 2017: 17–36.

²⁸ PHOENIX 2015.

²⁹ GRUBER 2017: 47–48.

³⁰ SPECK 2023.

³¹ STEPPER 2018.

³² Vö. WEHLING 2017: 172–176.

míg a lehetséges áldozat az érintett ország társadalma lett.³³ Ezzel a populista retorika segítségével itt is létrejön a „mi” és „ők”, a fenyegetettek és a veszélyforrás szembeállítás.³⁴ A leginkább itt fogható meg a populista politikai pártok által generált biztonsági fenyegetés, amelyet alapvetően politikai célokra és a szélesebb közvélemény körében elérendő hatások érdekében használnak, vagyis a feltételezett választói preferenciák, az uralkodó attitűdök kiszolgálására szolgálnak.³⁵ Ezzel jól lemérhető, hogy az illegális migráció megfelelően negatív kontextusban való tálalása valójában a biztonság és az ellenőrzés iránti igényekre apellál.³⁶

Az akkori szociáldemokrata kancellár, Werner Faymann (2008–2016) a súlyos politikai nyomás alatt végül még azt is támogatta, hogy a déli határ mentén a Schengen-zóna ellenére helyreálljon a határellenőrzés, és részleges kerítés épüljön (amit az osztrák politikában és a nemzetközi sajtóban egy ideig a furcsa „kapu oldalsó szárnyakkal” [„Türl mit Seitenteilen”] eufemizmussal illettek).³⁷ Mindennek nyomán a migráció meghatározó témája lett a 2017-es választásoknak. A közvélemény egyre markánsabban fordult szembe a baloldali kormányzati pozíciókkal: egy választások előtti közvélemény-kutatás szerint az osztrákok 67%-a értett egyet azzal a nézettel, hogy a migráció jóval több hátrányt hoz, mint amennyi előnyt jelent, a válaszadók több mint egyharmada (34%) pedig attól félt, hogy a kiterjedt válság folytatódása polgárháborúhoz hasonló helyzethez vezethet az országban.³⁸ A leginkább tetten érhető változás a konzervatív ÖVP politikai nyilatkozataiban volt kimutatható, amely a „rend” és „biztonság” kérdéseire fókuszált a migráció témáján belül, és a diskurzuselemek nagy részét átvette a Szabadságpárt (FPÖ) bevándorlással és integrációval kapcsolatos álláspontjából.³⁹ Az Ausztria Szociáldemokrata Pártja (SPÖ) látványos meggyengülése, az FPÖ megerősödése és az újabb jobbközép kormánykoalíció Sebastian Kurz vezetésével a migrációs politika új korszakához vezetett.⁴⁰

A Kurz-kormányzat fokozatosan eltávolodott az uniós „migránskvóta” gondolatától, és a menekültek tagországok közötti elosztásától. Hivatkozással arra, hogy Ausztria az EU egyik legfrekvenciáltabb menedékkérő célországa, azt

³³ Vö. SPECK 2020.

³⁴ Vö. BRUBAKER 2017: 1191–1226; THIELE et al. 2024: 176–196.

³⁵ Vö. HETTYEY 2022.

³⁶ Vö. HOESCH 2018: 144–146.

³⁷ Vö. FAYMANN 2015.

³⁸ HETTYEY 2017: 92.

³⁹ BODLOS–PLESCIA 2018: 1354–1363.

⁴⁰ Vö. JOSIPOVIC–REEGER 2021: 63–64.

kívánta elérni a kormányzat, hogy ne kelljen több menedékkérőt befogadnia Görögországból és Olaszországból.⁴¹ Miután Ausztria 2017 márciusáig türelmi időt kapott, az osztrák szövetségi kancellár nyílt levelet írt az EU Bizottságának, amelyben azzal érvelt, hogy Ausztria részvétele ebben a programban a továbbiakban sem indokolt a 2015 és 2016 során tapasztalt kiemelkedően magas tehertételek miatt. Az eredetileg vállalt 1953 személyből 2017-ben összesen 49-et, míg 2018 elején további 29-et fogadott be Ausztria.⁴² A kérdéskörhöz kapcsolódva pedig az osztrák kormányzat vezető szerepet játszott az erőteljesebb közös határvédelem megteremtéséről folyó diskurzusban, és javaslatot tett az EU-n kívül felállítandó menekülttáborokra és a helyben történő fokozott segítségnyújtásra.⁴³ A javaslatok szerint Ausztria, Magyarország és a nyugat-balkáni országok összehangolt nemzeti határellenőrzési intézkedései lezárhatják a balkáni útvonalat, ezzel a menekültáradatot a görög határok felé terelhetik vissza, nyomást gyakorolva a brüsszeli bürokráciára, hogy lépjen egy közös határellenőrzési misszió és mechanizmus érdekében az EU külső határain.⁴⁴ Sőt 2017 novemberétől életbe lépett a szigorított, úgynevezett külföldiekről szóló törvény módosítása (Fremdrechtsänderungsgesetz). A törvény célkeresztjébe különösen azok kerültek, akiknek menedékkérelmét elutasították, és akik ezután bujkálni kezdtek, azzal, hogy felderíthetők és kitoloncolhatók legyenek.⁴⁵ Az új kormányprogram pedig látványosan változtatott a menedékkérők integrációs lehetőségein is. Elsődlegesen az FPÖ követelésére immár Ausztriában is a migránsok elkülönítésére törekedtek, vagyis a korábbi kis egységekben és magánlétesítményekben való elhelyezés helyett nagy létesítményekben, táborokban és a városok peremén lévő, kijárási tilalom alá helyezett barakkokban igyekeztek megoldani elhelyezésüket.⁴⁶ Ennek a menekülttábor-kialakításnak az általános célja volt, hogy egyértelmű és kemény jelzéseket küldjenek a jövőbeli menedékkérőknek, valamint megnehezítsék a menedékkérőkkel való társadalmi kapcsolatok kialakítását. Az osztrák kormány ezt a szigort és a kitoloncolások felgyorsítását képviselte a 2018-as soros elnöksége alatt is, valamint látványosan elutasította az ENSZ menekültügyi megállapodását is.⁴⁷

⁴¹ GRUBER 2017: 39–57.

⁴² JOSIPOVIC–REEGER 2021: 65.

⁴³ MARSAI 2019: 37–50.

⁴⁴ GRUBER 2017: 50.

⁴⁵ VYTISKA 2017.

⁴⁶ *Zusammen. Für unser Österreich. Regierungsprogramm 2017–2022.*

⁴⁷ PERCHING–VALCHARS 2019: 413–440.

Miközben a Covid-19-vírus hatására a migrációs nyomás enyhült, 2020 után ismét látványos növekedésnek indult az EU-ba illegális úton bejutni szándékozók és a menekültkérelmet benyújtók száma is. Mindez az osztrák belpolitikában további szigorításokat eredményezett: a civil társadalom egyes szervezeteinek tiltakozása ellenére a kormányzat úgy döntött, hogy csökkenti a menekültekkel kapcsolatos integrációs intézkedések finanszírozását. Különösen a németórákra szánt pénzeszközöket, valamint a munkaerőpiacra való bejutást megkönnyítő pénzügyi forrásokat csökkentették drasztikusan az adott időszakban.⁴⁸ A helyzet azután sem változott, hogy a botrányok után lemondani kényszerülő Sebastian Kurz egy jobbközép-zöld koalíció élén tért vissza 2020-ban a kormányba. Mind a belügyi, mind a honvédelmi poszt az ÖVP kezében maradt, így Karl Nehammer belügy- és Klaudia Tanner honvédelmi miniszter a határvédelem szigorításáért, az illegális migrációval szembeni erőteljesebb fellépésért és a jogosulatlan határátlépők kitoloncolásáért léptek fel. Az osztrák politika rendszeresen kritizálta, hogy az EU valójában „elosztási kérdésekről” folytat továbbra is vitát, és nem a migrációs nyomás megszüntetéséért lép fel. Az osztrák vezető politikusok 2021-re eljutottak arra az egyértelműen megfogalmazott álláspontra, hogy azok, akiknek a menekülési útvonala mintegy 10 országon vezet az uniós külső határáig, nem tekinthetők menekültnek, csakis „migránsnak”, így az egyetlen megoldás a kiutasításuk és visszatoloncolásuk lehet.⁴⁹ Az újabb kormányválságot követően Gerhard Karner néppárti osztrák belügyminiszter a 2022-es uniós viták során is hangsúlyozta, hogy Ausztria elutasít minden kvótajavaslatot: azok inkább ösztönzik az illegális migrációt, mivel azt az üzenetet hordozzák, hogy az útnak indulók valamelyik uniós országban biztos felvételt számíthatnak. Sőt azzal a brit megoldásra hasonlító javaslattal is előállt az osztrák fél, hogy a menedékkérelmek elbírálását szervezzék ki harmadik országokba.⁵⁰ A közösségbe bejutni szándékozók az EU-n kívüli átmeneti befogadó táborokban várhatnák meg a menedékkérelmük elbírálását, és azoknak, akik nem jogosultak védelemre, vissza kell térniük származási országukba, az osztrák elképzelés szerint.⁵¹ Az új kancellár, Karl Nehammer pedig arra figyelmeztetett, hogy az orosz–ukrán háború árnyékában is jelentős migrációs nyomás nehezedik a balkáni útvonalon az EU-ra, így különösen Ausztriára. Kijelentette, hogy az

⁴⁸ UNHCR 2018.

⁴⁹ BRICKNER 2021.

⁵⁰ Vö. N. RÓZSA 2022.

⁵¹ Flüchtlinge: Österreich fordert Auslagerung von Asylprüfungen in Drittstaaten 2022.

iráni, szír és afganisztáni állampolgárookra nem lehet menekültként tekinteni, csak migránsként lehet az ő ausztriai jelenlétüket felfogni, mivel jelentős részük illegális úton érkezett Ausztriába.⁵²

Ezzel magyarázható az a közeledés is, amely 2022 novemberében elvezetett a három szomszédos ország, Ausztria, Magyarország és Szerbia közös szerződéséhez és szándéknyilatkozatához, miszerint az illegális migránsokat közösen távolítják el az EU külső határaitól.⁵³ Annak fényében, hogy az osztrák menedékkérők száma az előző évhez képest ismét megháromszorozódott,⁵⁴ az osztrák politika meg akarja akadályozni, hogy a menedékkérők megválaszthassák, melyik országban kérnek menedéket. Az együttműködés célja így a menedékjog és a migráció egyértelmű szétválasztása. Az uniós országba gazdasági okokból belépő embereket másként kell kezelni, mint a védelmet keresőket – hangsúlyozta Nehammer az aláírás kapcsán.⁵⁵

Napjainkra tehát a migrációról szóló vita alapvetően jelen van az osztrák közéletben, és az elmúlt évek kormányai a brüsszeli javaslatokkal szemben más megoldásokat, a magyar állásponthoz közel álló tetteket sürgettek a kérdések kezelésére. Ahogy azt egy politikai polémia során megfogalmazták: az osztrák kormány „az Angela Merkel-pályáról” áttért az „Orbán Viktor-pályára”.⁵⁶ Ausztria továbbra sem vesz részt az EU önkéntes szolidaritási mechanizmusában, mivel az ország szigorúan elutasítja a bevándorlók tagállamok közötti kötelező elosztását és áthelyezését. A bécsi kormány ehelyett a szigorúbb határellenőrzést és az illegális migránsok gyorsabb hazatoloncolását támogatja. Ezzel párhuzamosan pedig a menekültek jóléti juttatásainak visszavágása, a családegyesítések felfüggesztése, valamint új jellegű korlátozásokra vonatkozó javaslatok uralják a politikai vitákat. Megjelentek a „no-go zónákkal” kapcsolatos gondolatok és a biztonság összefüggésének kérdései is.⁵⁷ Mindemellett Ausztria európai úttörő döntést is hozott, amikor jogszabályi erővel teremtette meg a lehetőséget egy éves menekültügyi felső határ bevezetésére, amely korlátozza a menekültügyi eljárásra engedélyezett menekültek számát. Így az elmúlt évek osztrák belpolitikai diskurzusa a migrációról, valamint az azzal kapcsolatos politikai döntések és

⁵² KRAMAR 2022.

⁵³ Vö. SPECK 2022.

⁵⁴ Vö. MARSÁI-TÓTH 2023: 251–289.

⁵⁵ KURMAYER 2022.

⁵⁶ GRUBER 2017: 50.

⁵⁷ Vö. SAYFO–MARSÁI–VERES 2024.

lépések azt mutatják, hogy a populista biztonságiasítás eredményes tudott lenni, sikerült a külső fenyegetés elleni belföldi mozgósítást az elit és a nép közötti hagyományos populista mozgósítással, az antagonisztikus ellentétek félelemmé változtatásával ötvözni.⁵⁸ Emellett az is egyértelművé vált, hogy az új diskurzust felvállaló szereplők saját narratívájuk alapján rugalmasan kezelik a külpolitikai döntéseket is, és ezeket alapvetően belpolitikai előnyök kovácsolására tudják eszközként felhasználni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAELE, Stephane. J. – JALEA, Diana (2023): Twenty-five Years of Securitization Theory: A Corpus-based Review. *Political Studies Review*, 21(2), 376–389. Online: <https://doi.org/10.1177/14789299211069499>
- BARR, Robert R. (2018): Populism as a Political Strategy. In TORRE, Carlos de la: *Routledge Handbook of Global Populism*. New York: Routledge, 44–56. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315226446-4>
- BAUBÖCK, Rainer – WIMMER, Hannes (1988): Social Partnership and „Foreigners Policy”. *European Journal of Political Research*, 16, 659–681. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1988.tb00174.x>
- BAUBÖCK, Rainer (1996): *Nach Rasse und Sprache verschieden: Migrationspolitik in Österreich von der Monarchie bis heute*. (Reihe Politikwissenschaft 31.). Wien: Institut für Höhere Studien (IHS).
- BAUER, Werner T. (2008): *Zuwanderung nach Österreich*. Wien: Österreichische Gesellschaft für Politikberatung und Politikentwicklung – ÖGPP.
- BIFFL, Gudrun (1995): *SOPEMI Report on Labour Migration. Austria 1994/95*. Wien: WIFO.
- BODLOS, Anita – PLESCIA, Carolina (2018): The 2017 Austrian Snap Election: A Shift Rightward. *West European Politics*, 41(6), 1354–1363. Online: <https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1429057>
- BRICKNER, Irene (2021): Österreich verstärkt Grenzschutz gegen mehr Flüchtlinge und Migranten. *Der Standard*, 2021. 07. 24. Online: <https://www.derstandard.at/story/2000128429188/bundesregierung-schickt-400-zusaetzliche-soldaten-an-die-grenze>
- BRUBAKER, Rogers (2017): Between Nationalism and Civilizationism: The European Populist Moment in Comparative Perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 40(8), 1191–1226. Online: <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1294700>
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – DE WILDE, Jaap (1998): *Security – A New Framework for Analysis*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers. Online: <https://doi.org/10.1515/9781685853808>

⁵⁸ HARTEVELD–MENDOZA–ROODUIJN 2022: 703–727.

- Flüchtlinge: Österreich fordert Auslagerung von Asylprüfungen in Drittstaaten. *Die Zeit*, 2022. 06. 08. Online: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-06/fluechtlinge-oesterreich-asylpruefung-drittstaaten>
- FAYMANN, Werner (2015): Wir bauen keinen Zaun, wie ihn Ungarn gebaut hat. *Der Standard*, 2015. 10. 28. Online: <https://www.derstandard.at/story/2000024654140/faymann-wir-bauen-keinen-zaun-wie-ihn-ungarn-gebaut-hat>
- GAZDAG Ferenc szerk. (2011): *Biztonságpolitika. Biztonsági tanulmányok*. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- GRUBER, Oliver (2017): „Refugees (No Longer) Welcome”. Asylum Discourse and Policy in Austria in the Wake of the 2015 Refugee Crisis. In BARLAI, Melani – FÄHNRIK, Birte – GRIESSLER, Christina – RHOMBERG, Markus (szerk.): *The Migrant Crisis: European Perspectives and National Discourses*. Zürich–Wien: Lit Verlag, 39–57.
- HARTEVELD, Eelco – MENDOZA, Philipp – RODOUJN, Matthijs (2022): Affective Polarization and the Populist Radical Right: Creating the Hating? *Government and Opposition*, 57(4), 703–727. Online: <https://doi.org/10.1017/gov.2021.31>
- HETTYEY, András (2017): Austria And The Migration Challenge: From The Culture of Welcome To The Culture Of Deterrence. In N. RÓZSA Erzsébet (szerk.): *Mapping The Migration Challenges In The Eu Transit And Destination Countries*. European Institute of the Mediterranean – EUROMESCO, 91–105.
- HETTYEY András (2022): Érzelmek a (kül-)politikaelemzésben: egy új módszertan genealógiája. *Külügyi Szemle*, 21(1), 176–197. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1.7
- HOESCH, Kirsten (2018): *Migration und Integration. Eine Einführung*. Wiesbaden: Springer Fachmedien GmbH.
- HUYSMANS, Jef (2006): *The Politics of Insecurity. Fear, Migration and Asylum in the EU*. New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203008690>
- JANSEN, Robert S. (2011): Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. *Sociological Theory*, 29(2), 75–96. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2011.01388.x>
- JOSIPOVIC, Ivan – REGER, Ursula (2021): Die Auswirkungen der „Flüchtlingskrise“ des Jahres 2015. In SIEVERS, Wiebke – BAUBÖCK, Rainer – REINPRECHT, Christoph (szerk.): *Flucht und Asyl. Internationale und österreichische Perspektiven. Jahrbuch Migrationsforschung* 5. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- KRAMAR, Konrad (2022): Kanzler Nehammer warnt: Illegale Einwanderung im Schatten des Krieges. *Kurier*, 2022. 06. 01. Online: <https://kurier.at/politik/ausland/kanzler-nehammer-warnt-illegale-einwanderung-im-schatten-des-krieges/402027752>
- KURMAYER, Nikolaus J. (2022): Ende für „Asyl à la carte”: Österreich schließt Pakt mit Ungarn, Serbien. *Euractiv*, 2022. 11. 17. Online: <https://www.euractiv.de/section/innenpolitik/news/ende-fuer-asyl-a-la-carte-oesterreich-schliesst-pakt-mit-ungarn-serbien/>
- MARSAI Viktor (2019): Az államiság problémája az afrikai kontinensen. In MARSAI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban: Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 37–50.
- MARSAI Viktor – TÓTH Klaudia (2023): Az afrikai migrációs folyamatok és Európa. In MARSAI Viktor – PÉNZVÁLTÓ Nikolett (szerk.): *Sodrásban – Pillanatképek az európai migrációs válságról*. Budapest: MCC Press, 251–289.

- MOFFITT, Benjamin (2020): *Populism*. Cambridge: Polity Press.
- MÜLLER, Patrick – GEBAUER, Charlott (2021): Austria and the Global Compact on Migration: The 'Populist Securitization' of Foreign Policy. *Comparative European Politics*, 19, 760–778. Online: <https://doi.org/10.1057/s41295-021-00260-7>
- N. RÓZSA Erzsébet (2020): Kibocsátás, tranzit vagy befogadás? A közel-keleti migráció aspektusai. *Máltai Tanulmányok*, 2(2), 221–238.
- N. RÓZSA, Erzsébet (2022): A regionalizmus újragondolása az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikájában, különös tekintettel a Maghreb és a Száhel térségre. *Borders of European Grand Strategy Policy Brief*, 22-02. Online: https://otka-k138160.uni-nke.hu/document/otka-k138160-uni-nke-hu/NRE_policy%20brief_v%C3%A9gleges.pdf
- PERCHING, Bernhard – VALCHARS, Gerd (2019): Einwanderungs- und Integrationspolitik. In TALOS, Emmerich (szerk.): *Die Schwarz-Blaue Wende in Österreich: Eine Bilanz*. Wien: LIT Verlag, 413–440.
- Phoenix [@phoenix] (2015): Sommer-Pressekonferenz der Kanzlerin zu aktuellen Themen am 31.08.2015. *YouTube*, 2015. augusztus 31. Online: https://youtu.be/5eXc5Sc_rnY?si=ssP-jGEFJ7GvSQIAz
- PLASSNIK, Ursula (2013): On the Road to a Modern Identity: Austria's Foreign Policy Agenda from the Cold War to the European Union. In BISCHOF, Günter – KARLHOFER, Ferdinand (szerk.): *Austria's International Position after the End of the Cold War*. (Contemporary Austrian studies. Vol. 22.) New Orleans: University of New Orleans Press, 55–95. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1n2txd9.5>
- RADA Péter (2007): Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói. In RADA Péter (szerk.): *Új világhrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület – Ifjú Közgazdászok Közhazsnú Egyesülete, 53–73.
- REMEK Éva (2017): Mérlegen az osztrák EBESZ-elnökség. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5(4), 17–36.
- SAYFO Omar – MARSAL Viktor – VERES Kristóf György (2024): *Kié itt a tér? Párhuzamos társadalmak és városi zárványok Nyugat-Európában*. Budapest: MCC Press.
- SPECK Gyula (2020): „Germany first” – Az AfD kül- és biztonságpolitikai programja. *Stratégiai Védelmi Kutató Központ Elemzések*, (6). Online: [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2020_6_Germany_first%20-%20Az%20AfD%20k%C3%BCI-%20%C3%A9s%20biztons%C3%A1gpolitikai%20programja_\(Speck%20Gy.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2020_6_Germany_first%20-%20Az%20AfD%20k%C3%BCI-%20%C3%A9s%20biztons%C3%A1gpolitikai%20programja_(Speck%20Gy.).pdf)
- SPECK Gyula (2022): Küszöbön egy újabb migrációs válság? Az irreguláris migráció aktuális tendenciái és az európai válaszok. *Borders of European Grand Strategy Policy Brief*, 22-01. Online: https://otka-k138160.uni-nke.hu/document/otka-k138160-uni-nke-hu/Speck_policy%20brief_v%C3%A9gleges.pdf
- SPECK Gyula (2023): Asylwende – Fordulat a német menekültügyi politikában. *Borders of European Grand Strategy Policy Brief*, 23-01. Online: https://otka-k138160.uni-nke.hu/document/otka-k138160-uni-nke-hu/SGY_OTKA%20policy%20brief%202023%20jun.pdf
- Statistik Austria 2024*. Online: <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/migration-und-einbuengerung/migrationshintergrund>

- STEPPER Péter (2018): A kényszervándorlás biztonságiasítása Ausztriában és Szlovéniában. *Grotius: A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata*. Online: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=IFYBIA>
- STRITZEL, Holger (2014): Securitization Theory and the Copenhagen School. In STRITZEL, Holger: *Security in Translation. Securitization Theory and the Localization of Threat*. London: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1057/9781137307576_2
- SZALKAI Attila (2010): A kényszermigráció biztonságpolitikai kockázata a 21. század elején. *Nemzet és Biztonság*, (2), 58–69.
- SZÁLKAI Kinga (2015): Szektorelmélet és biztonságiasítás. In STEPPER Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): *A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén*. Pécs–Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület – Publikon, 7–20.
- TÁLAS Péter (2019): A migráció mint biztonságpolitikai probléma. *Magyar Tudomány*, 180(2019), 67–78. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.180.2019.1.6>
- THIELE, Daniel et al. (2024): Borderless Fear? How Right-Wing Populism Aligns in Affectively Framing Migration as a Security Threat in Austria and Slovenia. *Journal of Language and Politics*, 23(2), 176–196. Online: <https://doi.org/10.1075/jlp.22026.thi>
- TRAUNER, Florian – TURTON, Jocelyn (2017): “Welcome Culture”. The Emergence and Transformation of a Public Debate on Migration. *Austrian Journal of Political Science*, 46(1), 33–42. Online: <https://doi.org/10.15203/ozp.1587.vol46iss1>
- UNHCR (2018): *UNHC bedauert AMS-Kürzungen bei Flüchtlingsintegration*. 2018. 03. 27. Online: <http://www.unhcr.org/dach/at/21775-unhcr-bedauert-ams-kurzungen-bei-fluechtlingsintegration.html>
- VYTISKA, Herbert (2017): Österreich verschärft das Fremdenrecht. *Euractiv*, 2017. 11. 03. Online: <https://www.euractiv.de/section/innenpolitik/news/oesterreich-verschaerftes-das-fremdenrecht/>
- WEHLING, Elisabeth (2017): *Politisches Framing. Wie eine Nation sich ihr Denken einredet – und daraus Politik macht*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- WODAK, Ruth (2015): *The Politics of Fear – What Right-Wing Populist Discourses Mean*. Los Angeles: Sage Publications. Online: <https://doi.org/10.4135/9781446270073>
- WODAK, Ruth (2021): *The Politics of Fear. The Shameless Normalization of Far-Right Discourse*. Los Angeles: Sage Publications. Online: <https://doi.org/10.4135/9781529739664>
- Zusammen. Für unser Österreich. Regierungsprogramm 2017–2022. Online: <https://nfz.fpo.e.at/fpo-ovp-regierungsprogramm-2017-2022/59887739>

A KÖTET SZERZŐI

- ANDROVICZ GÁBOR történész-muzeológus, Rendőrmúzeum
- BALLA ZOLTÁN egyetemi docens, kinevezett főiskolai tanár, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Igazgatásrendészeti és Nemzetközi Rendészeti Tanszék
- BARABÁS A. TÜNDE egyetemi tanár, tanszékvezető, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék; igazgató, Országos Kriminológiai Intézet
- BEREGNYEI JÓZSEF ny. határőr dandártábornok; főiskolai tanár
- BODA JÓZSEF ny. nb. vezérőrnagy; a Nemzeti Közszerológati Egyetem Tanácsadó Testületének belügyminiszter által delegált tagja
- BORSZÉKI JUDIT angolnyelv-tanár, adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Idegennyelvi és Szaknyelvi Lektorátus
- CHRISTIAN LÁSZLÓ r. dandártábornok; egyetemi tanár, tanszékvezető, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék
- DEÁK JÓZSEF r. alezredes; egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és Történeti Tanszék
- FARKAS JOHANNA habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék
- FINSZTER GÉZA ny. ezredes; professor emeritus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és Történeti Tanszék
- FÓRIZS SÁNDOR ny. határőr dandártábornok; ny. egyetemi tanár
- HALÁSZ IVÁN egyetemi tanár, tanszékvezető, Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Alkotmányjogi és Összehasonlító Közjogi Tanszék
- HAUTZINGER ZOLTÁN r. ezredes; habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Idegenrendészeti Tanszék
- HEGEDŰS JUDIT habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Magatartástudományi és Kriminálpszichológia Tanszék

- JANZA FRIGYES ny. r. vezérőrnagy; címzetes egyetemi tanár, Nemzeti Közszerolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar; oktatási főszemléelő, Belügyminisztérium
- KOVÁCS GÁBOR r. vezérőrnagy; egyetemi tanár, dékán, Nemzeti Közszerolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar
- KOVÁCS TAMÁS habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, Nemzeti Közszerolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és Történeti Tanszék
- NAGY-TÓTH NIKOLETT ÁGNES r. alezredes; egyetemi docens, Nemzeti Közszerolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és Történeti Tanszék
- PADÁNYI JÓZSEF ny. mk. vezérőrnagy; egyetemi tanár, Nemzeti Közszerolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
- PÓKECZ KOVÁCS ATTILA egyetemi tanár, Nemzeti Közszerolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Állam- és Jogtörténeti Tanszék
- RITECZ GYÖRGY ny. r. ezredes; címzetes egyetemi docens
- SZIGETVÁRI OSZKÁR r. őrnagy; Budapesti Rendőr-főkapitányság
- TARJÁN G. GÁBOR ny. egyetemi docens, Nemzeti Közszerolgálati Egyetem Rendészetudományi Kar
- ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN habilitált egyetemi docens, nemzetközi dékánhelyettes, Nemzeti Közszerolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar

